

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
Департман за географију, туризам и хотелијерство
Нови Сад

Мр Станко Матић

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ
КОМПЛЕКСА У ВОЈВОДИНИ

Докторска дисертација

Нови Сад, 2008.

САДРЖАЈ

УВОД	1
ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВИХ КОМПЛЕКСА	3
ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ЦЕНТРА ЕЛЕМЕНТИ И ФАКТОРИ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА.	10
МЕТОДОЛОГИЈА ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ	12
ТЕХНИКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ.	13
ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ВОЈВОДИНЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	15
ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ	17
ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ	17
ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ И ГРАНИЦЕ	18
ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ	19
ФУНКЦИОНАЛНИ ПОЛОЖАЈ	20
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	21
РЕЉЕФ	21
КЛИМА	32
ХИДРОГРАФИЈА КАО ОСНОВА РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА.	34
ЈЕЗЕРА	38
РЕКЕ	39
ОПШТЕ ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКЕ ОСНОВЕ ТУРИЗМА ВОЈВОДИНЕ	43
СТАНОВНИШТВО	43
НАСЕЉА	47
ПРИВРЕДА	48
КУЛТУРНА ДОБРА КАО КОМПЛЕМЕНТАРНИ ТУРИСТИЧКИ РЕСУРС	51

ПОДЕЛА КУЛТУРНИХ ДОБАРА	51
ТУРИСТИЧКА РЕЦЕПТИВА – ХОТЕЛИЈРСКО-РЕСТОРАТЕРСКА ОСНОВА.	64
КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОМЕНЕ КАПАЦИТЕТА	64
ГЕОГРАФСКИ РАЗМЕШТАЈ И КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА	66
КОМПЛЕКСИ КАО САСТАВНИ ДЕО ЛЕЧИЛИШНИХ И БАЊСКИХ ЦЕНТАРА	66
БАЊСКИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР ВРДНИК	66
БАЊА КАЊИЖА	73
БАЊА ЈУНАКОВИЋ КАО СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР	84
МЕЛЕНЦИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР РУСАНДА	96
БАЊА БЕЧЕЈ КАО ЗДРАВСТВЕНИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАРА	110
БАЊСКИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ ТЕМЕРИНА	118
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТРИ КАО САМОСТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ	124
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТРИ У ВРШЦУ	124
СПОРТСКО-ПОСЛОВНИ ЦЕНТАР "ВОЈВОДИНА" У НОВОМ САДУ.	147
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР КАРАЂОРЂЕВ ПАРК.	149
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ ОПШТИНЕ БАЧКА ПАЛАНКА	155
ТУРИСТИЧКО-РЕКРЕАТИВНИ ЗНАЧАЈ БЕЛОЦРКВАНСКИХ ЈЕЗЕРА	164
ТУРИСТИЧКИ И СПОРТСКИ РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР ПАЛИЋ.	175
ПОЉОПРИВРЕДНО-ТУРИСТИЧКО ДОБРО "ЗОБНАТИЦА"	201
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР "ВЕНУС" У БЕЧЕЈУ	214
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТРА "РОДИЋ" КУЛА	216
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КОМПЛЕКСИ У ОПШТИНИ АДА	221
ОПШТИНА ИНЂИЈА И СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНИ КОМПЛЕКС У БУДУЋНОСТИ.	226
СТАЊЕ И МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ТИТЕЛ	230
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР "КРОНИЋ" СОМБОР	236
СПОРТСКИ ЦЕНТАР "РАДЕ СВИЛАР АПАТИН	238
ПАРК ПРИРОДЕ "ПАНОНИЈА"	240
ЦЕНТАР ЗА ФИЗИЧКУ КУЛТУРУ ВРБАС	246
ЗАКЉУЧАК	248

ЛИТЕРАТУРА	250
КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈА	259
БИОГРАФИЈА	263

ПРЕДГОВОР

Спортско-рекреативни комплекси Војводине су бројни и рауноврсни, како према свом раумештају, локацији, намени, монофункционалности, полифункционалности, смештају у оквиру бањских туристичких места или градова, као и другим туристичким дестинацијама и итд. На ову чињеницу посебно утичу природни потенцијали садржани у геоморфолошким, хидрографским и биогеографским ресурсима. Конкретно то се односи на комплексе чија је микролокација ради рационалности грађена на нижим морфолошким целинама војвођанске равнице. Специфичности природне средине утицале су и на то да и сама њихова околина добије одређене потенцијалне туристичке вредности. И поред добрих могућности за боље туристичко коришћење оваквих комплекса, мало је било планских подухвата иако је на потребу туристичке валоризације упозоравано од стране бројних спортских екипа различитог ранга такмичења.

Аутор овог рада је дугодишњи спортски радник и функционер тако да је обилазио и добро познаје од највећих до најмањих комплекса. Одувек сам се носио мишљу да треба покушати да се изврши туристичка валоризација и да они добију већу туристичку функцију. Такође сам обављао функцију секретара Туристичке организације општине Тител, дуго сам био опседнут размишљањима о правцима развоја туризма Војводине уопште. Значи овај рад је резултат обједињеног интересовања за спорт, рекреацију и туризам. Овим радом бих настојао да, користећи научну туризмолошку методологију, планове развоја туризма поставим на објективан научни ниво.

Желим посебно да се захвалим Др Јовану Ромелићу ред. проф. ПМФ у Новом Саду, Др Јовану Плавиши ред. проф. ПМФ у Новом Саду, Др Саши Кицошеву ПМФ у Новом Саду и Др Зорану Милошевићу, ред. проф. Факултета физичке културе у Новом Саду на несебичној помоћи при изради докторске тезе.

Такође се захваљујем својој породици супрузи Тањи, мајци Милицы, кћерци Милани и синовима Давиду и Немањи на подршци.

Аутор

УВОД

Спортско-рекреативни комплекси чине адекватне просторе који су у функцији приоритетног циља окупљања и активног спровођења садржаја физичке културе свих старостних група оба пола појединих насеља коме припадају објекти и опрема, дисперзивних просторних целина у ближој и даљој околини, као и стручни и остали кадрови који учествују у реализацији савремено конципираних модела спортско-рекреативних активности.

Полазећи од ове дефиниције, спортско-рекреативни комплекси морају задовољити следеће захтеве: отвореност и доступност објекта свим потенцијалним корисницима; комплексност садржаја у циљу задовољавања диференцираних потреба и интереса посетиоца; економичност комплекса који се заснива на релативно јефтином коришћењу спортско-рекреативних садржаја, што омогућава задовољење потреба и корисника који имају различите платне могућности.

Полазећи од наведених карактеристика комплекса у тези ће бити испитано у којој мери они на простору Војводине задовољавају поменуте садржаје и функцију и да ли је могућно ставити их у контекст туристичких кретања.

Према консултованој литератури, део спортско-рекреативних комплекса налази се на рубним деловима насеља. У оним случајевима где на локацију комплекса није утицала позиција природних атрактивних објеката (реке, језера, термоминерални извори и сл.) већ искључиво урбанистички принципи, уочено је да је, код већих насеља са израженом концентracијом индустрије, настојано да се комплекси граде на дистанци која онемогућава да до њих продру утицаји, пре свега, прљаве индустрије, а затим и сложене градске инфраструктуре. С друге стране код насеља са слабијом индустријом или где је индустрија у виду посебне зоне физички одвојена од осталих делова насеља, такве мере нису биле неопходне, тако да није потенцирана изразитија физичка одвојеност и спортско-рекреативни комплекси су лоцирани неретко у ширем, па чак и ужем центру насеља и у непосредном контакту са градском инфраструктуром која је стављена у функцију комплекса. То је карактеристично за Нови Сад, Бачку Тополу, Аду, Темерин и још нека насеља.

Циљ истраживања

Циљ истраживања је утврђивање степена корелације између размештаја и специфичне функције појединих спортско-рекреативних центара, релевантних услова и фактора који постоје у одређеном простору. У првом реду ће бити испитивана међувеза комплекса и природних компонента простора, као што су геолошки састав и морфологија терена, микроклиматски услови, воде (различити типови издани, језера, водени токови), фитогеографске карактеристике простора.

Од битног значаја је утврђивање међусобне повезаности основних структура становништва које могу да утичу на њихову наклоност ка бављењу спортом и рекреацијом.

Следећи циљ је степен корелације појединих карактеристичних привредних структура простора и величина, функција, атрактивних атрибути појединих комплекса, у првом реду рекреативних.

Почетна хипотеза истраживања

Очекујемо да ће резултати истраживања показати постојање високог степена корелације између локације, размештаја и туристичког функционисања спортско-рекреативних комплекса и релевантних услова и фактора. Такође се очекује да ће истраживање показати да су услови и фактори повољно утицали на настанак и целокупну физиономију комплекса али да ће се брзо указати потреба за њиховим структурним променама јер се морају прилагођавати променама спортско-рекреативних и туристичких потреба конзумента.

Постављени циљ ове дисертације могуће је реализовати комбинованим коришћењем научних географских метода. Научним методама ће бити јасно одређен просторни оквир истраживања и детаљно предочени параметри за вредновање природних и антропогених потенцијала у циљу њихове туристичке валоризације. С обзиром на комплексност проблематике интердисциплинарни приступ је неопходан. Срж методолошког поступка чиниће географски (просторни) метод, а користиће се и историјско-генетски, упоредни, статистички, картографски и друге методе. Примена статистичко-математичких метода неопходна је за дефинисање квантитативно-квалитативних обележја туристичко-географских процеса и појава. Картографски метод је у вези с географским, и биће коришћен у свим фазама истраживања и презентације добијених резултата.

Методе и технике истраживања

Примена различитих метода, техника и научних приступа обезбедиће комплексно сагледавање разноликости и заједничких особина комплекса. Посебно треба нагласити планиране теренске опсервације и испитивања која ће допринети формирање значајног фонда систематизованих научних знања.

На овакав начин извршена класификација користиће се за конструкцију узорка која ће бити предмет проучавања. Теренска истраживања на простору свих релевантних насеља у Војводини у којима или у чијој близини су лоцирани спортско-рекреативни комплекси. У тези неће бити примењено експериментално истраживање.

Пошто тема у основи има синтезни карактер, биће коришћене методе сродних научних дисциплина. Потребни подаци и научна грађа биће прикупљени на основу статистичких извора, релевантне научне грађе и путем теренских истраживања. За презентацију просторно-функционалне структуре туристичких потенцијала биће коришћене различите статистичко-графичке методе као што су схеме, дијаграми, хистограми, картодијаграми, синтезне и парцијалне туристичко-географске карте.

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА У ВОЈВОДИНИ

Спортско-рекреациони комплекси и рекреативна потреба локалног становништва

Термин **спортско-рекреативни комплекс** у нашем раду не треба идентификовати са изразом - **туристички центар**. Туристички центри, иако их различити аутори на разне начине тумаче, уопштено узевши су просторне целине са изразитом концентрацијом туристичке понуде која им омогућава положај главних носилаца туристичког промета и полова развоја туристичких регија. С друге стране, спортско-рекреациони центар је комплекс који може, али не мора бити нужно и туристичка категорија и, штавише, он је својим скупом објеката намењених спортско-рекреативним активностима, концентрисан на узаном простору, обично на ивичном или неком другом делу насеља, где услови одударāju од оних који од човека изнуђују такве активности. У том смислу су овакви објекти својом садржајем одвојени од главних производних активности у насељу. Израз "комплекс" коришћен је поред осталог и зато што је то простор који је издвојен и индивидуалисан обележјем који га чини локалитетом са највећом концентрацијом објеката и који су у функцији спорта и рекреације.

Ближу дефиницију комплекса која сажето објашњава његов функционални аспект, дали су Релац и Бартолуци (1987, 77). Према њима, спортско-рекреативни комплекс је "адекватан простор који је у функцији приоритеног циља окупљања и активног спровођења садржаја физичке културе свих старосних група оба пола појединих насеља (...) коме припадају објекти и опрема, као и стручни и остали кадрови за реализацију савремено конципираних модела спортско-рекреативних активности".

Полазећи од претходне дефиниције, К. Павлица (2000) истиче да је за реализацију деловања спортско-рекреативних центара, неопходно задовољење следећих форми:

- отвореност и доступност објеката свим потенцијалним корисницима;
- комплексност садржаја у циљу задовољења потреба и интереса најширег круга становништва;
- економичност центара која се заснива на релативно јефтином коришћењу спортско-рекреативних садржаја, што омогућава задовољење потреба и корисника који имају ниже платежне могућности.

Део спортско-рекреативних комплекса, како је поменуто, налази се на ивичним деловима насеља, ипак је уочено да је у оним случајевима где на локацију центра није утицала позиција природних атрактивних објеката (реке, језера и сл.) већ искључиво урбанистички принципи, да је, с једне стране, код већих насеља са израженом концентрацијом индустрије, настојано да се центри граде на дистанци која онемогућава да до њих продру утицаји, пре свега, прљаве индустрије, а затим и сложене, типично градске инфраструктуре. С друге стране, код насеља са слабијом индустријом или где је индустрија у виду посебне зоне физички одвојена од осталих делова насеља, такве мере нису биле неопходне тако да није потренцирана изразитија физичка одвојеност и спортско-рекреативни центри су лоцирани неретко у ширем, па чак и ужем центру насеља и у непосредном контакту са градском инфраструктуром која је стављена у функцију центара. То је

карактеристично за Нови Сад, Бачку Тополу, Аду, Темерин, и други. (Плавша, Ромелић, 1999)

Код већине војвођанских насеља у свом првобитном облику или намери овакви објекти су били намењени локалном становништву које укључује приградска или, уопште, оближња насеља. Нека су од њих углавном задржала састав и структуру корисника услуга центара, док су други услед израженије атрактивности или налазећи се у условима појачаног обима и интезитета тражње за рекреацијом других средина ширих локалних и регионалних размера, добили и обележја туристичких дестинација. Уочено је да је таква појава нарочито била изражена код центара са купалишеним објектима који користе термоминералну воду лековитог дејства.

Спортска рекреација представља виши облик рекреације. За разлику од спортске активности која је најчешће спутана правилима, рекреација је, напротив, слободнија, односно одудара од ритуала такмичарског спорта, који је стандардизован и тежи да се конзервативно одбрани од нових форми активности. (Дањек, Тепли, 1978)

За просторе на којима се налазе центри је карактеристично да су доживели трансформацију која је иначе својствена и туристички уређеним просторима. То је трансформација у средину чије ће главно обележја представљати одсуство безличности а присуство одговарајућих атрактивних атрибута, а пре свега рекреативних. И у једном и у другом случају постоји тежња да се планирањем стварају позитивни ефекти у простору, а негативни минимизирају, тј. да се просторни систем доведе у стање које одговара специфичним рекреативним потребама човека.

Међутим, већини ових центара је својствено да не поседују процесе и појаве типичне за туризам, пре свега, због тога што је за туризам карактеристично да се путовање и боравак одвијају у дестинацијама изван уобичајног места пребивалишта и рада. Остали елементи туризма су углавном појављују и у спортско-рекреативним центрима подређених потребама локалног становништва. То је настојање да се простор преуреди за потребе рекреације као уопштено узевши слободновременске активности. Затим то је чињеница да је боравак људи на таквим просторима краткоточног карактера. За посетиоце који до ових центара долазе из других места, сами центри имају туристички карактер, поред осталог и зато што се обично они граде тако да буду физички одвојени од насеобинског простора или делова града који имају било коју од економских функција.

Према атрактивном својству вредности које су присутне у овим центрима, поседују, како је поменуто, рекреативне атрибуте који могу да утичу на рекреативна туристичка кретања. Вода као активни агенс природног комплекса, има примарни значај уопште, и она овде представља основу која иницира формирање садржаја односно понуде таквих центара. Међутим, треба истаћи да рекреативне вредности као саставни део ових центара нису обавезно у примарном виду природног порекла већ чине елементе трансформисане географске средине (вештачка језера, канали, вода из дубљих бушотина и сл.).

Спортско-рекреативни центри као саставни делови насеља чине истовремено аспект али и показатељ начина и квалитета живота домицилног становништва, јер и само бављење спортско-рекреативним активностима, како истиче Ахметовић-Томка (1991) представља елемент квалитета живљења.

Спортско-рекреативни центри у насељима пружају могућност становништву да осим задовољења својих најелементарнијих потреба, осим бављења активностима које одражавају начин и вид уобичајне основне егзистенције, да може да развија своју индивидуалност која је усмерена на одмор, забаву, односно рекреацију. Социо-економски положај човека као критеријум, услов рекреације овде је сведен на секундарну позицију или је потпуно отклоњен. Створена је могућност како уобичајне рекреације месног становништва, тако и туристичке рекреације оних који живе у удаљенијим местима, јер сам центар обично, по свом садржају и функцији има такав карактер. Рекреативцима нису потребни велики издаци да би отишли до удаљених туристичких дестинација, већ им садржаји у локалним центрима делимично надокнађују потребу за жељеним или наметнутим облицима рекреације. Питање

је да ли центри могу да одговоре на потребе које им задовољава туристичко путовање. Претпоставка је да не, јер у састав човекове тежње да се рекреира не улази само један вид, аспект активности, већ се у позадини свега тога налазе много сложенији мотиви. Суштину овог проблема одражава чињеница да туристичко путовање представља резултат подсвесне жеље путника да трансформише свет у симболичко поље, да валоризује простор у симболичку вредност, а само путовање добија скривени смисао који је изнад њега самог (Чомић, 1997).

Типологија спортско-рекреативних центара

За потребе типологизације спортско-рекреативних комплекса потребно је утврдити критеријуме који се користе за утврђивање особености одређеног објекта. У ове критеријуме спадају - функционална усмереност (1) и ниво и квалитет опремљености објеката (2). (Аметовић-Томка, 1991).

Функционална усмереност центара

Функционална усмереност одређује намену простора. Она, пре свега, може бити полифункционална или монофункционална. Поменуте примарне категорије, поготово полифункционална може бити подељена на више поткатегорија. Полазећи од чињенице да се овде ради о **спортско-рекреационом комплексу**, то је и примарна његова усмереност полифункционалног карактера. То значи, да се у већини таквих центара упражњава више садржаја, као што су купалишна рекреација, спортови на води, кошарка, одбојка, тенис, фудбал, итд. Највећи број центара који имају полифункционални карактер, поседује једну или две примарне намене. Оне су главни извор прихода и показатељ су настојања да се потенцира најтраженији облик рекреације, али су извор тежње за постизањем квалитета. У том смислу центри такве функционалне усмерености могли би се условно назвати као монофункционални. Дакле њихова монофункционалност нема потпуни, искључиви карактер јер, поред осталог, он не би био примерен једном спортско-рекреационом центру. Свакако да функционална усмереност центра има пресудан утицај на начин уређења и коришћења простора. Највећи број центара имају само рекреативну сврху, без организације спортских манифестација.

Осим комплекса који имају сложен спортско-рекреациони карактер, постоји они код којих таква комплексност није потпуно изражена, већ се спорт или рекреација налазе у првом или другом плану, док су друге активности, укључујући и здравствено-лечилишну што је у Војводини чест случај имају примарни значај. Понегде то нису типичне бање већ медицински центри који своје активности заснивају на примени термоминералне воде.

Сличну проширену функцију имају комплекси који због добре опремљености, великог пространства као и објеката рецептивне основе, инфраструктуре и супраструктуре, постају седишта организације манифестација. Манифестације постоје као пратећи и подстицајни вид функционисања центра или, ако је у питању насеље које има или добија значај туристичке дестинације, оне се организују за потребе обогаћивања туристичке понуде града, односно подстицање масовнијих посета туриста. Такав је случај са административним центром Војводине, где значајну улогу организатора манифестација има СПЦ "Војводина" или са осталим насељима, као што је Бела Црква, на пример, са рекреативним центром уз Белоцкванска језера, где је уз две сталне и више повремених манифестација допринето да границе контрактивне зоне добију регионалне и повремено националне размере. Манифестације су, разуме се, у основи везане за могуће видове и начине искоришћавања присутне туристичке атрактиве. Отуда су то, најчешће, манифестације спортско-рекреативног карактера у најширем смислу, али и културно-забавне манифестације. Код центара који задовољавају високе критеријуме опремљености и организованости одржавају

се спортска такмичења различитих рангова - локални, регионални, национални и интернационални.

С друге стране, постоје центри у којима се у континуитету, најчешће ангажовањем рецептивног фактора организују забавне приредбе, гостовања и наступи естрадних личности, у настојању да се без организовања скупих и по правилу врло компликованх манифестација, утиче на омасовљање посете становништва матичног и околних насеља.

Бројни су мањи центри, везани за релативно мања насеља код којих су ограничене могућности рекреације, најчешће је то купалишна рекреација. На такву садржају утицао је, неретко, недостатак јединственог простора за надоградњу игралишта за друге облике спорта и рекреације. У таквим случајевима су друге врсте објеката лоциране у другим деловима насеља. Није неуобичајно да су она врло дисперзивно размештена, односно сваком градском реону подређен је објекат или група објеката. Иако су по правилу овакви објекти нижег квалитета и стандарда услуга, они у скромнијем виду задовољавају потребе становништва.

Структура и квалитет опремљености центара

Други критеријум - **структура и квалитет опремљености** захтева поштовање основних норми које су неопходан услов да спортско-рекреациони комплекс као такав функционише. Дакле неопходно је не само поштовати минимум услова да би одређени објекат могао да буде третиран као спортско-рекреативни комплекс; већ и његова структура која се може јавити у разним варијантама. Њихов избор зависи од намене, величине инвестиција, начина и степена поштовања принципа градње уопште, поштовање савремене методе градње, итд.

Свакако да квалитет опремљености има утицај на рангирање објекта у свим гранским сегментима којима располаже или у неким од њих а самим тим и на квалитет понуде. Ниво понуде по правилу се управља ка масовности посете или тежи да се уклопи у посету спортиста и рекреативаца по принципу селекције, дакле ка онима који траже врхунске услове за потребе врхунских припрема или организације такмичења високог ранга, а када су у питању рекреативци, свакако да су у питању они који постављају селективне захтеве, дакле захтеве за врхунским условима рекреације. (Плавша, Ромелић, 2000)

Већина спортско-рекреативних центара настао је у иницијалном виду валоризацијом језера насталих одвајањем речних меандара, антропогених депресија испуњених водом, итд. Уколико се до воде долазило дубинским бушењем, оно је вршено за потребе проналажења артершке издани за пиће или нафте и гаса, после Другог светског рата. Од 1969. године дубинска истраживања су вршена искључиво за потребе проналажења термоминералних вода како би се зависно од физичких и хемијских особина користиле за лечилишне и спортско-рекреативне сврхе. За рекреативне потребе оптимално одговарају воде са степеном минерализације испод 1 г/л воде, јер оне мање оштећују инсталације и опрему. Међутим, таква појава је доста ретка у Војводини због тога што вода пролази кроз слој лако растворљивих седимената велике моћности. Оваквим бушењима пронађена је вода код Суботице, Кањиже, Палића, Бајмока, Новог Сада, Пригревице, Меленаца, Бачке Тополе, Куле, Врбаса, Шида, Ердевика, Кикинде, Девојачког бунара и Врбице (Лашков, 1981).

Овакви центри на основу терапијских вредности минералних и термоминералних вода које се налази у посебим базенима у склопу центара попримају полифункционални карактер јер им је придодата и здравствено лечилишна и рехабилтациона функција. Најчешће се ова функција не остварује под стриктном и непосредном контролом медицинског особља, већ према личном нахођењу болесника, по савету лекара и слично.

Оба ова критеријума, функционалност и квалитет, се међусобно могу јављати у различитим облицима спајања и прожимања. На пример, постоје центри који имају монофункционални карактер, али квалитет објеката различит; монофункционални уједначеног квалитета или може бити полифункционалног карактера и уједначеног квалитета; полифункционалног карактера, а различитог квалитета. На пример, центар може

имати више базена који му у основи дају монофункционални карактер, али базени могу бити различитог квалитета, што се може испољити у виду различитих цена, различитих захтева који се постављају према купачима и слично.

Иако је простраћеност комплекса на територији Војводине релативно изражена, немају сви градови у Војводини спортско-рекреационе или спортске центре. Поставља се питање шта је на то утицало. По правилу интерне центре немају градови у чијој се близини налазе туристички објекти, али они по себи чине посебну целину у односу на насеље, и функционишу као посебни туристички центри од којих неки припадају категорији статистички регистрованих туристичких места (најчешће као "остала туристичка места").

Конструктивна физиономија центара утиче на могућност сезонског, односно летњег или непрекидног целогодишњег коришћења објеката, пре свега купалишних, али и осталих. Изражено сезонски карактер имају центри са објектима на отвореном простору, а у другу групу спадају они који су затвореног типа. Потреба за рационализацијом инвестиција утицала је на градњу центара са објектима затвореног типа, углавном за купалишне потребе јер је њихово функционисање апсолутно одређено режимом вредности климатских елемената, док је за потребе рекреације и спорта који се могу уз посебне мере одвијати и у неповољнијим временским условима користе објекти отвореног типа (фудбал, рукомет, кошарка, тенис и слично). Осим њих постоје и центри који садрже објекте само затвореног типа.

У ред центара са комбинованог градњом спадају и центри чији су објекти отвореног типа али су наткривени надстрешницама. То је нарочито карактеристично код оних где се базени снабдевају термоминералном водом и где је потребна заштита од падавина, али где простор није у потпуности затворен како би се омогућило слободно струјање ваздуха и избегао затворених простор где би услед испарења и сличних појава сам боравак у простору био ограничен.

У неким градовима је готово целокупан процес изградње објеката засниван на празном простору где није постојала никаква предиспозиција у виду хидрографског објеката. У таквим центрима високог стандарда је степен изграђености, урбанизације врло висок и до тог степена да у центру не постоји ниједан елемент природне средине који се јавља у природном или чак природном али потребном трансформисаном виду. Углавном је то комбинација воде, бетона, савремено конструисаних објеката од пластике и метала и уређених травњака.

Постоји група великих центара који осим објеката за спорт и рекреацију имају објекте ресторатерства и трговинске пунктове за продају хране и пића, али такође и објекте хотелијерста (хотел, мотел, пансион, преноћиште, кампинг, домаћа радиност, дечје, студентско и радничко одмаралиште и сл.). Појава изграђености објеката и за смештај често може бити критеријум да центар има и карактеристике туристичког, са становишта класичног схватања појма туристе и туризма.

Са становишта контроле градње и заштине, на територији Војводине, стање је релативно различито. Постоје центри у којима покушаји контроле градње нису реализовани, већ се јавља појава неконтролисане градње кућа за одмор и рекреацију, па чак и стамбених кућа, чиме се нарушава концепција реализације правог рекреативног простора. С друге стране, постоје центри у којима су реализовани режими заштине воде и зелених површина разним забранама - забрана вожње моторних чамаца, забрана улажења са обућом и другим приручним предметом купалишном објекту, најчешће базену, забрана паркирања аутомобила на одређеном простору и слично.

Међутим у појединим центрима постоје либералан став према посетиоцима. Он је различитог степена, од крајње анархичног до демократичног који се заснива на писмена, јавно постављена упозорења, али без ригорозније контроле, формално постављене надзорне службе. Овакав режим контроле је посебно заступљен код центара са мањим степеном изграђености и урбанизације али са већем ослањањем на атрактивности, односно квалитете које пружа природна средина. Центри оваквог карактера су често грађени на отвореном

чистом простору који је имао карактеристике типичне зелене градске зоне и где нису постојала ограничења садржана у постојању, односно положају других објеката који би својим присуством ограничили величину центра, морфолошке карактеристике и сл.

Будући да су рубне зоне градова најчешће бирани као простори за локацију то није редак случај да су имале за последицу рушење неконтролисано грађене градске квартове од импровизованог материјала, без икакве инфраструктуре, на просторима са високим нивоом подземних вода и мочварним површинама, који су делимично коришћени као нерегуларна сметилишта и слично. На месту центара таква насеља су премештана док су уз ње остали фрагменти оваквих периферних насеља који знатно нарушавају пејзажне карактеристике целокупног окружења. (Николић, 2005)

Принципи размештаја и организације спортско-рекреационих центара у Војводини

При разматрању географског размештаја спортско-рекреационих центара одређују се њихова макропросторна обележја која карактеришу специфичност просторног размештаја свих центара на простору Војводине. Они истовремено одражавају стање осталих садржаје који су везани за активност спортско-рекреативних центара тог простора. У други план је стављена локација, односно локациони модели, који се односе на степен оптималности смештаја индивидуалног објекта или збирних локација (комплекса и зона). То значи да друга врста модела поседује микропросторна обележја.

Анализа просторних модела има велики значај у теорији и пракси јер представља начин да се изврши просторно усклађивање и хармонизација активности спортско-рекреационих центара.

При анализи размештаја и организације спортско-рекреационих центара у Војводини дошли смо до заључака да су на њих утицали фактори који су настали као резултат примене одређених принципа. Разумљиво је да су током времена утицале и многе друге околности од којих су многе имале карактер стихијности. У тако сложеном систему утицаја истаћићемо значај следећих принципа:

1. Принцип оптималног размештаја објеката у простору који је имао неколико циљева и задатака - остваривање максималних ефеката у задовољавању потреба друштва узимајући у обзир законитост да су урбанизоване средине својим режимом живота најзначајнији конзументи, потошачи пакета понуда које нуде такви спортско-рекреациони центри.

2. Принцип рационалне организације у простору који омогућава формирање спортско-рекреационих центара на местима где постоје природни предуслови за то, како би се што мање морала уложити средства у њихово довођење (код воде на пример) или градњу вештачких замена за елементе географске средине који могу по својој природној датости бити на том месту.

3. Принцип везаности за природне предуслове за градњу и урбане центре у којима већа концентracија становништва представља гаранцију за рационалнијим и оптималнијим коришћењем предности спортско-рекреационих центара. При томе, су створени и специфични модели размештаја зависно од тога да ли се ради о тзв. хомогеним или локалним природних предиспозиција, односно дисперзивно или концентрисано распоређеним козументима.

4. Уважавање одговарајућих услова екстерне (урбане) економије као фактора просторног размештаја. Овакве предности су садржане у следећем: уједначени прилив великог броја конзументата; могућност активирање инфраструктурног и супраструктурног фактора; предности које произилазе из менталитета градског становништва, односно колико је наклоњено рекреацији; итд.

5. Настојање да се постигне полицентрични развој спортско-рекреационих центара, с тим што се најпре настоји да се они изграде у већим градовима, а затим и у мањим градовима утолико пре уколико за то постоје услови или је услед своје близине великом градском

центру и према томе могућностима да приме већи број посетиоца изградила такве центре у импровизованом виду утичући на велику посету оне категорије становништва која није у стању да посећује удаљене туристичке дестинације.

Структура спортско-рекреативних центара

Свеобухватну понуду спортско-рекреативних активности, по правилу поседују спортско-рекреациони комплекси, чије функционисање и постојање је везано за просторе какав је Војводина.

Поред оријентације за коришћење постојећих природних и других услова, већи развој спортске рекреације захтева изградњу комплексних спортско-рекреационих центара. Развој и понуда квалитетних програма подразумева изградњу и коришћење специјализованих спортско-рекреационих центара у месту становања и у непосредној близини насеља, у зонама недељног одмора у туристичким и бањско-климатским центрима.

Спортско-рекреациони центри према локацији, броју и структури садржаја и опремљености објеката, треба да пружају оптималне могућности за учешће што већег броја грађана различитих узраста у разноврсним организованим програмима спортске рекреације у току целе године.

Величина ових центара, број и врста објеката, зависи пре свега, од броја узрасне и друге структуре потенцијалних корисника. За разлику од спортских, спортско-рекреациони центри скоро искључиво садрже површине и објекте и за вежбање. У принципу ови центри не треба да имају комфорне трибине, које знатно смањују капацитете за вежбање, поскупљују градњу, одржавање и коришћење.

Спортско-рекреациони центри треба да имају што више простора и површина за активна учествовања у разноврсним програмима спортске рекреације. Када се ради о покривеним просторима, то се најбоље постиже изградњом већег броја мањих просторија различите намене: сале и кабинети за спортску рекреацију, просторије за едукацију о спортској рекреацији, сала за дечији узраст, просторије стрелишта, сале за спортске игре, стонотениске просторије, сале за ритмику и плес, сале за аеробик, гимнастичка сала са справама, просторије за друштвене игре (шах), просторије за културно-уметничке активности и слично. (Николић, 2005)

Важно је обезбедити могућности за паралелно одвијање већег броја различитих модела програма спортске рекреације и других културних и друштвених активности уз поливалентно коришћење просторија. Ови простори могу дабуду и скромних димензија, јер су намењени за рад група (30-50 учесника) и не захтевају посебне просторе за гледаоце. Важно је да ове просторије буду опремљене одговарајућим справама и реквизитима, који пружају могућност за одвијање различитих модела спортско-рекреативних активности за грађане различитог узраста, занимања, нивоа физичке спремности и здравственог стања.

Комплекснији спортско-рекреациони центри треба поред осталог да имају један или више базена. То не треба да буду базени класичних спортских димензија (25-50м) и веће дубине. Изградња и одржавање таквих базена је веома скупа а могућности њиховог поливалентног коришћења, у смислу примене разноврсних програма спортске рекреације доста су сужене.

У оквиру хотелско-туристичких, бањско-климатских и спортско-рекреативних центара, функционалније је, јефтиније и рационалније изградити 3-5 мањих водених површина (базена), дубине не веће од 135 цм. Ови мањи базени су специјализовани за специфичне програме спортске рекреације и одговарајуће физиофилактичке процедуре. Тиме се умногоме повећава могућност реализације разноврсних програма уз истовремено учествовање већег броја учесника.

Отворени простори треба да пружају велике могућности за паралелно одвијање разноврсних модела спортско-рекреативних активности и програма намењених различитим

социо-узрастним категоријама. У ту сврху треба градити већи број игралишта и универзалних површина опремљених разноврсном опремом и справама, чеме се обезбеђује њихово поливалентно коришћење за већи број корисника различитог узраста.

На слободним зеленим површинама постављају се одговарајуће наменске инсталације и справе које пружају могућности за самоиницијативно или усмерено вежбање корисницима који се нису укључили у организоване облике активности.

У оквиру спортско-рекреативних центара треба да постоји сервис за издавање опреме и реквизита. Они се могу користити, како на објектима у самом центру, тако и на ширем подручју боравка учесника.

Спортско-рекреативни центри који се граде на излетиштима и приградским зонама за одмор и рекреацију, треба да имају одговарајући број и структуру објеката и површина који ће омогућити планиране моделе спортско-рекреативних активности за потенцијалне кориснике. Садржаји ових центара зависе у великој мери од њихове локације. Спортско-рекреативни центри лоцирани уз излетишта, на рекама или језерима, треба да имају и одговарајући број пловних објеката. Центри лоцирани у планинским пределима треба да имају претежно садржаје и објекте, опрему и реквизите за разноврсне програме спортске рекреације, који се могу одвијати у току целе године.

С обзиром да је Војводина простор са континанталним туризмом, то је овај тип туризма могућно обogaћивати туристичком понудом спортско-рекреативног карактера. У том смислу треба извршити истраживања овакве врсте диференциране туристичке потребе, како би се јасније и потпуније одредили правци развоја туризма. (Николић, 2007)

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ЦЕНТАРА

ПОЈАМ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

У туризму термини вредност и вредновање имају широко употребно значење већ самом чињеницом да је туризам значајна друштвено-економска појава, чије су карактеристике сложеност и вишефункционалност. Поступак вредновања, оцењивања, а у најширем смислу валоризације, представља процес процењивања, градирања и заузимања става према одређеним вредностима у датом просторном обухвату.

Туристичка валоризација представља једну од најважнијих фаза у процесу просторног планирања туризма. "Туристичка валоризација представља утврђивање или процену вредности туристичких атрактивности, односно процену туристичких атрактивности свих оних појава, објеката и простора који имају, поред осталих карактеристика и својство да су атрактивни (интересантни) за туристе и да кроз њих туристи могу задовољити своју туристичку (културну или рекреативну) потребу" (Томка, 1998; 273). Туристичка валоризација, у најширем смислу речи, представља комплексну оцену природних и антропогених вредности од значаја за развој туризма за садашње потребе и перспективу.

Циљ валоризације је да процени вредност елемената туристичког потенцијала, односно да процени њихову апсолутну туристичку вредност, као и њихову релативну вредност, односно вредност једних елемената ресурса у односу на друге (Чомић, 1997, 35). Према (Ахметовић-Томка, 1994, 161) основни циљеви туристичке валоризације су: процена туристичких вредности проучаваног простора у целини, процена могуће туристичке посећености, процена могућих инвестиционих улагања у објекте разлучитих врста и каацитета, организација туризма и туристичка пропаганда. У процесу изучавања утврђује се туристичка вредност, која се испољава као релативна величина, подложна субјективном оцењивању и променљивости током времена.

Вредновање простора је за туристу углавном емотиван и субјективан доживљај. За разлику од тога, за истраживача мора бити рационалан, научно основан и објективан одраз

стварности. Само свестран приступ туристичкој валоризацији одређених вредности може бити основа за научно закључивање и оперативу на терену. Овакав став је од посебног значаја, јер су туристичке вредности поливалентне (естетске, економске, куриозитетне, етничке, етичке, знамените), те не постоје јединствени критеријуми у смислу јединице мере туристичке вредности. О једној туристичкој вредности, посебно о једном туристичком месту, или једној туристичкој регији, могуће је изрећи бројне, често различите вредносне судове.

Ствар укуса је крајње субјективно осећање о коме се не може расправљати, док је вредносни суд друштвеног карактера и претендује на објективност. Квалитет предмета постаје вредност тек у релацији према човеку, у задовољењу неке од људских потреба (Тановић, 1972, 42).

Валоризацијом простора добијају се важне информације: који је вид туризма најпогоднији за развој на простору који се валоризује; шта недостаје да би све вредности простора и објеката дошле до пуног изражаја; шта градити, односно како опремити простор; на ком стандарду градити и за које кориснике (Пиха, 1982).

Постоји схватање да је туристичка валоризација поступак процене вредности појединих туристичких мотива у конкретном туристичком простору до концепције да је валоризација свеобухватни поступак оцене целокупног туристичког потенцијала одређене регије. (Суботић, 1995, 459) Наглашене просторне ознаке туристичких вредности, посебно природних, предмет су истраживања савремене географије.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ЦЕНТАРА У ВОЈВОДИНИ

Значај туристичке валоризације проистиче из чињенице да је она комплексан поступак којим се могу утврђивати правци даљег развоја и осмишљавати акције иступања на туристичко тржиште. Туристичка валоризација, заснована на бројним географским елементима и појавама који спортско-рекреативним комплексима дају низ специфичности, мора се уважавати како у науци, тако и у пракси. Колико вреди одређени комплекс, односно објекат у њој, каква су њена спортска и рекреативна својства својства, колико је значајно окружење, питања су којима се туристичком валоризацијом могу пронаћи одговарајући одговори. У туристичкој валоризацији спортско-рекреативних комплекса Војводине, могуће је ићи ка сваком комплексу посебно, а затим најпре утврђивањем просека за све комплексе и компарацијом указати на њихове предности и недостатке.

Реч је о поступку процене појединих туристичких вредности и свих заједно у одређеној регији, односно Војводини. Значај туристичке валоризације најбоље се види из чињенице да се она уважава у теоретским расправама савременог туризма и избору локација за изградњу туристичко-угоиститељских објеката, њихово димензионирање и функционалност. Од значаја је и за друштвено планирање развоја туризма на различитим нивоима, израду просторних планова, планова посебне намене, акција заштите животне средине, туристичку пропаганду, богатство и разноврсност туристичке понуде, комплементарност више врста туризма на одређеном простору. (Марић, 1998)

Колико су спортско-рекреативни комплекси, самостални или у оквиру туристичких центара значајне за развој туризма у Србији, најбоље се види из чињенице да су неке од њих сврстане у приоритете садржаје у туристичким дестинацијама у Србији. На подручју Војводине овакви комплекси није у довољној мери истражен. Потенцијали комплекса су већи од оствареног туристичког промета. То је условљено недовољном и неадекватном туристичком валоризацијом комплекса и њиховог окружења у смислу комплементарности у формирању туристичког производа и наступања на туристичко тржиште.

Како се под туристичком валоризацијом подразумева комплексна оцена туристичких вредности комплекса Војводине, јасно се испољава значај за науку и оперативу, планирање даљих акција и осмишљавање садржаја боравка туриста уз постизање одговарајућих

економских и ван економских ефеката спортско-рекреативног туризма. Комплексној оцени потребно је посветити више пажње. Потребно је утврђивање комплементарних предности локалитета и свих туристички вредних потенцијала у њима. На тај начин би се утицало на формирање специфичне понуде и вршило боље усмеравање исте према изворима туристичке тражње.

ЕЛЕМЕНТИ И ФАКТОРИ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА

Поступак валоризације је фазног карактера, то је процес који траје у континуитету, у зависности од степена развијености геопростора, односно туристичке активiranости вредности потенцијала. Елементи туристичке валоризације су бројни и разноврсни. Савремена туристичка географија у основне елементе туристичке валоризације убраја: атрактивност туристичких вредности, географски положај и удаљеност матичних подручја (дисперзива). Ово значи да атрактивност туристичких вредности може бити другоразредни елемент њихове туристичке валоризације јер је атрактивност туристичких вредности само један од показатеља који треба уважавати у процесу туристичке валоризације. Реч је о важном, али не и основном, не сталном, већ променљивом показатељу, што зависи од стања тражње на туристичком тржишту, промена у саобраћајној инфраструктури, односно повезаности и приступачности. (Јовичић Ж, 1966).

Примењујући основне критеријуме економске теорије вредности у туризму елементи туристичке валоризације су корисност одређених вредности, односно добара, тј. њена способност да задовољава људске потребе; реткост појединих ресурса утиче на висину прометне вредности туристичког ресурса и количина уложеног рада у циљу оспособљавања ресурса односно мотивских вредности за туристичко коришћење (опремљености и уређење). У циљу територијалног идентитета туристичких регија којим се конституишу физиономија и степен развоја туристичке регије, туристичка валоризација у основне елементе укључује: природне и антропогене мотиве и објекте, саобраћајну и инфраструктурну опремљеност и материјалне елементе туристичке основе. (Суботић, 1995, 460)

Фактори туристичке валоризације обухватају оне елементе који су од значаја за њихово коришћење у смислу да олакшавају приступачност, потенцирају посећеност, истичу одређене специфичности и њихову препознатљивост на домаћем и иностраном туристичком тржишту. Приступачност је последица нивоа изграђености, обима, квалитета и пропусне моћи саобраћајне инфраструктуре. Већи број саобраћајница различитих врста и веће пропусне моћи у различитим временским приликама омогућује већи промет туриста и значи предност у туристичкој валоризацији. Близина иницијативних простора (већи градови, индустријски центри, урбане индустријске регије) од великог су значаја за обим туристичког промета у туристичким центрима и ближем и даљем окружењу. При изучавању овог сегмента посебно се мора обрађивати удаљеност сваког емитивног центра од комплекса и регија које се валоризују. (Марић, 1998, 58)

За оцену спортско-рекреативних комплекса и појединачно вредновање користе се бројна мерила и критеријуми, при чему се цео поступак спроводи по фазама. У критеријуме туристичке валоризације комплекса треба уврстити:

- степен изражености фактора који утичу на оптималност деловања спортско и рекреативне функције комплекса
- конституција фактора који утичу на оптимално одвијање туристичке функције комплекса
- положај комплекса према туристички дисперзивним центрима
- положај комплекса према важнијим саобраћајницама.

Степен испољености фактора који позитивно утичу на функционисање спортске и рекреативне функције обухватају:

- терапијска вредност природних атрактивности
- стручност пратећег особља
- опремљеност објеката за спорт и рекреацију одговарајућим објектима и инструментаријем
- спортско-рекреативна трдиција
- израженост навике клијентеле да посећује одговарајући спортско-рекреативни комплекс (Николић, 2004)

Када се разматра овакав вид валоризације, често се истиче да квалитет смештајно-гоститељских капацитета, за наше прилике није пресудно меродаван, будући да посетиоци оваквих бања нису велики потрошачи било којих врста услуга и да, према томе не постављају високе захтеве за квалитетом смештаја, али не и исхране.

Туристичка функција комплекса је формирана знатно касније у односу на претходну. Квалитет њеног функционисања се налази у чврстој корелацији са евентуалним постојањем и квалитетом следећих категорија:

- број, величина и квалитет објеката изграђених на основу коришћења предности постојања погодне географске средине
- карактеристике амбијента комплекса које омогућавају активан одмор, уз спортске рекреације, дуге шетње и пасиван одмор претежно посредством организовања културних приредби
- постојање квалитетних рецептивних објеката који располажу довољно разноврсним наменама које би одговарале потребама савременог туристе итд.

Чињеница да су се посебно третирали ова два вида валоризације, указује на сагласност са мишљењем низа туристичких стручњака да је потребно у комплексима извршити просторно раздвајање објеката на целину која има спортско-рекреативну и ону која има туристичку функцију у ширем смислу. На тај начин ће и проблеми осавремењавања, реконструкције објеката, формирања туристичке понуде и слично бити решавани на ефикаснији и рационалнији начин.

МЕТОДОЛОГИЈА ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

Као што постоје различите врсте вредности, постоје и различити типови валоризације. Оцена може бити мера, налаз, али и процена и мишљење. Методолошке принципе дефинишемо као правила, односно путоказе за изналажење техничких решења у поступку валоризације. Принципима треба исказати и циљеве туристичког кретања и циљеве туристичког развоја. Компаративна метода је најбоља за туристичку валоризацију. Нешто може бити туристички атрактивно у односу на матично место туристичке публике, али може бити мање или више атрактивно у односу на неку сличну појаву (Јовичић Ж, рукопис).

Применом метода туристичке валоризације проучаваних комплекса потврђује се њихова вредност са данашњег и перпективног аспекта.

Резултати до којих се долази применом квалитативних и квантитативних метода изучавања, изражавају се описно, графички, компаративно, селективно, картографски, нумерички, скаларно, статистички и на друге начине. Према броју елемената који се вреднују код одређене туристичке регије, издвајају се две могућности. Прва се означава парцијалном и односи се на један комплекс. Друга, или потпуна, обухвата комплекс природних и антропогених вредности комплекса једне уже просторне целине има већу оправданост примене. (Марић, 1998,58)

У зависности од начина истраживања, методе туристичке валоризације се могу груписати на оне којима се вреднује целокупни туристички потенцијал простора, оне које су подређене вредновању простора у зависности од доминантних врста туризма и оне које се

тичу истраживања простора за потребе туристичке рекреације као наглашеног сегмента туристичке тражње на тржишту. Резултати истраживања се углавном изражавају нумерички, формирањем скала вредности обично од 1 до 10 али су могући и други апсолутни бројчани изрази.

Најуниверзалнији случајеви процене туристичких вредности представљени су следећим односима:

$$A+B+C+D=X$$

$$E+F+G+X=Y$$

У овим изразима А је процена урбанизације, Б процена инфраструктуре, Ц процена опреме и услуга, Д процена инхерентних карактеристика, Х збир процене интерних фактора, Е је процена приступачности, Ф процена удаљености матичних места, Г процена конкуренције у окружењу, Х процена значаја вредности, Y збир процене екстерних фактора валоризованих вредности туристичког места или туристичке регије (Чомић, 1990,172)

За постизање што је могуће вишег нивоа објективности, потребно је приступати компаративним прегледима већег броја истраживача или истраживачких тимова, који су радили на истом проблему и на истом терену. Све ово је од значаја за осмишљавање туристичке пропаганде и формирање целовитог туристичког производа, као основног израза понуде.

Из уважавања бројних и разноврсних метода и поступака туристичке валоризације простора, може се закључити да није реч само о класификацији и рангирању природних и антропогених вредности за потребе савременог туризма. Утврђивање стања на терену од значаја је за науку и праксу, како код већ формираних туристичких центара и регија, тако и код локалитета и регија које означавмо потенцијалним. Уз све то, од великог су значаја ставови туриста о туристичким вредностима које се пласирају на туристичком тржишту, које је веома флексибилно, те се може користити за корекцију основних истраживања.

ПОСТУПАК ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА ВОЈВОДИНЕ

У процесу туристичке валоризације постоји одређена поступност, а примењују се бројне истраживачке научне методе. Посебно је значајна анализа употребне вредности. Користећи одређене критеријуме, истраживачи оцењују могућности поједних природних целина за развој одговарајућих врста туризма. При томе се као туристичке вредности уважавају географски положај, саобраћајна повезаност, удаљеност од извора туристичке тражње и атрактивност простора. Реч је о основним природним својствима, особеностима људском руком и умом створеног богатства, степену изграђености туристичко-угоститељских објеката, нивоу и квалитету укупне опремљености локалитета, центара и регија, као и обиму прошлог и садашњег туристичког промета.

Низ елемената и фактора туристичке валоризације постављен у научним и стручним радовима теоријске природе може се применити на примеру комплекса Војводине. Како међу комплексима у овом делу наше земље постоје разлике у традицији, богатству природне основе, броју лежаја, врстама угоститељских капацитета, броју и структури стручног особља, опремљености здравствено-рехабилитационих установа и положају у односу на туристичке вредности у окружењу, промет у њима је веома различит.

Елементи туристичка валоризације комплекса Војводине су бројни и разноврсни. Могу се груписати на различите начине и показати бројчано за сваки комплкс посебно и за све заједно. Први начин успоставља аналитички приступ проучаваним објектима и од значаја је за сагледавање вредности сваког релевантног елемента. Други начин доприноси сагледавањуу глобалних проблема, који методом компарације добијају право место. Ово је од значај за будућа научна истраживања у Србији, али и за савремену и перспективну оперативу на терену. (Павлица, 2003)

Валоризацијом се долази до формирања "туристичке слике", како се у туристичкој литератури назива збир вредности једног простора за туризам.

Пре валоризације елемената спортско-рекреативних комплекса Војводине Бачке неопходно је објаснити систем оцењивања. Оцењивање је вршено оценама од 1 до 5, а свакој од оцена одговара следећа описна категорија:

- 1 (недовољан квалитет) – није за туристичку презентацију
- 2 (квалитет који задовољава) – локални туристички значај
- 3 (добар квалитет) – регионални значај
- 4 (врло добар квалитет) - шире регионални значај
- 5 (одличан квалитет) – међународни туристички значај (Томка, 1998)

У овом раду је коришћена компаративна метода, и то у односу на афирмисану појаву исте врсте, како би се дошло до одредница за даљи развој овог подручја.

У наставку рада бројчано представљамо и детаљно ћемо анализирати за туризам најважније елементе, појаве и процесе свих спортско-рекреативних центара које смо у раду истражили. Оцењиваћемо их поенима од 1 до 5, при чему најмањи број поена добија елемент, појава и процес најмање туристичке вредности, а највећи број поена добија елемент, појава и процес највеће туристичке вредности. Оваквим начином рангирања потврђујемо компаративну предност приказаних елемената, појава и процеса, те је то основа за завршну туристичку оцену. Сабирањем поена по одговарајућим показатељима, формираћемо реалне представе о њиховој вредности. Осим аутора, оцене појединих елемената спортско-рекреативних комплекса Војводине, дали су и запослени у комплексима Војводине.

ТЕХНИКА ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

Приликом боравка на терену, урађена је туристичка валоризација сваког комплекса у Војводини, на основу интервјуисања запослених лица у комплексима. Уколико у одређеном комплексу постоји маркетинг служба, одељење туристичке организације, особље које тренира спортисте, бави се физиотерапијом и слично, интервјуисани су запослени у тим службама. Начин интервјуа је зависио да ли се ради само о комплексу специјализоване намене или о сложеном туристичком центру који има намене које превазилазе спорт и рекреацију.

У наредним табелама се може видети оцењивање интервјуисаних лица, као и оцена аутора за сваки елемент валоризације. Елементи валоризације, чијим вредновањем се покушало доћи до одређених резултата о стању, предностима и недостацима развоја туризма у комплексима:

- **Туристичко-географски положај** - положај у односу на саобраћајне комуникације, приступачност, положај у односу на матична места туриста;
- **Природне вредности** - рељеф, клима, хидрографија, биљни и животињски свет;
- **Антропогене вредности** - културно-историјске вредности у комплексу и околини
- **Квалитет смештајних капацитета** - квалитет и број смештајних капацитета у самом комплексу, као и у ближој околини комплекса
- **Опремљеност објеката за одговарајућим елементима** - квалитет спортски и рекреативних терена према функцијама које поставља оптимално одвијање ових активности
- **Квалификациона структура запослених**- постојање кадрова спортске, медицинске струке, туристичке, економске, и др.
- **Амбијент места**- уређеност амбијента у коме се комплекс налази, разноликост, очуваност, привлачност за туристе.

- Општа туристичка вредност - просечна вредност свих вреднованих елемената. (Вукићевић, 1981)

ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ВОЈВОДИНЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ

Туристичко-географски положај Војводине има важну улогу у туристичкој валоризацији Покрајине у целини, а самим тим и њених туристичких ресурса који су од значаја за стварање туристичке понуде различите структуре и организације.

Он представља сложену категорију која обухвата: 1) географски положај; 2) карактеристике граница и граничних прелаза 3) туристички положај и 4) функционални положај.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Географски положај одређује однос Војводине према географској ширини и дужини (математичко-географски положај); однос према истакнутим природно-географским просторима којима припада или се налази у непосредном контакту итд.

Војводина се простире између $44^{\circ} 38'$ и $46^{\circ} 11'$ (Хајдуково, 10 км северно од Суботице) северне географске ширине, односно $18^{\circ} 49'$ (Сомбор) и $23^{\circ} 00'$ источне географске дужине. Четрдесет пета паралела пролази поред Беле Цркве, Банатског Новог Села, Старе Пазове, Руме и Сремске Митровице. Она одређује већу припадност северном јужном делу северне Земљине хемисфере. (Ромелић, 2002)

Одређујући положај Војводине према важнијим географским целинама којима она припада, долазимо до закључка о њеној средњоевропској и подунавској позицији.

Војводине у целини припада **средњој Европи**. Природни услови овог дела укључују у себи равничарски простор са воденим токовима који имају простране долине и пратеће водене површине погодне за развој одговарајућих облика рекреације, ниских планина које имају поред осталог излетничко-рекреативну функционалну усмереност. Вековни утицаји средње Европе и сложена етничка структура условили су специфичности у урбаној структури простора и стварању разноврсне и богате туристичке понуде културно-историјског, етнографског, спортско-рекреативног и другог карактера. Осим тога, високи проценат градског становништва представља значајну основу да ова област представља туристичку дисперзиву на коју се већ традиционално рачуна у домаћим туристичким кретањима.

Чињеница да кроз нашу земљу **Дунав** пролази дужином од 588 км, што износи око петине (21,12%) укупне дужине (2.783 км) условљава њену знатну усмереност према овом воденом току, односно његовој функционалној структури и значају у туризму.

Дунавом, односно, његовом долином постоји могућност остваривања везе са средњом и северозападном Европом као значајним туристичким дисперзивама, с једне, и посредством Влашке низије и Црног мора са источном Европом и Азијом, с друге стране. Овакав значај је појачан спајањем Дунава са воденим токовима Мајна и Рајна. То омогућава развој наугичког

туризма у који се Војводина мора укључити туристичком валоризацијом потенцијала у гравитационој зони Дунава и његових притока, изградњом одговарајућих marina и ре-цептивних објеката специјалне или универзалне намене. (Станковић, 1991)

Дунав и његова алувијална раван богата адама, рукавцима, мртвајама и алувијалним шумама пружа могућност развоја разних облика еколошког и рекреативног туризма.

Дунав својом уском гравитационом туристичком зоном и деловима ван Војводине укључује и присуство градова са значајним туристичким прометом: Београд, Нови Сад и др. и низ археолошких, споменичких, уметничких и етнографских туристичких вредности.

Карта1: Војводина (Извор: www.vojvodina.com)

ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ И ГРАНИЦЕ

Површина Војводине износи 21.506 км². на овој територији живи 2.024.487 становника (2002). Насељених места има 466.

Граница према Мађарској има укупну дужину од 166 километара, од чега 154 километара сувоземне и 12 километара речне. Граница је равничарска и тиме лако савладљива. Преко ње се остварују друмске саобраћајне везе на релацијама: Сомбор - Бездан - Баја, Суботица - Келебија - Печуј, Суботица - Хоргош - Сегедин - Будимпешта, Сента - Кањижа - Хоргош - Сегедин и Кикинда - Нови Кнежевац - Ђала - Сегедин - Будимпешта. Највећи значај има пут Суботица - Будимпешта (Е-75), пошто има кључну улогу у повезивању Србије са средњом и северном Европом. (Ромелић, 2002)

Са поменутом саобраћајницом приближно се поклапа железничка веза. Њен туристички значај лежи у надовезивању магистралне пруге Суботица - Нови Сад - Београд - Бар, што омогућава промет туриста из ових делова Европе према Медитерану и континенталним туристичким местима и центрима који гравитирају према овој прузи.

Железнички гранични прелази према Мађарској су Суботица и Хоргош, а друмски - Бачки Брег, Келебија, Хоргош и Ђала. Највећи број путника је регистрован на прелазу Хоргош, затим следе - Суботица, Келебија и Бачки Брег. Годишње се овде региструје око 15 милиона прелазака границе у оба правца.

Дужина границе према Румунији (укључујући и део у централном делу Србије) износи 544 км. Сувоземна граница (267 км) је краћа од речне (277 км).

Од србијанско-мађарске границе до Вршачких планина она је равничарска. Потом се поклапа са реком Нером до прелаза у Белоцркванско проширење и у наставку до Банатске Паланке, одатле се граница креће средином тока Дунава до ушћа Тимока у Дунав, где се налази тромеђа Србије, Румуније и Бугарске.

Железничке везе са Румунијом остварују се на релацијама: Вршац - Темишвар, Јаша Томић - Темишвар и Кикинда - Темишвар. Највећи значај има пруга Вршац - Темишвар. На њу се од Вршца наставља према Београду, а од Темишвара за Букурешт.

Друмска саобраћајна веза остварује се посредством праваца: Кикинда - Темишвар, Српска Црња - Жомбољ - Темишвар, Српски Итебеј - Међа - Темишвар, Вршац - Темишвар, Бела Црква - Базјаш, Пожаревац - Доњи Милановац - брана хидроелектране "Ђердап 1" - Дробета Турну Северин. За транзитна туристичких кретања, највећи значај има пут који повезује Вршац са Темишварем будући да спаја главне градове и најважније дисперзивне центре обеју земаља. (Ромелић, 2002)

На србијанско-румунској граници железнички прелази су: Кикинда и Вршац; а друмски су: Наково, Српска Црња, Међа, Ватин, Калуђерово, Ђердап. Годишњи промет путника достиже 12 милиона. На граничном прелазу Ђердап се реализује преко 3/4 укупног промета; потом следе Српска Црња, Ватин, Калуђерово и др.

Дужина границе према Хрватској је у Панонском делу претежно равничарска изузев фрушкогорског дела. Дужина границе износи 315 км, од чега копнене 183 км и речне 132 км. Гранични прелази су Батина, Богојево, Бачка Паланка, Љуба (Соф), Шид, Батровци, Јамена.

ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ

Туристички положај Војводине је садржан у следећим туристички релевантним међуодносним релацијама:

1. Положај према главним туристичким правцима
2. Положај према главним емитивним туристичким просторима
3. Положај према главним конкурентским земљама

Положај према главним туристичким правцима

Од постојећих, туристичких праваца у Европи, западни и централни медитерански, не спадају у домен туризма Војводине, пошто је први створен на релацији западна и северна Европа - Азурна обала, Андалузија и Балеарска острва; а други у правцу: северна и западна Европа - приморски и континентални предели Италије.

Источни медитерански правац повезује северну, централну и западну Европу са Јадранским, Егејским и Црним морем. Отуда и његов значај за кретање страних туриста у Војводину, односно Србију, државе бивше југословенске републике, Грчку, Румунију и Бугарску. Он је дужи од осталих, а карактеришу га лошији квалитет и мала густина саобраћајница.

Предност овог правца је у томе што има функцију повезивања европског и азијског континента, због чега Војводини и Србији у целини и земљама југоисточног дела Европе пружа добре могућности за развој транзитног туризма.

Положај према главним туристичким емитивним просторима

Главне туристичке дисперзиве за Војводину су земље средње, западне и северне Европе, јер је досадашњи развој иностраног туризма показао највећи прилив туриста из ових регија. Са одвајањем југословенских република, Војводина и Србија у целини је добила нове конкуренте у туристичкој понуди. Осим тога, погоршан је и њен положај према Италији, неким земљама централне, као и према западној Европи, пре свега са становишта просторне удаљености. То се посебно односи на земље из којих је некада оствариван великим прилив туриста - Немачку, Аустрију и Италију, према којима су, иначе, ближе и атрактивније Словенија и Хрватска. Положај према Француској, Великој Британији и земљама северне Европе, иначе раније неоповољан, сада је погоршан.

С друге стране, Војводина и цела Србија је задржала повољан однос према земљама источне Европе и Грчкој. Међутим, иако оне спадају у ред земаља са скромнијим дисперзивним могућностима, туристичка кретања показују да Војводина може да рачуна на туристе из Источне Европе и да, према томе, добар део туристичке понуде прилагоди карактеристикама и захтевима овог тржишта.

Положај према конкурентним туристичким земљама

Положај Војводине у односу на конкурентске земље је неповољнији од стања које је постојало у време СР Југославије. Погоршање положаја проистиче из чињенице да је западни део бивше СФР Југославије који је ближи кључним европским туристичким дисперзивима одвојен у посебне државе (Словенија, Хрватска и Црна Гора). Истовремено је он задржао и приморски, знатно посећенији део бившег југословенског Јадранског мора и Алпску регију, просторе који су били репрезенти бившег југословенског туризма.

Глобална разноврсност садржаја панонског простора са одређеним специфичностима туристичких вредности и објеката, скопчана са значајним саобраћајним правцима, представља значајан туристички потенцијал. Његова искоришћеност је још недовољна, тако да се одмереном и добром валоризацијом, конкурентност земље може повећати на знатно виши ниво.

Војводина има неповољнији туристичко-географски положај у односу на Хрватску и Словенију. С друге стране, положај у односу на Бугарску, Румунију и Грчку, земљама које имају амбиције да развију туризам, је повољнији, због веће близине Војводине и Србије средњој и западној Европи. (Станковић, 1990).

ФУНКЦИОНАЛНИ ПОЛОЖАЈ

Код Војводине функционални положај нема толико разноврсности као Република у целини, јер се ради о просторима различите величине. Отуда се он може одредити као **транзитан** и као фактор **спајања и прожимања**.

Транзитност положаја

Транзитност положаја проистиче из постојања низа комуникацијских праваца макрорегионалног, континенталног и интерконтиненталног значаја. Сложеност транзита се огледа у значају различитих видова саобраћаја: друмског, железничког, речно-каналског и авионског.

Најзначајнији транзит се одвија друмским саобраћајем. Главни коридор оваквог карактера кроз нашу земљу води од Суботице, преко Новог Сада према Београду, Нишу,

Лесковцу, Врању и даље према Солуну. Од њега се одваја пут код Ниша и води према Пироту и Димитровграду, односно Софији и Истанбулу и Азији.

Железнички саобраћај има мањи значај за развој транзитног туризма због стриктне везаности железнице за ред вожње. Већа потрошња путника је могућна у самом возу или на железничким станицама где се возови дуже задржавају. Железница се може искористити за угоститељске услуге, пласман пропагандног материјала, сувенира и сл.

Спајање и прожимање

Спајање и прожимање као вид функционалног положаја проистиче из сложености овог простора и његове природне и саобраћајне повезаности. Отуда су се на територији Војводине, мешањем различитих култура, створили сложени системи антропогених вредности. Осим тога, на овом простору, иако је равничарски настали су природни комплекси сложене структуре. Границе између њих нису прецизне и јасне, већ оне носе обележја оних простора које одвајају. Отуда граничне зоне имају прелазни карактер, што значи да природногеографски комплекси имају карактеристике аутохтоних целина али и специфичности насталих као резултат прожимања.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

РЕЉЕФ

Данашњи рељеф Војводине је резултат набирања, раседања, периодичног навејавања леса, ерозивног процеса река и падавина. Војводина се у рељефном погледу дели на: планине, пешчаре, лесне заравни, лесне терасе и алувијалне равни. (Томић и други, 2002)

Све поменуте целине пружају добре услове за градњу спортско-рекреативних објеката, поготово зато што је локација таквих објеката претежно везана за насеља или њихову околину. Поједине природне целине саме по себи, очуване или мало промењене, такође пружају добре услове за спортско-рекреативне активности које имају дугу традицију и класични карактер са ретким покушајима нових и екстремних .

Фрушка гора

Туристичко-географски положај - Фрушка гора је планина дужине 78 км, ширине 12,5 км и површине око 500 км². Својим положајем представља ниски планински лук који повезује славонске и шумадијске планине. По пространству она чини најдоминантнију орографску целину у Војводини и северном делу Србије. Хидрографски посматрано, у ширем смислу, смештена је између Дунава на северу и истоку и Саве на југу.

Туристичко-географски положај Фрушке горе се може оценити као повољан, јер је ова планина укључена у сложен систем саобраћајница разних категорија и квалитета. У путеве првог реда спадају Нови Сад - Београд, Нови Сад - Иришки венац - Рума - Шабац. Дуж северно и јужно оријентисаних поточних долина које се међусобно сучељавају, изграђено је више саобраћајница које попречно пресецају планину омогућавајући приближавање моторизованих туриста и до најскривенијих туристичких локалитета. Повољности саобраћајне мреже доприноси и то што су попречни путеви добро повезани са значајнијим непосредним уздужним саобраћајницама, као што су - Нови Сад - Бачка Паланка, који се креће дуж планинског била Визић-Чортановци и Нови Сад - Беочин-Нештин (Илок).

Геоморфолошке вредности - Фрушка гора је асиметрична, како у правцу запад-исток, тако и у правцу север-југ. На истоку се пружа све до Старог Сланкамена у виду узане целине максималне висине нешто изнад 200 м. На западу се простира до стрмог одсека на

линији Шид-Шаренград. Асиметричност је врло уочљива у правцу север југ. Северна страна је стрма, сведена на врло уску лесну терасу која се наставља на планину, а местимично Дунав подсеца саму планину. С друге стране, са јужне стране лесна зараван је врло пространа. Просечна ширина Фрушке горе износи десетак километара. Најшира је на линији Ириг - Сремска Каменица и износи 15 км. (Видић, 2007)

Фрушка гора представља релативно низак планински масив са билом диференцираним у три целине - западну са висином 200-300 м; источну, сличних висина и централну, висинског распона 300-539 м (врх Црвени чот). Основе морфолошког обележја планине чине терасе висине 450-539 м, 380-400 м, 310-360 м и 150-250 м. Према томе, Фрушка гора као релативно низак планински масив са падинама степеничарског карактера које имају карактеристичне благе прелазе, глобално узевши, даје обележје добре приступачности и погодности за спортско-рекреативне активности. (Томић и други, 2004)

Климатске вредности - Фрушка гора спада у ред ниских планина и релативно је малог пространства. Али и поред тога она утиче на измене климе која је типична за низијске просторе. Правац пружања утиче на ваздушна струјања, првенствено из северозападног, југоисточног и источног правца. Температурне вредности на Фрушкој гори су ниже од околних предела. Али температурне вредности и на самој планини показују разлике. Оне су условљене променом висина, експозицијом планинских страна, изгледом рељефних облика, на пример, поточних долина, с једне и површи, с друге стране, шумским комплексима и огољеним теренима, итд. Уочено је, такође, да на гоњим деловима планине количина падавина је виша од ниских делова Војводине.

У шумским деловима температурни екстреми су мање изражени, смањује се брзина ветра. На простору надморске висине изнад 300 м микроклиматски услови стварају осећај удобности по људски организам.

На основу података са метеоролошке станице на Иришком венцу (444 м н. в.), а узимајући у обзир климатске факторе који првенствено произилазе из разлика у надморској висини, могу се извести закључци о стању битнијих климатских елемената, пре свега температуре ваздуха, падавина, ветрова, али и других.

Температурне прилике не одступају значајније у односу на суседне области. Негативне температуре на целој планини карактеристичне су за јануар и износе $-1,1^{\circ}\text{C}$. Најнижа средња јануарска температура је на Иришком венцу ($-1,9^{\circ}\text{C}$). У току три зимска месеца температура ваздуха износи $0,4^{\circ}\text{C}$. Најтоплији месец је август са средњом температуром од $21,3^{\circ}\text{C}$ (Иришки венац $20,9^{\circ}\text{C}$). (Бугарски, Томић, 1980)

На основу прорачуна Јована Б. Петровића и других (1973), на надморској висини од 100 до 200 м (307 km^2), просечно годишње падне око 650 мм падавина; од 200 до 300 м (306 km^2) - 700 мм; од 300 до 400 м (69 km^2) - 750 мм и преко 400 м (око 23 km^2) годишња сума падавина је око 800 мм. Најкишовитији је јун са 109 мм. Секундарни максимум је новембра (67 мм). Најмања количина падавина је 36 мм, док је секундарни минимум септембра (40 мм).

Хидрографске вредности - Од укупних количина атмосферских падавина које се појављују на Планини, највећи део се одлази кроз земљишни покривач или у ободним деловима кроз лесне наслаге. Мањи део тече површински стварајући поточне долине, јаруге и слично.

Периодски извори избијају, такође, из свих типова издани, али пре свега, из кречњачких, пелитских теренима и из подземних вода. Најчешће се јављају у време топлења снега и пролећних падавина. Повремени извори избијају из кречњачких стена које имају специфичан распоред и циркулације подземних крашких вода. Јављају се после врло високих али краткотрајних падавина, односно летњих пљускова.

Водени токови су махом периодичног а делом и сталног карактера. Међу најдужим токовима истичу се Патка бара, Ешиковачки поток, Черевитки поток, Новоселски поток, Читлук, Текениш, Алмаш, Чедомир-поток, Поторањ, Лишвар, Нештински поток и др. Међу потоцима релативно велико учешће имају бујични токови. Они су бројнији на северној

падине, где услед великог пада носе велику количину материјала коју таложе испред ушћа у Дунав стварајући на тај начин плавине. За потребе заштите од бујица, односно поплава, у појединим, нарочито горњим деловима токова изграђена су санациона језера, која су махом порибљена. Највећа су код Сота, Ердевика, Павловица, Ривице, Добродола итд.

На Фрушкој гори постоји неколико локалитета термо-минералних вода - Врдник, Стари Сланкамен, Љуба и манастир Старо Хопово. Сви они спадају у старе, мање или више коришћене локалитете. Док су врдничке, старосланкаменачке и воде Љубе, које се данас користе, резултат интервенције човека, а природни извори су напуштени, термална вода Старог Хопова, је потпуно природна, односно овде није дошло до интервенције човека. Остале терме су резултат дубинских бушења.

Биогеографске вредности - У нижим деловима националног парка, односно алувијалној равни Дунава, лесној заравни и долинама осталих токова налазе се ораничне површине и травњаци (ливаде и пашњаци). На падинама и пропланцима простиру се воћњаци и виногради. Изнад 300 м надморске висине углавном се простиру шумски комплекси.

Чисте липове шуме су настале после сече буково-липових и мешовитих шума липе, букве, китњака и белог граба.

Чисте китњакове шуме, претежно, покривају истурене гребене или присојне падине и својим постојањем одражавају континентално климатско стање, које је настало сечом старих шума.

Мешовите шуме китњака и граба представљају комбинацију која је по својим карактеристикама најближа ранијим шумама, које су настале у условима влажније климе.

Мешовите шуме термофилних и ксеротермних храстова, некада врло простране, одржале су се на јужним падинама мале надморске висине.

Пространи делови Фрушке горе су покривени пашњацима и ливадама, које се местимично у виду ужих наставака или оаза простиру у шумске комплексе. Ове биљне заједнице су на многим местима помешане са цвећем и лековитим биљкама. На Фрушкој гори је евидентирано 670 врста, 400 редова и 90 фамилија лековитих биљака. Део ових биљака спадају у категорије ендемита или раритета. (Јанковић, Мишић, 1980)

Од ловне дивљачи има јелена, јелена лопатара, срндаћа, дивље свиње и друге врсте дивљачи. Осим тога одликује се богатство птичијих врста и нике дивљачи.

Атропогене вредности - Од археолошких вредности највећи значај имају локалитети код Чортановаца и Старог Сланкамена. Из средњовековног раздобља делимично су сачувани фортификацијски објекти, као што су Врдничка кула, Градина-Домбо у Раковцу, остаци објеката код Сланкамена. За посетиоце највећи значај имају манастири грађени од 15. до 18. века. Током историје они су често делимично или потпуно рушени, обнављани, потом поновно рушени. Осим архитектонских, као и вредности фресака, поједини манастири располажу значајном ризницом сакралних уметничких предмета, из области историје, науке и сл. Најзначајнији су манастири: Хопово, Крушедол, Јазак, Мала и Велика Ремета, Гргетег, Беочин, Врдник. Историјски значајни, али слабије очувани су Шишатовац, Раковац, Привина глава, Кувеждин, Старо Хопово, Св. Петка и Бешеново.

Од других споменичких вредности од значаја су - споменик Бранку Радичевићу на Стражилова, спомен плоча на манастиру Хопово (где је учио у младости), споменик Милици Стојадиновић Српкињи, првој српској песникињи, историчару Илариону Руварцу, као и значајнијим личностима у историји и култури. У местима за које је везан живот или деловање појединих важнијих личности карактеристична је организација манифестација које обележавају живот и дело таквих личности и сл.

Особине националног парка - Национални парк је основан Законом Скупштине НР Србије 23. децембра 1960. године. Основни мотиви оснивања парка су - заштита природних лепота, историјских споменика, биљног и животињског света и особина земљишта. Такође један од задатака је настојање да се становништву пружи могућност одмора и рекреације на за то предвиђеним просторима. Две године касније утврђене су границе националног парка и

величина његове територије. При томе су у национални парк укључени простори који до тада нису улазили у његовим границама - Чортановачка шума, Крушедолска шума Гај, шумски комплекс Шидско церје и комплекс Калиште.

Просторни комплекс националног парка обухвата централни део површине 25.094 ха што чини 15,18% укупног планинског простора. Непосредан терен парка је окружен континуираном заштитном зоном површине 48.350 ха (29,26%).

Рецептивна основа - На Фрушкој гори, врло је тешко утврдити број објеката хотелијерства и ресторатерства, с обзиром на то да неки од њих повремено или привремено послују, други служе за смештај избеглица, а изван број је ометан у раду као у време и непосредно после бомбардовања Северноатланске алијансе у првој половини 1999. године.

Од објеката хотелијерства тренутно је евидентирано 4 хотела, 13 одмаралишта и 10 планинарски домова. Најзначајнији је хотел на Иришком венцу, Дом Електровојводине, Хотел Термал, у Врднику, Дом ПТТ радника на Бранковцу, хотел на Андрићу, Омладинско насеље на Летенци и одмаралиште за мању децу на тестери. постоје планинарски домови и на Поповици, Стражилову, Чортановцима, Змајевцу и Главици.

Број и структура рецептивних објеката није на задовољавајућем нивоу. Више објеката је затворено, да ли трајно или привремено - то ће време и околности показати. Осим тога, одмаралишта су углавном затвореног типа, а таква је ситуација и са неколико планинарских домова. Према мишљењу Томке (1995), пошто на Фрушкој гори не треба ићи ка развоју стационарног туризма, то објекти хотелијерства располажу са задовољавајућим капацитетима, тако да треба настојати да се изврши реструктурирање и промене у намени постојећих објеката. Осим тога, потребно је опремити простор око њих адекватним спортско-рекреативним објектима и сл.

Смештајни капацитети основног карактера претежно се налазе у градовима који припадају или се налазе у непосредној близини Фрушке горе. Непосредно на планини налази се неколико мањих смештајних објеката незадовољавајућег квалитета услуга. Најзначајнији су: Одмаралиште "Електровојводине", на Иришком венцу, капацитета 61 лежај; хотел "НОРЦЕВ", планинарски домови - Дом пензионера на Поповици (30 лежаја), "Југодент" (20 лежаја), "Црвени чот" (15 лежаја), "Орловац" (10 лежаја), "Железничар" (10 лежаја), "Занатлија" на Главици (30 лежаја) и др.

Угоститељски објекти чине саставни део излетишта и викенд насеља, а налазе се, такође, у насељима на планини или дуж саобраћајница.

Облици туризма - Комплекс вредности и циљеви заштите омогућавају остваривање више туристичких функција: спортско-рекреативну; здравствено-рекреативну, односно превентивну и рехабилитациону; културно-манifestациону; научну; школа у природи и научни туризам, везан за Дунав и вештачка језера.

Излетничка кретања се могу сматрати знатно примарнијим у односу на стационарна, тако да се Фрушка гора са функционалног становишта може уврстити у излетничко-рекреативне планине. Истраживање је показало да су за њу углавном карактеристична полудневна, дневна и викенд туристичка кретања. Промет је релативно масован са концентрацијом током суботе и недеље, државних празника, претежно у летњој половини године.

Битан део рекреативно-одмаралишне функције Фрушке горе представља боравак у кућама за одмор (викенд-кућама), које су сконцентрисане у предвиђеним викенд насељима, али су изграђене и појединачно или у групама на за то недозвољеним просторима. Знатан део насеља се налази и на локалитетима који имају полифункционалну намену, тј. представљају излетничко-рекреативне површине намењене боравку у кућама за одмор. Сврстана по општинама викенд насеља имају следећи размештај: делови Салаксије, Думбава, Раковачки поток између Старог и Новог Раковца, близу Беочина, Шакотинац и насеља дуж Дунава; викенд насеље Потпорањ; Воћњак и Корушка; насеље Мачков Спруд; шире подручје насеља Врдник, са потесима Липовац, Обора, Чаковац, Бегативо, Галамбаш, Грло и др. (Ромелић, 2002)

Осим викенд-кућа, одмаралишно-рекреативној намени подређене су и виноградарске куће, иако по својој основној функцији имају привредни карактер.

На Фрушкој гори има већи број излетишта која су врло значајна за спортско-рекреацију. Међу њима су најпосећенија:

- Поповица, 5 км јужно од Сремске Каменице, поред викенд насеља располаже теренима за шетњу, трчање по шумским стазама и трасираном стазом дужине 3.900 м ("Славичина стаза");

- Артиљево, 1,5 км југозападно од Сремске Каменице, викенд насеље и терени за рекреацију;

- Главица, 5 км југоисточно од Сремске Каменице, располаже шумским стазама, пространим пропланцима погодним за шетњу и видиковцима;

- Каменички парк, источно од Сремске Каменице, располаже отвореним игралиштима и ресторанима са рибљим специјалитетима;

- Стражилово, 4,5 км јужно од Сремских Карловаца, са гробом Бранка Радичевића, најпосећеније у пролеће и јесен тј. у време манифестације "Бранково коло", најпосећеније је излетиште Новосађана; итд.

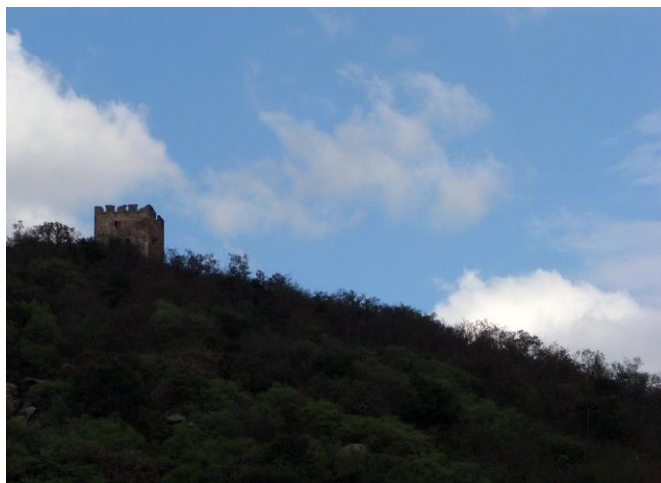
Вршачке планине

Географски положај, као основа туристичке валоризације Вршачких планина, је релативно сложен. Ако занемаримо непосредну просторну близину Вршца, положај у односу на Војводину, нарочито Бачку и Срем је неповољан не само због периферне позиције Планина, већ и због непогодних саобраћајних веза. Положај према Банату, међутим, односно према Зрењанину је релативно повољнији, ако при томе занемаримо лошу трасираност и квалитет пута.

Положај према Београду, чија викенд дисперзивна зона захвата и Вршачке планине, је повољан пошто је Београд са Вршцем повезан путем и железничком пругом од међународног значаја (Београд - Панчево - Вршац - Темишвар). Ове саобраћајнице условљавају добар транзитно-туристички положај вршачког подручја.

Са изградњом моста на Дунаву, између Смедерева и Ковина, побољшана је повезаност источне Србије, путем Ковин - Бела Црква - Вршац са овим туристичким локалитетом. Осим тога, посредством тог пута остварена је друга алтернативна веза са међународним путем Београд - Ниш.

Вредност овог положаја треба посматрати и у односу према суседним комплементарним туристичким вредностима, међу којима се истичу Банатска пешчара и Белоцркванска језера. Отуда, ма колико се Вршачке планине својим туристичким садржајем могу сматрати самосталном вредношћу, веће активирање просторно најближих, омогућава формирање богатијих садржаја боравка на релативно малом простору. (Плавша, Ромелић, 1992)

Слика 1: Вршачки брег (Извор: С.Матић, 2007)

Рељеф - Вршачке планине су релативно малог пространства (172 км²) и мале висине (највиши Гудурички врх 641 м). Посебно пријатан доживљај пружају када се путевима од Београда или Зрењанина према Вршцу после равних предела под биљним кутурама одједном испрече као нешто потпуно ново и вредно пажње. Рељефне особине Планина одговарају не само потребама моторизованих излетника, већ и посетиоцима наклоњеним благој и средње тешкој рекреацији која психофизички делује стимулативно, већином здравствено повољно. Осим тога, строжије узевши, рељеф пружа могућности упражњавања типичних спортских активности. У том смислу, излетницима стоје на располагању две микрорељефне целине - централни масив и подгорина. Прву целину чине четири јасно издиференцирана облика који доминирају непосредном околином: Вршачка кула (399 м), непосредно изнад самог града; Вршачки врх (590 м); највиши и према томе честа мета планинара, Гудурички врх (641 м) и Доњи вршишор (463 м). Изузев прве целине која је доступна аутомобилистима због постојања асфалтног пута до самог врха, остале су због релативне удаљености од града и инертности досадашњих аниматора туризма, али не и због релативно слабије приступачности, савладљиво искључиво посредством планинарских стаза.

У ред искључивих излетничко-планинарских локалитета спадају и простори пространих и дубоких преседлина између постојећих врхова: Превала, Кулмеа и Коркана. У оквиру ове целине постоје абразивне површи које се својом релативном саобраћајном приступачношћу и довољном денивелацијом терена за изградњу рецептивних (хотелирских и ресторатерских) објеката и импровизованих терена за спортско-рекреативне потребе. Међу њима, највећи значај има површ Миса (Капела) која се пружа на јужној страни масива, односно висини 250-270 м. У оквиру ње су формирана и традиционално најзначајнија излетишта: најближа Вршцу и добро повезана асфалтним путем тераса Миса; фрагмент површи са излетиштем Црвени крст и Широко било, центар комплекснијег излетничко-викенд туризма. У остале локалитете спадају Ђавоља јазбина, тераса и комплекс стена видиковца код Риклијанера и Одмаралиште 21 мај.

Треба истаћи да је јужна страна планина посећенија и искључиво она располаже препознатљивим туристичким микролокалитетима. Она је блажих нагиба у односу на северну (у планинском делу 58,4-125,0%), пространија, морфолошки занимљивија и саобраћајно приступачнија. Северна страна има у планинском делу знатно веће нагибе (202-315%) и не располаже потребним комуникацијама.

Јужни део подгорине је изван виноградарских површина готово у потпуности опседнут дивљом градњом најпре кућа за одмор и рекреацију, виноградарских кућа а потом и зграда за становање. На тај начин овај простор поприма све карактеристике стихијског опседања простора и хаотичности размештаја. (Плавша, Ромлић, 1992)

Клима. Ниже температурне вредности на планинама довољно су подстицајне за летња излетничка кретања када у граду владају жеге. Могуће ниже температурне вредности још више долазе до изражаја на излетничким локалитетима централног масива, будући да је он у потпуности покривен шумском вегетацијом. С друге стране, релативно скромне висине планина не могу да утичу на формирање таквих зимских температура које би условиле дуже задржавање довољно дебелог зимског покривача за зимске спортове. Осим тога, и сама денивелација терена не задовољава минималне норме за формирање скијашких стаза.

Насупрот вредностима благих ваздушних струјања, јачи ветрови имају негативан одраз на туристичка кретања. На овом локалитету се по томе посебно истиче кошава. Најучесталија је и најснажнија у зимском делу године, од новембра до фебруара, мада се њено дејство проширује и на касну јесен и рано пролеће. Ветар је сув, слаповит и код људи интензивира осећај хладноће. На отвореним деловима планине врло непријатно делује на човекова чула. Отуда, ако се јави у пролећном и јесењем периоду може да потпуно блокира излетничка кретања.

Највећи број дана без падавина карактеристичан је за јесен (66 дана) и лето (62) што погодује излетничким туристичким кретањима. Лето је најкишовитије, падавине се искључиво излучују у виду краткотрајних пљускова. Ова чињеница не представља сметњу

овом виду кретања јер доприноси краткотрајним освежењима у време летњих жега. Пролеће има 58 дана без падавина. С обзиром на то да су најинтензивнији ови облици кретања везани за другу половину априла и за мај, погодне темепературне вредности, развијена вегетација и краткотрајни пљускови, такође, нивелишу на први поглед, повећану кишовитост овог месеца. (Бугарски, Томић, 1987)

Према томе, излетничким кретањима са становишта мање учесталости падавина, највише одговарају крај лета и почетак јесени. Са оваквим околностима подударају се умерене температуре ваздуха и одсуство кошаве.

Хидрографија. На планинама је до сада утврђено постојање 48 извора. Густина њихове распрострањености се налази у управном односу са значајем, односно посећеношћу локалитета. Тако је концентрација највећа за простор Широког била, најзначајнијег стецшта излетника и планинара, приступачног превоја Превала и Црвеног крста. Осим тога, Планинарско друштво "Вршачка кула" је каптирало и одржава изворе који се налазе у непосредној близини трансвензалне планинарске стазе. Већина ових извора, пошто се налазе у зони кристаластих шкриљаца, располаже водом релативно доброг квалитета уз нешто повишенију тврдоћу и количину нитрата.

Потоци на Вршачким планинама, с обзиром на дужину, карактеристике долине, корита и обалских делова, водостај и протицај немају рекреативни значај. Он се своди на атрактивност везану за куриозитетне хидролошке појаве и неке естетске елементе садржане у мањим водопадима и слаповима на местима петрографски и морфолошки условљених прегиба. Међутим, потенцијални атрибути привлачности потока су умањени њиховом бујичношћу која се огледа у једва приметном протицају у периоду мање и равномерније расподеле падавина или у пренатрпаности корита, у време пљускова, и који су, неретко, праћени изливањем воде. Овакав подухват не би требало да представља посебан проблем јер се најатрактивније вредности налазе у подручју централног масива где је концентрација посетилаца највећа. (Бугарски, Томић, 1987)

Фитогеографске вредности. Фитогеографске особености Вршачких планина имају рекреативну и декоративну функцију. У томе се посебно истиче шумска вегетација површине 37,0 км² или 30,3% дела планина који припада Србији. Обухвата централни масив и горњи део абразивне површи, до 200 м н. в., а у поточним долинама и 100 м.

Културно-историјски споменици - Међу културно-историјским споменицима посебан значај има Вршачка кула, остатак градског утврђења старог Вршца лоцираног на врху Вршачка кула (399 м). Због своје уочљивости са даљине, од које су готово уочљиве и Вршачке планине, представља најмаркантнији споменик у Банату. Сведок положаја и старости града, овај споменик је постао симбол и основа града Вршца. Оскудни подаци указују да је утврђење подигнуто крајем 14. века. Изградили су га Срби који су непосредно после Косовске битке населили ове просторе. Елементи конструкције указују на сличности са утврђењима Смедерево и манастир Манасија, што је једна од индиција да је вршачки град послужио као архитектонска основа за каснију изградњу ова два утврђења. У почетку свог постојања, утврђење је имало две куле покривене пирамидалним крововима. Око њих је постојао камени зид који је унутрашњем простору давао бадемаст облик. Преостала, постојећа кула, изграђена од комада гнајса, висока је 21 м, широка 6 м, док су јој зидови дебљине 2,5 м. Састојала се из три спрата и подрума. (Јовановић и други, 1976)

Град је био у привременом поседу српских и мађарских феудалаца - у 14. веку био је у власништву Ђурђа Смедеревца, што је оставило трага у локалним легендама и народним песмама. Међутим, утврђење је током времена руинирано и нападима уништавано, тако да је остала само бранич-кула. Она је, такође, под утицајем временских прилика оштећена у горњем делу. Године 1970. она је реконструисана и конзервирана. Изграђено је степениште до врха, тако да данас представља видиковац одакле се, у време ведрих и бистрих дана, пружа поглед на ширу околину Вршца, до Дунава.

Лесне заравни су после Планина највиши рељефни облици у Војводини. Састављени су од моћних наслага леса. Њих чине: Бачка лесна зараван, Тителски брег, Фрушкогорска лесна зараван, Банатска лесна зараван, Тамишки лесни плато.

Бачка лесна зараван или Телечка је најпространија лесна зараван у Војводини, али према висини она спада у нишке терене (115-125 м). На заравни се јавља велики број микрооблика, који су карактеристични за све лесне заравни у Војводини. На њој се јављају мањи речни токови као што су Криваја, Чик, Широки до, Велики до и други. На овој лесној заравни, на местима где је поремећена другим микрооблицима или речним долинама, створени су излетничко-рекреативни локалитети.

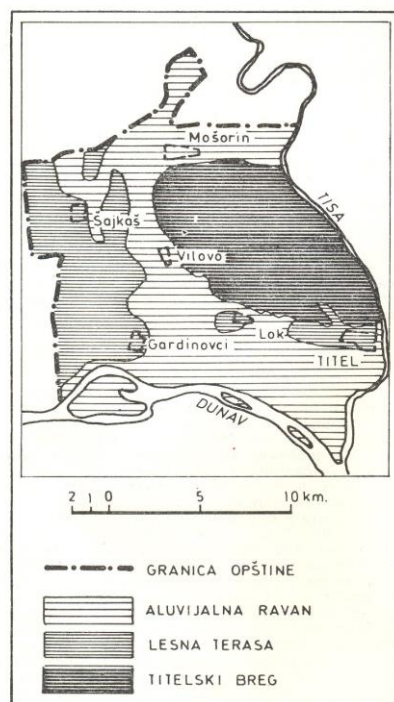
Тителски брег. Тителски брег је јасно истакнута лесна зараван облика елипсе. Њега окружују четири насеља и ток Тисе - Мошорин са севера, Вилово са запада и Лок са југа. Тител се налази на југоисточним падинама Тителског брега, а са источне стране корито засеца река Тиса. Дужи пречник има правац северозапад-југоисток и пружа се у дужини од 17 км. Краћи, правца североисток-југозапад има дужину 7 км. Површина Тителског брега износи 94 км² (Букуров, 1986). Тителски брег врло изражено доминира ниском околином. На појединим деловима прелази су врло стрми, чак вертикални, а на другим они су благи, тако да чине ораничне површине. Највиши и најизразитији одсеци се јављају на источним и североисточним странама, односно према кориту Тисе. Местимично висина одсека износи и до 52 м. С друге стране, према Тителу, где се налази лесна тераса, висинска разлика износи 30 м. Просечна висина Брега је 120 м, док на Тиси код Пејићевих салаша износи око 130 м. Најмања надморска висина је источно од Вилова и она је 111 м. Тителски брег има елипсasti облик јер је обликован ерозијом Дунава и Тисе близу места њиховог постепеног приближавања и спајања.

Уочљиво је да Тителски брег, својом горњом површином има облик платоа. Ретко где се на горњем делу заравни јављају потпуно равни простори, што значи да је дисецираност доста изражена. Она се поред осталог може користити за рекреативна кретања или спортско-рекреативне активности који се заснивају на брзом ходању и трчању.

Геоморфолошке специфичности Тителског брега, садржане у типичности једне лесне заравни која поседује велике насlage леса са високим процентом кречњака, велика дубина подземних вода и друго, даје овој целини својства туристичких атрибута - куриозитетности и сазнајности. На Тителском брегу јављају се бројни лесни облици (предолице, долине, лесне пирамиде, висеће долине, двојни облици флувио-карстне ерозије, долови, плавине, сливке одроње, лесне шкрапе, плећа, полочице и сурдуци) (Букуров, 1975), који поседују такве туристичке атрибуте који се могу ставити у функцији организовања наставних, научних, истраживачких и уопште образовних екскурзија.

Слика 2: Лесна тераса (Извор: Canon M, 2005)

Карта 2: Геоморфолошка карта општине Тител
Извор: Букуров, 1986

Јужна банатска лесна зараван је лесна површина која опкољава Банатску пешчару са североисточне, северозападне и југозападне стране. Називана је у литератури - јужни банатски лесни плато, алибунарска зараван, делиблатска зараван итд. Различити називи су последица парцијалног схватања ове иначе јединствене лесне заравни.

Она има разуђенију површину од Банатске пешчаре, а од ње је нижа и равнија лесна тераса, која је иначе опкољава са североисточне, северне и југозападне стране. Сасвим на југу између Долова, Мраморка и Делиблата лесна зараван се граничи са нешто нижим баваништанским лесним подом.

У појединим деловима лесне заравни постоје локалитети излетничко-рекреативног карактера који се посећују од стране удаљенијих емитивних седина или већих насеља на самој лесној заравни.

Где се налазе локалитети? Претежно на контакту лесне заравни и других рељефних целина (лесне терасе, алувијане равни, Банатска пешчара или у оквиру шумских појаса које имају ветрозаштитни карактер). Према томе, то су локалитети специфичне природне целине погодне за кратки боравак, евентуално дневни или полудневни под условом да се налазе санитарни објекти. Могућ је и дужи боравак под условом да се на таквим локалитетима налазе најнужнији рецептивни, инфраструктурни и супраструктурни објекти. Обично се на таквим локалитетима, осим поменутих објеката и сама природна основа уређује тако да добије изглед уређених или парковских површина.

Пешчаре

Пешчаре чине посебан рељефни облик у Војводини. Састављене су од млађих наслага песка. Постоје две пешчаре - Банатска или Делиблатска и Суботичка. Пре 200 година биле су без вегетације, тако да се песак слободно кретао. Сада су под вегетацијом, а песак је мање или више непокретан.

Делиблатска пешчара. Изразит дински рељеф, који издваја Делиблатску пешчару од осталих пешчара код нас и у суседним државама Панонске низије, условио је специфичне еколошке прилике, разноврсност станишта и специфичан и разнолик биљни и животињски свет, што свеукупно карактерише посебним еволутивним процесима и израженим биодиверзитетом. Стога Делиблатска пешчара представља јединствен геоморфолошки и еколошко - биогеографски феномен не само Панонске низије, већ и читаве Европе.

Делиблатска пешчара, мада лежи на моћном водоносном слоју, представља изузетно безводно подручје без извора и површинских водотока. Само на Ниском песку, који се налази на алувијалној равни Дунава, на крајњем југоисточном делу Пешчаре, са надморским висинама до 100 м, подземна вода у издубинама избија на површину, формирајући сталне баре (Попина и Замфирова бара). Бунари копани у пределу Високог песка досежу и до 200 м дубине.

Полустепска клима са просечном количином воденог талога од 633 метара, средњим годишњим температурама 9,5-11°C и необично великим колебањима температуре како током године, тако и у току дана издвајају простор Делиблатске пешчаре од непосредне околине. За подручје Пешчаре типична одлика микроклиме су мразишта, у међудинским удолинама, у којима годишња амплитуда екстремних температурних вредности на површини тла износи и до 73°C. Позни пролећни мразеви се овде јављају чак и у мају, а рани јесењи већ у септембру месецу. Специфична клима коју одликује и изразито сушни летњи период, пресудно је утицала на формирање биљног покривача, као и животних заједница у целини, омогућујући опстанак само врстама које имају специфичне прилагођености на овако екстремне услове живота. На услове опстанка живог света значајно утиче и владајући југоисточни ветар - кошава, који у налетима, велике јачине, дува нарочито у зимским и пролећним месецима, понекад и по 6-8 недеља, погоршавајући ионако лоше климатске прилике.

Поред заштићених биљних врста, од којих су неке и од значаја за опстанак укупне биолошке разноврсности наше Планете, многе друге врсте Делиблатске пешчаре су угрожене на различите начине. Лековите, зачинске и ароматичне биљке, које су у Србији под контролом промета и коришћења, представљене су на овом подручју са 30 врста. Међу њима су само за пескове карактеристичне: шлајер цвеће (Гупсопхила паницулата) и сапуњача (Сапонарија оффициналис).

Од 1965. до данас, подручје Делиблатске пешчаре је заштићено и проглашено добром од посебног интереса, како у заштити природе, тако и шумарству.

Од фебруара 2002. Делиблатска пешчара је, у складу са Законом о заштити животне средине, уз уважавање међународне категоризације природне баштине, заштићена Уредбом Владе Републике Србије као специјални резерват природе од националног значаја (II категорије), на површини од 34.829,32 ха. За стараоца је одређено ЈП "Војводинашуме", ШГ "Банат", Панчево. (Лазивић и други, 2008)

Еколошки туризам претпоставља одговарајућу промоцију, уз стручно осмишљене програме који ће за сваку сезону и за појединачне локалитете понудити могућност посматрања одређених биљних и животињских врста, као и особености предела (цветање божура, "јесен у пламену руја", јесења сеоба птица и сл.). Како су природно вредни туристички мотиви разасути широм Пешчаре, оптималан, а уједно и атрактиван начин њиховог обилажења би била возња колима са коњском запрегом. У насељима која окружују Делиблатску пешчару, још увек су сачуване и одржаване кочије, као и парадни коњи, којима би се, унетим у туристички понуду, могли "подичити" њихови власници. У непосредној близини заштићеног природног добра, у селу Гај, одржава се традиционално смотра кочија и сулки, која не само да показује с љубављу очуван део етнолошког блага, већ представља манифестацију вредну пажње туриста, како домаћих тако и иностраних.

Пешачки туризам, који се данас скромно реализује активношћу планинара, може у будућности такође представљати вид еколошког и рекреативног туризма. Одређене краће и дуже стазе, повезују изузетно лепе пејсаже, који се својом разновсношћу смењују пред очима

посетилаца, израђајући иза дина и шумских комплекса. Свака шетна стаза омогућује посетиоцима да, зависно од доба године, виде и различите представнике биљног и животињског света, па и поједине веома ретке врсте.

Захваљујући присуству веома тражених, али и понеких ретких лековитих и ароматичних биљака, Пешчара пружа могућности контролисаног коришћења лековитог биља и производње вредних чајних мешавина и козметичких препарата са етикетом заштићеног природног добра. При томе је значајно да се клека, која је на овом подручју у изобиљу, готово не користи, а могла би да чини основ за сладокусце атрактивне ракије “клековаче”.

У туристичку понуду би свакако било интересантно укључити већ постојеће манифестације, али и осмислити нове, са атрибутима заштићеног природног добра, каква би могла бити “дани божура”, са наглашеном васпитно-образовном функцијом, која би уз одговарајућу промоцију привукла туристе из околине, али и из целе наше земље, па и света. Уз овако осмишљену туристичку понуду, којој свакако треба додати још много детаља везаних за поједине делове овог разуђеног простора са мозаиком различитих екосистема (такмичења у спортском риболову на Дунаву, Карашу и Нери, “банатску рибљу чорбу”, регате на улазу у Ђердапску клисуру, дане лековитог биља, дане клековаче, обилазак сликарских колонија, смотре коња и кочија и многе друге), Делиблатска пешчара ће представљати у европским размерама јединствено туристичко подручје. (Лазих и други, 2008)

У Пешчари се спортско-рекреативни туризам се може развити на појединим локалитетима, као што су Девојачки бунар, Чардак и други.

Суботичка пешчара се налази на северу Бачке, а представља крајњи јужни део велике пешчарске површине у међуречју Дунава и Тисе која се највећим делом простире у суседној Мађарској. Одликује се специфичним и разноврсним живим светом који је, истина, делимично деградиран деловањем човека, али се на многим местима задржала аутохтона пешчарско-степска флора и фауна. Но, оно што чини једну од битних карактеристика Суботичке пешчаре је управо и велики антропогени утицај у формирању специфичног предеоног лика заштићеног подручја. С обзиром да је везана за најконтиненталнији део Војводине, Пешчара се одликује јединственим еколошким прликама насталим у условима благо заталасаног динског рељефа, мозаичног распореда пешчаних и лесних оаза, као и сложених педолошких творевина детерминисаних карбонатним песковима, а пре свега режимом вода фреатске издани. Својеврсна одлика Суботичке пешчаре је и присуство специфичног мозаика станишта у ком се пешчарске и степске чистине преплићу са засадима багрема и бора, сађеним храстовим шумама, мањим оазама аутохтоних шума беле и сиве тополе, као и исконским тресетним екосистемима. Сходно томе присутна је и велика разноврсност природних екосистема. То се посебно односи на висок степен разноврсности биљних заједница различитих типова, нарочито оних које припадају крхким, односно фрагилним, екосистемима са око 20 издвојених фитоценоза барске, мочварне, ливадске, пешчарске, степске и шумске вегетације. Такође и свет фауне на Пешчари има својих специфичности и значаја као јединствена вредност или као карика у одржавању биолошке равнотеже. (Лазих и други, 2008)

Заштићено природно добро “Суботичка пешчара”, захваљујући богатству екосистемског и специјског биодиверзитета поред научно-еколошког има и велики туристички значај. Наиме, овај простор пружа могућности за развој различитих облика туризма као што су научно-едукативни, ловни, рекреациони и др. (Лазих и други, 2008)

Алувијалне равни

Алувијалне равни су најмлађи облици у рељефу Војводине. Састављени су од песка, муља, преталоженог леса, шљунка, и сл. До почетка 20. века биле су забарене и без економске користи. Изразите алувијалне равни имају Дунав, Сава, Тиса, Тамиш и Караш. Остали водени токови имају уске алувијалне равни. Горње подземне воде у имају дубину од 0,30 до 3,00 м. Оне пружају могућност изградње посебних бунара за водоснабдевање. Алувијалне равни већине река, са становишта спортско-рекреативног туризма треба посматрати као идеалне рељефне целине. Оне укључују купалишни туризам али и због конфигурације терена и честих галеријских шума, пружају могућност градње спортских и рекреативних објеката, отворених или затворених за потребе локалног становништва, али и потребе регионалних туристичких контрактивних зона.

У раду ће локалитетим и објектима који су грађени у алувијалним равнима доста бити посвећено пажње.

КЛИМА

С обзиром на географски положај из којег произилази одређен степен континенталности и многи други фактори условили су да Војводине има климу умерено континенталног карактера.

Климатски елементи биће приказани према просецима података метеоролошких станица у Сомбору, Суботици и Вршцу. За анализу су коришћени подаци временског интервала од 51 годину, и то за период од 1951-2000 године.

Температура ваздуха представља квалитативну вредност његовог топлотног стања. Она спада у најважније климатске елементе (Група аутора). Анализом вишегодишњих резултата праћења температуре ваздуха може се закључити да најниже средње месечне температуре има јануар, а највише јул

Табела 1: Средње месечне и средња годишња температура ваздуха (у °Ц) у Војводини од 1950. до 2000. године

Месец	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д	Год.
Војводина	-0,9	1,2	5,7	11,2	16,4	19,7	21,2	20,6	16,4	11,0	5,4	1,2	10,7

Извор: Метеоролошки годишњаци (1950-2000.)

На основу презентованих средњих месечних и средњих годишњих података температуре ваздуха, можемо констатовати да је средња годишња температура ваздуха у Војводини 10,7°Ц. Просечно најтопли месец је јул чија је вредност 21,2°Ц, док је најхладни месец јануар са средњом месечном температуром од -0,9°Ц. Амплитуда између температурних вредности просечно најтоплијег (јул) и најхладнијег (јануар) месеца за читав период износи 22,1°Ц. Ако се упореде средње месечне и средња годишња температура ваздуха, онда произилази да је седам месеци, од априла па закључно са октобром, имало више вредности од средње годишње. Апсолутни максимум температуре ваздуха забележен је 15.августа 1950. и износио је 39,6°Ц. док је апсолутни минимум регистрован 24.јануара 1963. када је температура износила -27,2°Ц.

Ветар има значајан утицај на формирање климе неког предела, јер он доноси климатске особине краја из кога долази. Најчешће ветар дува из правца северозапада, затим из правца југоистока (кошава). Северозападни ветар је нарочито чест у току лета, док кошава чешће дува у јесен и пролеће.

Влажност ваздуха одређује присуство водене паре у ваздуху. Садржај водене паре је промењив. Њена количина у ваздуху може да се одреди помоћу неколико величина, а то су: притисак или напон водене паре, апсолутна влажност, релативна влажност, специфична

влажност и дефицит засићености. Од ових величина најчешће се користе вредности релативне влажности (Група аутора). Релативна влажност ваздуха је у обрнутом односу са температуром. То значи да су у хладнијем делу године вредности релативне влажности ваздуха више, односно да су у топлијем делу године ниже.

Табела 2: Средње месечне и средња годишња вредност релативне влажности ваздуха (у %) у Војводини од 1950. до 2000. године

Месец	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д	Год.
Војводина	85,4	80,6	73,5	69,8	68,6	67,7	68,7	70,2	74,5	77,2	84,1	87,0	75,6

Извор: метеоролошки годишњази (1950-2000).

По годишњим добима релативна влажност има следеће средње вредности: најнижа је током лета (69) и пролећа (70 %), нешто виша у јесен (78 %), а највиша током зиме (84 %). Релативна влажност ваздуха има средњу годишњу вредност од 75,6 %.

Облачност или прекривеност неба облацима представља важан климатски елемент а истовремено и климатски модификатор. Она се изражава у десетинама или процентима прекривености неба.

Табела 3: Средње месечне и средња годишња вредност облачности (у %) у Војводини од 1950-2000.

Месец	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д	Год.
Апатин	7,0	6,5	5,9	5,9	5,6	5,3	4,3	3,9	4,5	4,9	6,9	7,3	5,7

Извор: метеоролошки завод годишњази (1950-2000)

Годишњи ток облачности доста је сличан годишњем току релативне влажности ваздуха и стоји у обрнутом односу са температуром. То значи да је у хладнијем делу године облачност већа, док је у топлијем делу мања. Средња годишња облачност износи 57 %. Мању облачност од средње годишње има пет месеци, од јуна закључно са октобром. Највећу облачност имају децембар и јануар.

Инсолација представља климатски елемент који је од великог значаја за туристичка кретања, нарочито она везана за купалишни туризам. Она се исказује бројем сунчаних сати у току дана.

Просечан број сунчаних сати је преко пет часова дневно или годишње 2031 сат. Највећи број сунчаних сати има јул и август, са просеком преко девет часова, најмање децембар и јануар у којима у просеку сунце сија два часа дневно.

Табела 4: Средње месечне суме инсолације (у часовима) у Војводини од 1950. до 2000. године

Месец	И	ИИ	ИИИ	ИV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Апатин	64,5	92,7	147,6	182,1	234,2	256,1	288,4	269,1	206,1	159,8	75,6	54,9	2031

Извор: метеоролошки завод (1950-2000)

Падавине представљају један од најважних климатских елемената. Оне су пропорционалне са влажношћу ваздуха а њихов значај углавном је условљен распоредом годишње висине падавина по месецима, односно плувиометријским режимом.

Табела 5: Средње месечне и средња годишња висина падавина (у мм) у Војводини од 1950. до 2000. године

Месец	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д	Год.
Војводина	35,0	33,9	32,7	47,7	56,6	73,2	66,1	50,2	42,4	49,2	53,3	49,4	589,7

Извор: метеоролошки завод (1950-2000)

На основу приказаних података можемо закључити да је највећа количина падавина у јуну (73,2 мм), док се минимум падавина јавља у марту (32,7 мм). Средња годишња количина падавина износи 589,7мм. Падавинама је најбогатије лето. Од укупне висине падавина у летњем периоду се изручи 189,5 мм талогоа годишње суме. У пролеће падне 137 мм, а током јесени 144 мм. У зимском периоду године изручи се најмање падавина, просечно 118,3 мм укупне годишње суме.

ХИДРОГРАФИЈА ВОЈВОДИНЕ КАО ОСНОВА РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Термоминерални извори у функцији бањског туризма као комплементарног са спортско-рекреативним туризмом

Увод

Настанак здравствено-рекреационих центара у Војводини, има основу у другачијим разлозима у односу на остале делове Србије. Наиме, сазнање о постојању лековитих вода и њиховим одговарајућим терапеутско-здравственим особинама настала су као резултат трагања за квалитетнијим и обилнијим резервама воде за снабдевање насеља и индустрије, као и настојања да се пронађу нафта и земни гас. Отуда су на територији Војводине природни извори лековитих вода били ретки и везани су за језера, међу којима је најпознатије Русанда и извора на падинама Фрушке горе, као што је то случај са бањом Врдник и Сланкамен.

Међутим, на територији Војводине коришћење термалних и термоминералних вода усмерено је не само ка формирају бањско-лечилишних објеката, већ и спортско-рекреативних. Међутим, анализа функционисања ове две врсте објеката показала је да се између њих не може повући оштра граница, будући да су константно постојале тенденције ка обједињавању ових функција, нарочито код центара који имају претензије да се афирмишу као бањски центри.

Према неким мишљењима Војводина као претежно аграрно подручје без израженог проблема урбане пренасељености и загађености човекове средине, објективно, није имала већих потреба да значајније развија здравствено-рекреативне центре и бањски туризам. Мање потребе за овим институцијама задовољаване су коришћењем стационарних здравствених установа или бања у осталим деловима земље и суседној Мађарској.

Физичке и хемијске особине термоминералних вода и терапеутско дејство

Физичко-хемијске карактеристике термоминералних вода одређују количина и врста растворених минералних материја и гасова, затим температура и притисак. Оцена физичко-хемијских карактеристика вода може се вршити са два аспекта:

а) са аспекта активног физиолошког, односно лековитог деловања на људски организам и

б) са аспекта ограничавајућих фактора у фази технологије коришћења термоминералних вода.

За оцену лековитог деловања термоминералне воде на људски организам вреднују се следећи критеријуми: општа минерализација, јонски састав, садржај терапеутски активних компоненти, садржај гасова, радиоактивност, активна реакција воде (рН) и температура воде (Алиimpiћ, 1989).

Општа минерализација је важан фармакопејски показатељ. Пракса је недвосмислено показала да се активност деловања минералне воде на људски организам повећава са порастом опште минерализације. Као доња граница активног деловања на људски организам у неким земљама се узима 1 г/л а у другим 2 г/л (Лашков, 1982).

Општа минерализација термоминералних вода Војводине креће се у широким границама (до 50 г/л). Она углавном зависи од стратиграфске припадности колектора и интензитета водоизмене. Тако се у првом хидрогеолошком систему Војводине општа минерализација креће до 9 г/л, у другом од 4-20 г/л, у трећем од 4-50 г/л и у четвртном од 0,8 до 30 г/л.

Поред количине разноврсних минералних материја у води, врло је важан и јонски састав. У подземним водама може бити растворен врло велики број хемијских елемената, али у различитим концентрацијама. Поједине компоненте заступљене су у свим подземним водама и оне се означавају као макро компоненте (Na, Ca, Mg, HCO₃, Cl), док су друге заступљене у малим количинама (микро компоненте), али зато могу бити од великог значаја за лековитост воде и дати обележје термоминералној води (сумпоровите, јодне, арсенске, радиоактивне и друге). Према балнеолошким оценама минералне воде се карактеришу према преовладавајућем ањонском и катјонском саставу (хемијски тип воде) (Удицки, 1985).

Тип воде у Војводини најчешће је у функцији статиграфске припадности колектора. Тако воде првог хидрогеолошког система припадају хидрокарбонатно-натријумском типу (HCO₃-Na), воде другог система хидрокарбонатно-хлоридно-натријумском типу (HCO₃-Cl-Na), воде трећег система хлоридно-натријумском, ређе магнезијумском или калцијумском типу (Cl-Na, Mg, Ca) и воде четвртог степена хлоридно-натријумском, ређе калцијумском типу (Cl-Na, Ca). (Томић и други, 1989) Постоји мишљење код извесног броја медицинских стручњака да се фармаколошки активне компоненте могу пружити болеснику у дозама које њему највише одговарају, па се према томе термоминералне лековите воде, често са доста ниским садржајем фармаколошки активних компоненти, успешно могу заменити медикаментима. Међутим ако се пажљиво анализира процедура лечења термоминералним водама у бањама, уочава се да се тајна балнеолошког лечења састоји у комплексном деловању на човека. (Томић и други, 1989)

Термоминералне воде Војводине садрже различите фармаколошки активне компоненте: сумпорводоник, јод, бром, метасилицијску и метаборну киселину, бор, стронцијум, литијум и др. Садржај фармаколошки активних, односно лековитих компоненти на многим локалитетима је изнад доње границе лековитости према међународним стандардима. Војводина је нарочито богата термоминералним водама са садржајем јода (јодне воде), сумпорводоника (сумпоровите воде), метасилицијске и метаборне киселине, арсена, литијума и бора (Алиimpiћ, 1989).

Досадашња истраживања и пракса утврдили су да све воде Војводине садрже у себи растворене гасове у количинама које се углавном крећу од 0,5-1,5 м³ гаса/м³ воде. По правилу ради се о метану. Поред метана јављају се азот, угљендиоксид, сумпорводоник и други. Присуство метана ствара велике потешкоће у процесу коришћења, јер је у одређеним условима експлозиван. Сумпорводоник је веома интересантна балнеолошка компонента у

термоминералним водама, а заједно са угљендиоксидом изазива корозију у бушотини и надземној опреми (Башић и други, 1988).

На путу ширег и масовнијег коришћења термоминералних вода Војводине, стоји доста проблема техничко-технолошке, еколошке и економске природе. Ограничавајући фактор техничко-технолошке природе могу бити корозија, таложење каменца и појаве метана у води.

Бањско-лечилишни центри у Војводини имају углавном контрактивне зоне локалног и регионалног значаја. То може бити од значаја за планирање потенцијалних посетиоца, под условом да се узме у обзир врста болести које поједине бање лече.

Када се ради о хемијском саставу вода, за разлику од других бања у Србији које поседују обиман и разноврстан спектар индикација, у Војводини је он доста ограничен. Тако он омогућава лечење, путем купања, болести разних врста реуматизма, преломе и друге повреде кичме и локомоторног апарата, одузетост централног и периферног нервног система, деформације кичменог стуба и нека дерматолошка и гинеколошка обољења. За пиће се користе воде из Торде и Новог Сада. Вода из Торде има индикације обољење јетре, метаболизам, гастритис и хемороиди. Вода из Новог Сада се користи за лечење хроничног обољења желуца и жучних путева. Вода која се сада експлоатише под називом "Минаква" не користи се за лечење.

На основу евидентираних обољења у здравственим установама на територији Војводине уочена су обољења: артритис и спондилитис; друга обољења мишићно-коштаног система, остеомијелитис и других болести костију и зглобова и цереброваскуларна обољења крвних судова мозга.

У Покрајини се уочава раст оболелих од појединих група болести, а нарочито коштаном-мишићног система и цереброваскуларних обољења крвних судова. Будући да воде у бањско-лечилишним центрима одговарају лечењу таквих болести, то постоји могућност њиховог већег активирања и улагања у интензивнију градњу објеката рецептиве и инфраструктуре.

Досадашње коришћење термоминералних вода за потребе лечења

Почетком 20. века појављују се нова бањска лечилишта око артерских бунара из којих уместо питке воде избија слана вода. Прва лечења се одвијају 1904. године у Бечеју, 1910. године у Новом Саду, 1913. у Кањижи, а 1915. године у Темерину. Коришћење артерских вода је све интензивније тако да уочи другог светског рата у Војводини је активно 11 бањских центара, а у Торди се врши флаширање минералне воде. Тадашње бање се користе за потребе лечења, али такође и за потребе рекреације. (Лашков, 1982)

После рата па све до почетка шездесетих године на територији Југославије бањско лечење се врши искључиво на терет социјалног осигурања, због чега бање у Војводини остају без инвестиционих средстава, што условљава пропадање њихових објеката. Поједине бање настоје да побољшају свој положај тако што постају саставни део појединих здравствених установа. Осавремењава се лечење, тако да се поред хидротерапије, користе и нове методе: физиотерапија са кинезитерапијом, електротерапија, парафинотерапија и терапија радом. У овим здравственим установама се користи и бањско лечење лековитом водом и пелоидом. Такав начин терапије се у неким установама сматра основним, а у другим чини додатни, продужени вид лечења.

Такве бањско-лечилишне установе карактеришу се високом искористивошћу капацитета, тако да нису заинтересоване за проширивање и обогаћивање туристичке понуде. Услуге имају претежно пансионски карактер и не чини се готово ништа како би се увеле и друге врсте услуга ванпасионског карактера. Отуда оне губе карактер бања, иако се у њима одвија бањско лечење лековитом водом и пелоидом, а приходи се остварују на основу наплате ноћења, исхране и здравствених услуга, као и у осталим бањским центрима у

Југославије. Али, као што је поменуто, сасвим су запостављени манифестациони, културно-забавни и рекреациони садржаји. Сматра се да је на то знатно утицала и природа болести које су лечене, као што су одузетост, реуматизам, трауме, које у знатној мери умањују покретљивост болесника и утичу на губљење афинитета и могућности да се баве појединим видовима рекреације.

Међутим, крајем седамдесетих година у планове привредног развоја Војводине укључује се и туризам. До тада се сматрало, да је овај равничарски простор толико неатрактиван да се третира као искључиво емитивно подручје. Међутим, сада се њено туристичко усмеравање врши ка развоју ловног, риболовног туризма, али и коришћењу термалних и минералних вода за потребе лечења и градње базена за купалишне спортско-рекреационе активности. Тако је привредним планом у периоду 1976-1980. године планиран развој здравственог туризма на основу постојећих и новооткривених лековитих вода. Реализација плана је отпочета тако што је потписан споразуме између заинтересованих организација и установа око изградње и опремања: Туристичко-здравственог комплекса у Врднику, Центра за рехабилитацију и рекреацију у Кањижи, Рехабилитационо-рекреационог центра у Пригревици, Института за медицинску рехабилитацију у Новом Саду, Завода за параплегију и хемиплегију Русанда, Завода за неуролошка обољења у Сланкамену.

До сада су реализовани планови у већини места, с тим што се градња објеката у Новом Саду и Сланкамену налази још у фази планирања.

Садашње стање бањског туризма

На територији Војводине постоји велики број бушотина из којих избије термална и минерална вода. Али и поред тога експлоатишу се углавном стара налазишта око којих је створен систем објеката од који мали број има статус бањских места, због чега се може закључити да је положај бањског туризма недефинисан. Тако су до средине осамдесетих година у Покрајинском заводу за статистику евидентирани као бањска места - Сланкамен и Русанда. Осим тога ова статистика је пратила и промет туриста у оквиру Врдника. Данас статус бање, према савезној статистици, на територији Војводине једино има Врдник.

Терапија лековитом водом врши се у Бездану, Бечеју, Кањижи, Новом Саду, Јунаковић бањи, Сланкамену, Врднику, Темерину. Пелоид се користи у Бечеју, Кањижи, Русанди и Сланкамену.

У овим местима се просечно годишње евидентира око 24.000 бањских посетиоца, од чега 9.500 стационарна и 14.500 амбулантно лечених пацијената. Стационарно лечени пацијенти остварују просечно преко и 300.000 ноћења.

ЈЕЗЕРА

Проблемима туристичке валоризације језера у Војводини највише се бавио С. Станковић (1978, 1988, 1990). Из његових истраживања проистекли су следећи валоризациони критеријуми: положај језера према саобраћајницама; положај према градским насељима и областима гушће насељености; положај према другим туристичким вредностима - комплементарним или конкурентним; физичке и хемијске особине воде; карактеристике приобалног појаса; изграђеност одговарајућих рецептивних и инфраструктурних објеката; итд.

Наведени критеријуми поседују потребну квантитативну израженост, што значи да су мерљиви и довољно егзактни да се на основу њих може донети оцена о позицији одговарајућег језера у туристичким кретањима. Уопштено узевши, већи степен позитивне изражености вредности критеријума, показује и већи туристички значај језера.

Према туристичком значају језера се могу сврстати у две категорије:

1. језера самосталне туристичке вредности и
2. језера комплементарне туристичке вредности. (Станковић, 1982)

Слика 3: Палићко језеро (Извор: С. Матић 2007)

Језера самосталне туристичке вредности

У Србији је мали број језера која би се могла уврстити у самосталне туристичке вредности, с тим што је и припадност појединих језера релативно променљива, зависно од околности које је могу ставити у први или задњи план. Обично су већа по пространству и располажу комплексом вредности и рецептивном опремљеношћу који пружају могућност врло богатих и разноврсних садржаја боравка. Овде спада Палићко језеро. Ово језеро и његова околина ће бити детаљније обрађено као саставни део спортско-рекреативних комплекса.

Језера комплементарне туристичке вредности

Остала језера имају карактеристике комплементарних вредности. Величина њихове контрактивне зоне је сведене на оближња насеља, нарочито на растојањима која омогућавају долазак и повратак у току дана, односно туристичка кретања, претежно излетничког карактера. Њихова посећеност је већа уколико се у близини налазе градска насеља као и ако је саобраћајна приступачност израженија. Валоризација оваквих језера се на најадекватнији начин може остваривати у оквиру околних туристичких вредности. Искуства су показала да неопходни пратећи део овакве валоризације чини примена инструмената маркетинг микса која би се односила како на језера тако и на комплементарне вредности околине.

Мотиви стварања **вештачких језера** не морају бити одлучујући и меродавни критеријуми за одређивање свих његових функција, односно потенцијалне или већ остварене применљивости у туристичке сврхе, с обзиром на то да се у земљи јавља мноштво примера

да се језера насталих из монофункционалних или полифункционалних разлога који немају значајније везе са туризмом, врло успешно усмеравају и у туристичке сврхе, чак врло комплексног карактера.

Према наводима Д. Дукића (1982) највећа вештачка језера имају полифункционалну намену, с обзиром на то да су усмерена на производњу електричне енергије, наводњавање, риболов, снабдевање водом насеља и индустрије, туризам и рекреацију. Мања вештачка језера претежно имају функцију наводњавања или рекреације.

Поред наведених, постоје и језера која имају функцију наводњавања, али су намењена и рекреацији или имају искључиво рекреативни значај. У ред ових језера спадају: група језера код Бела Цркве (Банат), језеро код Вршца, језера која се налазе у околини већих насеља или чак у непосредној близини градског језгра и др.

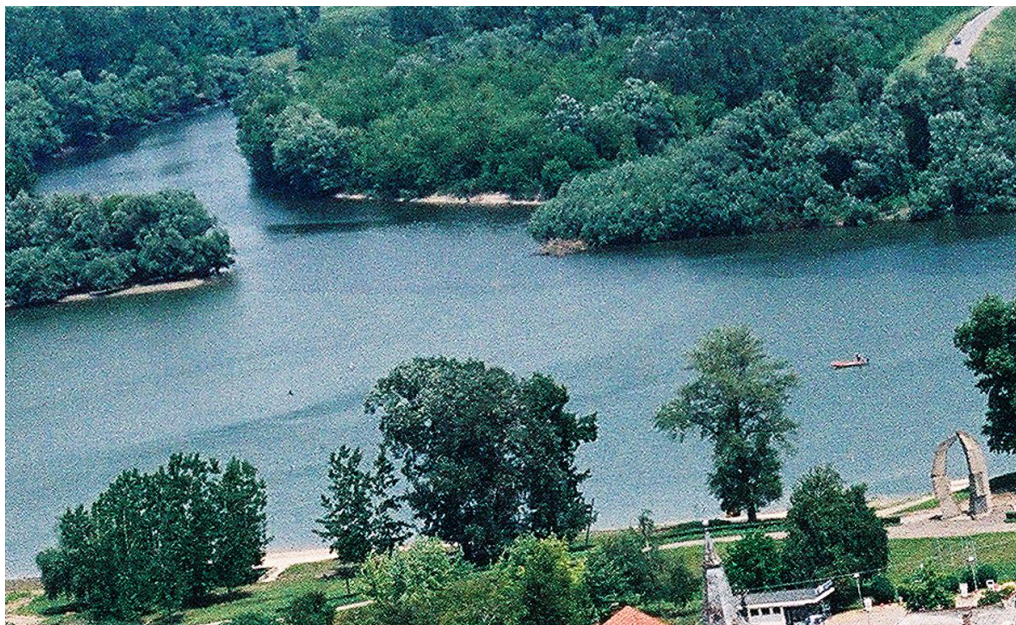
РЕКЕ

Реке представљају значајан хидрографски туристички потенцијал континенталног дела земље. Основни атрактивни атрибут река је садржан у њиховом првенствено рекреативном својству који се манифестује као могућност купања, спортова на води, спортског риболова и сл. Осим тога, бројне и разноврсне предиспозиције формирања река утицале су на то да се елементи самих токова испоље у различитим видовима, чиме доприносе формирању појединачних или комплекса естетских и куриозитетних атрибута.

С обзиром на то да ли се реке могу активирати као независне туристичке вредности или искључиво у заједници са вредностима околине, могу се третирати као:

- самосталне и
- комплементарне туристичке вредности.

Овакву поделу треба прихватити условно јер се током времена мењају и елементи који утичу на туристичку вредност река. Тако са хидротехничком интервенцијом, увођењем система за пречишћавање критичних отпадних вода, изградњом рецептивних капацитета; рекреативни значај река поприма веће димензије. С друге стране, са повећавањем степена загађености може доћи до потпуног туристичког обезвређивања река.

Слика 4: Ушће Бегеја у Тису код Титела (Извор: Canon M, 2005)

Израженост туристичке функције река као самосталних вредности испољава се преко: температуре воде, услова за спортски риболов, услова за развој наутичког туризма, саобраћајних прилика, опремљености путничких пристаништа, богатства и разноврсности културно-историјских вредности итд.

Највећи проблем туристичког активирања наших река представља њихова загађеност. Наиме, оне често чине осовине развоја области кроз које пролазе. Отуда је уз њих већа концентрација насеља односно индустрије. То је условило и велику производњу отпада који се у нашим условима без, или уз недовољно перечишћавање, одбацује у водене токове.

При туристичкој валоризацији водених токова као самосталних вредности, од природних елемената узима се у обзир одмеравање следећих параметара: температурни режими, водостај и протицај, поплавни таласи, особине приобаља, богатство и разноврсност живог света, степен загађености и др. (Станковић, 1989)

Реке као самосталне туристичке вредности

Од самосталних туристичких вредности посебан значај имају Дунав, Тиса и Сава.

Дунав протиче кроз Србију, својом левом обалском линијом у дужини од 587,3 км и десном дужине 449,4 км.

Карактерише се уједначеним средњим месечним водостајима због велике дужине и нивално-плувијалног режима. Код Бездана, Апатина и Богојева највиши средњи месечни водостаји су у јуну, а затим и у јулу. То неповољно утиче на коришћење туристичког потенцијала Дунава, јер се услед високих водостаја температуре воде снижавају, обалски делови бивају поплавлени тако да се многе природно предиспониране плаже и остали објекти у то време не могу користити. (Станковић, 1989).

Међутим, низводно, код водомерних станица - Нови Сад, Земун, Смедерево и Велико Градиште, највиши средњи водостаји су у априлу; што значи да се потенцијалне неповољности овде јављају ван периода значајних кретања према микролокалитетима ове реке. Најнижи средњи месечни водостаји, изузев Великог Градишта, су у октобру. У то време је вода релативно топла, време стабилно, тако да је и Дунав добро посећен. Међутим, на неким деловима вода се своди на уже, централне делове корита, а откривени делови остају под муљем. Тиме је отежан или онемогућен прилаз води.

Средњи месечни протицаји претежно прате променљивост водостаја. Повећани протицај утиче на смањивање загађености реке, снижавање температуре воде и плављење приобалног појаса. С друге стране, низак протицај током октобра, а потом новембра и септембра, повећава загађеност; условљава топлију воду, али и смањење количине рибе у реци. Наведене туристички релевантне и остале последице су јако изражене у делу Дунава, узводно од Ђердапског сектора, због постојања великих разлика између максималних и минималних водостаја.

Табела 6: Средње месечне температуре воде на Дунаву

Станице	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д
Бездан	0,8	1,5	4,4	10,2	14,9	18,2	19,8	19,7	17,1	12,0	7,0	2,5
Нови Сад	1,3	1,5	4,9	11,0	16,0	19,5	21,5	21,4	18,3	12,9	7,6	3,0
Панчево	1,7	2,1	5,3	11,6	17,4	21,2	23,0	22,4	18,9	13,4	8,0	3,3
Смедерево	2,0	2,4	5,5	11,1	16,3	20,1	22,0	22,2	19,2	13,5	8,6	4,0

Највише средње месечне температуре воде на Дунаву су јула месеца. Оне се, изузев Бездана крећу изнад 20°C (Нови Сад 21,5°C, Панчево 23,0°C и Смедерево 22,2°C). Сличне температурне вредности, изузев Бездана и Новог Сада (јун 19,5°C) крећу се јуна и августа. Отуда је за ова три месеца везана и купалишна сезона, мада су, изузев Бездана, температуре погодне за купање и током септембра. Најниже температуре воде су током јануара и фебруара. У то време туристичка сезона је онемогућена не само због ниских температура ваздуха и воде, већ су и други облици туристичких кретања отежани или онемогућени због појаве леда и јаких ветрова.

Са туристичког становишта Дунав је могућно поделити на три сектора:

1. Равничарски или панонски,
2. Ђердапски и
3. Равничарски или влашко-пантијски.

Равничарски или панонски сектор пружа се од Бездана до Рама. Он уједно припада Војводини. Карактеристичан је по низу особености које омогућавају упражњавање више туристичких активности:

- речни рукавци и мртваје богати хидрофилном вегетацијом са добрим предиспозицијама за лов и риболов;
- многобројни меандри који доприносе атрактивности пејзажа;
- речне аде погодне за риболов, излетничка кретања и рекреативно-одмаралишне активности (због присуства викенд насеља и рибарских кућа);
- више градова са амбијенталним карактеристикама типичних средњоевропских урбаних целина;
- традиционална и добро опремљена ловишта, међу којима се истиче Карађорђево;
- археолошка налазишта и стара утврђења (Петроварадин, Калемагдан, Рам, Смедерево и др.);
- недовољно активирано, али и атрактивно Сребрно језеро са добрим природним, али све више и рецептивним предиспозицијама за развој стационарном туризму.

Површина језера је око 700 ха, док се ширина креће у распону од 500 до 1000 м. (Ромелић, 2003)

Тиса је до почетака интензивнијег загађивања представљала водени ток дуж кога су, у непосредној близини пратећих градова постојале солидне, добро уређене и посећене плаже. Отуда се она може прихватити као река са једном од најдужих рекреативних традиција. За туризам је од посебног значаја изградња гравитационо-бетонске бране код Бечеја, чиме је остварена могућност регулације водостаја што је позитивно утицало на спречавање откривања муља у приобаљу и свођење тока на најдубље делове корита.

Табела 7: Средње месечне температуре воде реке Тисе у °Ц

Станице	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д
Сента	2,4	2,1	6,9	10,4	18,1	20,4	23,4	22,6	20,6	14,5	7,2	1,4
Тител	3,1	2,9	8,4	11,8	19,2	21,4	23,5	22,8	21,0	13,6	7,4	2,6

Температура воде погодна за купање на Тиси је карактеристична за период од маја до септембра. Са становишта температурних режима ово је за купање најпогоднији водени ток, из групе самосталних туристичких вредности. Најбољи су услови током јуна, јула и августа када температурне вредности имају износе изнад 20°Ц. Апсолутно максималне температуре износе 28-29°Ц.

Иако температуре воде, могућности регулације водостаја и протицаја погодују пловидби, риболову и рекреацији (купалишној), ипак ујезеравање воде отежава функционисање система за саморегулацију, што олакшава загађивање услед сталног прилива отпадних вода.

Као и остали равничарски токови Тиса располаже низом предности за купалишни туризам и спортове на води. Такође, непосредна близина мочварних површина и терена погодних као мрестилишта риба пружају добре услове за развој риболова и лова.

Упоредо са овим воденим током, са туристичког аспекта, се може разматрати погодност и значај сложеног **хидросистема Дунав-Тиса-Дунав**. Иако је каналска мрежа делом осмишљена и конструисана и за потребе туризма, она није у стању да позитивно одговори овој намени, с обзиром на неколико неповољности: неуређени терени за спортове и рекреацију; сужена визура канала услед високих насипа; непостојање путничких и туристичких пловних објеката; нагомилавање хидрофилне вегетације и муља у кориту

канала што отежава купање и пловидбу објеката са дубљим газом; местична висока загађеност тока; итд.

Највећу сметњу развоја туризма на локалитетима који иначе испуњавају друге услове чини загађеност тока. Она је највећа тамо где је и најизраженија концентрација већих насеља као потенцијално најобимнијих дисперзива. Тиса прима воду од око 50 загађивача. Најкритичније је стање у Великом Бачком каналу где се она креће од треће до четврте класе. Остали канали припадају другој класи, мада се у време киша засићују отровним пестцидима са околних њива. У банатском делу највећа загађеност је у Бегеју.

До сада је на каналима овог система као најзаступљенији вид рекреације био спортски риболов. Такође, на местима где је траса канала пресекала меандре старих, бивших токова, честа је појава мочварне вегетације и инундационих шума, богатих дивљачима, што пружа могућност развоја ловног туризма.

Сава тече кроз територију Србије у дужини од 206,5 км. Од улаза у Србију до ушћа Дрине, корито је плитко и обилује препрекама вегетацијског порекла које стварају заклон за рибе, чиме настају добри риболовни ревири. Низводно од ушћа Дрине песак и шљунак је врло мобилан због чега не постоје услови за раст вегетације, тако да је у делу до Сремске Митровице карактеристична и непогодност за развој овог облика туризма. Низводно од овог града настаје већи број спрудова са хидрофилном вегетацијом, што условљава појаву богатих риболовних пунктова.

Општа појава спрудова, на готово целом току, условљава отежану пловидбу, али, с друге стране, погодује развоју неких видова туризма.

Табела 8: Средње месечне температуре воде Саве у °Ц

Станице	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д
С.Митров.	2,7	3,2	6,4	11,6	15,8	19,9	22,6	23,0	19,5	13,8	8,8	4,6
Шабац	2,6	3,3	6,6	11,4	15,9	19,9	22,5	23,1	19,3	13,7	8,8	4,5
Београд	2,6	3,0	6,5	11,8	16,5	20,6	23,0	23,7	20,0	14,0	8,8	4,3

Температура воде погодна за купање карактеристична је у свим пунктовима на територији Србије за период јун-септембар. Највише су температуре у августу (Сремска Митровица 23,0°Ц, Шабац 23,1°Ц и Београд 23,7°Ц).

Низводно од Сремске Митровице, у Срему налази се значајан природни резерват - Обедска бара. (Ромелић, Ћурчић, 2004)

Реке комплементарне туристичке вредности

Хидрографске особине равничарских и планинских река се разликују због чега постоје услови за сложеније туристичко искоришћавање. Основу њихове валоризације не чине само вредности непосредно везаних уз ток, већ и квалитети околине које заједно са воденим током стварају јединствену туристичку вредност. Према томе, и туристичка валоризација је усмерена према таквом комплексу. Његов део који је непосредно везан за реку укључује следеће квалитете: чистоћа воде, повољан термички режим, морфометријске особине тока које одговарају купању и спортовима на води. Планинске реке имају нижу температуру воде, мање су погодне за купање, али су погодне за спортски риболов, сплаварење и кајакарење. Атрактивности доприносе неки елементи као што су клисурасте или кањонске долине, водопади, слапови као и атрактивности биљног света и пејзажног комплекса уопште. С друге стране, равничарске реке су топлије, поседују, обично, песковите и шљунковите обале, често ниске и простране због чега су погодније за купање.

Коришћење мањих панонских реке за купалишно рекреативне сврхе. - Низ мањих водених токова у равничарским пределима су од значаја за рекреацију становништва не само насеља која се налазе у њиховим долинама, већ и оних који припадају полудневној или дневној излетничкој контрактивној зони. Уређена купалишта постојала су још током 19. века

и била су у непосредној вези са градњом млинова-воденица. Да би ови објекти радили у континуитету, чак и онда када је протицај био сувише мали, уз млинове је река преграђивана бетонским бранама, са пропустим са стране, којима је према потреби, проток воде био спречаван или онемогућаван у дозираном износу. Услед успора вода је акумулирана узводно од брана, водена маса је попуњавала цело корито, а дубина воде је знатно повећана. Бране су грађене не само на главном току већ и на местима где су се од њега одвајали рукавци чиме је постигнута још већа контрола протока воде, односно водостаја. Тако је практично кретање воде остваривано проласком воде кроз отворе за покретање турбина. Такви делови река који су делом имали карактеристике језерских акумулација били су врло привлачни за купање за разлику од делова тока ван акумулација где су прилази воде услед промена водостаја били тешки или немогућни услед великих наслага муља. Загати су постали својеврсни водопади употпуњавајући својом атрактивношћу привлачност таквих места, самим тим постали су најпосећенији пунктови дуж речног тока. Овакви својеврсни купалишно рекреативни пунктови настали су на рекама - Караш, Нера, Босут, Златица и др. (Ромелић, Ђурчић, 2003)

ОПШТЕ ДРУШТВЕНО ГЕОГРАФСKE ОСНОВЕ ТУРИЗМА ВОЈВОДИНЕ

СТАНОВНИШТВО

Први модеран попис спроведен и објављен на подручју Војводине био је 1869. године, када је на овом простору живело 1.152.468 људи, данас тај број износи 2.031.992. Уочава се да је број становника повећан за 879.524 или за 76% од почетног броја.

Табела 9: Промене броја становника Војводине од 1869. до 2002. године

Година	Број становника	Ланчани индекс	Базни индекс
1869.	1 152 468	-	56,7
1880.	1 179 230	102,3	58,0
1890.	1 332 635	113,0	65,6
1900.	1 429 271	107,3	70,3
1910.	1 505 755	105,4	74,1
1921.	1 535 794	102,0	75,6
1931.	1 624 158	105,8	79,9
1948.	1 640 757	101,0	80,7
1953.	1 699 545	103,6	83,6
1961.	1 854 965	109,1	91,3
1971.	1 952 533	105,3	96,1
1981.	2 034 772	104,2	100,1
1991.	2 013 889	99,0	99,1
2002.	2 031 992	100,9	100,0

Извор: Ђурчић Слободан, 1979. и Савезни завод за статистику: Упоредни преглед броја становника и домаћинстава 1948-1991, Београд 1995.

Број становника у Војводини има благ, али константан раст све до 1981. године, када долази до пада броја становника у међупописном периоду 1981-1991. за 2883 становника, да би по последњем попису (2002.) био забележен поновни раст, који најчешће није резултат повећаног природног прираштаја на овом простору, већ последица великог прилива избеглица на подручје Војводине.

За развој туризма на подручју Војводине значајан је овај благи пораст становника на крају посматраног периода првенствено због тога што је управо становништво његов носилац, било као потрошач или као произвођач услуга. (Ивков и други, 2007)

Структура становништва

Национални и језички састав становништва су својеврстан показатељ шароликости света. Те разлике произилазе из етничко-историјских обележја становништва.

Етничка хетерогеност је резултат великог броја мешовитих бракова и изјашњавањем значајног дела популације за Југословене, тако да су они већ 1981. године постали трећи по бројности.

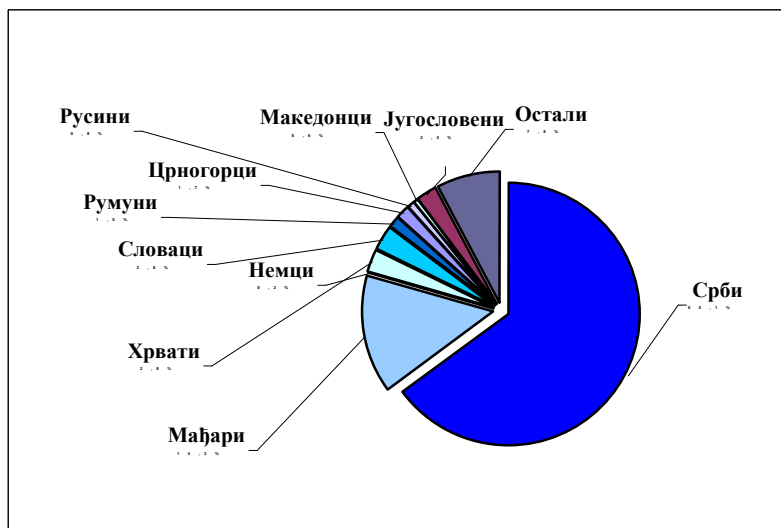
У попису из 1991. године класификација је проширена модалитетима: Буњевац, Египћанин и Шокац, а у попису из 2002. године још модалитетима: Ашкалија, Бошњак, Горанац и Цинцарин.

Почетак 90-тих је као што је раније поменуто наговестио промене у етничком саставу. У Србију и Црну Гору је досељено око 840.000 избеглица, прогнаних и расељених лица (са подручја Хрватске и Босне и Херцеговине) углавном српске националности, а на простор Војводине досељена је једна трећина ових принудних миграната. Овакав егзодус становништва, који не бележи и историја на овим просторима, морао је довести и до промена у етничкој структури у Војводини.

Најпре се уочава повећање српског становништва за 9%, а смањење Хрвата за око 1% (делом због иселења, а делом због њиховог изјашњавања за Буњевце и Шокце). Детаљнијом анализом резултата најновијег пописа из 2002. године уочава се смањење удела и осталих националности (сем Хрвата). Тако је уочен знатан пад и Мађара за 2,5%; док је код осталих (Словаци, Русини, Румуни) тај пад за око пола процента.

Интересантно је смањење удела оних који су се изјашњавали као Југословени. По попису из 1991. забележено је да они чине 8,7% становништва Војводине, да би по најновијем попису тај проценат износио 2,5%. Ова појава се могла и очекивати, јер услед распада бивше СФРЈ, највећи део ових људи (најчешће из мешаних бракова) се определио за једну од националности родитеља. (Статистички годишњак Србије, 2006)

Графикон 1: Етничка структура становништва Војводине по попису из 2002.

Образовна структура

Анализом података дошло се до закључка да је проценат неписмених у периоду 1971-1991. година опао са 9,0% на 4,1%, што је веома добро.

Оно што је забрињавајуће је чињеница да постоји изразита разлика између жена и мушкараца. Већа неписменост је уочена код жена. По попису из 1971. имала је вредност од изузетних 12,8%, а 1991. године 6,2%. Иако је у опадању (за 6,6% у периоду од 20 година) она и даље има велике вредности. Код мушкараца тај пад је за 3,2%, јер је вредност опала са 5,1% на 1,9%.

Разлоге за овакву ситуацију треба тражити у великом проценту неписмених жена између два рата, јер оне у посматраним годинама чине старосну групу 65 и више година; а проценат неписмених је управо највећи у старијим старосним групама.

Анализом резултата најновијег пописа уочава се позитиван тренд смањења неписмених скоро за 50% у односу на 1991. годину (са 4,1% на 2,4%).

Укупан удео становништва **без школске спреме** се смањује од 1991. године када је износио 7% од укупног броја становника на 4,4% колико је забележено 2002. године.

Код пописа 1991. уочава се велики удео становништва са **непотпуном основном школом**, чак 26,6%, а код жена чак 31,0%. Са потпуним **основним образовањем** било је око 25,3% становништва.

Код **средњег образовања** се уочава обрнута ситуација. Удео оних који су имали средње образовање се са 33,0% колико је чинило 1991. године пење на 43,9% по попису 2002. године. Уочава се већи удео мушког становништва (са 39,9% на 50,3%) које има завршено средње образовање него женско (са 26,6% на 38,0%).

Најмањи удео је становништва са завршеном **вишом и високом школом**. По првом анализираном попису износио је 7,4% и то код мушког становништва 8,6%, а код женског 6,3%. Тај удео се постепено повећава и 2002. је забележено 9,5% у категорији више и високе школе, стим што је удео код мушког становништва нешто већи и износи 10,23%, док код женског износи 8,8%.

Образовна структура је веома важна за развој туризма, јер неписмено или необразовано становништво не може допринети развоју друштва уопште, а самим тим ни развоју туризма.

Смањење броја неписмених у сеоским срединама је значајно, јер на подручју Војводине села могу бити веома важни носиоци туристичког развоја. У њима је очуван највећи део традиције, уз мало труда може се учинити да посетилац осети дух прошлих времена и да боравећи у њима се одмори, релаксира и побегне од свакодневнице. (Ивков и други, 2007)

Утицај туризма на запосленост у Војводини

Туризам и угоститељство спадају у делатности које имају у основи врло еластичан и комплексан приступ према категоријама становништва које имају могућност да се у њима запошљавају. У њих су укључене разноврсне структуре становништва. Развој туризма и угоститељства је битан предуслов ублажавања проблема незапослености на овим просторима, јер они својим развојем активирају читав систем других комплементарних делатности, решавајући овај проблем на нивоу веће просторне целине него што то на први поглед изгледа (Ђери, 2001,181).

Проблем је у томе што је туризам појава са изразитом сезоналношћу деловања, па запослени у туризму не могу постићи континуитет у раду.

Однос учешћа запослених у туризму и угоститељству у односу на укупан број запослених у привреди одражава начин третирања појмова туризам и угоститељство. Отуда је учешће запослених у угоститељству знатно веће и појединих година оно је готово искључиви носилац запослене радне снаге, док се у туристичком посредовању креће највише око 0,11, а најмање 0,06% (Ромелић, Томић, 2000).

Уочава се да удео запослених у привреди уопште од 1972. године постепено расте до краја 80-тих, да би потом у 90-им тај број почео константно да опада.

Промена броја запослених у привреди се одразила и на промену броја запослених у туризму и угоститељству. Удео запослених у тој области је на почетку периода износио 2,46% да би до средине 80-тих достигао 3,02%. Након тога удео константно опада и 2000. године износи 1,58%. Следеће 2001. године удео износи 1,68% и указује на благи пораст запослених у угоститељству и туризму, што даје одређену наду за развој туризма у Војводини.

Ако погледамо засебно угоститељство и туристичко посредовање, код угоститељства се уочава константно смањење запослених (са 2,41% колоко је износио удео 1972. године на 1,62% 2001. године). Ово смањење је директна последица затварања знатног броја објеката у друштвеном сектору који су много већих капацитета и отварање мањих објеката у приватном сектору.

Удео запослених у туристичком посредовању је са 0,05% на почетку периода расте на 0,11% крајем 80-тих да би потом поново почео да опада и последњих 10 година има уједначене вредности од 0,06-0,07%.

Уколико овај удео настави да расте туризам и угоститељство ће представљати значајну привредну делатност у којој ће наћи посао велики број незапослених.

НАСЕЉА

Величина и морфологија насеља

Целокупно становништво Војводине настањено је у 466 насеља. Ова насеља су распоређена у 45 општина. Густина насеља је релативно мала, будући да се на сваких 46 км² налази по једно насеља, док се на целокупној територији Републике Србије на сваких 14,4 км² налази по једно насеље. Из ове чињенице произилази последица да војвођанска насеља спадају у ред релативно већих насеобинских целина. О тој чињеници сведочи податак да просечна величина насеља у Војводини износи 4.322 становника, а у Србији као целини износи 1.590 становника. Од укупно 466 насеља, 52 се односе на градове, а 414 припада категорији сеоских насеља.

На величину војвођанских насеља утицали су физичко-географски, економски и друштвено-политични фактори. Конкретније, велику улогу су имали - велика плодност земљишта, начин обрађивања, систем радних и имовинских односа, као и тежња државних власти да створе већа колонијална насеља. Изузетак чине насеља на Фрушкој гори и Банатској пешчари, у долини Тамиша и на другим мањим предеоним целинама где су обрадиве површине мање и где су извори живота оскуднији. Наведени разлози су на тим просторима условили појаву и опстанак малих насеља.

Већи део војвођанских насеља своје морфолошке карактеристике је добило претежно током 18. века. Подизана су тада према инжењерским плановима, по систему поља на шаховској табли, са улицама која се углавном секу под правим углом. Велика пространства погодних површина за градњу условила су да се села шире хоризонтално тако да није постојала потреба градње спратних зграда. Отуда сеоска насеља, по правилу, заузимају велике површине.

Тип кућа у насељу је, такође, специфичан. То су дуге куће, претежно "на бразду", зидане или грађене од набијене земље и покривене црепом, а раније и трском. Оне имају

више просторија за становање, а остале чине просторе за смештај пољопривредних производа и за стоку.

Широке улице са ушораним кућама, окренуте ка улици, одају карактер правог равничарског насеља тзв. панонског типа. У Фрушкој гори и на Вршачким планинама, куће су збијене у мањи број улица на странама долина или у самој поточној долини. (Ћурчић, 1992)

Градска насеља су готово исте морфологије као и сеоска. Једино се у седишту налази трг с вишеспратним зградама, комплексом трговинских радњи, занатских радионица и других објеката услужног сектора. У центру се налазе административне установе и објекти хотелијерства и ресторатерства. Око ужег центра налази се појас с грађанским кућама у којима станује становништво запослено у граду. Шири појас који обухвата периферију, раније је био састављен од кућа чије је становништво било усмерено ка пољопривреди. Међутим, постепено се губи ова специфичност периферије, јер стамбени део се све више идентификује са осталим деловима града, а на крајњој периферији плански се формирају идустријске зоне и комплекси.

Разумљиво је да градска насеља нагло мењају своју физиономију, добијају карактеристике типичних модерних градова са пространим булеварима и вишеспратницама, поједини делови града бивају усмеравањем ка карактеристичним функцијама (функција становања, трговинска функција, терцијарни занати и сл.)

ПРИВРЕДА

Пољопривреда

Иако је Војводина реалативно мали простор, природни услови за пољопривредну производњу су разноврсни и они пружају могућност развоја сложених видова производње. Војводина се у Србији издваја као изразито ратарско подручје са великим могућностима за производње и поврћа. Уосталом то показује податак да од укупног пољопривредног земљишта на орнице и вртове отпада 88,0% површина. Али овде постоје и терени који су погодни за виноградарство и воћарство. Површине под шумама су природно условљене. Слично је и са ливадама и пашњацима који су у виду мањих изолованих површина распрострањени на планинским, шумским просторима, као и у нижим деловима речних долина, где не постоје услови за гајење других биљних култура. Према томе, узимајући у обзир постојећу структуру искоришћавања, као и природну основу у оквиру које највећи значај се придаје клими и земљишту. Затим следе природни елементи (геолошка подлога, надморска висина, рељеф, хидролошке прилике, вегетација и др.) који у различитој мери доприносе стварању специфичних услова на регионалном или локалном нивоу, односно утичу на формирање појединих пољопривредних производних рејона истог начина искоришћавања земљишта.

Издавање производних рејона служи у сврху практичног искоришћавања, како општих, тако и специфичних природних услова средине, појединих ширих и ужих подручја. Даље оно служи и као основа за усмеравање производње у њеном даљем завоју.

Табела 10: Производни рејони у Војводини

Област - делатност	Група пољопривредне производње	Назив рејона
--------------------	--------------------------------	--------------

Пољопривредна производња	Рејони ратарске производње	Западна Бачка Северна Бачка Јужна Бачка Северни банат Средњи банат Јужни Банат Источни банат Северни Срем Источни срем Јужни Срем
	Рејони воћарско-виноградске производње	Фрушка гора Вршачке планине Суботичко-хоргошка пешчара Банатска пешчара Рејон равничарског подручја
Шумска производња	Рејони висинских шума	Рејон воћарско-виноградске производње Фрушке горе Рејон висинске Шуме Вршачких планина
	Рејони низијских шума	Рејон климатско-хидролошки условљене низијске шуме Рејон хидролошки условљене низијске шуме Едафски условљене низијске шуме

Извор: Према Ромелић, Ј., Лазић, Ј. (2001): Пољопривредни атлас Војводине. ПМФ, Институт за географију, Нови Сад

У Војводини за потребе заштите од поплава изграђено је 1.078 км насипа. Они треба да одбаране површину од 800.000 ха земљишта. Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав са око 17.800 км канала и 149 пумпних станица одводњава воду са површине од 1,2 милиона ха. С друге стране у наводњавању нису постигнути задовољавајући резултати с обзиром да се наводњава 17.500 ха површине.

Сточарство се на територији Војводине значајније развија од половине 18. века, а затим преузима примат у пољопривреди све до средине 20. века, када бива потискивано од стране биљне производње. Прекретницу у његовом развоју представља педесета година овог века, када оно залази у интензивну фазу развија.

Природна основа развоја сточарства је, пре свега, у карактеру и обиму одређене биљне производње, која у основи носи врло добре предиспозиције са савременији облик производње.

Друштвено економски услови су утицали на сточарство. То је пре свега развој унутрашњег тржишта који је у послератном периоду имао утицај на структуралне и квалитативне промене. Тај развој најуже је везан за развој робне производње уопште, а у пољопривреди посебно за процес претварања натуралне или ситне робне производње у крупну. Развој је такође омогућен растом величине дохотка становништва, а тиме и повећавањем потражње за производима сточарства, све до почетака деведесетих година.

Лов и риболов

Због добрих услова које пружају канали и околне депресије Хидросистема Дунав-Тиса-Дунав, риболов се на овим локацијама развија у два правца: као спортско-туристички у каналима и привредни у депресијама које су адаптиране у рибњаке.

Највећу површину имају рибњаци код Ечке, који спадају у ред највећих у земљи, затим следе Бач, Бечеј, итд. Са довршавањем радова око проширења рибњака код Вршачких ритова, ови ће по својој површини заузети друго место у Војводини.

Годишњи улов риба, на наведеним рибњацима, износи 6.500 тона.

На другом месту по привредно-риболовном значају налазе се реке и то првенствено Дунав, Сава и Тиса. Међутим, све већа загађеност водотокова условљава њихово осиромашење рибом, те је ово један од основних разлога што се привредни риболов усмерава на вештачка узгајалишта.

За Војводину је карактеристично **низијско или топловодно рибарство**. Заступљен је полуинтензиван тип производње у воденим базеним површине од неколико ари до 100 и више хектара, услед добрих климатских и хидрографских услова, расположивог земљишта, сировина за исхрану риба, као и због чињенице да је то једна од рентабилнијих облика производње. Базени се пуне у пролеће, а празне се у јесен, када се риба излови. Рибњаци се снабдевају водом из река и канала. Исхрана се одвија природном храном чија се продукција стимулише у самим рибњацима уз помоћ агротехничких мера. Мањи део исхране потиче из биљних хранива претежно житарица. У таквим рибњацима преовлађује гајење шарана, а пратеће врсте чине сом, смуђ, лињак и штука. У великим рибњацима одвија се цео производни циклус, око добијања икре, до конзумне рибе. У малим рибњацима (неколико хектара) гаји се једна узрасна категорија. Гаји се трогодишња конзумна риба, иако је рентабилније гајење двогодишње конзумне рибе од око 1 кг по комаду уз утрошак хране до 2,5 кг хране на 1 кг прираста.

Други начин је **кавезно гајење рибе** који чини високо рентабилан облик интензивне производње. Кавези јефтине израде постављају се у природне или вештачке воде. Овај начин гајења може, ако се водени објекти оптерете кавезима, могу бити опасни за олиготрофне акумулације, јер доводи до еутофизације у убрзаног старења тих акумулација.

Рибарство отворених вода које се одвија на рекама, језерима, барама и мочварама уз поседовање одговарајућих дозвола.

Индустрија

Узимајући у обзир природне и друштвене услове и факторе Војводине је у оквиру Србије добила најпре кључну улогу у пољопривреди, а потом на основу тога и у агроиндустрији. Остале делатности и гране, такође доживљавају развој, али он донелке има комплематрану улогу и функцију.

Зачеци индустрије јављају се у другој половини 18. века. Даљи ток развоја индустрије, првенствено у виду мањих али и већих предузећа заснива се пољопривредној производњи. У том смислу у Војводини доминира појава млинске индустрије, производња шећера, кланична индустрија, производња текстилних предива и влакана првенствено на основу коришћења конопље и др. Велика распрострањеност глине и интензивна градња омогућила су развој производње цигле и црепа. После Првог светског рата, у новим економско-политичким условима долази до промена у структури и динамици развоја индустрије. Дотада готово доминантна млинска индустрија доживљава кризу, јер створена у условима врло пространог тржишта Аустроугарске монархије, она сада тржишно бива мање стимулисана због смањења потражње и лошијих могућности извоза. С друге стране друге индустријске гране се развијају уз израженији континуитет, а неке од њих имају праву експанзију, као што су то на пример индустрија за производњу предива и тканина од конопље.

После Другог светског рата развој индустрије пролази кроз више фаза. Али без обзира на њих индустрија се структурно разгранава и доживљава експанзију. У првом реду су то индустрија прехранбених производа, индустрија пића, индустрија грађевинског материјала, али и производња нафте и гаса, хемијска, машинска, текстилна, индустрија целулозе и хартије, електроиндустрија и др. У структури физичког обима производње углавном је преовлађивао следећи редослед: прехранбена индустрија, метална, хемијска, производња и прерада нафте гаса и електроиндустрије. Ове индустријске гране обухватају око 70% запослених индустријских радника.

У том периоду улагања у индустрију углавном су усмерена на реконструкције и модернизација опреме, на увођења нових производних програма, премештање индустријских објеката са локација које нису одговарале модерно конципираној индустрији на нове погодније локације, итд. Напредак индустрије довео је до раста њеног учешћа у структури народног дохотка. Тако она 1977. године има учешће 31,77% а пољопривреда 31,21% националног дохотка. Године 1980. индустрија има учешће од 35,59% а пољопривреда 25,99%. Године 1987. индустрија учествује са 39,90%, а пољопривреда 26,26%. Овај ниво учешћа она приближно задржава и током деведесетих година. (Статистички завод Војводине, 1975-1989; Статистички годишњак Србије, 1990-2006)

Саобраћај

Друмски саобраћај. Укупна дужина путева износи 6.468 км, од чега са савременим коловозом 5.376 км, са туцаником 128 км и земљани и непросечени путеви 964 км. Развијеност путне мреже са тврдом подлогом износи 22,42 км/100 км².

Према привредном значају Војводина располаже са 1.650 км магистралних путева, 1.797 км регионалних и 3.021 км локалних.

Предузећа друмског саобраћаја су 1997. године располагала са 769 аутобуса, који су прешли укупно 44.551.000 км, превозивши око 32 милиона путника.

Железнички саобраћај има разгранату и релативно добро распоређену мрежу. Укупна дужина железничке пруге износи 1.480 км, што је за 265 км мања дужина у односу на 1978. годину, када је дужина достигла свој максимум. Развијеност железничке мреже износи 6,87 км/100 км², што је двоструко више од југословенског просека. Од укупне дужине пруга 1.383 км или 93,4% долази на једноколосечну пругу, док свега 97 км припада категорији двоколосечних пруга.

Речно-каналски саобраћај својом дужином од 1.398 км плових путева има просечну густину од 6,49 км/100 км². Осим грађевинског материјала, нафте, неметаличних минерала и метала, значајан промет имају пољопривредни производи и кабасти индустријски производи. Речна трговачка флота располаже са 121 пловном јединицом које су реализовале промет од 15,5 милиона тона робе годишње.

Највећи пловни део мреже припада Хидросистему Дунав-Тиса-Дунав у дужини од 664 км или 47,5% укупне пловне мреже. То је повољна околност јер је око ове мреже највећа концентрација агроиндустрије. На другом месту по дужини пловног дела налази се Дунав са 358 км, потом следи Тиса са 164 км, Сава са 159 км и Тамиш са 53 км.

Највеће учешће у превозу сировина, енергената и готових производа има друмски саобраћај. Однос би могао да буде другачији да железнички и речно-каналски транспорт располажу савременијим средствима превоза и контејнерима. (Статистички завод Војводине, 1989; Републички статистички завод, 1990-1999).

КУЛТУРНА ДОБРА КАО КОМПЛЕМЕНТАРНИ ТУРИСТИЧКИ РЕСУРС ВОЈВОДИНЕ

ПОДЕЛА И КАРАКТЕРИСТИКЕ КУЛТУРНИХ ДОБАРА

Предмет нашег истраживања је идентификација културних добара која могу иницирати туристичка кретања. У том смислу потребно је извршити селекцију оних добара који могу бити предмет различитих облика и нивоа туристичке тражње.

Културна добра су творевине материјалне и духовне културе настале на простору Војводине у току историје.

У зависности од физичких, уметничких, културних, историјских својстава, као и зависности од могућности туристичке валоризације, културна добра на територији Војводине, која ће бити предмет нашег пројекта, можемо поделити у више група:

1. Археолошка налазишта.
2. Дела са споменичким и уметничким својствима (дела архитектуре, дела сликарства и вајарства, дела примењених уметности, остварења драмске, музичке и филмске уметности).
3. Просторно-културно-историјске целине (стара језгра градова, значајније сеоске амбијенталне целине и етно паркови, манастирске целине, средњовековни градови и утврђења).
4. Знаменита места или спомен обележја.
5. Фолклорно наслеђе и простори народног неимарства, остварења материјалног и духовног народног стваралаштва.
6. Манифестационе вредности.
7. Установе културе (музеји и галерије, културни центри).

Археолошка налазишта

Панонска низија је својим првим становницима пружала читав низ погодности за живот, које су се огледале, пре свега у богатству дивљачи, великој количини воде богате рибом, као и плодној земљи. На основу досадашњих изучавања на овом простору утврђене културне групе које се уклапају у хронолошку таблицу праисторије Европе: Старије камено доба - палеолит (12000. до 9000. год.пре н. е.); Прелазно доба - мезолит (9000. до 5500. год.пре н.е.); Млађе камено доба - неолит (5500. до 3200. год.пре н.е.); Бакарно доба - енеолит (3200. до 2000. год. пре н. е.); Бронзано доба (2000. до 950. год. пре н.е.); Гвоздено доба (950. год. пре н.е. до Нове ере) (Медовић, 2000).

Сам крај старе и почетак нове ере на простору Војводине, првенствено њеног дела везаног за Саву и Дунав, обележио је римски културни утицај. Најзанимљивији су остаци античког града Сирмијума који се налази испод данашње Сремске Митровице. Историја Сирмијума почиње 34. године старе ере када Римљани покоравају староседелачке Илире и одомаћене Келте, заузимају њихово мало насеље на обали Саве и претварају га у моћно војничко утврђење. У наредних шест векова Сирмијум је био позорница и сведок успона и падова најмоћније империје света (Лесак, М. и сар., 1981).

Туристичка презентација

Туристичко – културна промоција археолошких налазишта, уопште археологије представља велики изазов и за туристички развијене земље. Изазов се може наслутити и кроз спознају дефиниције археолошких налазишта, јер се истиче да су то “делови земљишта на којима се налазе откривени и потпуно или делимично ископани, конзервирани и уређени остаци непокретних добара из праисторијског периода” (Томка, 1998).

У случају Војводине, а посматрано са аспекта туристичке презентације праисторијски локалитети не представљају атрактивне туристичке просторе, јер је реч о сондама, у лесу

обично, из којих се "ваде" археолошки експонати. Па како онда осмислити презентацију археологије, односно, праисторију у Војводини, која сама по себи у сваком случају јесте атрактивна? Суштина атрактивности је у самим експонатима, који се најадекватније могу чувати, заштитити и излагати у музејима, па би у садашњем моменту најадекватнија презентација могла бити изведена у овим институцијама културе кроз осмишљавање повремених изложби.

У сваком случају туристичка презентација у овом домену ће у будућности изискивати велика иницијална улагања, односно спремност компетентних фактора из области археолошких и историјских наука, стручњака из области заштите културне баштине, али свакако и актера туристичке политике и оперативе, да поступно али и систематично ово културно добро трансформишу у део културне туристичке понуде Војводине.

Стара језгра градова

Градска насеља су амбијенталне, али и комплексне културне туристичке вредности. У њима се комбинују разноврсни елементи: атрактивност архитектуре, савремена остварења, центри су културног, уметничког и спортског живота итд.

Стара језгра наших градова са карактеристикама провинцијализма појединих европских праваца, у великој мери су задржала своје основне црте. Чине га објекти архитектуре од великог културно-историјског значаја. Пошто је старо језгро омиљено место туриста, место дешавања трговине, културе, сусрета и забаве људи, требало би приступити његовој бољој афирмацији у уређењу простора.

Савремено урбанистичко решење градова је у релативно великој мери искључило моторни саобраћај из старог језгра града, па се обилазак обавља пешке, уз задовољство што вас не ометају аутомобили. Али, постоје бројни недостаци. Треба поставити информативне табле-путоказе, који ће посетиоце упућивати ка знаменитостима и захваљујући којим би се знало да је одређени објекат од културно-историјског значаја. Постављање информативне табле, са планом града и обележеним објектима од великог значаја, на неком прометном (у смислу веће концентрације пролазника) месту било би идеално. Потребно је уводити нове, савремене начине информисања туриста, попут електронских карата, компјутера, који ће нам давати информације како да најбрже дођемо до музеја, галерије и сл. Куће у којима су живели познати књижевници, уметници и други великани, нису на жалост презентоване посетиоцима. Имајући у виду чињеницу да оваква места, где посетиоци могу упознати живот обичног човека, представљају привлачно место за туристе, требало би размислити о уређењу ових целина. За то постоје бројне могућности, у смислу постављања спомен-плоча и споменика, организовања водича и слично. Поред ликовних и писаних прилога савремена обрада споменика користи се и звучно-светлосним средствима, којима се у свету постижу разноврсни веома ефектни доживљаји врхунског степена културе. Треба тежити што бројнијем организовању изложби на отвореном простору недовољно искоришћених тргова, мултимедијалним представама-перформансама и сл.

Треба размислити о уређењу дворишних простора у оквиру појединих објеката од значаја, где би се туристи могли одморити, освежити, а све то у амбијенту прошлости споменика који их интересује. Наравно, без скрнављења објеката или подређивања таквих иницијатива тренутним комерцијалним интересима.

Врло важан сегмент чине водичи и остали туристички радници. Њихово обучавање и подизање свесности одговорних за места која припадају баштини је део процеса оживљавања.

Ниједан посетилац не сме остати необавештен или равнодушан, а земља која запоставља своју културну баштину неће оставити никакву успомену код странца. (Томић и други, 2005)

Сеоске амбијенталне целине и етно паркови

Препознатљиво народно архитектонско наслеђе Војводине проистиче из одређених карактеристика њеног природно-географског и историјско-културног развоја. Турски период није оставио никаквог трага у начину градње кућа овог подручја. Амбијенталне и физиономске вредности данашњих војвођанских села датирају из 18. века, из времена терезијанске и јозефинске колонизације, када су се она почела плански градити и по одређеним правилима. У исто време почињу да се граде куће по строго прописаним нормама, тако што су подизане на регулационим уличним линијама.

Прве колонијалне куће су биле дводелне, са малом кухињом и великом собом. Кров је био покривен трском. На дворишној страни се налазила дубока настрешница као претходница трема. Прве куће су биле делимично укопане у земљу. Додавањем још једне просторије дводелним кућама настаје тзв. троделна кућа. Неки аутори ову кућу и данас називају основном панонском кућом. Овај тип кућа је увећаван низањем просторија у дубину парцеле. Са јачањем економске моћи власника, нарочито у другој половини XIX века, куће су постајале све веће. Доградњом нових просторија дуж улице настаје пуна форма војвођанске куће, такозвана швапска кућа, у којој је она изграђена целим дворишним фронтом (Ђекић, 1994).

Поред стамбених просторија граде се и економски објекти помоћу којих се данас може видети начин привређивања овдашњег становништва, током 18. и 19. века. То су пре свега бројне ветрењаче, верна слика неке старе - данас нестајуће - Војводине, затим амбари, који су због своје историјске вредности законом заштићени и коначно, још неколицина воденица, данас прилично запуштених и руинираних. Чини се како још увек није разјашњено да је туризам један од најзначајнијих елемената заштите културног блага, односно, онај елемент који обезбеђује новчана средства, без којих је заштиту немогуће спроводити. (Томић и други, 2005)

Манастири и самостани

На територији АП Војводине постоји значајан број добро очуваних манастира и самостана, који својим уметничким и културно-историјским значајем представљају веома интересантне објекте са аспекта туризма.

Католички самостани подизани су у већим насељима, док су православни манастири грађени на заклоњеним и теже приступачним локацијама, најчешће поред потока или извора. Највећа концентрација манастира је на Фрушкој гори (16), док је њихов број у Бачкој и Банату далеко мањи (укупно четири).

Живот у манастирима одвија се према утврђеном правилу, односно типично. Сваки типик се у основи састоји из два дела: један регулише уређење и управљање манастиром а други одређује правила вршења богослужења. Манастирска правила обавезују све посетиоце да се по њима владају током свог боравка у манастиру (Милеуснић, 1995). Организација живота у самостанима такође је уређена правилима и не разликује се много од оне у манастирима.

Фрушкогорски манастири представљају једну од најзначајнијих концентрација манастира Српске православне цркве уопште. Овде је на релативно уском простору подигнуто чак 35 манастира, од којих се до данас очувало њих 16. Према легендама и предањима манастири датирају из 12. до 15. века, мада досадашња истраживања време њиховог настанка везују за крај 15. и прве деценије 16. века, у време када Срби у масовним сеобама прелазе Саву. Ктитори и оснивачи манастира били су српски племићи и чланови њихових породица који су избегли пред Турцима. Током неколико векова фрушкогорски манастири су били бастион српске писмености, културе, уметности и националне свести. За многе од њих је најтежи историјски период био током Другог светског рата, када су рушени, паљени и пљачкани, од чега се неки ни до данас нису опоравили. Већина од њих се налази у изванредном природном окружењу, што још више наглашава њихов туристички значај.

Географско-туристички положај фрушкогорских манастира веома је различит. У односу на важније друмске саобраћајнице могу се сврстати у четири групе: подунавску или северну (Раковац, Беоцин, Дивша или Ђипша) дуж Подунавске магистрале, источну којој се најлакше прилази са старог путу Нови Сад - Београд (Крушедол, Велика Ремета и Гргетег), средњу која је најприступачнија са пута Нови Сад - Рума (Старо и Ново Хопово, Врдник или Нова Раваница, Јазак, Мала Ремета, Бешеново) и западну која је сконцентрисана са јужне стране Партизанског пута који иде гребеном Фрушке горе (Шишатовоц, Петковица, Кувеждин). Овој групи припада и манастир Привина Глава, али се до њега најлакше стиже скретањем са пута Илок - Шид. (Томић и други, 2004)

За разлику од православних манастира, самостани су грађе по правилу у градовима. У Војводини их има више, од којих су најпознатији они у Бачу, Суботици и Петроварадину.

Знаменита места

Знаменита места су простори везани за догађај од посебног значаја за историју, подручја са израженим елементима природних или радом створених вредности као јединствене целине, као и спомен гробови или гробља и друга спомен обележја која су подигнута ради трајног очувања успомене на значајне догађаје, личности и места из националне историје, од посебног културног и историјског значаја (Закон о заштити културних добара). Како нека од ових места већ сада представљају значајна излетишта, то најбоље потврђује да се историјска дешавања, кроз осмишљавање туристичких манифестација, или на неки други начин, могу користити и за туристичку презентацију. Једно од тих знаменитих места већ сада је најпознатије фрушкогорско излетиште и станице бројних ђачких екскурзија – Стражилово са гробом Бранка Радичевића. Поред овог места које је већ сада на неки начин један од најпознатијих туристичких локалитета у Војводини, за потенцијалне туристе би била интересантна капела на чијем је месту потписан Карловачки мир 1699. године. Ова дешавања су имала изузетног значаја не само за националну, већ и за целокупну европску историју. Коначно, као знаменито место заштићена је и родна кућа Михајла Пупина, светски познатог научника, рођеног у Идвору 1854. године. (Томић и други, 2005)

Етнографско (фолкорно) наслеђе

У фолклорно наслеђе на простору Војводине, спадају, поред осталог:

- **Зграде и простори народног неимарства** у које спадају куће од набоја и са тршчаним кровом, земунце и разни помоћни објекти, као што су то амбари, на пример. Ови елементи наслеђа, због своје функције и фиксне везаности за одређену локацију, спадају у групу етнографског фолкорног или етнографског наслеђа. Она се као таква презентирају на местима свог настанка.

- **Остварења материјалне и духовне културе стваралаца из народа**, као што су ношња са елементима изворности, атрактивности и куриозитетности, затим изворна музика, наивно сликарство и вајарство (Ковачица и Уздин).

- **Остварења техничке културе народа**, у које спадају производи разних старих заната.

Остварења материјалне и техничке културе народа улазе у категорију покретних етнографских или фолклорних добара и као таква могу бити презентирани посетиоцима у виду поставки које су саставни део зграда и простора народног неимарства, односно као делови домаћинства или алати које су саставни део окућнице и као такве користе се за послове у кући, у занатским радионицама или се употребљавају за обављане послова у пољопривреди.

Овакви начини презентирања фолклорног наслеђа, као што је поменуто, имају низ недостатака и отуда подразумевају постојање тешких и готово непремостивих препрека за

масовнију туристичку посету. Основни проблем је у њиховом изразитом дисперивном размештају, који подразумева сложене путеве доласка до њих. Чак и у ситуацијама постојања добре успутне информисаности, локација оваквих објеката у сеоским срединама готово редовно прати лош квалитет саобраћајница и такав ниво атрактивности који би од једног усамљеног објекта неретко на периферији неког села створио објекат који би био предмет масовније посете.

Осим непокретних, значајан део туристичке понуде Војводине чине и фолклорно наслеђе у виду **покретних предмета**, од којих је највећи део смештен у музејским збиркама већих градова. Овај део културних добара је посебно заступљен у музејима Вршца, Зрењанина, Кикинде, Панчева, Сенте, Суботице, Сомбора, Руског Крстура, Бачког Петровца, Руме, Сремске Митровице и Новог Сада. У поменутих музејима сачувано је много предмета домаће радиности и то разних народа који живе у Војводини. Доста је сачувано ћилима Срба, Хрвата, Румуна и Мађара. Ћилими су рађени у Меленцима, Великом Бечкереку, Куманима, Стапару и Сивцу. Осим ношње у музејима се налазе предмети који чине поједине видове покућства, као што су вез, златовез, златорез, чипке, разни предмети од дрвета, керамика и обичајни предмети.

Од фолклорног наслеђа које је добро припремљено за презентацију спадају предмети који чине део **етнолошких збирки** музеја у Војводини. Њихови квалитети који их чине пријемчивим и погодним за туристичке посетиоце се састоје у следећем: очувани су, комплетирани, систематизовани, научно обрађени и заштићени. У основи високе релативне вредности лежи и низ реалних чињеница: оно је плод стваралаштва десетине словенских и других народа који су протеклих векова живели на војвођанском простору; њихову структуру чине покретни музејски предмети из различитих историјски периода; осим тога готово да добија трајни карактер тенденција пораста интересовања за откривањем и очувањем елемената аутентичних култура народа. (Томић и други, 2005)

Туристичке манифестације

Поједине земље су успеле да активирају велики број манифестација различитог карактера, да их осмисле и учине туристички атрактивним. Од суседних земаља се посебно истиче Мађарска, која би могла бити предмет детаљног проучавања с обзиром на могућност преузимања, у редукованом, трансформисаном виду, модела анимационог, менаџерског и маркетиншког аспекта њиховог оживљавања и приближавања потребама туристичког тржишта.

Један део приредби нема сигуран сталан извор финансирања, што значи да се ни сам програм не може креирати на жељени начин.

Проучавање заједничких особина приредби са аспекта откривања позитивно изражених особина или недостатака је врло тешко због тога што су приредбе мале, недефинисаног и хаотичног садржаја итд.

Недостатак је претежно кампањски рад у организацији манифестација, "а о неком планирању на средњи или дуги рок не може бити говора" (Балашевић, 1973, 193).

Људи су на најразличитије начине испољавали своја знања и достигнућа из разних области, кроз целу своју историју. У раној људској историји то су биле разне ритуалне игре, које су обично имале религиозни карактер. Еволуцијом, људско друштво свесно и са циљем организује приредбе и свечаности, ради јавног испољавања, а све се то презентује публици.

Постоји много мотива, који немају строго монументална својства као што су фолклор, музика, игра, али ако се презентују туристима и посетиоцима и на тај начин добијају својство туристичке манифестације (Јовичић, 1986).

За туристичке манифестације можемо сматрати оне догађаје, како културне, тако и друштвено-економске, који су креативни и комплексни, са одређеним значајем за неко место и са разним програмским садржајем, а који остварују туристичке циљеве и ефекте (Ожеговић, 1979).

Реч манифестација, потиче од латинске речи "манифестацион", а значи изражавање емоционалног стања и расположења у јавности.

На простору Војводине заступљен је велик број манифестација, а у зависности од области којој припадају, манифестације у Војводини могу бити: етнографске, уметничке, привредне, спортске и забавно-туристичке. (Бјељац, 2001)

Опште стање спортских манифестација у Војводини

Познато је да манифестације имају значајну улогу у функционисању и опстајању спортско-рекреативног туризма. У том погледу посебно су значајне спортске манифестације, због чега ћемо њима обратити највећу пажњу.

Спорт је сам по себи атрактиван, али он се као такав испољава, реализације кроз такмичење тј. догађај организован на одговарајућем простору, односно објекту и по одређеним правилима. Такмичарски спорт се разликује од рекреације пре свега по томе што је он врста ритуала који је стандардизован и не трпи нове, слободне форме активности. Ако се такмичење у једном или више места претворе у систем праћен поступцима својственим формирању интегралног туристичког производа тада настаје спортска туристичка манифестација. Спорт чини њену примарну компоненту, односно вредност и понуду, остале вредности и облици понуде имају за задатак да делују стимулативно и комплементарно. С друге стране, спортски садржаји могу имати, у оквиру манифестације, пратећи карактер, али притом толико изражен да битно утичу на њен начин испољавања. Због тога смо у нашем раду посветили пажњу спортским приредбама које чине догађај саме по себи и онима који су део догађаја.

Истраживања су показала да се забавне и спортске приредбе одликују већом атрактивношћу, јер имају веома изражену основу спектакуларности и не претпостављају виши културни ниво посетиоца (Јовичић, 1989).

Преносећи досадашња сазнања о односу учесника и публике (Ожеговић, 1979) на спортске манифестације, налазимо да оне могу припадати групи **свечаности представљања**, односно у оквиру њих се јасно разликују актери спортских догађаја на приредбама и публика, као и **свечаности учествовања**, где спортисти аматери великим делом чине и публику.

Величина контрактивне зоне и степен хетерогености посетиоца условљени су значајем манифестација. Уколико је просторна хијерахија обухватности такмичара виша (локална, регионална, национална, међународна, континентална, светска) утолико горе наведени параметри израженији.

Вредност и атрактивност туристичке понуде спортских манифестација зависи и од карактеристика места у коме се оне одржавају. Места са вреднијим туристичко-географским положајем, већим степеном агломеративности области у којој се налазе и одговарајућом атрактивношћу (фактори изворне понуде) и туристичком опремљеношћу (посебна инфраструктура, организација прихвата, информисање, снабдевање, забава, спортске активности и др.) као фактору изведене понуде, поседују повољније услове за организовање спортских манифестација.

Њихова предност над осталим туристичким вредностима, како истиче Ожеговић (1979), је у томе што су манифестационе вредности истовремено и туристичке манифестације, оне су дакле и начин презентирања самих вредности.

Манифестације различитог карактера представљају вид специфичне туристичке понуде. Оне саме по себи могу бити туристички мотив - мега догађај, атракција (велике спортске, привредне и културне манифестације), који привлачи потенцијалне туристе - учеснике и посматраче. За њих је предвиђен низ пратећих туристичких програма који су повезани са природним и антропогеним туристичким вредностима града или регије, односно дестинације, у којој се одржава спортска манифестација. Али спортске манифестације могу бити само део туристичке понуде, односно пратећи програм неке друге велике приредбе.

"Понуда у манифестационом туризму је еластична и лакше може да се прилагоди туристичкој потражњи, а на тржишту има примаран значај, јер одређује правце, интензитет и структуру манифестационих кретања, што даље утиче на доста стабилно пословање и на привредне ефекте који се могу приближно унапред израчунати. Манифестације као мотив посете утичу на устаљивање туристичке клијентеле и на већу искористивост смештаја" (Ожеговић, 1979), што је посебно значајно у војвођанским градовима где се одржавају манифестације националног или међународног значаја.

Историја спортских такмичарских дисциплина је у великој мери везана традицијом - њени зачеци су испуњени читавим ритуалом сваке спортске гране (Дањек, Тепли, 1978). Самим тим задатак организатора је да пружи одговарајући смештај, исхрану и транспорт спортиста и особљу чије је присуство неопходно за функционисање ритуала, као и посетиоцима посматрачима. Уз то је потребно на основу сопствених искустава или, у почетничкој фази, искустава других, савета стручњака и сл. организовати ванпасионску потрошњу. Претпоставка је да спортска публика има солидну ванпасионску потрошњу која је специфична јер проистиче из специфичности карактера њихових прохтева. Она нема израженије културне и образовне потребе (разгледање града, посета пратећих уметничких приредаба и сл.). Али њој треба прилагодити садржаје ван спортских догађаја који су примеренији њиховом интересовању. Потребно је анкетом сакупити податке о интересовањима и укусу посетиоца специфичне спортске манифестације и на основу тих резултата организовати пратећа садржаје - приредбе, сувенире који су везани за одређени спорт као ритуал, популарне клубове и спортисте, али са одговарајућим обележјима који ће означавати присуство туристичког потрошача одређеној приредби. (Ромелић, Бјелац, 1998)

За спортске манифестације, поготово ако су устаљене, је карактеристично да поседују релативно стабилне моделе планирања и пословања, јер су дужина боравка и захтеви посетиоца познати.

По свом карактеру, спортске манифестације уопште, према томе и у Војводини, могу се поделити на **две групе**:

- по значају одржавања (локалне-клубске, регионалне-зонске, националне, континенталне-међузонске и светске);
- по месту одржавања (у једном или у истовремено више места). (Ромелић, Бјелац, 1998)

Спортске приредбе рекреативног карактера, могу имати и одређени туристички потенцијал. Тако, осим спортског карактера (рекреација људи), имају и културно-историјски, образовни, социјални (дружење), упознавање са другим срединама, а и туристички значај (директно упознавање са местом и његовим природним и антропогеним вредностима).

Конкретно, на територији Војводине спортске манифестације могу бити заступљене у разним видовима (облицима) разврстаних према одговарајућим критеријумима. Њихову поделу смо, на основу карактера манифестације, свели на четири групе, уз напомену да ово разврставање има карактер грубе поделе, јер се у свакој издвојеној категорију прожимају елементи других манифестација

1. Спортско-рекреативне манифестације,
2. Комплексне спортско-туристичке манифестације
3. Спортске манифестације професионалног карактера

Спортске приредбе као пратећи садржаји других манифестација.

Спортско-рекреативне манифестације

Спортско-рекреативне манифестације карактеристичне су по спортским садржајима, али са пратећим забавним и другим програмима. Припадају групи свечаности учествовања. Посебно великом масовношћу одликују се "Радничке спортске игре Војводине" које су до сада организоване у виду шест олимпијада.

Слика 5: Кошаркашки турнир у СЦ Инђија (Извор: А. Дрљача 2008)

Спортско-рекреативне игре месних заједница Војводине карактеристичне су по континуитету одржавања такмичења у оквиру којих је до сада учествовало преко 100.000 грађана из око 400 месних заједница Покрајине, и уз њихову организацију. Оваква врста манифестација до сада је одржавана у Новом Саду, Зрењанину, Кикинди, Панчеву, Бачкој Паланци, Иригу и Суботици.

Посебној групи манифестација припада Фрушкогорски планинарски маратон. Прва таква манифестација одржана је 1976. године. На њој је у просеку учествовало преко 2.000 такмичара из целе земље, односно из република које су улазиле у састав СФР Југославије, али и из иностранства. Међу иностраним учесницима преовлађују групе из Мађарске, Грчке, Румуније, итд.

Од осталих манифестација индентичног или сличног карактера битно је истаћи следеће: Атлетски и пливачки маратон "Кањижа"; Дневников турнир у малом фудбалу, одржан у Новом Саду; "Сви на снег", рекреативно такмичење у зимском периоду на локалитету Змајевац на Фрушкој гори; Пролећни дана планинара (Фрушка гора); Дан изазова, манифестација која се одржава у Врбасу и Новом Саду; Дани спорта и рекреације који се одржавају у Алибунару; Риболовни куп листа "Дневник", на Дунаву код Новог Сада; Куп у Орјентационом трчању (Фрушка гора); "Куп пријатељства" - такмичење риболоваца у Новом Кнежевцу; Новосадски атлетски маратон који је до сада одржан два пута и поседује амбиције да по узору на Београдски маратон, добије међународни значај; Полумаратон на релацији Нови Сад-Беоцин; Спортска олимпијада школске омладине Војводине, први пут одржавана 1970. године у Новом Саду, када је учествовало 4.150 учесника; Трећи конгрес међународне школске спортске федерације у Зрењанину (350 учесника); спортске манифестације школске омладине одржане 1978. године у Суботици (3.883 учесника), 1982 године у Новом Саду уз 3.559 учесника, 1986. године у Зрењанину са око 3.600 учесника, у Сомбору 1989. године са 3.720 учесника и 1993. године у местима - Сремска Митровица, Бачка Паланка и Нови Сад; Риболовачки куп "Сирмиум" у Сремској Митровици; итд. (Ромелић, Бјељац, 1998)

Комплексне спортско-туристичке манифестације

Комплексне спортско-туристичке манифестације имају највећи сврсисходни, искористиви потенцијал за туристичку понуду. То су у ствари комплексне манифестације са богатим спортским и културно-забавним програмом. На територији Војводине, на основу

досадашњих емпиријских истраживања утврђен је приоритет следећих манифестација оваквог карактера:

- "Златни котлић Дунава", манифестација која се одржава сваке године од јуна до септембра, уз риболовачка такмичења и такмичења у справљању рибљег паприкаша. За њих је карактеристично присуство и више хиљада гостију. Саставни део манифестације чини богат и разноврстан забавни програм.

- "Дани Тикваре", манифестација која се јула сваке године одржава у Бачкој Паланци, односно хидрографском локалитету Тиквара. Сличног је карактера као и претходна, тј. обухвата такмичење риболоваца, мајстора у справљању рибљег паприкаша. Обогаћивање садржаја врши се путем организације културно-забавног програма.

- "Апатинске рибарске вечери", која се одржавају током јула сваке године, спадају међу најстаријим манифестацијама оваквог типа у Војводини. Прва манифестација је одржана 1962. године. Глобално узевши, карактер програма се подудара са оним који је наведен код претходних.

- "Лов на сома капиталца", риболовачко-забавна манифестација која се одржава у Белој Цркви на локалитету Градско језеро. Чине је посматрање риболоваца који настоје да са мрежама улове највеће примерке рибе, такмичење спортских риболоваца, такмичење у падобранским скоковима и други садржаји културно-забавног карактера.

- "Првенство света у туцању јаја", својеврсна манифестација, која се сваке године одржава у Мокрину у данима православног Ускрса. У њу су поред кључних садржаја заступљени и други облици забаве.

- "Првенство света у бацању камена с рамена", представља манифестацију која се током јула одржава у Бачком Брестовцу, као вид подсећања и неговања обичаја колонизованог становништва које води порекло из делова земље у којима је оваква фолклорна компонента дуго негована.

Постојећа мрежа насеља и спортско-рекреативних објеката у њима, као и развијена инфраструктура, условила су да територија Војводине има потенцијала за организовање како спортско-рекреативних, тако и спортско-професионалних манифестација, од локалног до међународног нивоа. (Ромелић, Бјељац, 1998)

. Спортске манифестације професионалног карактера

Спортске манифестације професионалног карактера су категорија која је издвојена уз највеће дилеме, с обзиром на то да актери нису увек апсолутно професионалци као и да оне подразумевају и присуство компонената других видова спортских и манифестација уопште. Претежно, дакле, припадају свечаности представљања. Оне се могу организовати као појединачне и екипне из једне или више спортских дисциплина.

Код професионалних спортских манифестација је битно да се припреме спортиста и организовање такмичења врши према унапред утврђеним програмима и календарска такмичења. Њих припремају и издају савези спортских друштава. Програми такмичења се утврђују на основу квалитета и квантитета спортске дисциплине, спортисте појединца, специфичности спорта. Такмичења се одржавају према правилницима националних, европских и светских спортских организација и савеза, а календари одржавања спортских приредаба се међусобно уклапају на различитим нивоима.

Избор места одржавања спортске приредбе врши се, најчешће, на основу конкурса. Уколико град, регија или држава испуњавају све услове у погледу спортских објеката и терена према захтевима надлежних спортских организација, као и објеката за смештај учесника и посетиоца и развијеност инфраструктуре, пружа се могућност да буде домаћин такмичења. Број насеља и објеката у којима ће се одржавати такмичење зависи од система такмичења. У екипним спортовима, елиминациона и квалификациона такмичења се могу организовати у више места истовремено, а завршна фаза у једном месту. Код појединачних спортова, такмичења се углавном од почетка до краја, односно, целим својим током

одржавају у једном месту (осим код боксера, где се елиминације организују у два или више места, а финале у једном); затим ауто-мото и бициклическе трке, где такмичари стартују из једног, а заврше у другом месту у неколико етапа.

Осим ових у Војводини се одржавају такмичења која имају традиционални карактер или имају тенденцију претварања у такмичења таквих особености. Овде спадају: Бициклическа трка "Кроз Војводину", први пут одржана 1960. године; Мотористичке трке за првенство Европе у класи 750 у Сенти; Међународни атлетски митинг за пехар "Мађар со"-а, такође у Сенти; Атлетски митинг у Сомбору; Једриличарска регата "Златно језеро" (Палић); полумаратон Суботица-Палић; Међународни атлетски митинг у Суботици; тениски турнир за мушкарце на Палићу; Међународни стонотениски турнир у Суботици; предквалификације боксерског турнира "Златна рукавица" и "Београдски победник" (Србобран, Врбас, Нови Сад, Зрењанин); ауто-мото трке означене називом "Пан рели" на теренима Фрушке горе; Међународни турнир у стоном тенису у Врбасу под називом МОСТ; Међународни шаховски турнир у Вршцу; Карате куп "Младост" (Планиште); Међународни кајакашки куп "Синтелон" одржава се на Дунаву код Бачке Паланке; Аутомоторке на локалитету Мишелук у међупростору - периферни део града Новог Сада и приградског насеља Сремска Каменица; Међународни ватерполо турнир у Бечеју; у истом граду одржавају се и коњичке трке; шаховски турнир крај Белоцркванских језера (ОПЕН); Омладинска боксерска ревија под покровитељством издавачког предузећа "Мађар со" у Новом Саду, али и у другим већим војвођанским насељима; "Ол стар гејм" (Алл стар геме) такмичење које је укључивало ревијалне кошаркашке утакмице и друге елементе везани за овај спорт одржан у Новом Саду 1992. године; Међународни ТВ турнир рукометних шампиона у Новом Саду; Тениско такмичење за жене под називом "УУ Сателит"

Осим бројних појединачних и екипних локалних, покрајинских, републичких и државних првенстава, турнира и такмичења, у Војводини су била актуелна и следећа значајнија такмичења: Европско првенство у стоном тенису, 1974. године у Новом Саду; XXXVII Светско првенство у стоном тенису 1981. године одржано у Новом Саду; XXVIII Међународно првенство Југославије у стоном тенису 1986. године;

XXXV Екипно џудо првенство Европе 1966. године у Новом Саду; Финале купа победника купова у кошарци 1987. године у Новом Саду; Међународни предолимпијски турнир у шаху, одржан 1989. године у Новом Саду; XXIX Шаховска олимпијада 1991. у Новом Саду; Светско првенство у самбо спорту 1994. године у Новом Саду; Студентско првенство Европе у џудоу 1991. године у Новом Саду.

Осим Новог Сада сличне манифестације високог реномеа су одржаване и у другим местима. Тако је 1987. године у Србобрану организовано јуниорско кошаркашко првенство Европе, а у Суботици, 1981. године Међузонски шаховски турнир, за првенство света.

Такође, један од видова спортских манифестација потенцијално интересантних за туризам су и утакмице међународног карактера, било да имају карактер учествовања, односно такмичења појединих клубова или репрезентација: утакмице ФК "Војводина" из Новог Сада у Купу европских шампиона 1967/68. и 1988/89. године и у Купу УЕФА 1973/74; учешћа у Средњоевропском купу; учешће Рукометног клуба "Пролетер-Нафтагас" из Зрењанин у Купу европских шампиона и Женског рукометног клуба (ЖРИ) "Железничар" (Југоинспект) из Новог Сада у Купу победника купова; учешће кошаркашких клубова из Беочина (БФЦ), Суботице ("Спартак"), Руме ("Боровица"), Новог Сада ("Војводина") у Кошаркашком купу "Радивој Кораћ".

У посебан вид манифестација спортског карактера, могу се издвојити оне у којима су један од главних актера животиње. У Војводини се међу њима истичу: Касачке трке у Сивцу, Међународне изложбе паса (Нови Сад, Суботица, Зрењанин, Сомбор, Сремски Карловци, Панчево); Југословенски касачки дерби у Суботици, Првомајске коњичке игре и међународна трка "Неретва" у Карађорђеви; Међународне коњичке игре у Зобнатици; Коњичке трке у Новом Саду; Касачке трке у Ковиљу; Борба гусака у Мокрину (занимљива

манifestација, оригиналног усмерења и претежно забавног карактера). (Ромелић, Бјељац, 1998)

Од спортских манифестација оваквог типа најпознатију чине Зобнатичке коњске игре. Њеном квалитету не доприноси првенствено реноме учесника, већ и квалитет садржајне компоненте манифестације која у себи укључује организовање забавних, ловачких вечери, разноврсног културног програма, итд.

Спортски програми као пратеће приредбе других манифестација

Спортске манифестације у Војводини се одржавају и као пратећи програми приликом одржавања неке друге манифестације. У ову групу спадају: Аеромитинг на аеродрому код Ченеја у време првомајских празника; манифестација која обухвата такмичење трим бицикла као саставни део приредбе која карактер и смисао првомајских празника на Палићу, као и тениски куп БИТЕЛ у оквиру манифестације "Палићко лето"; бициклистичка трка "Словенске свечаности" у оквиру манифестације "Словенске народне свечаности" ; међународна изложба паса и коњичке трке у оквиру Међународних сајамских приредаба на Новосадском сајму; касачке трке у оквиру манифестације "Дужијанца" у Суботици; спортске активности при организовању сеоских слава у насељима Војводине, итд. (Ромелић, Бјељац, 2004)

Организациони фактори

Спортске манифестације због своје специфичности захтевају добро функционисање организационих момената.

Приликом организовања оваквих манифестација, држава, односно град домаћин формира организациони комитет. Организациони комитет, током кампање за избор домаћина спортског такмичења, највише ради на промовисању - пропаганди места и објекта одржавања. Један од најважнијих делова те промоције је и приказ (аудиовизуелни) природних и културно-уметничких вредности који својим атрибутима привлачности могу привући потенцијалне туристе (учеснике и посетиоце).

Организациони комитет се састоји из низа комисија, које руководе појединим сегментима (финансије, маркетинг, протокол, техника, смештај, транспорт, односи са јавношћу, итд.). Организациони комитет током кампање за избор домаћина спортских такмичења, највише ради на промовисању - пропаганди места и објекта одржавања.

У раду организационог комитета учествују и представници туристичких организација. У њихов делокруг спадају: пропаганда и анимација посетилаца (излети, екскурзије, забавни програм), прихват и смештај гостију, као и ангажовање око услуга намењених посетиоцима (информативна служба).

На спортским манифестацијама међународног карактера у Војводини, улога туристичких организација је углавном била симболична (смештај гостију, сувенири), тако да се може рећи да се туристички посленици Војводине нису најбоље снашли у организовању пратећих програма и манифестација туристичког и забавног карактера. (Бјељац, 2001)

Облици тражње с обзиром на неке специфичности спортске публике

Посетиоци спортских манифестација нису само љубитељи спорта. Ово је условљено чињеницом да су спортска такмичења праћена другим садржајима који треба да задовоље потребе других сегмената посетиоца. Осим тога, ако манифестација има елитни карактер такмичење ће посећивати и они који немају афинитета према спорту уопште или одређеној грани спорта. Они ће долазити због доживљаја импресивности самог ритуала спорта, због свих догађања око такмичења и монументалности саме представе. Такође, посетиоци могу бити и личности које имају низ психолошких побуда, које не потичу из афинитета према

спорту: трагају у маси људи и узаврелој атмосфери за непредвидивим, изненадним догађајима; они који траже другачију егзистенцију ("бити неко други"); који посећују сама такмичења из потребе да буду виђени, односно из тежње ка афирмацијом и самопотврђивањем, итд.

Гостопримство домицилног становништва представља битан проблем при организовању спортских манифестација. Ово истичемо због неоспорне чињенице да је спортска публика навијачки расположена и настројена и да је, према томе, праг толеранције нижи него код учесника неспортских манифестација. Отуда је врло тешко и код сталног становништва у дестинацији успоставити механизме самоконтроле, а још теже став гостопримљивости. Осим тога спортска манифестација представља облик туризма код којих околности захтевају потребу за чешћом комуникацијом домаћина који је уједно и посетилац и посетиоца са стране. Дакле домицилно становништво би требало да буде у двострукој улози посетиоца и домаћина. Оно очекује гостопримљив однос организатора, а у исто време организатор жели такав однос према њему, али и од њега очекује да се понаша како доликује домаћину. Дакле оно као и посетиоци са стране оцењују гостопримство организатора, односно свих који на било који начин пружају услугу током манифестација. Али оно и само на посредан начин својим односом према посетиоцима са стране чини сегмент комплексне туристичке понуде, реципијентног становништва које на посредан начин пружа услуге. Проблем је утолико већи што се често манифестације у одређеним местима одржавају једном годишње, тако да не постоји довољно прилика и могућности да маска и играње пожељне улоге гостопримљивог домаћина, поступно прерасте у трајан однос.

У том смислу треба гостопримство неговати. У самом месту треба константно изградити правила у интерперсоналним односима, којих се треба придржавати. Од становништва које није у улози пружања непосредних туристичких услуга очекују се психолошки квалитети етичког понашања према гостима. Од непосредног пружаоца услуга исто то се очекује, али и други квалитети као и способност да својим услугама (обавештењима) задовољи госта.

Изграђено или урођено гостопримство може толико да дође до изражаја да делује на посетиоца из другог емитивног подручја као самостална туристичка вредност и порими карактеристике посебног облика атрактивности. Ако се на основу каснијих истраживања то открије, оно треба истицати инструментима промоционог миша, а пре свега у пропагандним средствима.

Према томе, обим и карактер тражње је знатно више димензиониран, односно од спортских манифестација се очекује збир других понуда које не морају да буду сродни са спортом али су му комплементарни, појачавају атрактивност и доживљај спорта као суштинског момента манифестације. Отуда при организовању савремених спортских манифестација треба извршити маркетиншки прилаз у формирању туристичког производа те врсте: истраживање тражње, плана формирања туристичког производа, плана промоције, пропаганде, системе продаје туристичког производа и праћања резултата туристичког развоја. (Ромелић, Бјељац, 1998)

Досадашња праћења туристички релевантних аспеката спортских манифестације у Војводини показала су да оне представљају значајан туристички потенцијал. Међутим он није на задовољавајући начин искоришћен, јер осим испуњавања донекле економске, спортске и афирмативно политичке функције, одржавање спортских манифестација националног и међународног карактера, није до сада имало већих туристичких ефеката.

Установе културе

Музеји представљају важан облик свести о значењу прошлости. Они су сведоци прошлости, а основни смисао им је у отпору према пропадању. То су установе културе којима је друштво поверило споменике културе, природе и технике, да их систематски и плански сакупљају, чувају, излажу и научно проучавају, а све са циљем да се људи упознају

са документима прошлости, са фондовима намењеним унапређењу науке и културе: Војвођански музеј у Новом Саду, Градски музеј у Белој Цркви, Музеј у Сомбору, Музеј у Суботици, Народни музеј у Вршцу, Музеј Срема у Сремској Митровици, Народни музеј у Зрењанину, Позоришни музеј Војводине, Пољопривредни музеј у Кулпину .

Галерија је изложбени простор где се излажу слике, графике и скулптуре, шире речено место где се излажу уметничка дела. За разлику од музеја као комплексних институција, галерије су збирке приватног или јавног карактера. Галерија најчешће значи издужени простор, ходник који је у замковима и палатама спајао два дела зграде, два комплекса просторија, погодан за свечаности и пријеме. С обзиром на такву намену, галерије су биле украшене и разноврсним уметничким делима. По свом значају и величини оне могу да достигну музеје. У Војводини у значајне галерије спадају: Галерија Матице српске, Спомен-збирка цвПавла Бељанског у Новом Саду, Галерија ликовне уметности - Поклон збирка Рајка Мамузића, Галерија "Ликовни сусрет" у Суботици, Галерија "Милан Коњовић" у Сомбору. (Томић и други, 2002)

ТУРИСТИЧКА РЕЦЕПТИВА - ХОТЕЛИЈЕРСКА И РЕСТОРАТЕРСКА ОСНОВА

КАРАКТЕРИСТИКА ПРОМЕНЕ КАПАЦИТЕТА

Изградња хотелијерских и ресторатерских капацитета, разумљиво је да није само подређена потребама туризма, као што је то уосталом карактеристично и за саобраћајне и трговинске објекте који се иначе у великој мери користе за потребе туризма.

Непосредно после рата није улагано у развој угоститељства као ни терцијарни сектор уопште. Тако је у периоду од 1946. до 1952. године највише рађено на изградњи радничко-службеничких одмаралишта и ресторана друштвене исхране. Већина ових објеката је била подређена потребама туриста који су били запослени у предузећима власницима објеката.

Године 1952. овај тип одмаралишта се упушта у пословање по економским критеријумима. Ова мера је имала за последицу настојања да се што боље опстане првенствено посредством побољшавања квалитета услуга уз истовремено одржавање конкурентних нижих цена. Ове околности су, уз ниску амортизациону стопу, имале за последицу мали подстицај за изградњу нових и одржавање и реконструкцију старијих објеката.

Међутим, с друге стране, новоизграђени објекти су створени као резултат инвестиција и помоћи из средстава општина и Покрајине. Поред тога, давале су дотације, премије, зајмови и слично, од 1955. године, претежно за објекте подређене потребама смештаја домаћих туриста; планинарске домове и куће, објекте намењене феријалцима и др. Отуда је у периоду од средине до краја педесетих година изграђен већи број капацитета намењен планинарима и учесницима феријалног облика туризма, односно претежно омладинцима.

У периоду 1956-1961. године угоститељска предузећа, која су давале комплетне пансионске услуге, добијала су премије чија је величина зависила од сезонских и вансезонских облика пословања. Такође, од 1959. до 1961. године за потребе изградње објеката претежно намењених страним туристима исплаћиване су разлике између туристичког и обрачунског курса девиза. Истовремено је Југословенска инвестициона банка давала зајмове за потребе улагања у различите аспекте туризма, односно комплементарних делатности, а првенствено за потребе градње материјалне основе.

Ипак, ако су укупни износи улагања у туризам и делатности које га најнепосредније прате (нарочито угоститељство), упореде са другим привредним делатностима и гранама, може се уочити да је туризам још увек имао подређено место.

Планом развоја који је важио за период 1961-1965. године угоститељство је стављено у ред приоритетних делатности али не и туризам. Ипак је потенцирање ове делатности

деловало повољно на повећање обима и квалитета услуга у туризму. Међутим, према констатацијама низа компетентних истраживача из ове области, велика шароликост инвеститора утицала је на изградњу капацитета најразличитијег степена функционалности и адекватности размештаја, односно концентрације. Истовремено је постојао велики несклад између потенцирања градње објеката за потребе страних туриста, у приморју, с једне стране и других облика континенталног туризма.

Сврставање туризма у ред приоритетних делатности почиње планом развоја предвиђеним за период 1966-1970. године. Том приликом је највећи део улагања у градњу туристичко-угоститељских објеката потицао од банака али је и даље континентални туризам био запостављен.

Разумљиво је да се овакав однос инвестиција одразио на стање смештајних капацитета по врстама места. На територији Војводине највећи део улагања био је усмерен на градњу капацитета у бањским местима.

До средине седамдесетих година на трећем месту по величини капацитета била су градски центри. Капацитети у оквиру спортско-рекреативних центара у то време и касније углавном су били саставни део понуде градова или интегрисаних предузећа углавном пољопривредно-туристичког карактера.

Структура рецептивних капацитета

Смештајни капацитети (хотелијерство) представљају једну од најнеопходнијих основа туристичких кретања, тако да се морају узети у обзир при одређивању степена развијености туризма. Капацитети за смештај у угоститељству деле се на основне и комплементарне. Првој групи припадају хотели, пансиони, мотели, туристичка насеља, преноћишта и гостионице. Комплементарним капацитетима припадају објекти за смештај у бањским и климатским лечилиштима, планинарски домови и куће, радничка одмаралишта, дечија и омладинска одмаралишта, кампови, приватне собе, бродске кабине и кола за спавање.

Према стању из 2005. године хотели и слични објекти располажу са око 8.100.

Остале врсте смештаја знатно заостају за наведеним. Релативно добро стање кампова вероватно да ће бити одржавано на узлазном нивоу, док ће садашње добро стање радничких, дечијих и омладинских одмаралишта бити на стагнатном или силазном нивоу, пре свега због евентуалног завршетка процеса приватизације ових објеката.

Рецептивни објекти ће бити детаљније анализирани у оквиру поједини спортско-рекреативних комплекса или простора у њиховој близини.

ГЕОГРАФСКИ РАЗМЕШТАЈ И КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА

У уводном делу рада је било речи о врстама спортско-рекреативним комплексима према њиховој локацији и размештају. У том делу је истакнуто да та подела је везана за природне или изграђене туристичке објекте у простору. Али треба схватити да се географски простор мења, као и окружење самих комплекса, тако да није могућно придржавати се такве поделе. Осим тога она је сувише детаљна и неке од врста комплекса не садрже међусобно јасне разлике. Отуда смо поделу комплекса свели на неколико група, као што су:

- Комплекси као саставни део лечилишних (медицинских) и бањских центара
- Спортско-рекреативни комплекси као самосталне целине

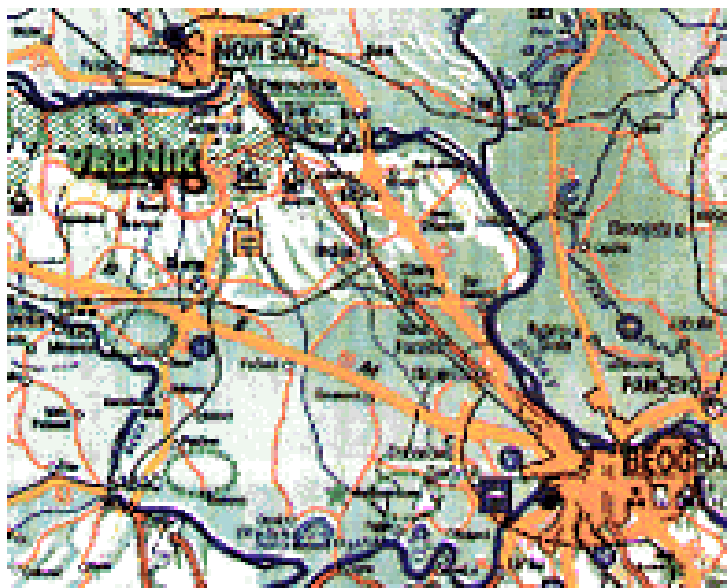
КОМПЛЕКСИ КАО САСТАВНИ ДЕО ЛЕЧИЛИШНИХ И БАЊСКИХ ЦЕНТАРА

БАЊСКИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР ВРДНИК

Туристичко-географски положај и важније природне особине

Врдник је село у средњем Срему, на јужним падинама Фрушке горе. Врдник је према попису 2002. године имао око 3.700 становника, са атаром на површини од 33,7км². Развио се на долинским странама потока Дубоцаша, Моринтова и Великог потока, што терену даје заталасан изглед, док су улице стрме, а куће изграђене на самим развођима.

Налази на надморској висини 181-260 метара. Зато у Врднику има стрмих улица и кућа на развођима. Планински венац Фрушке горе штити га од хладних ваздушних маса са севера. Положај на јужној падини му обезбедује велики број сунчаних часова током године. Због тога је овде клима топлија него у неким местима која су знатно јужније, али су експонирана ка северу. Мада има периферну саобраћајну позицију, асфалтним путевима повезан је на истоку са Иригом преко Ривице, односно путем Нови Сад - Рума, а и са Партизанским путем који иде фрушкогорским билом.

Карта3: Положај Врдника

Сликаб: Поглед на Врдник са Фрушке горе (www.vrdnik.com)

Настанак Бање на овим просторима је био крајње позитивна последица сустизања многобројних вредности (здравствених, балнеолошких, термалних, културних, географских.). Вода ове бање спада у групу хипотермалних вода са широким спектром дејства на људски организам константне температуре од 32,5°C. Чист ваздух без икаквих загађења са великом концентрациом озона, ову бању сврстава и у групу ваздушних бања.

Историја Врдника

Врдник се први пут помиње 1315, а други пут тек 1702. године, кад се наводи као насељено место које је имало физиономска обележја карактеристична за већину фрушкогорских насеља. Дуго се развијао уз истоимени манастир, а већинско становништво чинили су досељеници са свих страна, који су представљали најамну радну снагу на имањима манастира. За развој Врдника од највеће важности било је откривање налазишта мрког угља и почетак његове експлоатације. Рудник је отворен 1804. и експлоатација је трајала до 1968. године.

Културна добра у Врднику и околини

Најинтересантније културне вредности које се могу видети у Врднику су Врдничка тврђава (Врдничка кула), манастир Врдничка Раваница, стара електрана из 1911. године са две парне машине од по 1000 КС.

Стара Колонија (рударско насеље са почетка 19 века), Нова Колонија и напуштена железничка станица на путу за Нову колонију, а интересантно је видети и старе напуштене површинске копове угља које природа полако поново осваја.

Стаза Фрушкогорског планинарског маратона (или стаза Фрушкогорске магистрале) пролазе непосредно поред већине поменутих локација.

Врдничка кула - Врдник је настао још у 18. веку. Према угарским и папским документима, изгледа да је подигнут током 13. века, и помиње се под именима Редник и Реднек, први пут 1315. године. У средњем веку овде су одржавани велики вашари. Врдничка тврђава штитила је јужни крај важног пута који је повезивао Доњи Срем са Подунављем (данашњи пут Врдник-Раковац). Други (северни) крај пута штитила је тврђава Думбово, чији остаци (темељи) се и данас налазе у Старом Раковцу (прекопута школе). У 15. веку био је у поседу карловачког надбискупа.

Градски зид је опасивао подграђе и обухватао простор у дужини од 200 м и ширини од 90 м. Од старог града најбоље је очувана бранич кула, у облику потковице, висока 18м, док су зидови широки око 3м. Врдничка кула припада грађевинама средњевековне војничке

архитектуре, вероватно настале под западњачким утицајем. Новија истраживања открила су римске темеље овог утврђења које је, по неким подацима, подигао 278. римски цар Пробус.

Године 1521. тврђаву заузимају Турци, и од тада она више нема војни значај.

У оквиру културно-историјског наслеђа издвајају се православни манастири којима је овај простор изузетно богат. Међу њима, нарочито се истиче 16 српских средњовековних манастира на Фрушкој гори који су њено највредније споменичко благо. За Фрушку гору се везује термин Српска Света гора управо ради комплекса православних манастира који су веома слични манастирима са Свете горе на Атосу у Грчкој. Ови манастири су током векова били стожери духовног живота целокупног српског народа. У самом Врднику налази се манастир Раваница, а у непосредној близини налазе се манасти Јазак (3 км), Мала Ремета (10 км.), Раковац (10 км), Старо Хопово (15 км), Ново Хопово (12 км).

Слика 7: Остаци Врдничке куле (Извор: А. Дрља 2008)

ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ЦЕНТРА

Школска спортска сала у Врднику има димензије 24x12 метара, висина 7 метара са уредним свлачионицама и кабинетом за наставнике.

Школски спортски терени на отвореном простору:

-рукометно, кошаркашко и одбојкашко игралиште стандардних димензија, без гледалишта и расвете.

Рукометно игралиште "Самачки" стандардних димензија без гледалишта и расвете.

Други објекат је Спортско-рекреациони центар "Рудар", док целим платоом од Новог Хопова према хотелу доминирају базени са највећим и најопремљенијим лимпијским базеном.

Историјат изградње здравствених и спортско-рекреативних објеката

Прво купатило које је направљено на простору данашњег комплекса изграђено је 1939. године и кроз године свог постојања мењало је свој изглед, да би свој коначан облик, какав је и сада добило 1976. године када је изграђен депаданс.

Слика 8: Хотелски део бање
(Извор: А. Дрљача 2008)

Слика 9: Олимпијски базен у бањи
(Извор: www.vrdnik.com)

Организациону структуру спортско-рекреативног центра чине: Спорт и маркетинг, финансијски сектор, сектор технике, сектор обезбеђења и безбедности, правно-финансијски сектор итд.

РХ Завод "Термал" подељен је у два велика сектора који имају заједничку управу и рачуноводство.

Први је бањски део, где се обављају послови из домена медицинско-терапијских услуга које завод пружа својим гостима.

Други део је угоститељски и бави се пружањем услуга смештаја и исхране гостију.

У оквиру овог сектора налазе се мање организационе јединице које се баве пословима свакодневног пружања услуга посетиоцима као што су: служба рецепције, ресторана, вешераја, обезбеђења.

Као што је већ поменуто завод има заједничку управу која се састоји из:

Рачуноводства, организациона јединица завода која се бави рачуноводственим пословима целог комплекса.

-**Маркетинг службе**, сектор завода који се бави промоцијом бање и унапређењем садржаја који се пружају посетиоцима.

- **Техничке службе**, сектор који се бави одржавањем постојећих система: електроинсталација, водоводне мреже, система грејања и система снабдевања базена термалном водом.

-**Правне службе**, служба која се бави обављањем административно-правних послова завода.

У центру су заступљени - Пословна делатност, спорт, култура и естрада, конгресна делатност, прес центар, угоститељска делатност, туристичка делатност итд.

У оквиру РХ завода "Термал" примарне делатности су пружање услуга смештаја и исхране као и пружање медицинских услуга из области физикалне терапије.

Индикације у оквиру бање су следеће:

- сви облици реуматских обољења (хронични дегенеративни реуматизам коштано зглобног апарата и кичменог стуба);

ванзглобни реуматизам;

- постоперативна стања локомоторног апарата и кичменог стуба;

- обољења периферног централног моторног неурона (неуритиси, неуропатије, парезе, парализе и др.);

- болни синдроми (различитог порекла);

- рековалесцентна стања;

- респираторна и гинеколошка обољења, мигренозна стања; деформитети зглобова и кичменог стуба.

Завод поседује савремену опрему за пружање свих метода физикалне медицине и рехабилитације коју обавља стручни тим лекара специјалиста и акупунктуролога, који су древну вештину учили од кинеских стручњака. На основу наведеног индикационог подручја стручњаци Завода нуде:

- здравствени прегледи, функционална и лабораторијска дијагностика;
- адекватна физикална терапија (хидротерапија, парафинотерапија, фототерапија, електротерапија, сонотерапија, кинезитерапија, сауна и др.);
- лекови, - консултативни прегледи (психолог, акупунктуролог);
- адекватно вођење медицинске документације по принципу стационарног леђења;
- свакодневна могућност консултације са лекаром;
- могућност коришћења олимпијског отвореног базена, затворених базена, сауна и др.;
- по завршетку боравка добија се отпусна листа са мишљењем лекара о резултатима лечења и даља упутства.

Други део је угоститељски и бави се пружањем услуга смештаја и исхране гостију, у оквиру којих нуди следеће садржаје:

- 254 лежаја у једнокреветним, двокреветним, трокреветним собама и апартмани са нивоом Б категорије;
- конгресна дворана са 500 седишта;
- два ресторана, аперитив бар;
- отворени олимпијски базен;
- затворени рекреативни базен;
- фитнес центар;
- сауна;
- спортски терени.

Из података који су напред наведени може се закључити да завод поседује добре потенцијале за разне пословне делатности као што су:

Спортске активности:

Велики број спортских екипа овде спроводи своје тренажне процесе у фази базичних припремања за своја такмичења. Такође у оквиру Завода и његових садржаја организују се многе спортске манифестације о којима ће бити речи у даљем раду.

Култура и естрада:

У оквиру завода, тј. у конгресној дворани одржавају се многе приредбе из ове делатности. Нарочито су атрактивни концерти на простору око олимпијског базена, на којем су у оквиру Видовданског сабора у току 2007. године наступали познате музичке групе и глумци.

Конгресна делатност:

Завод поседује конгресну дворану са 500 седећих места која је добро звучно изолована па је самим тим веома погодна за организовање ове врсте делатности. У последњих неколико година организовани су конгреси лекара специјалиста-физијатара, Конгрес стоматолога Србије, као и туристичка берза бања Србије, итд.

Што се тиче угоститељске и туристичке делатности она се овде подразумева, јер је то у ствари и основна делатност РХ завода "Термал", па је самим тим и поменута у ранијем тексту.

Простори у оквиру спортско-рекреативног центра

У оквиру Завода налазе се два отворена и два затворена базена са термалном водом и један терапијски затворени базен који се користи искључиво у сврхе опоравка и рехабилитације пацијената.

Отворени олимпијски базен је димензија 50x20,2 метара, док му дубина износи од 1,65 до 4,20 метара, док је "дечији" базен димензија 10x4 метара и служи само за купање

веома мале деце и ту се свака друга његова делатност завршава. Олимпијски базен је погодан како за пливање тако и за играње ватерпола, за који такође постоји опрема.

Затворени базени се користе током целе године, а њихова употреба нарочито долази до изражаја током зимског периода када се отворени базени не користе. Већи затворени базен је димензија 30x16 метара и погодан је за пливање, али не и за играње ватерпола, јер је му је најдужа тачка на само 1,65 метара од површине воде. Мали затворени базен има исту функцију као и дечији отворени.

У непосредној близини бањског комплекса налази се један терен за мале спортове, а планирана је изградња стазе "здравља".

На удаљености од око 300 метара од бањског комплекса у правцу манастира Раваница налази се стадион фудбалског клуба "Рудар". Стадион поседује једно фудбалско игралиште димензија 100x70 метара, један терен за мале спортове димензија 36x18 метара, техничке зграде које се састоје од три свлачионице за спортске екипе, једне свлачионице за службена лица, економата и ресторана, све укупне површине 272 м².

Стадион је такође опремљен и монтажном трибином са 200 седећих места.

На том стадиону своје редовне активности обављају све селекције фудбалског клуба "Рудар", као и све екипе које у свом тренажном процесу користе услуге РХ завода "Термал".

Слика 10: Базен РЦ Термал
(Извор: А. Дрљача 2008)

Слика 11: Стадион ФК Рудар
(Извор: А. Дрљача 2008)

ПРИКАЗ СПОРТСКИХ АКТИВНОСТИ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ЦЕНТРА

На поменутих спортско-рекреативним теренима спроводе се, како редовне тренажне активности фудбалских екипа, стонотенисера, каратиста, аикидо такмичара, школе пливања, рекреативног бављена спортом у виду коришћења базена, теретане, стазе за трчање, тако и у оквиру едукативних-трим програма.

Манифестације у оквиру спортско-рекреационог центра

Намена и организација манифестација, првенствено има у својој основи спортско-рекреативни карактер. Међу овим манифестацијама који имају за задатак да чине продужетак других основних туристичких активности спадају:

- Званичне државне и међународне бицикличке трке са стартом или циљем у Врднику,
- Међународна трка мира "Видовдан" - Нови Сад - Солун са пролазним циљем у Врднику,
- Многбројне гранске радничко спортске игре.
- Многбројна пливачка првенства свих нивоа.

- Традиционални летњи турнир малог фудбала,
- Традиционални Врднички видовдански маратон.
- Традиционални осмомартовски сустрет планинара.
- Пролазни циљ традиционалног фрушкогорског маратона.
- Школска ОСИУРС првенства, куп толеранције и друге активности школске омладине

У центру осим спортских дворана постоје и простори другачије намене, посено они који су намењени угоститељству и туризму.

У Врднику налази се одређени број угоститељских објеката који су намењени задовољењу потреба посетилаца, а то су углавном угоститељски објекти који у свом садржају нуде и аутентичне производе са овог подручја.

Угоститељски објекти у оквиру Врдника су: Ресторан "Еон", ресторан "Минес", ресторан "Мимоза", ресторан Бања Врдник", кафе "Октава", кафе "Бахус", кафе "Крстић", кафе "Лаки", кафе "Вагон".

Спортско-рекреативна инфраструктура

У близини самог Завода налази се велики број соба у домаћој радиности који пружају услуге смештаја туристима, тако да у оквиру бањског комплекса готово да и нема породице која се не бави овом врстом делатности.

У околини Врдника налазе се позната излетишта чији садржаји такође испуњавају све услове за спровођење како туристичко-угоститељских услуга, тако да задовољавају готово све потребе спорта и рекреације својих посетилаца.

Позната излетишта: Летенка, Змајевац, Бранковац и Иришки Венац поред бројних стаза и спортских терена поседују и смештајне капацитете око 400 лежаја.

Други део је угоститељски и бави се пружањем услуга смештаја и исхране гостију и нуди следеће садржаје:

- 254 лежаја у једнокреветним, двокреветним, трокреветним собама и апартмани са нивоом Б категорије;
- конгресна дворана са 500 седишта;
- 2 ресторана, аперитив бар;
- отворени олимпијски базен;
- затворени рекреативни базен;
- фитнес центар;
- сауна;
- спортски терени.

Маркетинг спортско-рекреативног центра

Бања Врдник се промовише у готово свим писаним и електронским медијима, заступљена је на интернет презентацијама Удружења Бања Србије, Удружења Хотела Србије.

Посебан акценат промоције стављен је на сајамске презентације, тако да је Бања Врдник редовних учесник како сајмова туризма и угоститељства, тако и сличних манифестација у оквиру бањских и климатских лечилишта.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Врднику су интервјуисани лице запослено у маркетинг служби (1), једна од особа која брине о рекреацији (2), затим особа задужена за пријем и организацију тренинга

спортиста (3) је и физиотерапеут (4). У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од 3,3 до 3,9. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Врдника 3,7, тако да се, према оценама, може закључити да Врдник има регионални и шире регионални значај. Према мишљењу испитиваних лица, јаке стране Врдника су природне вредности, квалификациона структура запослених и амбијент места, док су просечне оцене дате за остале елементе.

Елементи валоризације	Маркетинг	Особа за рекреацију	Особа за спорт	Физиотерапеут	Аутор
Туристичко-географски положај	3	3	4	3	3
Природне вредности	4	4	4	4	4
Антропогене вредности	3	3	2	2	4
Квалитет смештајних капацитета	3	3	3	4	3
Опремљеност објеката за спорт и рекреацију	3	3	3	5	4
Квалификациона структура запослених	4	4	4	5	4
Амбијент места	3	5	4	4	4
Општа туристичка вредност	3,3	3,6	3,5	3,9	3,7

БАЊА КАЊИЖА

Познато је да је Бања Кањижа у првом реду центар здравственог туризма, али се у складу са савременим тенденцима креће ка комплекснијој туристичкој понуди која у себе укључује **спортски и рекреативни туризам**.

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Општина Кањижа се налази у северном делу бачког потисја и захвата алувијалну равну, лесну терасу и североисточни део бачке лесне заравни. Територија општине се на истоку наслања на Тису, на северу се граничи са НР Мађарском.

Насеље је на надморској висини од 86 м и добро је заштићено од високих вода Тисе.

Бања "Кањижа" налази се у североисточном делу града Кањиже са којим чини јединствену целину. Наслоњена на обалу Тисе, велики је бањски центар на северу Војводине. Иако је смештена периферно у односу на Србију, даје широке могућности развоја бањског туризма, који не би био заснован само на лечењу, већ и на превентиви, која у себи садржи одмор, рекреацију, спортска такмичења, културна збивања и наравно, научне и стручне скупове.

Бања "Кањижа" има добру саобраћајну повезаност са свим околним местима. Нешто је удаљенија у односу на међународни пут Е-75 (Београд - Нови Сад - Суботица - Сегедин - Будимпешта). Од Суботице је удаљена 40 км, а од Новог Сада 120 км. Са овим градовима добро је повезана асфалтним путем Београд - Нови Сад - Бечеј - Сента-Кањижа. Долазак до ове бање могућ је и железницом (до Сенте, а потом локалним аутобусима).

Бања "Кањижа", са својим периферним положајем, не губи од своје атрактивности. Добро је саобраћајно повезана са околним већим местима, а преко њих и са унутрашњошћу наше земље са једне и Европе са друге стране.

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ

Рељеф

На територији Општине може се разликовати три морфолошке површине. Највиши део Општине чини лесна зараван на западу. Источно од заравни простире се лесна тераса која је за неколико метара нижа од лесне заравни. Најнижа је источна део Општине - алувијална равна Тисе.

Град Кањижа, а самим тим и бања "Кањижа" налази се у алувијалној равни Тисе, надморске висине 78-79 м. Због близине реке Тисе, центар је заштићен насипом од високих вода. Источно и југоисточно је подводан терен обрастао травном и шумском вегетацијом, а на западу је Бачка лесна тераса са ситном дисецираношћу површина. Надморска висина лесне терасе је између 82 и 85 метара. (Ђере, Томић, 1982)

Лесна тераса на којој се налази "Кањижа" представља посебну вредност за ловни туризам, јер је станиште пернате дивљачи, а река Тиса својом близином пружа могућности за развој риболовног туризма.

Клима

На климу овог поднебља утиче и недостатак шумских комплекса и пространство леса, што омогућава загревање приземног слоја ваздуха лети и ниске температуре ваздуха зими

Услед дејства ових фактора највиша средња месечна **температура** ваздуха је у јулу (21,5°C), а најнижа у јануару (-1,6°C). Средња годишња температура ваздуха је 11°C. Максимуми су до 40°C, а минимуми до -30°C, па је температурна амплитуда доста велика - 70°C.

Годишња доба су јасно изражена са својим карактеристикама. Боравак и рекреација у природи (температуре изнад 15°C) могући су у периоду од почетка маја до почетка октобра, што у просеку износи 140 дана, а период са вишим температурама, када је актуелно и купање у реци Тиси, траје око 100 дана. (Ђере, Томић, 1982)

Годишње Кањижа добија око 600 мм **падавина**, са максимумом у јуну и минимумима у октобру. У општини Кањижа, појас око Тисе је осетно влажнији од вишег, западног дела.

Први снег појављује се крајем новембра најављујући снежни период који траје до краја фебруара, што представља драж борављења у топлој води током "белих дана".

У Кањижи, трајање сунчевог сјаја за јануар износи 278 часова а за јул 474.

На подручју северне Бачке доминантан **ветар** је северозападни (166%), на другом месту је североисточни (114%), који носи веома хладан и сув ваздух, следи југоисточни или кошава (111%) а на четвртном месту је влажни и топли, југозападни ветар. У свим годишњим добима највише дува северозападни ветар. Поред њега зими је најчесталији североисточни, у пролеће такође североисточни, лети северни и западни а у јесен кошава и североисточни ветар. Јесен и лето имају највећи број дана с тишином (220-230%), а у току године на осам ветровитих дана долазе по два дана без ветра. (Ђере, Томић, 1982,38)

Велика осунчаност, мала количина падавина, високе температуре током лета уз свежину Тисе, одсуство јаких ветрова, пријатна јесен, зима са мало падавина и непогода чине околину бањског комплекса "Кањижа" више него пријатном и примамљивом за боравак туриста и развој квалитетног бањског здравствено-реhabилитационо-рекреативног туризма.

Хидролошке основе лечилишног и спортско-рекреативног туризма

Подземне воде

Територија града се налази у утицајној зони реке Тисе. Издани се крећу на малим дубинама од 2,90 м до 7 м. Кањижа се налази на територији где постоје три хоризонта артешке или субартешке воде зависно од дубине и других услова. Први је на дубини од 70-90 м, други 150-185 м, а трећи на дубини испод 200 м.

Од почетка 20. века на овом простору вршено је више бушења и испитивања термоминералних вода. Још 1908. године вршене су прве анализе термоминералне воде на бушотини 6 км западно од града на делу лесне терасе "Пашњак". Артешки бунар избушен је до дубине од 183 м. Вода која је добијена имала је температуру од 27°C. У близини је ускоро избушен још један бунар који је давао воду температуре 17,2°C. Градски савет Кањиже 1913. године отвара бању са називом "Ст. Кањишко купатило чудотворног бунара". Бунари су давали 300-350 литара у минути. Вода из првог бунара цевима је спроведена до старе зграде, данашња "Абела", у зидани подземни резервоар, а вода из другог бунара пуштена је да слободно истиче, тако да се створило мало језеро са чијих се обала узимало лековито блато и користило за спремање облога (пелоид) и блатних купки.

Ова термоминерална вода има алкалну реакцију и спада у групу хипотерми. У себи садржи јоне натријума и хидрокарбонат. Најзначајнији лековити састојци које садржи ова термоминерална вода су водоник-сулфид, угљен-диоксид, јод и флуор.

Само блато спада у групу "лимана" старијег порекла. Садржај раствореног дела чине карбонати (15,9%), калцијум (9,38%), магнезијум (2,74%), алуминијум (1,48%) и гвожђе (1,33%).

Током 70-их година 20. века у близини новоизграђеног хотела избушена је хидротермална бушотина КЗ 1. Дубина је 1147 м и даје 200 л/мин. Термоминерална вода из ове бушотине има температуру од 47°C и спада у групу хипертерми. Има алкалну реакцију, садржи јоне натријума, хидрокарбонат и хлор. Утврђени су и лековити састојци које садржи ова вода, а међу најзначајније спадају: водоник-сулфид, бром и гвожђе. Вода је окарактерисана као натријум-хидрокарбонатно-сулфидна хипертерма. (Група аутора, 1994).

Термоминерална вода у Бањи Кањижа користи се за терапију купањем у терапијским базенима као и за пливање у 2 затворена базена. Зграда "Аквamarin" се греје термалном водом, а планира се да сви објекти буду загревани на исти начин. Постојеће три бушотине дају довољне количине топле воде за грејање, за терапије, за купање и за санитарну воду у свим собама.

Површинске воде

Са аспекта површинских вода, једини туристички значај има река Тиса и њена алувијална равна на којој је смештена бања. Тиса је сиве и жућкасте боје. Има веома мали пад и велика кривудања. Река нуди погодности освежења и развоја риболовног туризма. Река Тиса удаљена је од Бање "Кањижа" пар стотина метара што још више увећава њен значај. Када би се на обали направила већа плажа као и одвојен део за спортске риболовце могућности Тисе би биле израженије те би река Тиса била још посећенија.

Река Тиса, осим што је интересантна за одмор и рекреацију, привлачи и својом необичном појавом. Лети се говори да Тиса цвета. Изнад Тисе у том периоду лебди хиљаде и хиљаде малих инсеката који су добили име по Тиси "Тисин цвет". Ово је јединствена појава у свету. Инсекти имају бела крила, па Тиса тада изгледа као да је прекривена белим цветовима. Нажалост, ови инсекти живе само 24 часа.

Биогеографске карактеристике

Околина бањског комплекса не одликује се богатим шумским просторима. Они су сведени на насипе око Тисе и паркове унутар комплекса. Овај шумски комплекс би се могао искористити за шетњу изградњом стаза. У бањи "Кањижа" постоји парк, сачињен претежно од тополе и хроста који утиче на опуштање и даје могућност бржег лечења и рехабилитације.

Анализирајући зелене површине у Кањижи, може се рећи да је ово град са доста зелениле, али неравномерно распоређеног. Највеће површине се налазе у Народном парку где се налази и бања, као и у градском центру. Остали део града би било добро попунити са новим зеленилом.

КУЛТУРНА ДОБРА

Кањижа има бројне културно-историјске споменике, а у њој се одржавају и манифестације које могу бити допуна развоју бањског туризма у овом граду.

Најпознатије **археолошко налазиште** на подручју општине Кањижа је локалитет "Црквине" ("Темпломдомб"). Локалитет се налази у атару села Хоргоша, од железничке пруге Суботица-Хоргош цца 300м северно. На основу резултата ископавања, пронађеног покретног археолошког материјала, претпоставља се да је црква разрушена у време Турске најезде у Угарску, 1241. године, и да је за време турског периода већ била у рушевинама. (Споменичко наслеђе Србије, 1998)

Од дела са **споменичким и уметничким својствима** најпознатији су ветрењача у Орому и Дворац грофа Караша у Хоргошу.

Ветрењача у Орому је стари, млински објекат из 1869. године. Година градње убележена је на сандуку од брашна, некада смештеном у приземљу. Према основним, конструктивним елементима главних делова и механизма, ветрењача одговара млиновима из прве половине 19. века, те као данас редак споменик културе има велики значај за територију целе Војводине. Стављена је под заштиту 1969. године.

Дворац грофа Караса у Хоргошу подигнут је крајем 18. века, основе у облику латиничног слова Л, образујући са оградним зидом унутрашње двориште. Изнад плитких лукова прозора и врата ризалита је пластична рељефна флорална декорација и, као и над осталим отворима, профилисане архитравне греде на конзолама. Остале фасаде скромније су обрађене. Испод дела краћег тракта је засведени подрум.

Туристичке манифестације. Колонија књижевника у Кањижи - Књижевна манифестација која се од 1953. године одржава у Кањижи, у септембру, 1967. године постала је међународна манифестација у чијем раду учествују писци из целог света. На овој књижевној манифестацији редовно се одржавају сусрети писаца са публиком, саветовања из области књижевности, као и централно књижевно вече на којем учествују сви гости.

Цез - импровизована музика - Међународни цез фестивал - Овај међународни музички фестивал (основан 1995. године) одржава се сваке године, другог викенда у септембру, у Кањижи и траје четири дана.

- "Потиске игре" су драмско-фолклорна смотра аматерских друштава из насеља северног Потисја, која се одржава сваке године у току лета. Организатор ове манифестације је Кањишко аматерско позориште које већ више деценија развија љубав према позоришној уметности. Град се за ову прилику свечано украшава.

Становништво и привредне делатности у функцији туризма

Према попису из 1991. године, Кањижа је имала 11541 становника. Од тога, најбројнији су били Мађари са 88,2%. Године 2002. број становника је опао на 10.200. Према попису из 2002. године, у Кањижи су по националности најбројнији Мађари са 86,52%, а затим по бројности следе Срби са 8,48%. Затим следе Југословени, Црногорци, Русини и

Словаци. Национална шароликост становништва, које има бројне манифестације, гастрономску понуду и многа друга етнографска обележја, може да допринесе обogaћивању туристичке понуде овог простора.

Носиоци, иницијатори и регулатори свеукупног развоја Кањиже су разноврсна привредна предузећа и установе, од којих највећи значај имају: фабрика обуће "Елита", Фабрика изолационог материјала (скраћено "ФИМ"), "Петар Драпшин" (млин, прерада житарица и фабрика дрвене амбалаже), ГП "Будућност", фабрика керамичких плочица "Керамика", индустрија грађевинског материјала "Потисје", предузеће за превоз робе "Транспорт", предузеће за извођење завршних занатских радова у грађевинарству "Слога", предузеће за прављење компјутерских програма "Унисофт", конфекција "Квалитет", "Метал" (производња машинских елемената и металних делова), земљорадничка задруга, ТП "Панонијакооп", "Стаклена башта" (производња расада поврћа), "Капетански рит" (рибњак-шаран, толстолобик и амур, западно од града са површином 460 ха и годишњом производњом од 60-70 вагона), аграрно предузеће Бачка.

Из наведеног се може закључити да је Кањижа средње развијен привредни центар, са развијеном индустријом, занатством, грађевинарством и пољопривредом.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА

Хотелијерство

Комплекс "Кањижа" распостире се на површини од 423.937 м². Својом материјалном базом комплекс обезбеђује прихват, смештај, лечење, рехабилитацију, рекреацију и забаву туриста. Овај комплекс, са пословањем током читаве године, користи се за јавне потребе средствима за производњу у друштвеној својини. Унутар комплекса "Кањижа" постоје следећи смештајно-лечилишно-рехабилитациони објекти:

Хотел "Abella" је категорисан у хотел категорије са ***. Настао од старог хотела, 1985. године адаптиран и са депандансом данас има смештајни део капацитета 150 лежајева, сврстаних у 58 соба, без апартмана.

У терапеутском делу "Абела" има лекарску ординацију са чекаоницом. Лечење се спроводи лековитом водом и пелоидом. Раније се вода и флаширала, а данас се користи само за купање. "Абела" не садржи засебан спортско-рекреативни део. Хотел "Абела" располаже са рестораном и кухињом капацитета 150 особа. Након вечере, ресторан се користи као видео клуб.

Хотел "Акварин" је категорије ***. Почео је са радом 1979. године. Од хотела "Абела" физички је одвојен (раздаљина 200 м). Смештајни део је капацитета 150 лежајева, распоређених у 56 соба, без апартмана.

Врста собе	Бр. соба	Бр. лежајева
једнокреветне	4	4
двокреветне	10	20
трокреветне	42	126
укупно	56	150

У исхрани се користи и 15 различитих облика дијеталне исхране због специфичности и разноликости посетилаца.

У терапијском делу хотел "Акварин" има лекарске ординације, просторије за кинезитерапију, кабине за парафин, електротерапију и терапију пелоидом. Такође садржи

собе за масажу, инхалацију, соларијум и сауну. Испред терапијских просторија налазе се простране чекаонице.

У спортско-рекреативном делу постоје два затворена базена са баштом за сунчање. Велики базен димензија 25x12 м, дубине 1,2-2,2 м, а дечији је димензија 10x8м, дубине 0,8 м. Пуне се термоминералном водом, а температура воде у великом базену је 28-31°C, док је у дечијем нешто топлија (термоминерална вода у базену расхлађује се водом из градског водовода).

"Акварин" има и спортску салу величине 50x27м, капацитета 1000 гледалаца. Испред улаза у салу налази се бифе, тренутно ван функције, али се планира скоро реновирање.

Улазни хол је простран и веома добро осветљен са гарнитурама за одмор. Ту се налази продавница новина и ситних потрештина. Хол украшава мала фонтана са зеленилом која доприноси мирноћи овог дела хотела.

Испред хотела Акварин налазе се два паркинг-простора где посетиоци остављају своја возила и где су стационирани аутобуси туристичких група.

Објекат "Вигадо" је некада представљао плесну дворану, али је тренутно ван функције, с тим да постоје изгледи за његово адаптирање у још један смештајни објекат.

Стара кућа "Пагода" је недавно реновирана и враћена јој је функција посластичарнице. Налази се у близини "Абеле".

Туристичка уређеност бањског комплекса

Унутар комплекса, зграде "Абела", "Акварин", "Вигадо" и "Пагода" дели парк, који је испреплетан осветљеним стазама и по којом скулптуром.

У парку се налази статуа циганке. Овај споменик симболише легенду о циганки која је излечила ногу утапајући је у "чудотворни бунар". У централном делу парка је уметнички дочарано перо са пергамент папиром у част Колоније књижевника. Испред хотела "Акварин", малим парком доминира статуа донатора Жан Пјер Руселота која симболише реку Тису у облику жене.

За млађе посетиоце у парку се налази игралиште на коме се деца могу несметано играти праћени оком својих родитеља који уживају у тишини на некој од оближњих клупа.

Иако је доста напора учињено за уређење комплекса, зуб времена и непажња појединих посетилаца допринели су нарушавању складности природе и људског рада. Било би пожељно откинуте клупе, разбијене светиљке заменити новим.

Медицински део

Индикационо подручје Бање Кањижа је широко. Овде се лече пацијенти са реуматским обољењима (у мирној фази болести), обољењима и повредама коштаног система, обољења мишића и нерава. Све је више пацијената након операције кичме и после уградње вештачких кукова. У Бањи постоји посебно одељење за рехабилитацију деце.

Бања Кањижа једина примењује методу подводне екстензије кичменог стуба.

Поред термоминералне воде и пелоида, Бања располаже са комплетном електро терапијом и осталим терапијама које данас савремена медицина примењује. Све те терапије уз стручан рад медицинског особља чине снагу и вредност ове Бање. Наравно за успешан рад ове установе заслужни су сви запослени.

Спортско-рекреативни део

Спортска хала са 600 седишта има потребне реквизите за тзв. "мале спортове" (рукомет, мали фудбал, кошарку, одбојку, стони тенис, цудо, рвање), па се може користити како за рекреацију, тако и за припреме врхунских спортиста. Поседује и уређаје за

климатизацију па је погодна и за организовање разних спортских и естрадних приредби. Постоје још рукометни, фудбалски и два тениска терена, као и савремено опремљена теретана са 12 станица.

Слика 12: Спортска хала у Бањи
(Извор: А. Дрљача 2007)

Слика 13: Терен са вештачком травом
(Извор: А. Дрљача 2007)

У објекту "Акварин" постоје два затворена базена са термалном водом, чије су димензије 25 x 12,5 м и 10 x 8 м. Већи базен је довољне дубине за пливање. Поред пацијената, приступ базенима имају и грађани у рекреативне сврхе. Такође постоје сауна и трим-кабинет, где надзор врши квалификовани рекреатор.

Постоји могућност организовања излета до Језера Палић, Лудошког језера, Ергеле Зобнатица и сл. У летњим месецима организујемо ручак за пацијенте у одмаралишту Завода, на обали реке Тисе.

Слика 14: РЦ Бање Кањижа
(Извор: А. Дрљача 2007)

Слика 15: Базен Хотела Акварин
(Извор: А. Дрљача 2007)

Радно време базена:

Понедељак: не ради

Уторак, среда, четвртак, петак : 16,00 - 21,00 чх

Субота, недеља и државни празници : 14,00 - 21,00 чх

Пре подне : само за организоване групе (сем понедељка).

Кадрови

Од почетка рада бања "Кањижа", ширећи своју услугу и капацитете, квантитативно и квалитативно је повећавала и број запослених.

Данас, 259 запослених радника ове бање, сврстани су у петнаест сектора-служби. Године 2003. највише запослених било је у сектору рехабилитације, затим хотелијерства, ресторану и кухињи.

Табела 11: Број запослених у појединим секторима у Бањи

Службе	1992	2000	2001	2002	2003
Рехабилитација	45	93	98	87	92
Рекреација	9	7	7	8	8
Хотелијерство	41	57	57	53	53

Извор: Статистички извештај бање Кањижа

Успех бањског лечења, рехабилитације, поред добре опремљености у многоме зависи и од здравственог тима запослених. Тако, посматрајући од почетка рада када су постојала три лекара, па преко 1980. године када је било 25 медицинских радника, данас је стање у многоме побољшано, па бања има 70 медицинских радника запослених у рехабилитацији и рекреацији.

Бања "Кањижа" располаже квалитетном радно снагом како у погледу школске спреме тако и у погледу радног искуства.

Туристичка инфраструктура и супраструктура

Туристичка инфраструктура је основ за изграђивање туристичке рецептиве, елемената супраструктуре, па чак и туристичких комуникација. У Кањижи постоје путна мрежа и пратећи објекти, водовод, канализација, објекти за снабдевање електричном енергијом и ПТТ мрежа, паркови, шеталишта, спортски објекти, објекти сервисних служби за спортско-туристичке делатности, јавни културни објекти.

Туристичка надградња-супрструктура задовољава потребе туристичке рекреације.

Туристичке агенције

Бања "Кањижа" у свом пословању сарађује са туристичким агенцијама, претежно из Војводине (Нови Сад, Суботица), али и са агенцијама из Београда. Провизије за продате услуге крећу се од 5-10%.

Туристички промет

Према евиденцији коју води бања "Кањижа", број туриста у периоду 1997-2001 креће се како је приказано на следећој табели.

Табела 12: Укупан број гостију и број ноћења у бањи "Кањижа"

Година	Број гостију	Број ноћења
1997.	4044	7478
1998.	3952	8681
1999.	5600	12791
2000.	5686	13039
2001.	5299	10783

У табели се запажа да је број гостију у бањи у периоду 1997-1999 опао на на 3952, да би 1999. године тај износ повећан на 5600 гостију. У периоду 1999-2001. број гостију благо осцилира.

Број иностраних гостију (75) је мали у односу на укупан број гостију (5299), што значи да у бањи "Кањижа" преовладавају домаћи гости којих је 2001. било 5224, тј. 98,58%. То значи, да би у будућем развоју туризма у бањи "Кањижа" више требало обратити пажње иностраним гостима, тј. усмерити маркетиншке активности и на овај значајан део посетилаца.

Анализирајући број пацијената који су се лечили стационарно и број пацијената који су се лечили амбулантно, уочава се да је број пацијената лечених стационарно много већи. Тај број у периоду од 1997-2001. години осцилира, највише пацијената је било 1998. год (5297), а најмање 1999. (4169). Много већи број пацијената лечених стационарно, у односу на амбулантно лечење, указује на то да бања "Кањижа" има добру материјалну базу, тј. смештајне капацитете за све ове пацијенте и да је здравствено-лечилишна функција ове бање веома развијена.

Туристички производ бање

Осим производа бање приказаног у претходним поглављима, постоји план проширења Бање, који се заснива на основу анализе пословања и на основу искоришћености капацитета у задњих 5 година, које износи за свих 5 година преко 90%.

На основу објективних показатеља процена је да би бања за следећи период требало да има око 600 постеља.

Проширење капацитета је подељено у две етапе. Прва етапа би обухватила подизање трећег спрата на зграду "Аквamarin". Том надградњом би се добило 70 нових постеља а решио би се проблем прокишњавање и прегрејавање зграде. Поред соба, добили би нове просторије за канцеларије, магацине, архиву, итд., укупне корисне површине од око 4500 м². У склопу тога је извршена замена крова на базенима, која је скроз пропала.

У другој етапи проширења се планира изградња новог хотела капацитета 250 постеља са атрибутима хотела са 4 звездице. За тај хотел урађен је идејни пројекат и елаборат о економској оправданости инвестиције као и макета хотела.

Бања Кањижа поред своје основне делатности се бави и другим делатностима. Овде има услова за рекреацију и опоравак радника и пензионера. Посебно добре услове пружа Бања за припрему спортиста.

Туристичка пропаганда

Бања "Кањижа" презентује своју понуду и у једном заједничком пројекту под називом "Бање, климатска места и рехабилитациони центри Србије". Ту се она налази поред Буковичке, Нишке, Прибојске, Врњачке, Гамзиградске, Матарушке, Соко, Рибарске, Куршумлијске, Врањске, Апатинске бање, затим бање Ковиљаче, Ивањице, бање Селтерс, Сокобањем Златибора, Златара и Илиџа код Пећи. На нешто већем формату (31 цмх16цм) квалитетном колор папиру, о свим бањама дат је кратки приказ положаја, природних богатстава, понуде, индикација и контраиндикација, као и могућност додатних разонода.

Аудио-визуелним средствима пропаганде бања је такође покушала да приближи своју понуду. Године 1980. ТВ Нови Сад је снимила 14 полчасовних емисија о бањи, историјату, положају, услугама и смештају. Да би се овај пројекат нешто модернизовао 1990. године је ова телевизија снимила једну емисију у трајању од 90 минута о бањи са истом темом. Осим тога, на радио станицама Суботице и Новог Сада појављују се рекламе о бањи, које на свој начин приказују понуду и могућност одласка у бању.

Врсте туризма

Здравствено рекреативни центар "Кањижа" своју понуду заснива на више мотива за краћи или дужи боравак потенцијалних туриста. Током вишегодишњег постојања, центар је све више ширио понуду, класификујући је у 6 основних видова туризма: здравствено-лечилишни, боравишно-рекреативни, манифестациони, излетнички, транзитни и конгресно-пословни туризам.

Здравствено-лечилишни туризам

Проучавањем физичких и хемијских особина термоминералне воде и блата, бања "Кањижа" ширила је своју здравствену понуду стварајући лепезу индикација за лечење и опоравак. Институт за физикалну медицину и рехабилитацију у Београду дао је своје мишљење. Бања "Кањижа" првенствено нуди лечење и опоравак реуматичним болесницима.

Боравишно-рекреативни туризам

Када је реч о спортско-рекреативном туризму, мисли се на одмор у трајању од више дана при чему боравишни туризам долази до пуног изражаја. Са овим циљем бању "Кањижа" посећују људи свих категорија и слојева. Део намењен овој клијентели одвојен је од дела медицинског лечења, па је туристима намењен посебан део ресторана. Они могу користити затворене базене, спортску салу, као и терене за тенис. Такође, осмишљен је програм под називом ТРИ који у себи садржи: школу мршављења, школу здраве исхране, школу спортске рекреације и школу психолошке регулације.

Свој боравак у жељи за одмором и рекреацијом допуњују упознавањем бањског парка. Наравно, себи могу приуштити и одлказак на Тису, где у летњим месецима могу наћи хлад и освежење. Могућ је и одлазак до самог језера града Кањиже, а и Сенте, Суботице, Палићког и Лудашког језера.

Као интересантан део понуде у току боравка је и лов на пернату дивљач и спортски риболов, који за сада не егзистирају као самостална понуда.

"Кањижа" нуди своје капацитете и спортским екипама ради рекреације или припрема. Осим базена и сале, ту је на располагању и вежбаоница, као и просторија за боди билдинг.

Кањижа иако има северни положај у односу на нашу земљу, захваљујући доброј повезаности са околним местима има услове за развој излетничког туризма. Сама бања "Кањижа" представља одлично место за развијање излетничког туризма, доласком посетилаца из околних места, па и шире (Сента, Суботица, Хоргош, Бечеј, Нови Сад). Излетничке туре могу бити полудневне, дневне или викенд, што наравно зависи удаљености потенцијалних туриста и њихових жеља. Основни је боравак у бањи уз коришћење базена, вежбаона, ресторана и преноћиште. Излетницима се такође нуди одлазак до Тисе, где вечерње часове могу водити у једној од чарди. Ту је и сам град Кањижа са својим 900-годишњим постојањем, где се може посетити зграда општине, грађена 1912. године у стилу сецесије, као и римокатоличка црква из 1768. године и нешто млађа православна из 1851. године. За кратке боравке у овој бањи одлучују се спортски риболовци и ловци привучени близином Тисе и станишта пернате дивљачи.

Пошто је посета излетника највећа за време одржавања манифестација, манифестациони и излетнички туризам можемо посматрати у комплементарности.

Из досадашњег излагања може се закључити да је на плану развоја бање "Кањижа" од њеног настанка, од првобитног купатила, до данашњег центра, доста учињено. Развој је текао како на побољшању смештаја и исхране, тако и на плану усавршавања лечења, рехабилитације и рекреације. На овоме се не треба зауставити, могућности за развој су велике, а могло би се рећи и неисцрпне.

Управо због тога, садашњи запослени у бањи и разне организације развој каналишу у више праваца.

У повоју је отварање нове бушотине, за коју је већ завршен плато. Дубина ће бити 1000м, чиме ће се доћи до извора термоминералне воде топлоте 65°C. Након тога следи анализа и испитивање квалитета. Нови извор биће основа за ширење рада и увећавање капацитета.

Гради се нов смештајни објекат са 150 лежајева уз могућност исхране посетилаца.

Спортска рекреација је, како је поменуто, једна од главних понуда ове бање па ће се градити и посебан смештајни објекат са 60 лежајева који ће примати спортске екипе. У горњем делу ће бити собе за смештај, а у доњем ће се налазити сале и просторије за вежбу.

Бања за сад нема отворен базен, па је његова изградња уврштена у задатке ближе будућности. Базен ће бити изузетно атрактивна понуда у току летњег периода године, а пуниће се термоминералном водом.

Треба да буду дограђени и нови тениски терени, као и терен за мини голф, чиме ће рекреација посетилаца добити пунију димензију. Требало би рекреационом делу додати отворене терене за рукомет, кошарку и одбојку. Тиме би се обогатио спортско-рекреативни програм.

Посебно се треба осврнути на развој ловног (због близине терена са пернатом дивљачи) и риболовног туризма (обала реке Тисе). Нажалост ове гране туризма нису развијене, може се рећи да су само информативно заступљене. Требала би се оформити одређена која би се бринула о ловиштима, организовала прихват и смештај гостију у бањи. Не треба тежити ка томе да то буде примарна функција, већ само један вид туристичке понуде. Као допунску могућност за спортски риболов и риболов уопште изградња рибњака би подигла квалитет овог вида боравка.

За јачање туризма било би потребно град Кањижу произвести у туристичко место. Оживљавањем туристичких организација у граду и отварањем информативних центара са лакоћом би се примао далеко већи број посетилаца, који би брже и лакше долазили до нових информација и сазнања. Иако добро развијена, бања "Кањижа", гледајући у склопу са градом којем припада, има много ствари које би требало побољшати, јер завршетком тих радова, град и бања туристима би понудили комплетну услугу више врста туризма на високо квалитетном нивоу.

Манифестациони туризам

Две главне манифестације које привлаче туристе у ову бању везане су за сам град. То су "Потиске игре" и "Колонија књижевника". Ове манифестације знатно могу допринети развоју манифестационог туризма, ако не као самосталног облика туризма, бар као комеплементарног бањском туризму кањиже.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Кањижи су интервјуисани лице запослено једна од особа која брине о рекреацији (1), затим особа задужена за пријем и организацију тренинга спортиста (2), лекар (3) и физиотерапеут (4). У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од 3,3 до 3,9. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Кањиже 3,7, тако да се, према оценама, може закључити да кањижа има регионални и шире регионални значај. Према мишљењу испитиваних лица, јаке стране Кањиже су природне вредности, квалификациона структура запослених и амбијент места, док су просечне оцене дате за остале елементе.

Елементи валоризације	Лекар	Особа за рекреацију	Особа за спорт	Физиотерапеут	Аутор
Туристичко-географски положај	4	4	5	4	4
Природне вредности	4	4	4	4	4
Антропогене вредности	3	3	2	2	4
Квалитет смештајних капацитета	3	3	3	4	3
Опремљеност објеката за спорт и рекреацију одоварајућим инструментаријем (справе за рекреацију, спорт; стазе, базени)	3	3	3	5	4
Квалификациона структура запослених	4	4	4	5	4
Амбијент комплекса и околине	3	5	4	4	4
Општа туристичка вредност	3,3	3,6	3,5	3,9	3,7

БАЊА ЈУНАКОВИЋ КАО СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Бањски центар Јунаковић налази се у северозападном делу Војводине, односно у западном делу Бачке, на територији општине Апатин.

Пут регионалног значаја Р 101 пролази 700 м јужно од бањског центра Јунаковић. То је саобраћајница која води од Суботице, Сомбора преко Апатина и Оџака за Нови Сад. Овим путним правцем бања Јунаковић је удаљена 4 км од Апатина, 95 км од Новог Сада и 190 км од Београда. Важност путног правца Р 101 повећава и то да он пролази непосредно уз гранични прелаз Богојево где му се један путни крак одваја за Осијек (Хрватска). Други путни правац који је такође регионалног значаја пролази 11 км источно од бање. Ова пут меридијанског правца спаја две суседне општине Сомбор и Оџаке. Бања Јунаковић остварује везу са железничким саобраћајем преко станице у Пригревици и Апатину.

Слика 17: Купалиште Бање Јунаковић
(Извор: А. Дрљача 2007)

Слика 16: Бања Јунаковић

(Извор: А. Дрљача 2007)

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКЕ ОСНОВЕ ЗДРАВСТВЕНОГ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Рељеф

По Б. Букурову, на територији општине Апатин могу се, на основу морфометријских података, геолошке грађе и генетских процеса, издвојити следећи геоморфолошки елементи:

- лесна тераса
- алувијална раван

Лесна тераса представља највиши геоморфолошки члан на територији Апатинске општине. Јасно се истиче изнад алувијалне терасе. Границу према вишој Бачкој лесној заравни чини стрм одсек који се издиже изнад лесне терасе 10 - 17 м. Лесна тераса заузима малу површину, само део источно од Пригревице и Сонте. Она представља западни део простране Бачке лесне терасе. Топографска површина се одликује малим висинским одступањима. Апсолутна висина се креће у дијапазону од 86 - 89 м.

Алувијална раван Дунава представља нижи геоморфолошки члан од лесне терасе. Можемо је поделити према висини у два нивоа. Виши ниво представља алувијалну терасу Дунава, нижи ниво алувијалну раван ове реке. Као најнижи део алувијалне равни може се издвојити инундациона раван новијег порекла, за разлику од виших фосилних облика. Алувијална раван заузима западне и јужне делове општинске територије.

Хидрографија

Главни површински ток на простору општине Апатин чини река Дунав. Својим мирним током, благо меандрирајући у правцу југа Дунав пролази уз апатинску општину. Сектор Дунава од 1409 - 1367 км колико тече дуж западних и јужних граница општине Апатин чини њену хидрографску окосницу. Својим целим током на овом потезу представља природну државну границу према Хрватској. Дунав је површински ток са природним режимом па је меандрирајући овим простором створио читаву систем микрооблика - лимана, рукаваца, бара, ада, мртваја.

Апатин је више пута био на мети водене стихије. Пример са краја 18. века који је био катастрофалан за Апатин најбоље говори о њеној рушилачкој моћи, када је стари центар Апатина који се налазио на истуреном незаштићеном полуострву остао под водом. Разарајућа снага Дунава оставила је свој печат и у наредним периодима, нарочито 1924, 1940, 1954 и 1965 године.

Након појаве највишег и по трајању најдужег поплавног таласа који се јавио у јуну 1965 године, становништво апатинске општине организовало је акције које су имале за циљ реконструкцију заштитног насипа дуж Дунава. Читава дужина насипа од државне границе до Богојева је након ове акције знатно повишена и појачана па данас може да издржи водостај до 850 см.

На свега неколико километара од Апатина налази се Копачки рит, последње природно мрестилиште рибе.

На подручју општине Апатин откривена су значајна лежишта термо минералних вода. У намери да се пронађе пијаћа артешка вода, у Пригревици је 1913 године приликом бушења бунара са дубине од 312 м потекла топла вода. Каснијим анализама је утврђено да вода припада алкално муријатичним, бромојодним водама.

Флора и фауна

Подунавско подручје општине Апатин представља екосистем веома богат разноврсном флором и фауном. Најзначајни физичко географски - фактор који је утицао на флористичке особине општинског подручја су воде, тако да вегетација влажних терена даје физиономски изглед краја (Група аутора). Терени који се налазе непосредно уз корито Дунава (инундациона равна) редовно су на мети високих водостаја. Овај појас који има воде током читавог вегетационог периода прекрива мочварна вегетација. Доминантну флористичку јединицу представља трска, док највише делове инундационе равни заузимају ливаде. Шумски појасеви су смештени у приобаљу Дунава и канала, на теренима чије је земљиште алувијалног карактера.

Поред главног шумског појаса истичу се још два шумска комплекса. Шумски ревер Јунаковић налази се непосредно уз бањски центар. Одлуком скупштине општине Апатин од 30.09.2005. шума Јунаковић се ставља под заштиту као споменик природе и сврстава се у значајно природно добро 3 категорије.

Риболовни ревери спадају међу најбогатије на овом делу Дунава. Евидентирано је 56 рибљих врста од којих је највећи број аутохтоног порекла. Бројни рукавци, заливи, баре које се налазе у инундацији пружају изванредне услове за мрешћење и размножавање рибе. Рибарско насеље Апатин било је центар слатководног рибарства у Аустроугарској монархији (Богићевић, 1995.). У веома богатој лепези рибљег фонда преовлађује бела риба (60%), али добрим делом су заступљене и квалитетне врсте као што су сом, смуђ, шаран, штука.

КУЛТУРНА ДОБРА

Археолошка истраживања која су обављена на територији општине Апатин, говоре да на овом простору нису констатовани трагови палеолитских и мезолитских култура. Најстарији трагови који сведоче о животу човека потичу из млађег каменог доба (неолит).

Представник старијег неолита који је констатован на овом простору јесте старчевачка културна група. Трагови неолитског насеља старчевачко-керешке културне групе откривени су на локалитетима: "Магарећи млин" (Апатин), где је пронађен значајан керамички материјал, затим „Марковић виногради“ (Апатин).

Млађи неолит на овој територији презентује винчанска културна група, која захвата широка пространства централног Балкана. Куће су грађене од дрвета са двосливним кровом. Винчанска култура регистрована је на локалитетима: "Магарећи млин" (Апатин), "Дунав" (Купусина).

Бронзано доба карактерише настанак културе гробних хумки. Докази о овој културној групи потичу са некропола. На локалитету "Гробљански виногради" (Апатин) нађени су трагови ове праисторијске културе.

Гвоздено доба представља завршни период праисторије Апатина. Материјал ове културне групе откривен је на локалитетима: "Марковић циглана" (Апатин), "Тешењи виногради" (Апатин).

ПРИВРЕДА

Обрадиве површине заузимају 73% укупне територије Апатинског атара. На обрадивим површинама углавном се сеју житарице и то најчешће пшеница (42%), кукуруз, индустријско биље и поврће. Главни носиоца пољопривредне производње је некадашње „Јединство“ а данас „Делта“ која запошљава 250 радника и располаже са 5900 хектара обрадивог земљишта.

Скоро све индустријске гране су заступљене преко бројних предузећа које су нашли своје место на привредном пољу Апатина. Многи од њих су били носиоци привредног развоја који је прекинут економским блокадама током деведесетих година. Индустријско предузеће које је одолело економским променама и бележило сталан развој је Апатинска пивара Апатин, данас у саставу ИН БЕВ компаније. Пивара је основана далеке 1756 године и представља једно од најстаријих предузећа те врсте у земљи. Она представља стуб Апатинске привреде. Овај гигант запошљава око 500 радника, а у својим производним погонима годишње произведе преко 3 милиона хектолитара пива и око 300.000 хектолитара сока.

Током последње две деценије, према евиденцији општинских органа у Апатину је регистровано преко 600 приватних, занатских, трговачких и угоститељских предузећа.

МАТЕРИЈАЛНА ТУРИСТИЧКА ОСНОВА БАЊЕ ЈУНАКОВИЋ

Реноме бањског места врло је важан фактор развоја бањског туризма. Он у највећој мери зависи од квалитета понуде постигнутих резултата у лечењу и рехабилитацији. За комплетирање туристичко угоститељске понуде и несметано одвијање туристичког промета, од посебне важности је постојећа материјална база.

Материјалну базу чине:

- Хотелијерски капацитети
- Ресторатерски капацитети
- Саобраћајни системи

Хотелијерски капацитети

Комплекс бање Јунаковић располаже поред медицинског дела и другим врстама садржаја у оквиру којих се задовољавају потребе њених гостију:

- апартаменти и собе
- ресторани
- аперитив бар
- конгресне дворане
- спортски терени
- базени

Богати садржај грађевинско амбијенталних целина и угоститељских услуга настао је као резултат планске изградње бањског центра и добре пословне политике предузећа. Захваљујући овим елементима бања је створила комплетан самосталан производ који може да удовољи прохтевима савремених туриста.

У реализацији услуга бање Јунаковић учествује више пословних јединица:

- Смештајни део
- Производно-услужни део
- Медицински део
- Економско-технички део

Смештајни део бањског центра Јунаковић чине просторије које су наменски изграђене и опремљене за пријем, смештај и боравак гостију. У склопу бање налазе се два објекта за смештај, стари део и нови део. Обе смештајне јединице заједно са терапеутским

блоком који се налази у старом делу и другим садржајима повезане су ходницима – топла веза.

Првобитни смештајни објекат (стари део) изграђен је 1983 године и у функцији је од самог отварања бање. У свом саставу има 71 двокреветну собу и 4 двокреветна апартмана, уз могућност да се у сваку собу дода помоћни лежај. Све смештајне јединице које се налазе у овом делу лоциране су на приземној етажи, али на сваком улазу у собу постављене су степенице што онемогућује доступност непокретним особама. Собе су опремљене купатилом, терасом, телефоном док је апартмански део снабдевен и телевизором.

Почетком 2000. године дограђен је нови смештајни део, чиме су повећани смештајни капацитети. Нови део бањског центра Јунаковић изграђен је на три етаже у којима се налази 60 двокреветних соба. На сваком спрату има по 20 савремено опремљених соба које имају купатило, терасу, телефон а њих 10 у новом делу и телевизор.

Категоризација смештајног дела бање Јунаковић није извршена али по мишљењу стручног особља ове установе, квалитет услуге који се у њој нуди компатибилан је категорији објекта који носи од две до три звездице. Очекује се да у скорије време бања добије официјелну категорију.

Бањски центар данас располаже са 131 двокреветном собом и 4 апартмана у којима је смештено 270 лежајева.

Послови везани за пружање услуга пријема, смештаја и боравка гостију представљају примарни задатак за две службе које су непосредно укључене у реализацију ових услуга, а то су пријемна служба или рецепција и хотелско домаћинство.

Здравствено-рехабилитациони део

Просторије здравствено-рехабилитационог центра у оквиру којих се реализују медицинске услуге, а које служе у терапеутске, балнеолошке, рекреативне сврхе имају следећи садржај:

- 6 ординација за лекаре
- хидротерапеутски базен величине 9x8
- хидротерапеутски блок са кадама
- 2 сауне са електротерапијом
- просторије за кинезитерапију
- просторију за инхалацију
- парафин салу
- салу за електротерапију
- салу за масажу
- лабораторију са ЕКГ апаратом
- просторију за гинеколошки третман

Здравствено-рехабилитациони центар је снабдевен савременом медицинском опремом за чије је руковање и функционисање задужено квалификовано медицинско особље. Ако овоме додамо богатство термоминералне воде чија је лековитост потврђена у више наврата, нечуди податак да је бања Јунаковић за релативно кратак период свог пословања стекла завидан реноме и више пута била награђивана за свој квалитет.

Слика 18: Рехабилитација Бања Јунаковић
(Извор: А. Дрљача 2007)

Слика 19: Отворени терен Бање Јунаковић
(Извор: А. Дрљача 2007)

Физичко-хемијске особине воде и балнео-терапијске индикације

За потребе бањског центра Јунаковић а пре тога и јодног купатила у Пригревици извршено је неколико бушотина које су имале за циљ проналазак лековите воде бољег квалитета и веће издашности. Физичко хемијски састав ових вода је утврђиван у више наврата. Први бунар који се налазио 4 километра источно од данашње бање бушен је 1913 године, из њега је потекла термоминерална вода са дубине од 312 метара. Балнеолошки институт у Будимпешти је на захтев тадашњих становника углавном Немаца извршио прву анализу и том приликом констатовао да је ова вода лековита. Тачност ове анализе потврђена је 1927 године од стране балнеолошког института у Београду. Тада је утврђено да вода садржи следеће особине:

-суви остатак износи 4,700 грама по литри

-температура воде је 25 Ц

-тежина утврђених минералних састојака је 5,952 грама по литри

-карактеристични јони у грамама по литри, натријум (1,900), јод (3,07), евентуално гвожђе.

Вода је окарактерисана као алкална, муријатична, бромно јодна хипотерма, бледо жуте боје, сланог укуса и без мириса. Издашност бунара је 13-14 литара у минути (Лашков, 1982)

Последња физичко хемијска анализа термалне воде чији је узорак узет из бушотине пб 1-Х у Јунаковић бањи извршена је 2002 године. Испитивање је обављено на балнеолошком институту медицинског факултета у Београду. Резултати ове анализе су следећи:

1. органолептички-вода је бистра, безбојна, слана благог мириса на водоник сулфид

2. физички, физичко-хемијски и основни хемијски показатељи

- температура испитане воде била је 49 Ц, због чега ова вода припада хипертермалним водама

- рН вредност од 7,4 овој води даје алкалну реакцију

- минерализација: укупна минерализација испитане воде била је 6,2476 грама по литри, а суви остатак на 180 Ц износио је 4,8380 грама по литри, због чега ова вода припада категорији добро минерализованих вода.

По својим физичко хемијским својствима испитивана минерална вода припада категорији натријум, хидрокарбонатних, хлоридних, јодидних, сулфидних добро минерализованих хипотерми.

Анализа добијених резултата испитивања минералне воде, закључено је да се ради о добро минерализованој води са великом количином натријума, хлорида, значајним

количинама јодида, хидрокарбоната и водоник-сулфида, такође треба истаћи значај температуре воде која износи 49 Ц што даје велике могућности коришћења расхлађивањем до одговарајућих температура, зависи од терапијских потреба (Архив бање Јунаковић).

Утврђено је да се специфичне физичке и хемијске карактеристике минералне воде могу користити у **балнео терапевтске сврхе** за купање као допунско средство лечења у склопу медицинске рехабилитације, првенствено код следећих хроничних обољења:

1. Болести локомоторног апарата

- Дегенеративни реуматизам-зглобови
 - артрозе
 - спондилозе
- Екстраартикуларни реуматизам
 - фиброзоти
 - миозити
 - тендимити
- Запаљенски реуматизам у смиреној фази, како клиничкој тако и лабораторијској
- Последице траума и ратних разарања
- Стања после прелома костију и хирушких интервенција на коштаном зглобном систему

2. Гинеколошка обољења

- Запаљенски процеси неспецифичне природе у смиреној фази
- Извесни облици стерилитета, у првом реду запаљенског и ендокриног порекла

3. Неуролошка обољења

- Неуралгије
- Полинеурити

4. Као инхалациона терапија код хроничних опструктивних болести плућа (обољења дисајних путева), асмаичне болести, бронхитис.

Медицинске методе које се примењују у оквиру терапије су: хидротерапија, електротерапија, кинезитерапија, радна терапија и ручна масажа.

У циљу разноврснијег коришћења природних лековитих вода које благотворно делују и на здраве особе, од саме изградње бањског центра темељно се ради на планирању и осмишљавању услуга рекреативног карактера. Од недавно је заживела примена велнес програма који се заснивају на услугама које доводе до побољшања психофизичког стања односно до бољег здравља. Овај програм се засад реализује терапијском делу бање, али је у плану да ове године почну радови на изградњи велнес центра.

елнес програм имплицира медицинске услуге које се могу допунити и другим садржајима (смештај, исхрана). У понуди се налазе четири верзије велнес пакета:

1. велнес викенд у ррц Јунаковић
2. антицелулит пакет
3. велнес пакет
4. тенис и релакс викенд у ррц Јунаковић

Анти целулит пакет укључује:

- сонофереза са тхиомуцасе гелом 10 минута
- подводна масажа у кади 15 минута
- групне вежбе 30 минута
- ручна масажа антицелулит гелом 20 минута
- базен 30 минута
- пасивна стимулација мишића 15 минута

Инфраструктура у служби рекреативних садржаја

Бања Јунаковић у својој понуди нуди и читаву лепезу садржаја намењених за спорт и рекреацију. Највећи значај има комплекс од 10 базена од којих је један затвореног типа, док се осталих девет налази на отвореном простору. Базени су различите величине и намене,

опремљени разноврсним садржајима прилагођеним забави на води међу којима су топоган, скакаонице, гејзири и масажери. Простор око базена који је намењен за сунчање поплочан је и снабдевен сунцобранима и столицама, док добар део купача свој хлад потражи и под крошњама околног дрвећа. Грил ресторан који се налази у непосредној близини олимпијског базена нуди богат асортиман јела и пића неопходних за освежење у летњим условима. Шест базена располаже са термалном водом чија температура се креће између 35-37 Ц, док осталих четири има обичну воду са температуром од 23 Ц. Током целе летње сезоне на комплексу спољних базена ангажована је купалишна служба.

Савремени туристи све више траже садржаје за спорт и рекреацију у циљу одржавања телесне кондиције и побољшања здравственог стања. Бања Јунаковић у својој понуди нуди следећи садржај намењен спорту и рекреацији:

- 4 тениска терена
- Одбојкашки терен
- Терен за бич волеј
- Рукометни терен
- Терен за мали фудбал
- Бициклическу стазу
- Трим стазу која води кроз шуму Јунаковић
- Теретану
- Сауну

ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ

Бањски туризам карактерише одређена појединост која га издваја од других видова туристичких кретања. Прва и веома важна карактеристика овог вида туризма јесте дужина боравка бањских гостију. Ако упоредимо дужину боравка туриста који учествују у другим видовима туристичких кретања и време задржавања туриста у бањским центрима јасно ћемо уочити да се њихов боравак карактерише већим бројем ноћења. Овакво стање је резултат трајања бањског третмана који изискује одређени временски период да би се дошло до жељених (здравствених) резултата. Искоришћеност капацитета у бањском туризму знатно је већа од степена искоришћености капацитета осталих видова туризма. Равномерна сезонска искоришћеност капацитета бањског места полако се губи а примат у туристичком промету има летњи период године. Бањски центар Јунаковић јавља се као главни носилац туристичког промета и остварених ноћења у општини Апатин, од како је почела са радом.

Табела 13: Туристички промет и остварена ноћења у бањи Јунаковић за период од 1994. до 2006. године

година	Промет туриста			Остварена ноћења			Просечан број ноћења	
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни	Домаћи	Страни
1994.	5595	5440	155	47667	47173	494	8,7	3,2
1995.	5076	4922	154	48361	47839	522	9,7	3,4
1996.	4860	4665	195	49724	49125	599	10,5	3,1
1997.	4363	4147	216	46365	45589	776	11,0	3,6
1998.	4350	4216	134	48948	48525	423	11,5	3,2
1999.	3236	3148	88	41908	41536	372	13,2	4,2
2000.	3838	3369	469	53511	50261	3250	14,9	6,9
2001.	4423	3982	441	43771	41466	2305	10,4	5,2
2002.	7335	6674	661	54441	51175	3266	7,6	4,9

2003.	5757	5291	466	47538	45196	2342	8,5	5,0
2004.	6486	5838	648	50670	47632	3038	8,2	4,7
2005.	7025	6298	727	52503	49279	2342	7,8	3,2
2006.	6755	6011	744	38173	35552	2621	5,9	3,5

Извор: Архив бање Јунаковић

Флукуација туристичког промета у посматраном периоду изазвана је лошом економском ситуацијом и ратним немирима који су се дешавали у суседним подручјима. Кулминација негативних ефеката споменутих фактора најбоље се уочава током 1999 године када је регистрован туристички промет од 3236 особа у поређењу на давну и већ споменуту 1984, опао за читавих 50%. Ако темељније посматрамо уочићемо да се туристички промет задржао на нивоу из периода 1984-1989 године, стим што у другој половини декаде деведесетих година евидентиран осетан пад. Током 2002. године туристички промет се поправља и достиже читавих 7335 гостију. У последњих пет година туристички промет се задржао на нивоу из 2002 године, са малим падом у 2003 који је изазван националним политичким превирањима.

Анализирајући остварена ноћења закључили смо да ни она нису остала отпорна на економску и политичку ситуацију тог периода, те се и код њих уочавају извесне осцилације. Током 2002. године када је остварен највећи туристички промет, када су ноћења достигла бројку од 54.441. Током последње туристичке године (2006) регистровано је укупно 38.173 ноћења што је за 28% мање у односу на претходну 2005. годину. Оваква ситуација може се оправдати коренитим променама у закону о здравственом и социјалном осигурању по коме осигурање више не сноси трошкове коришћења бањских услуга већ се оно подмирује из сопствене режије.

У укупном броју посетилаца домаћи туристи учествују са 92,8% и притом остварују у просеку 9,83 ноћења. Иностранци посетиоци чине 7,2% свих гостију, а у просеку се задржавају 4,16 дана што говори да њихов мотив доласка није оријентисан на лечење.

Када посматрамо једну туристичку годину запазићемо да се највећи туристички промет остварује током јула, августа и септембра када су најповољни климатски услови и кад је највећи број људи на годишњем одмору. Август бележи највећу посећеност и то 988 туриста што чини 15% укупног годишњег промета.

Табела 14: Туристички промет по месецима у бањи Јунаковић за 2006 годину

Месец	Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д
2006	562	347	202	176	526	459	807	988	822	666	653	547

Извор: Архив бање Јунаковић

Према статистичким подацима у апатинској општини бања Јунаковић чини окосницу туристичког промета. Поред бање најзначајни туристички објекат је хотел „Војводина“ који је пословао у саставу угоститељског предузећа "Северна бачка" али је у последњих пет година у фази адаптације која је обустављена због раскида уговора између агенције за приватизацију и њеног купца

поређујући туристички промет општине Апатин са туристичким прометом бање Јунаковић у периоду од 1994-2006 године запажамо да бања Јунаковић током свих година свог пословања учествује у туристичком промету општине Апатин са више од 65%, стим што у периоду од 2000. године бележи константан пораст.

ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

Мотиви посете бањско туристичком месту манифестују се у туристичкој тражњи тог места. Разноликост тражње огледа се у чињеници да више категорија туриста захтева различиту тражњу и то од потпуне туристичко угоститељске до потпуне здравствене, чиме се намеће потреба да овако разнолику тражњу мора пратити и разнолика понуда. Према томе пред бањско туристички комплекс поставља се низ проблема и питање начина унапређења понуде.

Савремене тенденције у туризму дефинисане сталним развојем утицале су да **манифестације и спорт** постану саставни део туристичких кретања. Ефекти који се добијају њиховом имплементацијом у туризам имају мултифункционално дејство прилагођено свим категоријама туриста. Културна едукација, рекреација, разонода, забава и очување здравља представља основни мотив посете манифестационо-спортских дешавања.

Бања Јунаковић последњих година успешно развија своју културну понуду. У њеном садржају налазе се књижевне вечери, музичке вечери, научни скупови и ликовне колоније у којима учествују најеминентнији уметници и стручњаци из својих области. Већ традиционално се два пута годишње у бањи одржава ликовна колонија „Мандић“ Колут. На колонији учествују поред академских сликара из Србије и ликовни уметници из иностранства (Грчка, Бугарска, Босна и Херцеговина, Хрватска). Међу учесницима се налазе и ликовни мајстори попут Саве Стојкова, Месарош Јаноша, Здравка Мандића, Павла Блесића и други сликарски виртуози.

Богати спортско рекреативни садржаји бање Јунаковић користе се за организовање спортских манифестација од којих неке превазилазе регионалне оквире и попримају националне па и међународне размере. Спортска дешавања која се организују у комплексу бањског центра су: турнири у бич волеју, тениски турнири, шаховски турнири, лички вишебој и друге манифестације.

Туристичка приредба која закупља највеће интересовање туриста представља лички вишебој. То је спортска организација која се организује од 2001. године у склопу апатинских рибарских вечери. Ове игре представљају масовно и веома специфично спортско такмичење у снази и спретности чије су дисциплине и правила такмичења пренета из крајишких предела Лике. Међу домаћим екипама наступају спортска друштва из Апатина, Пригревице, Сомбора, Бачког Брестовца и других градова. Интернационални карактер приредба добија у последње две године када у њој наступају и такмичари из Хрватске (Лике) и Босне и Херцеговине. Такмичари се надмећу у бацању камена с рамена, пењања на стожину, скоку у даљ, превлачењу руке, трчању по греди, превлачењу конопца, кукама и другим дисциплинама карактеристичним за лично подневље. Манифестација траје један дан а победници се проглашавају по завршетку сваке дисциплине. Уз богате награде које додељује организатор овог такмичења приређује се музички и фолклорни програм личног етноса.

Туристичка манифестација која има дугу традицију одржавања у апатинској општини и која изазива мултипликативне ефекте који се осећају и у бањском центру Јунаковић јесте манифестација апатинске рибарске вечери. То је најзначајнија туристичка манифестација која се организује у апатинској општини. Традиционално већ 43 пут у првој недељи месеца јула Апатин постаје станица многобројних туриста жељних добре забаве. Ова манифестација представља наставак некадашњих „рибарских годишњица“ чији корени досежу у период владавине Марије Терезије. Током вишедневног програма колико траје ова манифестација у Апатину се поред уобичајене туристичко угоститељске понуде нуде и садржаји који су карактеристични за ово подневље, нарочито они везани за рибарску традицију. Програм се из године у годину обогаћује новим садржајима културног, забавног, музичког и спортског карактера што је резултирало што је резултирало да она поприми међународне одлике. Програм апатинских рибарских вечери обогаћују наши најпопуларни ствараоци свих уметничких праваца и садржаји спортског карактера. Посебан куриозитет представља риболовачко такмичење за трофеј „златна рибица“ и такмичење у кувању рибљег паприкаша за трофеј „златни котлић“ што побуђује велику пажњу заинтересованих туриста.

Туристичка манифестација „грожђе бал“ одржава се у Сонти још од 1928. године и спада међу најстарије манифестације тога типа у Србији. То је тродневна свечаност која је посвећена почетку бербе грожђа и одржава се сваке године крајем септембра. Током манифестације организован је богат културно уметнички програм који је везан за етничко наслеђе шокачког становништва. Аутентичан амбијент фолклорног шаренила уз добро вино и забаву чини свечаност привлачном за туристе.

Бања Јунаковић погодује разним облицима туристичких кретања који се јављају као резултат квалитетних и богатих садржаја бањског комплекса и туристичких мотива њене ближе околине као комплементарних јединица. Да могућност активирања нових видова туристичких кретања постоји и да то намећу савремени туристички трендови уочава се и у сталном развоју и све већој понуди бање Јунаковић. Основни производ бање Јунаковић фокусиран на лечилишном третману праћеним смештајем и исхраном попримио је нову димензију обogaћену спортским садржајима, конгресним салама и низом комплементарних туристичких вредности општине Апатин. Данашњи туристички производ даје могућност одабира туристичког садржаја као дела комплексне понуде намењене широком спектру посетилаца, у зависности од њихових туристичких аспирација. Стручни кадрови маркетиншки оријентисани својом инвентивношћу доприносе сталном побољшању туристичког производа усклађујући га све захтевнијој туристичкој тражњи.

Лечилишно рекреативни облик туризма представља срж туристичке понуде бањског центра, оријентисан на физичко хемијским особинама термалне воде овог простора. Лековита вода, проверени медицински третмани, искуство и знање стручног медицинског особља чине изванредну основу за развој овог вида туризма.

Купалишни туризам као основу има лековиту термалну воду која чини примаран мотив за љубитеље овог вида туристичких кретања. Атрактивност се састоји из лековитог дејства воде која поспешује здравље и веома богате понуде купалишних садржаја (базена) који доприносе пријатном и узбудљивом боравку.

Конгресни туризам представља новину у туристичкој понуди бање Јунаковић чија је афирмација доживела своје почетке одржавањем конгреса, семинара и других пословних скупова. Пословним туристима стоје на располагању две конгресне дворане чији је капацитет око 200 места. Савремена аудио и визуелна опрема гарантује висок степен квалитета који ће задовољити и најзахтевније туристе.

Укључивањем туристичких атрактивности апатинске општине у понуду бањског центра Јунаковић створене су могућности за активирање комплексног туристичког производа обogaћеног наугичким, излетничким и ловним мотивима.

Излетнички туризам ослоњен на богатство природних и друштвених атрактивности овог дела Војводине добија посебну конотацију. Изванредно богатство амбијенталних целина заснованих на очуваној природи уз леву обалу Дунава отвара могућности за развој у последње време све популарнијег еко туризма. Природа је добро очувана па туристи који су заинтересовани за упознавање нетакнутих природних целина и фото сафари могу свој рај наћи на овим теренима.

Наугички туризам изградњом марине на Дунаву код Апатина добија изванредне могућности за снажнију афирмацију овог вида туризма. Марина ће у својој понуди имати 150 везова за јахте дужине до 12 м, прикључке за струју и воду, бензинску пумпу и широку понуду туристичко угоститељских садржаја.

Захваљујући изузетном обиљу рибе у Дунаву и подунавским мочварама и шумовитим обалама са бујном вегетацијом у којима се развио богат животињски свет, простор апатинског подунавља пружа прави рај за **ловце и риболовце**. Потенцијал за развој ових видова туризма није искоришћен на прави начин и његова снажнија афирмација се очекује у наредним периодима.

Проширивање функција бањског центра Јунаковић

Постојећа понуда бањског центра креирана према захтевима туристичког тржишта осамдесетих година када је грађена, није доживела значајније измене првенствено због дефицитарних финансијских средстава. Туристичке потребе временом постају све захтевније тражећи да на једном месту добију услуге различитих садржаја.

Значајан потенцијал за формирање комплексног туристичког производа може се добити укључивањем природних и друштвених атрактивности апатинске општине, као комплементарних вредности основног бањског производа. На ова начин би подигли основну вредност бањског центра допуњујући је значајним природним мотивима њене непосредне околине представљене реком Дунав и богатим шумским ревиrom њених обала. Атрактивни елементи простора уз вредности читавог амбијента указују на разноврсност туристичких мотива који се могу искористити за организовање риболовног и ловног туризма као допунских садржаја бањског производа.

Снажни развој других видова туристичких кретања мора пратити квалитетнија понуда и садржаји који још нису остварени. Планови за развој обухватили су стварање услова који ће омогућити реализацију тих функција и довести до очекиваног циља, а то је стварање бање по узору на развијене туристичке земље.

Бања Јунаковић има јасно постављене циљеве развоја у којима посебно место заузима проширење капацитета и понуде следећим садржајима:

1. Изградња затвореног аква центра који ће имати везу са спољним базеном
2. Изградња спортске хале са шестостазном кугланом
3. Изградња велнес центра
4. Изградња ауто кампа са пратећим садржајима (заједнички паркинг са 300 места)
5. Изградња комплекса бунгалова са трговинским центром
6. Изградња голф терена
7. Изградња вила уз голф терен

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У бањи Јунаковић су интервјуисани лице запослено у маркетинг служби, главна медицинска сестра, шеф рецепције и виши физиотерапеут. У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност бање која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од 3,3 до 3,9. Аутор сматра да је општа туристичка вредност бање Јунаковић 3,7, тако да се, према оценама, може закључити да бања Јунаковић има регионални и шире регионални значај. Према мишљењу испитиваних лица, јаке стране бање Јунаковић су природне вредности, квалификациона структура запослених и амбијент бањског места, док су просечне оцене дате за остале елементе.

Елементи валоризације	Маркетинг	Главна мед. сестра	Шеф рецепције	Виши физиотерапеут	Аутор
Туристичко-географски положај	3	3	4	3	3
Природне вредности	4	4	4	4	4
Антропогене вредности	3	3	2	2	4
Квалитет смештајних капацитета	3	3	3	4	3
Опремљеност објеката за лечење одговарајућим инструментаријем (сале за терапије, базени..)	3	3	3	5	4
Квалификациона структура запослених	4	4	4	5	4

Амбијент бањског места	3	5	4	4	4
Општа туристичка вредност	3,3	3,6	3,5	3,9	3,7

МЕЛЕНЦИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР РУСАНДА

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Бања Русанда и Меленци су смештени у западном делу средњег Баната. То је најсеверније насеље зрењанинске општине, удаљено 16 км северозападно од Зрењанина, а 90 км од Београда. Лежи на магистралном путу Београд – Зрењанин – Кикинда, на надморској висини од 82 m. Непосредно поред села је железничка пруга Београд – Зрењанин – Кикинда. У селу је раскрсница путева Зрењанин – Кикинда и Зрењанин – Нови Бечеј.

На удаљености од 2 km источно од села је канал Дунав – Тиса – Дунав, а 12 km западно се налази река Тиса.

Захваљујући близини Зрењанина и Новог Сада, као највећих туристичких дисперзива, повољном географском положају и богатим културно-историјским наслеђем, на простору Меленаца, односно Бање Русанде се могу развијати здравствени, спортско-рекреативни, излетнички, сеоски, транзитни, ловно-риболовни, културно-манifestациони и конгресни облик туризма.

Карта 4: Положај Меленаца
(извор: Ауто-атлас Југославије)
размер: 1:550000

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Рељеф

Највећи део подручја Меленаца и Бање Русанде налази се на лесној заравни – од ушћа Мориша у Тису на северу до Панчева на југу, источно од алувијалне равни Тисе, односно, налази се на новобечејској лесној тераси, испресецаној уздужним депресијама, омеђеној алувијалним равнима Златице на северу, Тисе на западу и Бегеја на југу.

Меленци су у делу Баната у којем је терен, у целини гледано, раван. Од узвишења се јављају само хумке које су вештачке творевине, било да су подигнуте у време катастарског премеравања земљишта (атара) или као гробнице за време боравка хунских и монголских племена.

Просечна надморска висина је 82 m. Највиша тачка је Дебела Умка (85 m), а најнижа Барнићева доља (79 m).

Климатске прилике

Климатски подаци о овом простору су добијени из Метеоролошке станице у Зрењанину.

Температура ваздуха. Јануар је најхладнији месец (средња месечна температура је $-0,7^{\circ}\text{C}$), а јули најтоплији (средња месечна температура је 21°C).

Средње температуре по годишњим добима имају највеће вредности током лета (21°C), а најмање током зиме ($-0,6^{\circ}\text{C}$). Пролеће и јесен као прелазна доба имају готово истоветне температуре. Ипак, јесен је топлија ($11,09^{\circ}\text{C}$), а пролеће нешто хладније ($11,06^{\circ}\text{C}$). Средња годишња температура ваздуха износи $11,3^{\circ}\text{C}$.

Ветрови. С обзиром да су разлике у температурама ваздуха у ближој околини незнатне, ветар локалног карактера се готово не може појавити. Меленци се налазе у подручју где се мешају утицаји кошаве и северца.

Падавине. У овом делу Војводине, висина воденог талога је између 500 и 600 mm годишње. У сушним годинама је испод 400 mm, а у кишним достиже и 800 mm.

Хидрографске вредности

Језеро Русанда се налази на северозападној страни Меленаца. Има облик потковице, а површина му је 4 km^2 . Просечено је вештачким насипом на западни, плићи део (Мала Русанда) и источни и северни део (Велика Русанда). Језеро нема дотока, већ подземне изворске воде и атмосферски талози снабдевају језеро водом тако да и поред испаравања, ниво језера остаје исти. Под нормалним околностима, дубина језера износи од 0,5 до 1,5 m. Дно језера је покривено тамноплавим масним муљем, претежно неорганског порекла, веома чистим, са мирисом на сумпоро-водоник. Језерска вода је слична морској, има висок салинитет и алкална је.

Сланост језера произилази из састава околног терена. Уз језеро су откривене подземне термалне воде. За сада се у хидротерапијске сврхе користи термоминерална вода (температуре 32°C) из једне бушотине која припада категорији натријум хидрокарбонатних сулфидних хемотерми.

Језеро Острово лежи 6 km северно од Меленаца. Полукружног је облика и има површину од 6 km^2 . У језеру се налази рибњак.

*Слика 20: Језеро Русанда
Извор: Архива бање Русанда*

Од већих водених површина у близини Меленаца, налази се бара Окањ. Она је смештена 3 km јужно од Меленаца, ка месту Кумане.

Биљни и животињски свет

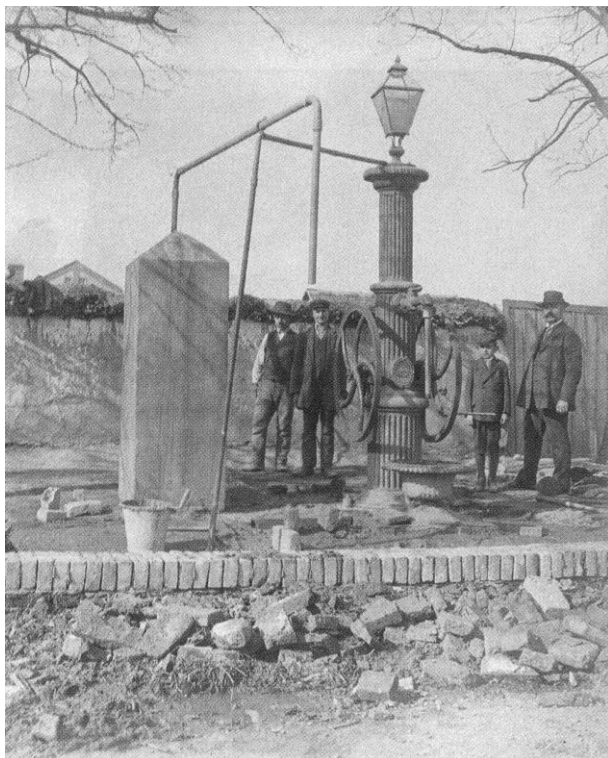
С обзиром да припада Панонском басену, подручје Меленаца обилује ниским травама. На ливадама и пашњацима је заступљена степска трава (зубача, слез, коприва, боквица, трскот, хајдучка трава и др.). На ораницама има коровске траве – кукољ, чичак, паламида и др. Око језера Русанда се могу наћи трска, рогоз и шаш. У пространом парку код језера Русанда, пружа се зелени појас у којем се налази 60 ha борове, липове и багремове шуме.

Животињски свет чине јелени, дивље свиње, зечеви, мишеви и др. До пре двадесетак година у подручју око језера Русанда је било доста барских и птица певачица, што је привлачило оринтологе.

ДРУШТВЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Становништво

Од свог настанка па до двадесетих година 20. века број становника Меленаца се, уз мање осцилације, стално повећавао. Године 1771. је било 376 домова, а 1777. године 1787 становника. Највише становника било је 1921. године, 9483. То је резултат повећаног наталитета после Првог светског рата. Од тада се број смањује, па је према попису из 1931. године било 8510 житеља. Ово смањење броја становника је било изазвано миграционим кретањима.

Слика 21: Један од бунара у Меленцима (почетак XX века)
(извор: књига "Меленци и бања Русанда")

После Другог светског рата почиње константно опадање броја становника. Већи пад броја житеља села види се на попису из 1981. године. Разлог је био иселјавање изазвано друштвено-економским променама. Миграције су највише биле усмерене према Зрењанину, Новом Саду и Београду.

Према последњем попису становништва (из 2002. године) село има 6737 становника (око 2400 домаћинстава).

Данас у Меленцима има највише Срба, који чине око 92 % укупног броја становника. У селу такође има и Мађара, Рома, Црногораца, Хрвата и Румуна.

ПРИВРЕДА

Основно занимање у Меленцима одувек је била пољопривреда (ратарство). Од давнина у Меленцима се највише гајила пшеница и кукуруз. Такође се гаје, али на знатно мањим површинама, јечам и овас. Од индустријских култура су заступљени сунцокрет, шећерна репа и соја. Крмно биље заузима најмање површине.

Меленци су некад били познати по производњи и сушењу камилице, све до 60-их година 20. века, када су површине под камилицом нестале.

На језеру Острво се налази истоимени рибњак, који припада рибарском газдинству "Ечка".

Индустрија се у Меленцима развија од 18. века. Тада су за прераду жита служиле суваче и ветрењаче. Године 1890. у селу је било седам ветрењача, а 1906. године суваче и ветрењаче је заменио парни млин, који припада предузећу Д Д "Житопродукт" из Зрењанина.

Данас се у селу налазе фабрика сточне хране, млекара и сушара са силосом. Фабрика сточне хране припада фирми Д Д "Медивет". Фабрика производи сточну храну за све врсте и категорије стоке.

Нафта се добија из десет бушотина, скупља у сабирну станицу и одатле одвози у Новосадску рафинерију нафте.

Постоји седам бушотина плина, које се већином налазе у јужном делу меленачког атара (који се зове Кентра). Гас се, након што се извади, одвози у рафинерију за плин у Елемиру.

Такође постоји још десетак бушотина које нису продуктивне.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ

У центру Меленаца, поред пута који из Зрењанина води за Нови Бечеј, налази се Српска православна црква, изграђена 1790. године. То је црква Светог Николе, а слави славу преноса мошти Светог Николе, 22. маја. Иконостас је осликао Арсеније Теодоровић 1806. године, а зидно сликарство урадио је Никола Алексић. Иконостас, који је рађен у барокном стилу, садржи 56 икона.

Слика 22: Унутрашњост цркве Свети Никола у Меленцима
(Извор: Књига "Меленци и бања Русанда")

Године 1859. Црквена општина Меленаца је направила уговор са сликарем Николом Алексићем око извођења радова на своду и зидовима храма. Великим композицијама украшене су јужна и северна страна храма, док су на своду представљене четири слике из Христовог живота.

Академски сликар Велизар Николић из Меленаца је 1881. године обновио је композиције на своду, као и поједине иконе. Руски сликар Атанасије Шелоумов рестаурирао је иконостас 1927. године, а цео храм је у потпуности обновљен 1934. године.

Ограду око цркве подигао је сеоски парох Никола Бибић из, некада веома моћне, племићке породице Бибић.

Слика 23: Црква Свети Никола у Меленцима
(фото: Б. Затезало)

Слика 24: Унутрашњост капеле Димитријевића
(Извор: Књига "Меленци и бања Русанда")

Иконе у капели је урадио Урош Предић 1908. године. Иконостас је украшен резбаријом у облику акантусовог лишћа и коринтским капителима.

У непосредној близини Српске православне цркве налази се дворца породице Бибић. У дворцу је смештен и оригинални архив који датира још из времена Марије Терезије. У

плану је отварање музеја који би сваком туристи дочарао начин живота на овим просторима крајем 18. и почетком 19. века.

Слика 25: Дворац породице Бибић у Меленима
(фото: Б. Затезало)

Породица Бибић је добила титулу грофа од Јенопоља тако што је прехранила Аустро-угарску војску која се налазила на том подручју током једне сушне године. У знак захвалности је од Марије Терезије добила ову титулу. Та породица се са правом може назвати добротворима села. Били су покровитељи свих културних дешавања у селу, улагали су у развој бање и села. Дворац је данас у орозулом стању, али се планира његово преуређење.

С обзиром да су Меленци смештени у равници, у којој је основна грана привреде пољопривреда, не смеју се занемарити ветрењаче које су некада биле заштитни симбол насеља. Прва ветрењача је изграђена 1820. године. Некад их је било седам, а данас постоји само једна - Бошњакова ветрењача (која је у веома лошем стању) и која није у функцији.

Налази се на излазу из Меленаца, према Кикинди, а изграђена је 1891. године. Има три пара млинских каменова и млела је све врсте житарица. Данас је једна од две сачуване у Банату. Ових млинова на ветар, по једном попису из 1885. године, у Банату и Бачкој било је 280.

Слика 26: Некадашњи изглед Бошњакове ветрењаче у Меленима
(извор: књига “Хроника Меленаца 1751-1941”)

ЗДРАВСТВЕНИ, РЕХАБИЛИТАЦИОНИ СЕКТОР У БАЊИ РУСАНДА

Бања Русанда је једино активно бањско лечилиште у Банату. Налази се на северној обали истоименог језера у Меленцима. Још од свог оснивања 1867. године, има лечилишну традицију засновану на коришћењу лековитих својстава минералног блата из језера Русанда, које се убраја у најлековитије у земљи. У хидротерапијске сврхе користи се термоминерална вода која спада у категорију натријум хидрокарбонатних сулфидних хемотерми.

Слика 27: Аутобус који је превозио путнике до бање Русанда (почетак XX века)
(Извор: Књига “Меленци и бања Русанда“)

О настанку имена Русанда постоји више легенди. По једној од њих, реч Русанда потиче од имена девојке Роксанде, која се несрећним случајем удавила у језеру. Друга легенда каже да је име настало по кожној болести русе, коју може да излечи блато из језера.

Лековитост воде и блата посведочили су бројни мештани који су се излечили, па су 1866. године послали језерску воду и блато на анализу у Беч. Охрабрени повољним налазом, исте године су основали акционарско друштво које је саградило дрвено купатило на источној обали језера. Године 1878. је издата дозвола за отварање бање на северној обали језера, где се и данас налази. Блато и вода из језера данас су увршћени међу најлековитије у нашој земљи.

Слика 28: Један од павиљона у Бањи
(Извор: Архива бање Русанда)

Тридесетих година 20. века, када доживљава туристички процват, Бања има пет хотел-павиљона, са укупно 150 кревета, приватни хотел "Ружа", са 30 кревета и велик број соба у домаћој радиности, изграђену инфраструктуру, објекат за разоноду и др. У сезони која је трајала од 1. маја до 30. септембра, број гостију се кретао до 2500. Шездесетих година 20. века Бања Русанда постаје здравствена установа тј. специјална болница за лечење параплегије и хемиплегије. Почетком 1959. године отворено је Одељење за рехабилитацију и Бања убрзо прераста у Центар за физикалну медицину, рехабилитацију и превенцију инвалидности.

Од тада па до данас Бања се непрестано изграђује и развија да би сада, као Специјална болница за физикалну медицину и рехабилитацију Русанда била једна од водећих и значајнијих установа те врсте код нас. Специјалност Бање Русанда је лечење уз помоћ минералног пелоида - лековитог блата које се уз термо-минералну воду веома успешно примењује у лечењу многих болести.

Здравствене услуге пружају тимови медицинских стручњака:

- 24 лекара специјалиста
 - 80 медицинских сестара
 - 60 физио-терапеута и радних терапеута
 - 2 логопеда
 - 1 клинички психолог
 - 1 социјални радник
 - 1 дијететичар
 - и одговарајући број медицинских сарадника
- У Бањи је запослено око 300 људи.

Слика 29: Један павиљон у Бањи
(Извор: Архива бање Русанда)

У склопу медицинске рехабилитације, бања Русанда може својим гостима да понуди лечење:

- обољења централног и периферног нервног система

- повреда коштаног-зглобног и мишићног система
- обољења крвних судова
- деформација која се појављује у дечијем узрасту
- запаљеног реуматизма у мирној фази
- дегенеративног реуматизма (артрозе и спондилозе)
- ванзглобног и метаболичног реуматизма
- дископатије и лумбоишиалгије
- последица реума и стања после прелома костију и хируршких интервенција на коштаног-зглобном систему
- кожных болести (псоријаза, хронични екцем, акне...)
- гинеколошких обољења (хронична неспецифична гинеколошка обољења и стерилитет)
- и медицинску рехабилитацију

Здравствене услуге у бањи пружају се амбулантно и стационарно. Бањски комплекс обухвата четири павиљона, капацитета 400 лежаја, у једнокреветним, двокреветним и трокреветним собама. Свака соба има посебно купатило са туш кабином, телефон и телевизор.

Ту су и сви пратећи садржаји који подмирују потребе бањског туризма: базен са термалном водом, фитнес сала, продавнице, амбуланта, лабораторија, апотека, конгресна сала, сауна и оближњи спортски центар са теренима за мали фудбал, кошарку, одбојку и тенис.

На основу структурне разноликости и туристичке атрактивности и функционалности, пре свега природних потенцијала, евидентних захтева и очекиваних тенденција на тржишту домаће и иностране тражње, ово место може бити атракција за туристе.

Током летњих месеци, бања Русанда својим гостима и посетиоцима приређује наступе тамбурашких оркестара, позоришне представе, гостовања културно- уметничких друштава, као што су фолклорне групе. Организује се и дочек Нове одине, а у јануару, традиционално се организује свечани светосавски бал, као и дочек православне нове године.

У бањи се такође одржавају и многи стручни скупови и симпозијуми са медицинском тематиком.

СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР БАЊА РУСАНДА

У склопу овог комплекса налазе се Спортски центар "Русанда Агровет", као и бања Русанда.

Локација на којој су објекти изграђени налази се на југозападном делу насеља Меленци у непосредној близини бање "Русанда" и мотела "Липов цвет". На локацији је изграђено више асфалтних и травнатих спортских терена и потребна инфраструктура за функционисање истих.

Код оцене микролокацијских карактеристика дате локације може се сматрати да је она повољна за делатност којој је намењена. Повољност која се односи на такву оцену је у њеном положају у односу на насеље и њено окружење, близина важније саобраћајнице, могућности проширење, и инфраструктурна опремљености.

Макролокацијске карактеристике за дату локацију такође се могу сматрати повољним. Ово се огледа пре свега у положају локације посматрано према другим садржајима у самом насељу, као и близина већег града као потрошачког центра.

Слика 30: Парк у бањи (Извор: С. Матић 2007)

Историјат изградње објекта

Поуздани докази о тачном времену градње објеката приликом процене нису били доступни. Према начину и стилу градње, примењеним материјалима, усменим информацијама и пописним листама предузећа, оправдано се може сматрати да су објекти изграђени 1994. године. Подаци о већим улагањима у одржавање објеката или доградњи истих, нису доступни а према стању и изгледу објеката може се сматрати да су они редовно одржавани.

Слика 31: Детаљ из Бање Русанда (Извор: С. Матић 2007)

Тридесетих година 20-ог века, када доживљава туристички процват, Бања има пет хотел-павиљона, са укупно 150 кревета, приватни хотел "Ружа" са 30 кревета и велик број соба у домаћој радиности, изграђену инфраструктуру, објекат за разоноду и друго. У сезони која је трајала од 1. маја до 30. септембра, број гостију се кретао до 2500. Шездесетих година Бања Русанда постаје здравствена установа тј. специјална болница за лечење параплегије и хемиплегије. Почетком 1959. године отворено је Одељење за рехабилитацију и Бања убрзо прераста у Центар за физикалну медицину, рехабилитацију и превенцију инвалидности.

Од тада па до данас Бања се непрестано изграђује и развија да би сада, као Специјална болница за физикалну медицину и рехабилитацију «Русанда» била једна од водећих и значајнијих установа те врсте код нас. Специјалност Бање Русанда је лечење уз помоћ минералног пелоида - лековитог блата које се уз термо минералну воду веома успешно примењује у лечењу многих болести.

Када је у питању СЦ "Русанда Агровет" најзаступљенија делатност је спорт. На теренима Фудбалског клуба "Русанда" свакодневно тренира стотинак чланова овог клуба разврстаних у 4 селекције (први тим, омладинци, пионири, млађи пионири).

На теренима СЦ Русанда Агровет може се видети велики број рекреативаца када то временске прилике дозвољавају. На теренима СЦ могуће је рекреирати се играјући тенис, кошарку, одбојку и рукомет.

Простори у оквиру спортско рекреативног центра

Асфалтни спортски терени

На локацији су изграђена три спортска терена са асфалтном подлогом и то: **Тениски терен са два игралишта** димензија 30,0 x 33,0 м, површине 990 м², **Велики тениски терен** димензија 36,6 x 18,3 м, површине 669,78 м² и

Терен за рукомет, кошарку и одбојку димензија 22,0 x 44,0 м површине 968,0 м².

Подлога за наведене терене изведена је од: песак 25 цм, камене мешавине шљунка 1-31 мм, 8 цм, битошљунак 5 цм, асфалтбетон-04 3 цм и слој за изравнавање (мастик). На свим теренима су одговарајућим бојама обележене границе терена и помоћне линије, а падови асфалтних површина изведени су према зеленим површинама. Иза чеоних страна изведена је ограда за лопте која се састоји од стубова израђених од гвоздених цеви фундираних на бетонским темељима самцима. Између стубова постављена је жичана, поцинкована мрежа.

Слика 32: Фудбалски терен ФК "Русанда" (Извор А. Дрљача 2007)

Травнати фудбалски терен димензија 105,0 x 70,0 м намењен за играње великог фудбала. Подлога је изведена полагањем травнатог бусена вађеног са квалитетног земљишта. На терену су постављени метални голови и кречењем су означене границе игралишта и помоћне линије.

Трибине за гледаоце изведене су поред великог тениског терена, а њихов капацитет је 300 места за седење. Израђене су у облику степеништа од армираног бетона са дуже стране игралишта.

Инфраструктура

Ограда изведена је од бетонских, квадратних стубова у бетонском темељу висина стубова је 1,8 м постављених на растојању 3,0 метара. Између стубова је постављена поцинкована плетена жичана мрежа "фармер жица".

Путеви и тротоари унутар локације изграђени су тако да повезују све објекте на локацији. Конструкција путева је изведена од шљунчане постелице дебљине 20 цм на коју је постављен носећи слој каменог туцаника од л 5 цм преко кога је изведен слој асфалт бетона 5 цм и на њега је постављен хабајући слој битошљунка 3цм ширина путева је 3,0 м.

Хидрантска мрежа за снабдевање објеката на локацији водом за заливање травњака изведена је од пластичних "окитен" цеви спајаних одговарајућим фитинзима и положених у земљу на дубини и од л ,0 м. Снабдевање водом изведено је из уличне водоводне мреже.

Спољна **расвета** изведена је на металним стубовима ослоњеним на армирано бетонске темеље самце. На врху стубова су уграђене живине светиљке заштићене пластичном млечено белом куглом. Стубови за осветлење се напајају електричном енергијом подземним каблом.

Мотел Липов цвет

У непосредној близини бање, удаљен стотинак метара, налази се мотел Липов цвет. Изграђен је 1974. године и располаже са 20 соба (50 лежајева). Свака соба има купатило. Мотел такође располаже рестораном и отвореном терасом. Ресторан има капацитет 250 особа, а тераса око 450. Смештајне капацитете мотела користе углавном посетиоци болесника у бањи. Мотел је окружен шумом и уређеним парком. У близини мотела је спортски центар "Агровет Русанда" са теренима за фудбал, тенис, кошарку и одбојку. Мотел се данас налази у сасатаву фирме З. Д. Д. Агровет.

ПРОМЕТ ТУРИСТА

Разлог доласка у Меленце већине туриста и даље је бања "Русанда", мада током последњих неколико година и сеоска слава и Светско првенство у кувању чобанског паприкаша привлаче све више посетилаца.

Највећи број пацијената који долази на лечење у Бању је из Војводине и то претежно из Новог Сада, Панчева, Вршца, Зрењанина и њихове околине.

Од укупног броја пацијената у 2003. години (1453), највише их је било из Војводине: 62%. Из Србије је било 32% а из БиХ 6% од укупног броја пацијената. Просек година пацијената је био око 65, од чега су 64% били мушкарци, а 36% жене.

У следећој табели је приказан преглед броја туриста, остварених ноћења и просечне дужине боравка у бањи "Русанда" за период од 1995. до 1999. године.

Табела 15: Статистички преглед о промету туриста

година	број туриста	број ноћења	просечна дужина борвака у данима
1995.	1388	42612	30,7
1996.	1412	44760	31,7
1997.	1340	43148	32,2
1998.	1339	45258	33,8
1999.	1374	37510	27,3

Извор: Интерна архива бање "Русанда", Меленци

ПОСТОЈЕЋИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

Здравствени туризам

Здравствени туризам има најдужу традицију и располаже функционално високо вредном развојном основом, која Бањи Русанди обезбеђује висок степен тржишне конкурентности (квалитетан пелоид, термоминерална вода, стручни кадар и савремена опрема, амбијенталне природне вредности). Његова доминантна традиција у досадашњем туристичком развоју мора бити још више унапређена, нарочито ако се имају у виду следеће тенденције у оквиру глобалне и селективне туристичке тражње: Перманентно се повећава тражња за услугама здравствено-рекреативног туризма, односно омасовљавају се путовања ради здравља на основу чега се процењује да ће у XXI веку овој вид селективног туризма прерасти у масовни покрет

Превентивна заштита и унапређење здравља људи постоје примарни задатак високо развијених држава, при чему се посебно популаришу природни лековити фактори.

Здравствени туризам представља континуитет садашње делатности Бање и ослања се на постојећу кадровску и материјалну базу (опрему). Када буде структурно усаглашен са широким спектром захтева тражње у домену здравствене превентиве рекреације, рехабилитације и лечења, заузимаће важну позицију у систему интегралног туристичког производа Бање Русанде.

Спортске активности у оквиру спортско рекреативног центра

Један од најпрофитабилнијих видова туристичког промета, што посебно истиче значај његове боље организације и ефикаснијег укључивања у интегрални туристички производ ширег простора око Бање Русанде.

Основу интензивнијег развоја овог вида селективног туризма, уз здравствене и рекреативне услуге бањског центра, чине терени и објекти спортског центра "Русанда", језеро Острово и канал ДТД. Боравак спортских екипа из земље (Београда, Шапца, Рашке, Бачке Паланке) и иностранства (Македоније) чини значајну ставку у туристичком промету и коришћењу бањских капацитета.

Формирањем спортско-рекреативног центра у оквиру Бање од постојеће спортско-рекреативне инфраструктуре била би обезбеђена веома значајна квалитативна компонента у целокупном туристичком производу у Меленцима.

У оквиру СЦ Русандра Агорвет одржавају се редовне тренажне активности када је у питању ФК "Русанда", чији чланови користе за тренинг главни, као и помоћне фудбалске терене. На фудбалским теренима се одржавају фудбалске утакмице ПФЛ Зрењанин, лиге у

којој се такмичи ФК ‘‘Русанда’’, као и утакмице лиге пионира и млађих пионира коју организује Фудбалски Савез Општине Зрењанин.

СЦ Русанда Агровет је место где често свраћају спортски тимови ради обављања припрема. Углавном су то фудбалски тимови, па се овај спортски центар може похвалити да је био домаћин многим екипа, као што су нпр. ФК’’ Силекс’’ из Кратова, ФК’’Обилић’’ из Београда, ФК’’Могрен’’ из Будве, итд. које су овде спровидиле припреме за предстојећа такмичења.

Турнирска такмичења су заступљена у летњем период, и њих организују рекреативци.

Треба споменути да је школски спорт веома заступљен у овом спортском центру. Многобројна школска такмичења и турнири се одржавају на теренима спортског центра.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Русанди су интервјуисани лица исте професије као и у другим комплексима у оквиру бања - лице запослено једна од особа која брине о рекреацији (1), затим особа задужена за пријем и организацију тренинга спортиста (2), лекар (3) и физиотерапеут (4). У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од 3,28 до 3,71. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Кањиже 3,71, тако да се, према оценама, може закључити да кањижа има регионални и шире регионални значај. Према мишљењу испитиваних лица, јаке стране Кањиже су природне вредности, квалификациона структура запослених и амбијент места, док су просечне оцене дате за остале елементе.

Елементи валоризације	Лекар	Особа за рекреацију	Особа за спорт	Физиотерапеут	Аутор
Туристичко-географски положај	3	3	3	3	3
Природне вредности	4	4	4	4	4
Антропогене вредности	3	3	2	2	4
Квалитет смештајних капацитета	3	3	3	3	3
Опременост објеката за спорт и рекреацију одоварајућим инструментаријем (справе за рекреацију, спорт; стазе, базени)	3	3	3	3	4
Квалификациона структура запослених	4	4	4	4	4
Амбијент комплекса и околине	3	3	4	4	4
Општа туристичка вредност	3,28	3,26	3,28	3,28	3,71

БАЊА БЕЧЕЈ КАО ЗДРАВСТВЕНИ И СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Бечеј је насеље у централном делу Потисја, тј. на крајњем истоку Бачке. Данас има око 30 000 становника (90,8 ст/км²)

Град, као и цела општина, граничи се са општинама Ада и Бачка Топола на северу, на западу са општинама Мали Иђош и Србобран, а на југу са општином Темерин и Жабљом и на истоку границу представља ток Тисе, тј. њено одсечено корито тзв. мртва Тиса.

Општина Бечеј повезана је са целом територијом Србије железничким и друмским саобраћајницама као и пловном реком Тисом. Бечеј је раскрсница путева регионалног значаја. Најважнији је асфалтни пут, меридијанског правца пружања, Нови Сад-Темерин-Бечеј-Сента-Хоргош-Сегедин. Од њега се према западу и истоку грана већи број путева, од којих је регионалне важности пут Сомбор-Врбас-Србобран-Бечеј- Нови Бечеј-Кикинда. Друмски прелази-мостови на Тиси код Бечеја преко бране и други код Титела, Жабља, Сенте и Новог Кнежевца олакшавају везе између Бачке и Баната. Са главним градом Покрајине добро је саобраћајно повезан, што доказује број аутобуса који саобраћају на релацији Нови Сад-Бечеј и Бечеј-Нови Сад.

Преко Тисе Бечеј је повезан и са Новим Бечејом, а истим правцем осцилира и према Зрењанину. У непосредној близини налази се и аутопут Београд-Нови Сад-Суботица-Будимпешта. Од Београда Бечеј је удаљен 130 км, од Новог Сада 50 км, а од Суботице 70 км. Железнички саобраћај тренутно не функционише у довољној мери, осим можда за неке локалне дестинације и за теретни саобраћај, мада има потенцијала, нарочито у ланцу међународног саобраћаја. (Румунија, Бугарска, македонија и др.)

Кроз Бечеј као и општину пролазе два значајна пловна пута и то Тиса и Велики бачки канал. Тренутно не постоји право пристаниште на Тиси, али је у плану да се оно изгради и то баш у Бечеју, тј. на десној страни Тисе. Тиса, иако међународна пловна река сада се не користи за туристички траснитни саобраћај као Дунав.

(Мамула, 2002,5)

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ

Релјеф

Релјеф општине Бечеј састоји се од 3 карактеристична елемента: лесног платоа, лесне терасе и алувијалне рани.

Лесни плато на овом простору представљен је сниженим и сведеним источним крајем, мада неки истраживачи, на основу висинске разлике и карактеристика микрорелјефа, тврде да он овде и не постоји.

Лесна тераса се простире на три пута већој површини од лесног платоа и са својих скоро 31253 ха заузима 64,24% површине. Она постоји на скоро свим атарима осим милешевског.

Део алувијалне равни северно од локалитета Медењача назива се Доњи велики рит, а његов крајњи источни део Окрет. Северно од Бачког Градишта налази се Горњи рит, а источно од њега до Мртве Тисе простире се Доњи рит. Алувијална равна Тисе према реци заштићена је насипима, а насип који штити Бечеј појачан је бетонским материјалом. На јужној периферији града алувијална равна пресечена је ушћем Великог бачког канала у Тису и њен највећи део користи се као пољопривредно земљиште повољно за хидрофилне културе, као и за пречишћавање рибњака (655 ха). Један део инундационе равни испред насипа код Бечеја претворен је у градско купалиште са викендицама на стубовима прилагођеним одбрани од поплаве. Такође, део инундационе равни између насипа и лесне терасе на којој се налази Бечеј, искоришћен је као врло лепа и угодна рекреативна зона са ресторанима (нарочито риблим), услужним радњама, шеталиштем као и бројним стамбени објектима. Када је у питању релјеф Бечеја са туристичке тачке гледишта постоје потенцијали за риболов и лов као и за рекреативне активности. (Царић, 1984)

Гледајући релјеф у целини долазимо до закључка да у општини Бечеј постоје услови за развој туризма. Нарочито погодне за лов на бројну дивљач су лесна тераса и алувијална равна, док су обале тисе погодне за рекреацију и риболов.

Клима и спортско-рекреативни туризам

Бечеј има умерено континенталну, панонско-степску климу. Колебање средњих месечних температура у Бечеју је 23,1°C, док је распон између апсолутног максимума и минимума врло велики и износи 70,2°C. Лети стабилно време с повременим пљусковима формира се под утицајем азорског антициклона, док се зими хладно и ветровито време формира по утицајем сивирског антициклона. Средње месечне температуре су најниже у јануару (-1,5°C), затим у фебруару (0,7°C) и децембру (1,3°C). Најтоплији месеци у години су јун, јул и август са максималном температуром у јулу од 21,6°C. Средња годишња температура у Бечеју износи 11°C.

Главна сезона, када човек има оптималан осећај у одећи или без ње траје 4 месеца. То је период од почетка јуна, па до краја септембра када температура варира од 17,4 –21,6 °C. Предсезону и потсезону чине месеци април, мај и октобар са температурама од 11,8-16,5°C. То је време погодно за шетњу и спортове на отвореним теренима.

Према метеоролошкој станици Врбаса, удаљеној 30 км од Бечеја, основне карактеристике ветрова који дувају у Бечеју су следеће:

- доминантни правци ветрова су СЗ и ЈИ
- најмању фреквенцију имају јужни, северни и југозападни ветрови
- зими најчешћи и најјачи ветар дува са ЈИ-кошава
- у пролеће јачина ветра из овог правца опада и почиње да доминира ветар из СЗ правца
- лети северозападни ветар има два пута већу фреквенцију него југоисточни
- у јесен је доминантан ветар са југоистока
- тишине се најчешће јављају лети.

Годишња количина падавина у Бечеју износи 621 мм. Максимална количина падавина је у јулу 70 мм, затим у јуну 69 мм, док је минимална у марту 33мм и октобру 35 мм. Највише падавина има лети 30,76%, затим зими 24,32% па у пролеће 23,51% и на крају у јесен 21,42%.

На основу датог прегледа погодног времена у Бечеју, види се да су у главној сезони оптимални готово сви климатски чиниоци, значајни за угодан боравак туриста. У главној сезони постоје услови за све активности: купање у отвореним базенима, за спортове и рекреацију на отвореним базенима, као и за шетње по околини. У предсезони и посезони, због нижих температура ваздуха, а нарочито у априлу и октобру изостаје само купање у отвореним базенима.

Хидрографија и спортско-рекреативни туризам

Површинске воде. На подручју целе општине веома значајна је Бељанска бара, удаљена 3 км од старобечејских салаша, затим речица Чик, која је значајна за порибљавање, Бисерно острво, удаљено 15 км од Бечеја, Тиса и Велики бачки канал, који укупно чине 83 км токова.

За Бечеј је нарочито значајна река Тиса која се налази у његовој непосредној близини. Тачније, на десној страни исте реке лежи Бечеј, док се на супротној страни налази Нови Бечеј. Тиса је за Бечејце нарочито значајна због риболова, купалишта и уопште као рекреативна зона. Вештачка река, тј. Велики бачки канал обухвата 22 км југоисточног дела ове територије. За њега су карактеристични устав и преводница са две коморе. Са туристичког аспекта нарочито је интересантна преводница тзв. Шлајз. Као главна туристичка атракција у првој половини XX века (1945. год.) ова импозантна грађевина савршене конструкције била је једано од врхунских достигнућа свог времена које је привлачило пажњу пролазника. Пројектовао је Алберт Хајц, мада Бечејци веома често гостима пласирају причу да ју је пројектовао лично Ајфел. Североисточно и источно од Бечеја налази се Мртва Тиса која је настала одсецањем тј. регулационим пресецањем некадашњих меандара Тисе и њиховим измештањем западно од данашњег корита. Нарочито важан догађај за Бечеј било је

подизање бране на Тиси 1977. године. Ова брана представља највећи објекат у хидросистему Дунав-Тиса-Дунав и веома је значајна по томе што се преко ње остварује најкраћа друмска веза између Бечеја и Баната коју чине мост са коловозом од 7 м и две пешачке стазе од 1,5 м (Петровић, 2001)

Подземне воде. Дубина прве издани креће се између 243 цм и 273 цм, а годишње прима од 24 до 29% падавина. Први покушај бушења артешког бунара био је 1893. године у центру града, међутим ни на дубини од 216 м вода није била за пиће. Следеће године бушено је још 37 м дубље, при чему се на 253 м дубине дошло до пијаће воде.

Почетком XX века (1904. год.) избушена су два артешка бунара на месту данашње Јодне бање на дубини од 390 и 350 м, док је касније избушен још један бунар на дубини од 280 м. Данас се ови бунари не користе али постоје нови бунари са термоминералном водом који су ископани 1985. године. Ова вода, која спада у категорију натријум-бикарбонатних, хлоридних, јодних и сулфидних хипертерми (62,3°C), користи се у терапијске сврхе као и за загревање Јодне бање.

ХЕМИЈСКИ САСТАВ ЛЕКОВИТЕ ВОДЕ ЈОДНЕ БАЊЕ У БЕЧЕЈУ

Лековита вода Јодне бање у Бечеју потиче из 5 извора: бушотине Бч-2/Х и четири артешка бунара означена од 1-4. Бушотина Бч-2/Х налази се на 150м од реке Тисе, на дубини 1020м. Т 62,3°C, а издашност 1700 л/мин, специфична тежина 1,002, пХ 8,27, суви остатак на 180°C је 2,82 гр/лит.

Категорија воде: Натријум-бикарбонатна, хлоридна, јодна и сулфидна хипертерма.

Индикације: запаљенски реуматизам, дегенеративни реуматизам, екстраартикуларни реуматизам, последице траума, ратних рањавања, стања после прелома костију и хируршких интервенција на коштаном-зглобном систему, кожне болести и псоријаза и хронични екцем.

Вода из остала 4 бунара је сличног хем. Састава, али ниже температуре (21°C), па се њиховом комбинацијом постиже жељена температура. (Пејчић-Бугарски, 1992)

За Бечеј је карактеристичан и тзв. Жути бунар који се налази у центру града, као и још 4 бунара на другим локацијама, који су распознатљиви по жутој, мекој води погодној за прање, а нарочито за пиће. Воде бечејских артешких бунара су млаке и имају лековито својство, а такође их карактерише богатство угљоводоничног гаса.

У целини, Бечеј располаже са атрактивним хидрографским вредностима. Термоминерални извори се одавно користе за лечење разних болести. Река Тиса, поред својих рекреативних својстава има и естетска својства. На обали Тисе је изграђено шеталиште и плажа са викенд зоном. Тиса је, као и канал ДТД и Чик, веома погодна за риболов.

Биљни и животињски свет

Посебан значај у туристичким кретањима имају биљни и животињски свет. Они много доприносе привлачењу туриста. Лепи пејзажи и биљна испарења представљају прворазредне рекреативне елементе.

На ивици лесне терасе, поред канала, на многим местима у виду дрвореда распрострањен је багрем, док се у насељу често види кестен. Необрађени делови алувијалне равни Тисе су под разном хидрофилном вегетацијом.

Животињски свет постаје све атрактивнији фактор модерног туризма. Шумски предели, реке и баре су природне средине многих крупних и ситних животиња, пртица и риба. На бази овог богатства развили су се посебни облици туризма; ловни и риболовни.

Потисје, са својом шумском зоном и ратарским површинама, пружа могућност за одлазак у лов на бројну дивљач. Уска шумска зона дуж реке погодна је за лов на зечеве,

јаребице и срне, а бечејски рибњак за лов на дивље патке. У прошлости су природни услови за развитак риболова били повољнији него данас. Многоброји рукавци Тисе, широко пловно подручје нерегулисаних токова реке као и простране баре и мочваре, којима је обиловало ово подручје, пружали су врло повољне услове за развитак риболова у овом крају. (Царић, 1984)

Становници Бечеја у оквиру своје туристичке понуде би требало да више пажње посвете валоризацији локалитета (Меденача, Ботра, перлек) или барем њиховом обележавању како би будуће посетиоце упознали са историјом постојања овог града. Такође, с обзиром да Бечеј пружа погодности за лов и риболов и да су ловачка удружења добро организована у локалним оквирима, требало би ову понуду проширити на даље дестинације и то путем медија или евентуално сарадњом са осталим насељима на Тиси.

КУЛТУРНА ДОБРА

Бечеј је град богате културно прошлости као и садашњости.

Археолошка налазишта. Међу највећа села у нашој земљи спада Бачко Петрово Село, које се простире на северној страни општине Бечеј. У близини данашњег села откривена су станишта из неолита, сарматски гробови, а у највишем слоју аварска некропола. Ово указује да је оно од давних времена било привлачно за насељавање. (Царић, 1984,201)

Споменичке туристичке вредности. Што се тиче грађевина, најстарији објекат у граду, тј. у центру је Католичка црква изграђена у 18. веку у стилу класицизма, док јој је унутрашњост у барокном стилу. Најпознатија слика ове цркве је "Успење богородице" на олтару коју је насликао познати бечејски сликар Мор Тан.

У њеној близини налази се зграда бившег хотела "Централ" у којој се данас налази Дом културе. Испред ове цркве налази се централни градски трг са богатом историјом. Данашњи изглед трг је добио 1979. године, а мештани га зову "Погача" због округлог облика. На западној страни трга налази се зграда Скупштине општине Бечеј из XIX века, задужбина баронице Еуфимије Јовић. На истоку трга је српска православна црква из XIX века, која је грађена у комбинованом стилу касног класицизма и барока. Она представља монументално здање града, а значајна је и по томе што се њен иконостас састоји од 63 слике, које је изградио познати српски сликар Урош Предић. У цркви се налази и још 5 слика истог уметника.

На крају, на центру трга налази се споменик слободи-женска фигура племенитог и енергичног лика висока 4,5 м, изливена у бронзи, која симболизује све оно шта је град претрпео и чему се надао. Споменик стоји на постолу, обложен јабланичким мермером, а испод се налази језерце које се повремено пуни водом нпр. за време Мајских игара.

Вредна помена је и капела велепоседника Богдана Дунђерског из 1923. год, освештена и изграђена у неовизантијском стилу. Занимљива је и њена унутрашњост, која се састоји од 12 икона, "Тајне вечере" изнад врата и 3 мозаика на порталу, за коју је заслужан сликар Урош Предић, близак пријатеља велепоседника. Иначе, капела се налази у оквиру комплекса дворца тј. данас хотела "Фантаст".

Уметничке вредности. Што се тиче културно-историјских институтција, свакако вредне поемна су и следеће: Градски музеј и галерија, који располажу са око 10000 музејских предмета, 20000 фотоса, књига и других докумената, народна библиотека са читаоницом, огранак Историјског архива и Центар за културу "Вук Караџић" са галеријом "Круг" и кафе галеријом "Либеро". (Ујхази, 1991)

ИСТОРИЈАТ РАЗВОЈА БАЊЕ БЕЧЕЈ

Бању је основао Карољ Шаш 1904. године као "Сумпорно јодно купатило". У то време бања је имала као изворе четири артершка бунара, где је вода долазила из дубине од око 400 м. Према анализи Беле Спигел-а (1914. год.) вода је припадала карбонатно-алкално-земноалкалним хипотермама (21°Ц). Индикације за пиће су биле оболења од јетре, слезине и желудачне болести, а за купање реуматизам, ишијас, болести костију и мишића, повреде костура, узетост, скрофулоза, женске болести, малокрвност, очне болести.

Купатило је имало 22 кабине, 30 када са 20 тушева, 3 базена са хладном, топлом и врућом водом, одељења за масажу, одељење за лечење блатом са кадама, тушевима, одељење за купање са угљендиоксидом и кисеоником. Бања је била отворена преко целе године. Посета око 3500 страних гостију.

У послератном периоду развој Бање бележи силазну линију, бањска вода се користи највише за хигијенско купање, а ређе се користи пелоид и минерална купања.

Слаба материјална улагања и незаинтересованост постојећих здравствених служби за коришћење природног фактора, Бања је дочекала средину деведесетих година потпуно оронуте зграде, застарелих постројења, уз посету мањег броја највернијих гостију. Али средином деведесетих година отворена је нова бушотина топле, минералне воде. Општина Бечеј је реновирала стару зграду Бање, опремила је савременом опремом за балнеотерапију и предала је на коришћење Дому здравља 1985. год. У зграду Бање је измештена Служба за физикалну медицину и рехабилитацију са комплетном апаратуром за физикалну терапију и кадровима.

МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА БАЊСКОГ ТУРИЗМА

Што се тиче смештајних капацитета, Бечеј располаже са 2 хотела од којих се један налази у самом граду, а други на 12 км даље од града. Први хотел је хотел "Бела Лађа" (****) који се налази у непосредној близини Тисе. Удаљен од центра града 500 м смеште је у оази Горанског Градског парка на површини од 3700 м². Хотел је изграђен 1996. године и располаже са 24 двокреветне собе и 6 апартмана добро опремљеним и максимално 90 гостију, као и са националним рестораном са терасом чији капацитет је 150 места, великим рестораном са терасом за 400 гостију, салон рестораном и аперитив баром. До хотела су изграђени добри прилазни путеви, а хотел располаже и са пространим паркинзима.

Драгуљ бечејске туристичке понуде је замак бившег велепоседника Богдана Дунђерског преуређеног у хотел Б категорије "Фантаст". Изграђен је 1923. године и располаже са 50 лежајева и 2 апартмана, једним рестораном, конгресно салом, 2 тениска терена, једним базеном на отвореном који не функционише од Другог светског рата, малим привредним аеродромом и прелепим парком. Овде се налази Бечејска ергела са око 70 коња пунокрвне енглеске пасмине за галопске трке, као и са полукрвним коњима холштајн расе за препонске трке. Туристима стоји на располагању и школа јахања, као и возња фијакером лети, а саоницама зими (Петровић, 2001)

Радна јединица за физикалну медицину и рехабилитацију "Јодна бања"- Бечеј функционише као амбуланта, нема смештајних капацитета (пре десетак година је укинут стационар), већ пацијенти долазе само на дневно лечење, односно амбулантно.

Медицински део Бање

Бечејска бања се користи од 1904. године када је Шош Карољ отпочео изградњу купатила. Од почетка постојања па све до данас бања је била на добром гласу и имала велики значај у лечењу разних болести, због чега је и била посећена како од стране људи

широм наше земље тако и од стране посетилаца из Европе. Бања располаже с 22 кабине са кадама једним базеном. Некада је ту било три мања базена, да би се рушењем преграда између њих добио базен површине 21м². Базен је испуњен термоминералном водом која се догрева на температуру 36-37°Ц. Један од значајних начина лечења у бањи јесте и терапија пијењем воде и облагањем блатом. Кинезитерапија је омогућена у сали за вежбање, са одређеним садржајем.

Од недавно бања је опремљена са две хидрогалванске каде, три каде-минералне купке, једном хабард кадом и једном четворочелном купком као и са свим осталим неопходним апаратима и опремом за лечење. У бањи се не борави, али се служба обавља целог дана са двојицом специјалиста и стручним особљем. Осим становника Бечеја и његове ближе и даље околине, бању користе и спортисти јер се она налази у близини СРЦ "Младост", ВК "Бечеј" и других сличних установа (Боројевић, 1999)

У бањи се примењују следеће врсте терапија: електротерапија, парафинотерапија, хидротерапија, пелоидотерапија, кинезитерапија. Осим стандардних услуга, пружају се и ванстандардне услуге: подводне масаже, примена блата.

У бањи се углавном лече пацијенти из Чуруга, Србобрана, Пивница, а они који су ван Фонда за здравство лече се приватно.

Медицинске услуге пружају лекари специјалисти, медицинске сестре са вишом, односно средњом стручном спремом.

Годишње расположив број места за рехабилитацију у бањи бечеј према врстама терапија је следећи: највише места има на физиотерапији, затим на хидротерапији, а потом на кинезитерапији.

Табела 16: Лица на рехабилитацији према врсти трехабилитације (медицинске)

Врсте терапије	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
Кинези терапија	-	-	777	1432	1488
Физиотерапија	-	-	1657	2891	2058
Терапија радом	-	-	-	-	-
Хидротерапија	-	-	1218	2517	1775
Психотерапија	-	-	-	-	-

Извор: Статистика Дома здравља у Бечеју

Табела 17: Укупно посета према врсти рехабилитације

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
кинези терапија	32749	22983	18324	19360	17410
физиотерапија	58176	45411	36618	31370	25970
терапија радом	-	-	-	-	-
хидротерапија	22909	12875	12774	13350	12405
психотерапија	-	-	-	-	-

Извор: Статистика Дома здравља у Бечеју

Када се посматра број лица и посета према врстама рехабилитације, запажа се да је у периоду 1998-2002. , највише лица користило услуге физиотерапије, затим кинезитерапије и хидротерапије.

У периоду 1998-2002. просечно годишње било 7000 посета лекару, а од тога првих посета око 2000. Код осталих медицинских радника било је у просеку 20000 посета.

Када се упоређује број корисника који су се лечили приватно и оних који су долазили преко Фондова за здравство, 2002. године је 62,2% пацијената који су се лечили било осигурано, односно покривени су трошкови лечења од стране Фондова за здравство. То указује на доминантну задрвартсвено-лечилишну функцију ове бање.

ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

У зависности од трајања кретања и боравка туриста заступљени су излетнички и стационарни туризам, који су у тесној вези са развојем спортско-рекреативног, ловног, риболовног и здравственог туризма у општини Бечеј.

Ловни туризам је значајан извор прихода. Иако у ловном туризму учествује релативно мали број људи, економски ефекти остварени одстрелом дивљачи и услугама су веома значајни. Општина Бечеј има повољне услове за развој ловног туризма: одликује се богатством птица, ниске и високе дивљачи. Шумска зона дуж Тисе атрактивна је за лов ниске дивљачи и то: зечева, јаребица, фазана, а делом и високе-срна. Док је рибњак погодан за лов на дивље патке. У смислу очувања дивљачли од ловокрадица, контроле улоаи заштите природе широм општине постоје ловачке организација. Ловачко друштво-Бечеј је основано 1951. године и броји око 200 активних чланова. Бави се размножавањем и репродукцијом ситне дивљачи. Ау сезони лова бави се наплатом такси за одстрел дивљачи

Поред погодних природних услова за развој ловног туризма, у општини Бечеј недостају специјали рецептивни капацитети са одговарајућом понудом кулинарских специјалитета, као и трогвинске радње са прибором намењеним ловцима. Највише прихода остварује се од наплате такси за одстрел дивљачи, а најмање о правих туристичко-угоститељских услуга и улсуга саобраћаја.

Поред ловног, риболовни туризам је веома значајан за ово подручје. Захваљујући богатству рибом, риболов је развијен на реци Тиси, Чику, каналу ТД и Бељанској бари. Од 1974. године на Тиси је укинут привредни риболов, а Тиса је проглашена реком коју користе само спортски риболовци, како би се количина риба што више увећала и заштитиле многе врсте риба које су постале реткост у Тиси.

Здравствено-лечилишни туризам је једна од најстаријих врста туризма у овом крају. Основу за развој лечилишног туризма представљају бушени бунари са термоминералном водом, о којима је раније био речи. Међутим, овом виду туризма требало би посветити много више пажње, пре свега материјалној бази Потребно је изградити стационар, затим базене у бањи, који се налазе на отвореном, вратити поново у функцију. То би били неки од корака да Јодна бања Бечеј не буде само лечилишни, већ и прави бањски, односно туристички центар.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

Бања у Бечеју изузетне потенцијале за развој бањског туризма као и спортско-рекреативног туризма, али тренутно је у њој заступљен само амбулантни тип лечења, односно развијена је само лечилишна функција. Спортско-рекреативна је запостављена. Оцене за смештајне капацитете нису најниже, због постојања хотела "Бела лађа" у близинибање, али цене смештаја нису повољне као у осталим бањама које имају стационар, па се може рећи да то и није велика повољност за пацијенте који се лече у бањи. Према речима рецепционара хотела "Бела лађа", јако мало пацијената бање борави у овом хотелу, тако да би изградња стационара у будућем периоду била приоритет, да би се могло говорити о побољшању развоја и лечилишне, па и туристичке функције. Особље је давало оцене које су више у односу на стварну општу туристичку вредност бање. Примећује се да медицински радници нису довољно компетентни за туристичку валоризацију бања, из разлога што у оцењивању занемарују туристичку функцију бање, односно посматрају бање само као лечилишне центре. Према мишљењу аутора бања у Бечеју има општу туристичку вредност 2,5, односно има само локални значај.

Елементи валоризације	Лекар	Особа задужена за спорт рекреацију	рецепционар хотела "Бела лађа" Бечеј	Аутор
Туристичко-географски положај	5	5	4	3
Природне вредности	3	4	3	3
Антропогене вредности	3	3	3	2
Квалитет смештајних капацитета	2	2	3	2
Опремљеност објеката за лечење одговарајућим инструментаријем (сале за терапије, базени..)	3	3	5	2
Квалификациона структура запослених	5	5	4	3
Амбијент бањског места	3	4	4	3
Општа туристичка вредност	3,5	3,7	3,7	2,6

БАЊСКИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ ТЕМЕРИНА

Темерин се налази на 20 км северно од Новог Сада, у близини међународног европског географско-туристичког пута, који га повезује са Мађарском и околиним земљама на једној страни, а преко Београда и Ниша са Грчком и Турском, на другој. Осим тога, значајна је раскрсница и регионални путни правци према Зрењанину, Бечеју, Суботици, Сомбору и Новом Саду.

Темерин је изграђен на Бачкој лесној тераси, са утолеглицама и гредицама (X=77м до 85,5м. В), на кварталним наслагама моћности око 2 000 м.

Ово приградско насеље је седиште једне од 45 општина у Војводини, која има површину 162 км² (на 43. месту је по површини).

Према последњем попису становништва, у Темерину живи 16 931 становник, што је 68 % од укупног броја становника Општине. Поред општинског седишта Темеринској општини припадају још два насеља - Сириг, са 2.542 становника и Бачки Јарак са 5.426 житеља. Након распада СФР Југославије у насељима Општине, регистровано је и око 5 000 избеглица.

Познато је, да је војвођанска популација у правој демографској кризи. Међутим, насеља општине Темерин припадају мањој групи насеља прогресивног типа, 110,4 % индекс 1991/1981 раста броја становника, а у Темерину 114,2 %. То је последица не само природног прираштаја, већ и привредног раста Новог Сада у чијој је гравитационој сфери цела Општина, али и последица привредног развоја Темерина.

Темерин је средњошколски центар, у њему постоје аматерска фолклорна друштва, стари Каштел, градски парк-арборетум. Развијен је привредни центар. Последњу деценију у успону је, нарочито, приватно предузетништво.

Као приградско насеље Новог Сада и седиште општине, Темерин има и даље тенденцију раста: привредног, популационог, туристичког.

Хидрогеолошке карактеристике подручја Темерина

До знатних дубина се наизменично смењују, водоносни, најчешће песковити слојеви, са водонепропусним слојевима, обично глиновитог састава.

Јегричка је једини површински ток. У Општини Темерин тече дужином од 18 км, од укупних 65,4 км. Ток Јегричке је канилисан.

Подземне воде Општине Темерин релативно су добро проучене и показују да се водоносни слојеви налазе на различитим дубинама.

Фреатске издани налазе се на просечној дубини од 200 до 300 цм, а њихова најмања дубина износи свега неколико сантиметара .

Артешка издан је на дубини од сто и више метара и њено кретање се стално прати, на већем броју бунара (пијезометријски ниво). Са порастом дубине, температура подземне воде, на подручју Темерина брзо расте, што потврђује податак да температурни градијент овог геохидрогеолошког локалитета, износи свега 14 м, што је знатно мање од просечног (33 м), па чак и од просека геотермски значајних подручја Војводине (18 м).

Термоминералне воде поред, плодног земљишта , највеће је природно богатство Темерина.

Историјат коришћења Темеринске термоминералне воде

Темеринска термоминерална вода користи се за лечење, реуматских болести, од 1914. године. Годину дана раније у дворишту Грише Андрашија власника дрваре, мајстор Шош из Бечеја, избушио је бунар дубок 417 м. Температура воде је била 29 Ц°, жућкасте је боје, сумпоровита.

На имању Марије и Грише Андраши, изграђен је базен димензија 15 м x 12 м. Вода у базену је била дубока 2,50 м, за одрасле и 0,90 м за децу изграђено је и купатило, које је имало 3 собе са по две каде и 3 собе са по једном кадом.

За загревање купатила, као и куће Грише и Марије Андраши користио се метан, као пратилац термоминералне воде . И данас у соби у којој је живела Марија Андраши (све до априла 1999. године) , сачуван је димњак кроз који је пролазио метан, али се одавно не користи.

Документацију о првом купатилу и базену, чува ћерка Марије и Грише Андрашија.

Године 1941/42 изграђена је централа за струју, на бази метана, која је касније претворена у млин .

У Темеринском парку, 1914. године радило је и купатило са три каде.

Године 1950 купатило Грише Андрашија је национализовано . Постало је власништво Комуналног предузећа “Јединство ”. Од 1955. године ради под називом : “Народно купатило “ .

Секретаријат унутрашњих послова - Одељење за противпожарну заштиту, затворио је Купатило (31. маја 1978), због метана .

Године 1982 - Купатило је поново отворено и данас ради , као и отворени базен, а вода за пиће се користи из бунара, на неколико метара од Купатила.

Хемијско - минеролошке карактеристике Темеринске термоминералне воде

Од хемијско-минеролошког састава воде зависи њено балнеолошко дејство, а од многих фактора да ли ће и како оно бити коришћено.

Темеринска вода, не само да је богата различитим минеролошким елементима, чија концентрација изнад нивоа лековитости, већ је и топла, спада у групу топлих вода , с обзиром да јој температура премашује 20 Ц°. Стога, темеринска термоминерална вода је хипотерма .

Стални пратилац Темеринске термоминералне воде је метан, који је како је истакнуто, коришћен за загревање и просторија.

Хемијско-минеролошки састав темеринске термоминералне воде анализирани су : А. Леко (1917); истраживачи Института за физику Природно-математичког факултета (Јањић, 1979) Универзитета у Новом Саду Нафтагас РО за истраживање и производњу нафте и гаса - ООУР “Техника “, Нови Сад 1984).

Комплетна минеролошка анализа састава Темеринске термоминералне воде урађена је 1984. године и то :

- 17.10.1984. године на бушотини у Отвоном базену и
- 26.11. 1984. године на бушотини из 1914. године - Купатило и бунар

Табела 18: Општи хемијско-минеролошки с темеринске термоминералне воде (1984)

Параметри	Базен	Купатило	Мерна јединица
дубина	526-607	397 (417)	у м
издашност	1 340	384	л/ мин
температура	40	26,5	Ц
изглед	прозрачна	без суве материје	
боја	светложута	жућкасте	
мирис	металних цеви	карактеристичан	
мутноћа	3	0,4	на мг/лSiO ₂
густина(20 Ц)	1003,79	1 003,44	кг/м ³
површински напон (20 Ц)	0,0725	0,0634	н/м
пХ	7,70	8,00	
п-алкалитет	0	0	мол/ХЦл/м ³
м-алкалитет	31,32	23,0	мол/ХЦл/м ³
укупна тврдоћа на ЦО ₂	1,10	1,5	мол / м ³
карбонатна тврдоћа пр.на ЦиО	1,10	1,5	мол/м ³
укупна минерализација	3,4496	2,4	гр/л
салинитет(ЦнаХЦл)	0,8481		г/л
потрошња КМнО ₄	189	189,0	мг/л
неоргански азот	22,42		мг/л
елементи у траговима			
манган (Мн)	1,0	29 (10на3)	мг/л
олово (Пб)	34	69	10на 3 мг/л
цинк(Зн)	9	42	10на 3 мг/л
стронцијум(Ср)	100	0,24	10 на 3 мг/л
Литијум (Ли)	50	0,05	10 на 3 мг/л
Силицијум(Си)	3,50	0,50	мол/м ³
ј е д И њ е њ а			
амонијак(НХ ₃)	27,34	10,38	мг/л
метаборна киселина (ХБО ₂)	2,19	1,09	мг/л
метасилицијумова киселина (Х ₂ Си) ₂	4,54	1,3	мг/л
хидрокарбонат(ЦО ₂)	689,00	506,0	мг/л
колоидни			

раствори			
SiO ₂	0	0,40	мг/л
(Fe ₂) ₃	0,57	0,20	мг/л
к а т ј о н и			
натријум (Na)	995,00	680,0	мг/л
калијум (K)	5,6	2,92	мг/л
магнезијум(Mг)	21,75	25,25	мг/л
феро јон(Fe ₂)	0,37	0,28	мг/л
фери јон(Fe ₃)	0,23	0,10	мг/л
гвожђе Fe укупно	1,0	0,50	мг/л
а н ј о н и			
хлориди (Цл)	514,17	346,0	мг/л
хидрокарбонат(Х ЦО ₃)	1 910,50	1 603,0	мг/л
нитрат(НО ₃)	0,50	20,0	мг/л
нитрит (НО ₂)	0,02	0,04	мг/л
јодид(J)	0,12	1,64	мг/л
*	*	*	*
фенол		0	
састав гаса			
метан(ЦХ ₄)	-	96,9	% мол
етан (Ц ₂ Х ₆)	-	0,01	% мол
азот (Х ₂)	-	1,62	% мол
угљоводоник(Цо ₂)	-	1,47	% мол

Отворени басен са термоминералном водом налази се на бушотини од 526м до 607м

Комплексна хемијско-минеролошка анализа, показује да је вода веома богата минералима и веома топла :

- укупна минерализација 3,444 гр /л
- издашност - 1340 л/мин
- температура воде је 40 Ц
- боја - светложута
- хидрокарбоната има 689,00 мг/л
- натријума има 995,00 мг/л
- хлорида има 514,17 мг/л
- хидрокарбоната има 1 910,50 мг/л .

Минеролошка анализа воде , на најстаријој бушотини, урађена је месец дана касније.

Последња анализа урађена 1984 (табела 2) на бушотини из 1914 године(купатило И базен) , показују да термоминерална вода има следеће о с н о в н е хемијско - м И н е р о л о ш к е карактеристике :

- жућкаста је боје, карактеристичног ми риса ,
- укупна минерализација износи 2,4 мг /л
- т е м п е р а т у р а воде износи 26,5 Ц ,
- од гасова има највише метана,
- натријума има 680,0 мг / л
- хидрокарбоната има 1 603,0 мг / л
- има: магнезијума, калцијума, гвожђа затим ,

- хлорида, јода, итд.

Према балнеолошким карактеристикама, по Квентину, Темеринска термоминерална вода припада хидрокарбонатним водама, подгрупа натријумхидрокарбонатним.

С обзиром на минеролошке карактеристике и балнеложке особениости Темеринска термоминерална вода изузетно успешно лечи: дегенеративна обољења и ванзглобни реуматизам, дерматолошке и гинеколошке болести, вода има и бактерицидна својства .

Коришћење Темеринске термоминералн воде данас

Темеринска термоминерална вода се данас користи :

а) У Купатилу - “Темеринској бањи “ - како пише на улазу. У Купатило има 6 соба са по две каде.

Купатило се налази поред главне саобраћајнице. Купатило ради током целе године , а о пацијентима брине један лекар и физиотерапеут.

Највећи број пацијената је из околине Новог Сада, али их има и из других места .

б) Из бунара , који се налази у близини Купатила вода се не флашира али се користи за пиће, током целе године.

ц) У отвореном базену са термоминералном водом , у Спортско-рекреативном центру-базен : 9 м x 12 м.

Отворени базен са термоминералном водом изграђен је на бушотини из 1984. године (“Нафатгас “ избушио) , дубине око 600 метара.

Вода има иста балнеолошка својства као и вода у Купатилу И бунару. Подаци о минеролошком саставу показују да вода има : висок степен минерализације, температуру и велику издашност.

Ово природно благо , у отвореном базену, користи се, само за време летње купалишне сезоне (мај - септембар) .Димензије базена (за децу и одрасле) су такве да у њему није могуће пливати .

Базен ради у оквиру Спортско-рекреативног центра .

Темеринска термоминерална вода по минеролошком саставу И балнеолошким особениостима ,слична је другим познатим ,балнеолошким центрима у Панонском басену .

Лековитост и темерниске термоминералне воде користи се већ пуних 85 година (1914-1999).

Међутим, свих ових 85 година колико постоји, био је ово и остао изузетно скроман здравствено-рекреативни центар.

Једина инвестиција била је изградња скромне приземне зграде Купатила и настрешнице над отвореним базеном .

Могућности примене Темеринске термоминералне воде су велике и веома разноврсне, али се не користе .

За **рекреативно-портске активности**, које би, зградњом одговарајућих базена несумњиво привукла бројно, посебно младо, становништво Новог Сада и околних насеља, за које је овакав један центар просто неопходан. Томе иде у прилог и чињеница да су значајније површинске воде од Темерина прилично далеко, да се у великој мери загађене и да су спортско-рекреативне активности у одговарајућим објектима, са термоминералном водом, могу обављати током читаве године.

За загревање стамбених просторија јер топла вода представља јефтин и неисцрпан а неискоришћени извор енергије. Обзиром на забрињавајућу енергетску ситуацију, како код нас, тако и у свету, геотермски извори енергије користе се убудуће све више. Истина, у нашем случају би се вода за те потребе морала догревати, али овоме погодује полазна температура воде од 40 Ц°, као и присутни запаљиви гас метан.

У пољопривреди, односно производњи хране , где се пре свега мисли на топле леје и производњу поврћа у време кад климатске прилике, односно ниске температуре то

онемогућује. Ово је и могуће и потребно обзиром на врло плодна поља у региону, као и густо насељено окружење.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Темерину у обзир особље у Кадском купатилу већ оно које је везано за комплекс базена и пратећих спортско-рекреативних терана који су на посредан начин у вези са бањом. Интервјуисани је особа која се бави маркетингом, затим особа за спорт и рекреацију код комплекса базена и физиотерапеут који ради у Кадном купатилу и који је добро упућен у стање спортско-рекреативног центра. Према мишљењу аутора и запослених, општа туристичка вредност Темеринске бање је од 2,5 до 2,7 што значи да она има локални значај. Изградњом смештајних капацитета и повећањем целокупног комплекса, Темеринској бањи би се, с обзиром на квалитет термоминералне воде, постојање базена, повољан туристичко-географски положај, сасвим сигурно повећала општа туристичка вредност.

Елементи валоризације	Маркетинг	Особа задужена за спорт и рекреацију	Физиотерапеут	Аутор
Туристичко-географски положај	4	3	4	4
Природне вредности	3	4	3	3
Антропогене вредности	3	3	3	2
Квалитет смештајних капацитета	1	1	1	1
Опременост објеката за лечење одговарајућим инструментаријем (сале за терапије, базени..)	2	3	2	2
Квалификациона структура запослених	4	3	3	3
Амбијент бањског места	2	2	2	2
Општа туристичка вредност	2,7	2,7	2,6	2,5

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КОМПЛЕКСИ КАО САМОСТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ

Спортско-рекреативни комплекси оваквог карактера смештени су као самостални комплекси у оквиру афирмисаних туристичких дестинација, на периферним деловима градова, понегде у самим градским језгрима из времена када су градови чинила мала насеља, затим се проширивали, тако да су остали рекреативни центри у самом граду.

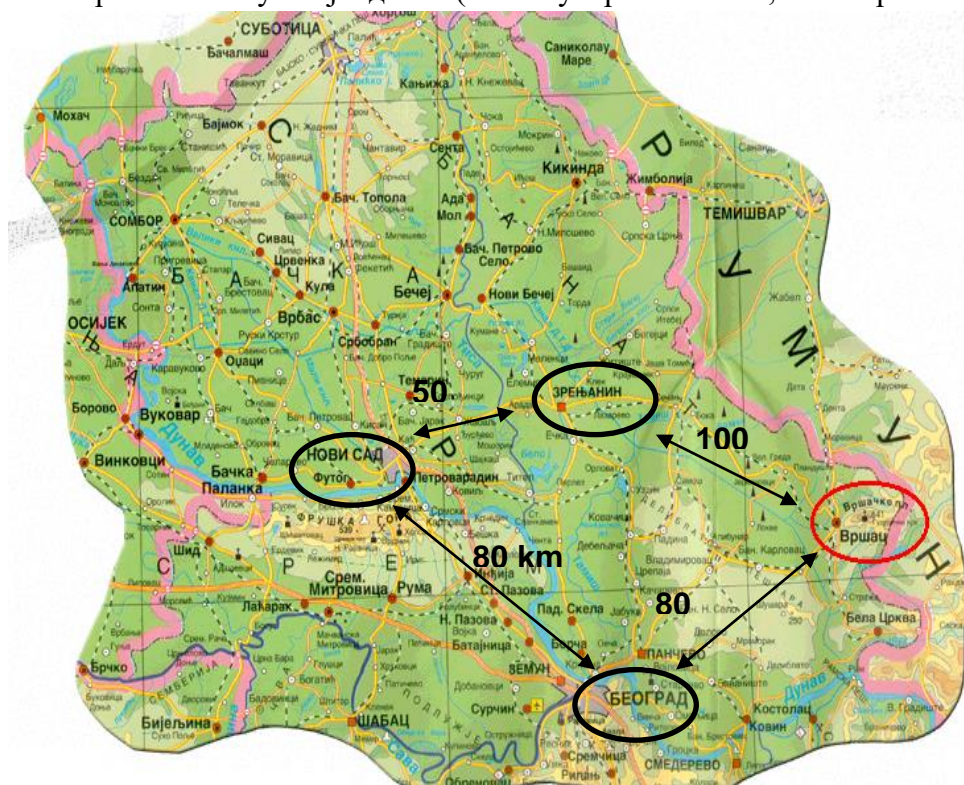
Поступак туристичке валоризације смо извршили само у већим, истакнутијим комплексима. Остали мањи центри су напуштени, пред продајом углавном у фази неизвесности. Понегде, као код "Кронића", Апатина, Бачке Паланке, итд. комплекси су у изградњи у својој централној основи и непосредној околини, тако да заслужују валоризацију када процес градње буде завршен. Ипак ће опис оваквих комплекса бити сасвим довољан за оцену читалаца.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТРИ У ВРШЦУ

У Вршцу постоје два спортско-рекреативна комплекса, Центар "Миленијум" који се надовезује на стари спортско рекреативни центар уз Градски парк, на ободу Вршачких планина и стари комплекс "Језеро", на источној периферији Вршца дуж пута према румунској граници. Осим тога, постоје дуги планови око градње центра поред Месићког језера, акумулације која је грађена на истоименом потоку пошто је често плавио град због свог бујичног карактера.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР "МИЛЕНИЈУМ" У ВРШЦУ

Туристичко-географски положај Општина Вршац је изузетно пространа. Са 799,98 км² она заузима четврто место у Војводини (веће су зрењанинска, сомборска и суботичка

Карта 5: Географски положај Вршца (извор: Маркетинг Центра Миленијум) размер: 1:1 500 000

општина). Према попису из 1991. године на овом простору је живело 58 228 становника а најнасељенији је Вршац са 36 885 становника (данас преко 40.000).

Положај према Београду, чија викенд дисперзивна зона захвата и Вршачке планине, је повољан будући да је Београд са Вршцем повезан путем (85 км), и железничком пругом од међународног значаја (Београд-Панчево-Вршац-Темišвар). Ове саобраћајнице условљавају добар транзитно-туристички положај вршачког подручја. У последње време се ова чињеница одражава на све већи прилив посетилаца из Румуније, Пољске, Русије, Украјине и других источних земаља.

Са изградњом моста на Дунаву, између Смедерева и Ковина побољшана је повезаност источне Србије, путем Ковин-Бела Црква-Вршац са овим градом. Осим тога, посредством тог пута остварена је и друга алтернативна веза са међународним путем Београд-Ниш.

Као што сам већ напоменула Вршац лежи на међународном путу Београд-Темišвар, и до престонице се стиже аутомобилом за један сат. До Ватина најфреквентнијег друмског граничног прелаза са Румунијом стиже се након десет минута вожње (14 км). Да би се друмом стигло од Вршца до Новог Сада потребно је прећи 145 км. Вршац је друмом повезан и са суседном општином Бела Црква која је удаљена 30 км.

Кроз Вршац пролази међународна железничка пруга Беч-Будимпешта-Београд-Букурешт. Од центра града железница је удаљена 2 км.

У саобраћајној повезаности Вршца са окружењем важну улогу игра Пилотска академија ЈАТ, једна од три највеће школе те врсте у Европи. У склопу ове установе налази се аеродром који тренутно користе мањи авиони, авиотакси и летелице средње величине. Дужина писте је 1000 метара, а ширина 25 метара. Од центра града аеродром је удаљен 3 км.

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ ГЕОМОРФОЛОШКЕ ВРЕДНОСТИ

Најупадљивију рељефну целину чине Вршачке планине. У овом хатару је читав западни део са два врха (Вршачка кула 399 м и Вршачки врх 641 м) и преседлина између њих (Превала 330 м). Висина планина ступњевито расте ка истоку. Упадљива је асиметрија попречног профила тј. кратка и стрма северна страна, а дуга и ступњевита јужна страна. То је условљено раседањем и јасан је показатељ да су ове планине хорст изграђен од гнајсева и гранита.

Северни део хатара има типичне карактеристике низијског рељефа. На најнижу језерску површ надовезује се уска језерско-лесна тераса. Од површи је нижа за 2 до 5м и протеже се од Вршца до западне периферије хатара. Северно од ње је узана и дуга тектонска депресија Мали вршачки рит широка око 2 км. Код Вршца је преграђена плавиним потока Месић. Дно јој је идеално заравњено. Северније од рита је уска греда чији већи део представља лесну терасу, а само виши део, изграђен је од копненог леса и представља лесну зараван. Лесна тераса висока је око 95м, а лесна зараван до 115м. Северно од ове греде је наредна тектонска депресија. Покривају је песковито-глиновити седименти. Дно се спушта на висине од 75м, што су и најниже тачке у хатару. (Зеремски, 1985).

Овакав рељеф пружа могућности за развој различитих видова туризма као што су:

Излетничка кретања- претежно су усмерана ка одређеним локалитетима на Вршачким планинама. Највећи број излетника је из Вршца, а у време празника или манифестација из јужног, средњег Баната, Зрењанина, Панчева, Београда, Смедерева, итд.

Излетишта на Вршачким планинама имају дуги континуитет постојања. Међу њима се истичу:

- Ђаволова јазбина
- Тераса
- Миса
- Црвени крст
- Одмаралиште "21. мај"
- Широко било
- Ловачка кућа

Наведени локалитети представљају мање или више простране абразивне површи погодне за окупљање већег броја излетника.

Екскурзиона кретања- Вршачке планине са околином могу да представљају циљ организованих екскурзија, што је омогућено комплексношћу географске средине. На релативно уском простору налазе се примери више морфолошких целина–планине са тектонским целинама измењеним деловањем флувијалне ерозије и акумулације, абразије, денудације; лесних заравни, тераса, алувијалних равни и депресија. Пажљивом и темељном организацијом екскурзија могуће је овај простор искористити као модел опште разноврсности и противуречности које произилазе из сложености његових саставних компонената. Пријемчивост Вршачких планина је првенствено везана за ученике и студенте из Војводине, мада се може односити и на екскурзиона кретања из планинских простора где се предеона и општегеографска разноврсност не може срести као у овом подручју.

Планинарење- Планинарење на Вршачким планинама организује Планинарско-смучарско друштво "Вршачка кула" и планинарско друштво "Железничар". Они сваке године организују пешачење и оријентациона такмичења системом стаза које носе назив "Вршачка трансверзала". Траса почиње од хотела "Србија" у центру града, затим обухвата пешачење дуж пунктова: манастир Месић, Планинарски дом, Лисичија глава, Гудурички врх и повратак у град. Сваки учесник акције добија књижицу са печатима локалитета које је обишао.

Зимски спортови- Вршачке планине немају могућности за заснивање устаљенијих облика зимског туризма везаног за спортове на снегу. Отуда се ова алтернатива своди на изградњу једино вештачких клизалишта, али без посебних уређења карактеристичних за зимске спортске центре јер би они, с обзиром на природне предиспозиције били нерентабилни.

Транзитни туризам- Чињеница је да се Вршац налази у близини најважнијег граничног прелаза према Румунији. Тиме град добија и транзитну функцију. При томе, како је до сада уочено, највећи број страних путника је усмерено на куповање дефицитарне робе у сопственој земљи и продају најтраженијих производа на нашим просторима.

Бољим осмишљавањем туристичке понуде могућно је усмеравање ових путника и према коришћењу услуга које имају туристички карактер.

КЛИМАТСКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Вршац се налази у средини умереног топлотног појаса, односно у подручју умерене континенталне климе.

За приказ климе коришћени су подаци метеоролошке станице у Вршцу за период од 1950. до 1978. године.

- најтоплији месец је јули ($21,5^{\circ}\text{C}$), а најхладнији јануар ($-0,1^{\circ}\text{C}$); средња годишња температура износи $11,5^{\circ}\text{C}$ (просечна температура ваздуха за вегетациони период април-септембар, износи $18,1^{\circ}\text{C}$);
- годишње има чак 171 дан са јаким ветровима специфичним за климу вршачког подручја. Доминантни ветар је из југоисточног правца-кошава, и представља више од 1/5 појављивања свих ветрова и тишина. Највећу учесталост има у новембру, октобру, марту и фебруару. У односу на годишња доба, она се најчешће појављује током јесени.
- просечан број сунчаних сати годишње износи 2051 сат (за време вегетационог периода просечно има 1435,0 сати директног осунчавања или око 70 % укупне годишње суме).
- годишњи просек падавина је 659 мм, најкишовитији месец је јуни са сумом од 86 мм, док је март најсушнији са 32мм. За шест месеци вегетационог периода (април-септембар) у Вршцу просечно падне 393 мм, а то је више од половине годишње суме, тачније 59,6%. (Бугарски, Томић, 19981)

Иако не постоји озбиљна анализа климатских елемената за потребе туризма можемо закључити да Вршац са великим бројем сунчаних сати, малом облачношћу и високом температуром ваздуха током летњег периода, има све предиспозиције за развој спортско-рекреативног туризма, како у самом граду тако и на оближњим обронцима Вршачких планина са својом специфичном микроклимом.

ХИДРОГРАФСКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Велика и разнолика територија као што је вршачки хатар има релативно мало хидролошких објеката, а њихов размештај је изразито неравномеран. То важи како за површинске тако и подземне појаве. Површинских објеката је мало. То су сам неколико потока од којих неки егзистирају само после јачих и дуготрајних киша. Најсталнији токови су потоци Месић, Кевериш, Боруга, Гузајна и Короња. Сви они су у јужном делу хатара. У околини Вршца је неколико мањих језера и сва су антропогеног порекла. Највећи број спада у групу јамура, језера чији је басен настао ископавањем земље ради градње насипа и сл. док су преграђивањем долина Месићког и Марковачког потока формиране две акумулације. Функција ових акумулација је да заустављају поплавне таласе ових бујичних токова. Током лета, због слабијег протицаја воде, ова језера пресушују.

БИОГЕОГРАФСКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Разноврсност биљног света резултат је деловања низа еколошких фактора на овом простору. Међу великим бројем биљних врста има и оних које спадају у ретке и реликтне.

На Вршачким планинама под шумама је 37 км^2 и углавном их чине мешовите састојине. У чисте шумске састојине углавном спадају површине под багремом, а мање под храстом китњаком и липама. У укупном шумском фонду најзаступљенији су храстови (1364 ha), затим липе (668 ha), багрем (513 ha), остали лишћари (330 ha), црни бор (44 ha) итд.

Највеће површине заузимају биљке које човек узгаја што је резултат типова земљишта који се јављају на овим просторима. Оранице и баште су под житма, поврћем, индустријским биљем и биљкама за исхрану стоке.

Околина Вршца је познато виногорје. Најбољи виноградски терени су сунчане падине Вршачких планина. Овде је винограда било још у доба Дачана и Римљана. Седамдесетих година деветнаестог века Вршац и околна села имали су око 10 000 ха винограда. У 1998-ој години вршачка општина је имала 2091 ха под виноградима.

Воћњаци заузимају малу површину (110 ха у 1998. години).

Слика 33: Градски парк (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

Од парковских површина најлепши је и највећу вредност има Градски парк у Вршцу, површине око 7 ха. Његово уређивање је започето крајем 18. века. У њему има и неколико ретких и заштићених врста дрвећа (гинко, магнолиа гранди флора, тулиповац, црвени храст) и шибља.

Од длакаве ловне дивљачи овде станишта имају јелен, срна, дивља свиља, дивља мачка, ласица, твор и јазавац.

Многе врсте птица овде имају стална станишта, или бораве у одређеним сезонама. Нпр. само на простору Вршачких планина регистровано је 116 врста.

У важније ловне врсте спадају патка глувара, дивља гуска, фазан и јаребица. У заштићене пернате штеточине спада неколико врста орлова, сокола и ветрушки. (Бугарчић, 1980)

ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ВРШЦА СТАНОВНИШТВО

Вршац, као војвођански град средње величине и значајан гравитациони центар, био је привлачно место становања. Прво велико усељавање у послератном периоду била је колонизација. У Вршцу је пре Другог светског рата било 13.000 Немаца, од којих се већина иселила у последњим данима рата. У оквиру колонизације на њихово место досељено је 416 домаћинстава са 2.277 чланова. Колонисти су највећим делом били из Србије, а знатне групе доселиле су се из Словеније, Босне и Хрватске.

Највећи део становништва Вршца 1991. године чинили су Срби (71,4%). Од многих етничких група које овде живе у већем броју су само Мађари (5,7%) и Румуни (4,9%). Знатан део становништва (9,2%) се изјаснио за Југословене, што је карактеристично за мешовите средине.

У Вршцу је подједнак број активног (42,8%) и издржаваног становништва (41,9%) и радом је ангажовано мање од две трећине за рад способних људи. Неписмено је 5,2% становништва старијег од 10 година. Образовна структура становништва је добра, далеко боља од стања у осталим местима општине и повољнија од покрајинског просека.

Вршчани живе у 12.718 домаћинстава чија је просечна величина 2,9 чланова што је заједно са Вршачким Ритовима и Шушаром најмање у општини.

ПРИВРЕДНЕ ФУНКЦИЈЕ ГРАДА

Носилац укупног развоја Вршца и околине јесте јака привреда на коју су житељи Вршца у ова тешка времена са разлогом поносни.

По критеријуму броја запослених, у Вршцу су најразвијеније индустријске, пољопривредне, трговачке, здравствене, управне, саобраћајне, образовне и грађевинске функције.

Индустријске функције имају дугу традицију која је заједно са богатом сировинском основом и тржиштем учинила да су неке од старих производња еволуирале до значајних фабрика. Концерн

Хемофарм, лидер у домаћој фармацеутској индустрији и узор на који се многи могу угледати, представља стуб вршачке привреде. У Хемофарму је запослено 2000 радника. Процват који Вршац као средина данас доживљава не би био могућ да и остале вршачке фирме нису постизале значајне резултате у протеклом периоду и себе позиционирале на тржишту. Посебно је јака кондиторска индустрија коју представља Swisslion и фабрика чоколаде Банат. Производи вршачких кондитора налазе се у понуди слаткиша широм света. Вршац је у свету познат и по Банатском ризлингу и другим винама која су производ Вршачких винограда, али и по пиву Шампион и Zoffman које производи Вршачка пивара. Споменуте фирме, али и многе друге које са успехом послују на овом подручју, гарантују да ће Вршац наставити да расте и да ће постајати богатији и лепши.

Слика 35: Виноград предузећа Вршачки виногради (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

Пољопривредне функције по правилу нису од већег значаја за градове. Вршачка пољопривреда, у тесној је вези са низом индустријских производњи тако да је ослонац на типично градским функцијама. Како се у вршачком хатару налази четвртина општинских пољопривредних површина, вероватно је такав и њен удео у народном дохотку. Посебно је значајна производња грожђа и вина. У вршачком хатару је 4,9% под виноградима. Предузеће Вршачки виногради је носилац виноградарске производње. Располаже са 1.700 ha винограда и подрумом капацитета 3.600 вагона, једним од најсавременијих у земљи.

Нормално је да гравитациони и производни центар какав је Вршац, има развијене трговачке делатности. Трговине на велико и мало, огромним делом концентрисане су у граду, остварују око 15% народног дохотка и запошљавају 8,6% активног становништва града.

Туризам у последње време добија све значајније место у вршачкој привреди. До почетка 19. века туристичка кретања овде нису имала институционални карактер. Али од тог времена јављају се тенденције организовања масовних излета на Вршачке планине са посебно припремљеним програмима и временом боравка. Организују се балови, карневали и други облици забаве. Захваљујући положају на контакту равнице и планине, богатој културној баштини, и не малом броју манифестација постоје солидни услови за развој туризма у Вршцу који нажалост као и у већини других војвођанских градова нису довољно искоришћени. Међутим, значајан помак је направљен од настанка Центра Миленијум чији се стручни тим максимално труди да оживи град са ове туристичке стране, што му за сада успешно полази за руком. Ако се како народ каже "по јутру дан познаје" онда вршачком туризму предстоји светла будућност.

Број туриста и ноћења у Вршцу

Табела 19: Остварени промет туриста

Година	Туристи			Ноћења			Просечан боравак дана
	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни	
1980.	9575	8385	1190	17239	14128	3111	1,8
1982.	10544	9161	1383	16925	14388	2537	1,6
1984.	20200	18703	1497	41757	36177	5580	2,1
1986.	17663	16550	1113	41480	38532	2948	2,3
1988.	15830	14615	1215	30427	27998	2429	1,9
1990.	12415	11331	1084	20050	17319	2731	1,6
1997.	4641	3858	783	14859	12933	1926	3,2

Извор: Туристички савез општине Вршац

Преглед боравка туриста и ноћења показује да је постојала узлазна линија до друге половине осамдесетих година прошлог века, да би потом дошло до константног опадања посетилаца, посебно током деведесетих година. С друге стране се уочава да је 1997. године дужина боравка износила 3,2 дана, што је резултат чињенице да се не ради о типичним туристима, већ о посетиоцима који су ту боравили из пословних разлога.

Културна добра у функцији туризма

Антропогене туристичке вредности могу се сврстати у ред комплементарних, при чему, у комбинацији са природним, представљају комплексну целину.

Слика 36: Вршачка кула
(извор: Маркетинг Центра Миленијум)

Културно-историјски споменици.- Велики значај за историјски развој Вршца има Вршачка кула, остатак градског утврђења лоцираног на врху Вршачка кула (399м). Архитектонске вредности, цркве и споменици. - Једна од најупечатљивијих зграда високе естетске архитектонске вредности је Двор банатске епархије. Зграда је изграђена 1757. године у банатском стилу, као резиденција банатских епископа.

Градска кућа раније је била седиште Магистрата, а данас је седиште Скупштине општине Вршац.

Стара апотека позната као Апотека на степенице изграђена је у барокном стилу у другој половини 18. века и у њој је била смештена прва апотека у граду. У згради се налази комплетан инвентар старе апотеке, музеј старих фармацеутских инструмената, рецепата и књига.

Стеријине куће чине две зграде. У већој је рођен Јован Стерија Поповић велики комедиограф и песник. У другој кући је Стерија живео последњих неколико година живота и у њој умро.

Зграда Два пиштоља грађена је у барокном стилу. Занимљивост зграде је у вези са легендом према којој је Карађорђе Петровић, напустивши Србију после пропасти првог српског устанка, преноћио у њој и пошто није имао новца да плати услугу, оставио је два пиштоља. По томе је она и добила име.

Манастир Месић се налази у непосредној близини села Месић на десет километара од Вршца. Датум изградње није поуздано утврђен. Према предању саграђен је у 12. веку, под утицајем Саве Немањића. Оснивање манастира се повезује са уништавањем гробљанске

Слика 38:
Римокатоличка црква
(извор: Маркетинг Центра Миленијум)

Слика 37: Саборна црква;

цркве Андрејаче код Потпорља у 14. веку од стране Татара, после чега је изабрана нова теже приступачна локација.

Манастирска црква је више пута паљена и рушена. Зидови цркве су под фрескама из 18. века а одрадили су их зоографи Антоније и Петар. Стари конаци су делимично очувани, па је 1834. године изграђен нови конак у класицистичком стилу. У манастиру се чува део старе архиве Месића и несталих манастира у јужном Банату, галерије портрета некадашњих игумана, библиотека епископа Јосифа Јовановића

Шакабенде. Манастир је културно-историјски споменик стављен под заштиту државе, тако да су од 1965. године отпочели конзерваторски радови.

У дворишном делу манастира налази се парковски комплекс са масивним старим дрвећем.

Подрум Хелвечија изграђен је 1880. године у сецесионистичком стилу од стране швајцарског трговца вином Б. Штауба. Његова атрактивност се заснива на чињеници да је најстарији велики подрум, да поседује архитектонске вредности и привлачне амбијенталне карактеристике непосредне околине (поглед на Вршачке планине и винограде).

Културне установе. - Међу културним установама највећу вредност имају Народни музеј и Градска библиотека. (Ромелић, рукопис)

МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА ТУРИЗМА **РЕЦЕПТИВНИ ФАКТОРИ**

Хотелијерство

Власник најкрупнијих хотелских, али и неколико осталих врста објеката је Угоститељско предузеће "Србија". Њему припадају хотели "Србија" и "Брег"; ресторани - "Кестенов хлад", "Башта", "Војводина", "Вршац", "Златни шаран", и "Ђердап"; бифеи- "Дрвар", "Путник", "Мали Београд", "Војводина" и киоск "Експрес".

У предузећу је запослено око 300 радника . Највећи проблем, када је у питању радна снага је, што међу угоститељским особљем преовлађују лица са завршеним тромесечним курсом, с обзиром да у околини Вршца не постоји одговарајућа средња школа, па би сви послови могли бити обављани на много вишем нивоу од постојећег.

НАСТАНАК И ФУНКЦИОНИСАЊЕ ЦЕНТРА МИЛЕНИЈУМ **УВОД**

Прва година новог миленијума донела је Вршцу и његовом становништву посебну радост. У подножју Вршачких планина појавила се нова спортска хала, многим вршачким спортистима прошлог времена неостварени сан, а шанса данашњим такмичарима за постизање бољих резултата у новим, изванредним условима.

Слика 39: Центар Миленијум (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

Објекти су добро уклопљени у амбијент Вршачких планина. Вршчани поносни, а како и не би. Спортска хала представља како највећу инвестицију, тако и најлепшу грађевину у граду у прошлом веку. Генерације спортиста су сањале спортску дворану, додуше не тако раскошну, али ништа се није предузимало у том погледу. А сада одједном, за само три године изникла је изнад стадиона права богиња међу халама. И што је врло битно све се то дешавало у најтеже време (санкције у пуном јеку, привреда исцрпљена до крајњих граница). Поред свега и бомбардовање. Ово је створило код Вршчана још већу жељу да се започета изградња не прекида упркос свакодневним ризицима. Привредници окупљени око овог

пројекта придруживали су на разне начине своје пословне партнере акционарском друштву, како би помогли набавку материјала, уговорили неку опрему по повољнијој цени. Огромна жеља и ентузијазам реализатора овог дугогодишњег вршачког сна, побудила је потребу у многим донаторима да својим прилогом бар мало учествују у овом историјски важном подухвату.

Када се данас отворе врата спортске хале Миленијум лако се долази до закључка да је реалност уствари успела да превазиђе и најмаштовитије снове многих. (Радулов, 2003)

ПЛАНОВИ ГРАДЊЕ И ЊИХОВА РЕАЛИЗАЦИЈА

Изградња спортског центра у Вршцу планирана је најмање последњих 30 година. О томе се размишљало још '70-их, али је услед недостатака средстава све остало на лепим жељама. Осамдесетих је дошло до извесних помака-изабрана је локација, уређени су урбанистички планови, започети су и радови али је убрзо све некако само од себе стало. Наравно, како је време пролазило ова прича је губила на актуелности. Свима је било јасно да се ради о финансијски захтевној инвестицији за коју ће општина сама тешко или никако прикупити средства. Опет, са друге стране, са успесима које су постизали вршачки кошаркаши и кошаркашице, одбојкаши и одбојкашице није било дилеме да заслужују тренирање у далеко бољим условима од постојећих.

Седамдесетих и раних осамдесетих школске сале биле су једина алтернатива вршачким спортистима. Одбојкашице које су се тада такмичиле у Првој савезној лиги бивше Југославије, утакмице су играле у Педагошкој академији, а тренале у основној школи у Павлишу (оближњем селу).

Касније, средином осамдесетих, услови рада су се значајно поправили када је изграђена сала у Хемијској школи. Био је то прави спортски терен на којем су спортисти могли да одржавају тренинге и да, уз присуство публике, играју утакмице, организују турнире.

За све то време, поред колективних спортова који се играју у затвореном, у Вршцу се играо квалитетан стони тенис, гимнастика, неговале су се борилачке вештине...

Руководства града су се смењивала, али жеља да се спортистима пруже услови бољи од оних које су тада имали била је константна али не и остваривана. Изградња дворане прилагођене свим спортовима који се играју у затвореном простору по трошковима је знатно превазилазила буџет вршачке општине. Било је јасно да се општина није могла сама упустити у овај посао, и да га је могла реализовати само уз подршку овдашњих привредних организација.

У првој половини последње деценије двадесетог века готово целокупна вршачка привреда остваривала је добре резултате упркос свим тешкоћама које су се јављале. У великом успону било је и овдашње највеће предузеће, *Концерн Хемофарм*, које у то време грана своје делатности, шири палету лекова, уводи ветеринарске и производе за заштиту биља. Такође се показало успешним у пословима инжењеринга, трговине; повећавало је своје учешће на домаћем и освајало бројна инострана тржишта. У то време (1992.) *Хемофарм* је преузео спонзорство над женском и мушком кошаркашким екипом, па није случајно да је управо из Концерна и потекла иницијатива да се поради на идејном решењу спортског центра и давнашњи сан овог града претвори у стварност. Најпре је спортска сала хемијске школе проширена, дограђене су јој свлачионице и теретана. Ово је третирано само као прелазно решење.

До реализације пројекта не би ни дошло да се Миодраг Бабић није толико заинтересовао за кошарку. Бабић је био председник Кошаркашког Савеза Југославије од 1987. до 1989. године (златно доба кошарке старе Југославије), а након тога и председник за маркетинг КСЈ. Овај човек је један од најзаслужнијих за покретање иницијативе да се крене у један велики подухват и наравно да се он спроведе до самог краја.

Октобра 1995. године Скупштина општине Вршац и четири вршачке фирме *Хемофарм*, *Игма Улма*, *Дехидратор* и *Техника* оснивају друштво са ограниченом одговорношћу за изградњу спортског центра.

За почетак требало је наћи пројектанта и осмислити финансијску конструкцију. Израда пројекта је поверена архитекти од знања и искуства-Петру Арсићу, професору Архитектонског факултета у Београду иза којег је преко 200 пројеката, од којих је 60 реализовано.

Према првобитном захтеву инвеститора, Арсић је пројектовао полифункционалну дворану прилагођену различитим спортским и другим садржајима, међутим дошло се до закључка да је код објеката овог типа највећи проблем што се, након изградње, у њих више не улаже, па они временом пропадају. Требало је, значи, обезбедити константан прилив новца, па је одлучено да се у пројекат уклопе пословни простори, продајни и угоститељски објекти. Од једне полифункционалне дворане, објекат је прерастао у мултифункционални центар који треба да окупи грађане Вршца свих генерација како би у њему квалитетно користили своје време.

После две године и неколико верзија, финални пројекат здања био је готов. Сви сегменти били су до детаља разрађени. Међутим, паралелно са осмишљавањем изгледа објекта, морало се размишљати и о начину финансирања његове изградње.

Намера фирми које су чиниле друштво са ограниченом одговорношћу била је да се у овај посао укључи што већи број привредника. Потребно је било заинтересовати како друштвена, тако и приватна предузећа да подрже ову идеју. У то време у граду је већ владала велика заинтересованост за зграду чија је изградња планирана и припремана. На промотивном скупу на коме је представљен план изградње и први пут објашњен принцип акционарства, педесет и пет фирми је потписало уговор о приступању друштву са ограниченом одговорношћу, и одмах о трансформацији друштва у акционарско предузеће. Том приликом уписан је значајан основни капитал, у износу од шест милиона долара.

Изабрани су органи и руководство новоформираног акционарског друштва у којем су се поред Скупштине општине Вршац, *Хемофарм Концерн*, *Игме*, *Технике*, *Дехидрататора*, сада налазили и ВИК корпорација, 2. октобар, СТУП, Вршачки виногради, Банат, Бриксол, Вршачка банка, Пилотска академија ЈАТ, филијала Војвођанске банке, Ферум, Вршачка пивара, Колонијал, Семафор, Бакић колор, Едисан, Житобанат Улма, Земљорадничка задруга Младост.

Формиран је први Управни одбор. За председника је једногласно изабран председник *Концерн Хемофарм* Миодраг Бабић, а председник Скупштине општине Јовица Заркула именован је за директора Спортско-пословног центра у изградњи. За извођача радова изабран је *Хемофарм инжењеринг*, а највећи подизвођач београдско грађевинско предузеће Ратко Митровић. (Радулов, 2003)

РЕАЛИЗАЦИЈА ПЛАНОВА

Од 12. априла 1998. године када је постављен камен темељац и када је градња званично почела па до самог завршетка радови нису прекидани. У зависности од врсте послова радило се у две или три смене, радним данима, али и суботом и недељом. Наравно да није све текло тако глатко, јављали су се проблеми, али су се они решавали у ходу. Грађевински послови нису прекинути ни 24. марта 1999. године. У то време извођени су завршни радови на армирано-бетонској конструкцији. Рат је донео низ проблема- велики број радника је мобилисан; радници из Босне са којима је раније уговорен посао нису се појавили, отежан је транспорт, набавка материјала и горива итд. Ипак, захваљујући великој солидарности и помоћи људи из града, проблеми су превазилажени, па предвиђени рокови за завршетак нису значајно померени. У току ова два и по месеца рата радило се свакодневно с'тим што су ноћне смене под рефлекторима укинуте из разумљивих безбедоносних разлога.

За шездесетак људи, колико их је у то време било на градилишту, били су ово нимало лаки дани.

Слика 40: Центар Millennium (Извор: А. Дрљача 2007)

Нову 2000. годину хала је дочекала покривена. Са првим данима јануара стартовало се са уређењем терена и изградом инфраструктуре. Док се назирало степениште и прилазнице, унутрашњост је кречена и монтирана је прispела мобилна опрема. Такође се припремало и застакљивање великих бочних површина. Од принципа да по квалитету уграђеног материјала буду без пандама у земљи није се одступало до самог краја. Опрема је махом иностраног порекла, а приликом уговарања, водило се рачуна да што већи број послова добију фирме из Вршца.

Када су финални послови приведени крају и већ је било извесно да ће се у хали Спортско-пословног центра одржати прва утакмица, дошло је време да објекат добије име. Тако је вишенаменски објекат у почетку називан Спортско-пословни центар након расписаног конкурса добио име **Центар MILLENNIUM**, са првом асоцијацијом на трајање, односно како је свој предлог појаснио "кум " Миодраг Бабић: " Реч је у овом случају вишеструко симболична- ми смо на крају миленијума, улазимо у нови, реч је универзална и има исто значење у целом свету, што потврђује нашу окренутост свету и будућности ".

Заједно са Управним одбором Центра и првим упосленим стрепели су и Вршчани да се пред сам финиш не деси нешто неподвижено што би угрозило оно мало радова што је преостало, да се случајно не помери већ одређен датум отварања. Остало је уређивање детаља, наизглед ситница, али битних за нормално функционисање.

И пре завршетка нарасло је интересовање Вршчана за спортску халу па су почели да прилазе све ближе и ближе главном улазу и лагано да завирују унутра са жељом да мало обиђу простор. Тако су људи из тима *Хемофарм инжењеринг* морали да ангажују неколико младих људи да буду први незванични водичи кроз Центар. И све је више њих потом долазило да се упише у књигу донатора. Донацијом у вредности од 3000 динара добијали су уз захвалницу и донаторску пропусницу и своје седиште са кога могу да прате све спортске сусрете.

И најзад Центар Миленијум званично по први пут широм отвара своја врата 5. априла 2001. године, када под његовим кровом почиње Финале турнира купа Југославије за кошаркаше. Тада их свечано раскриљује и она остају отворена за Вршчане, спортисте, госте, туристе и све људе добре воље. (Радулов, 2003; Подаци добијени у разговору са маркетинг службом, 2007)

КАРАКТЕРИСТИКЕ ЦЕНТРА МИЛЕНИЈУМ

Центар Миленијум је отворен 5. априла 2001. године. Налази се у ширем кругу градског центра и од смештајних капацитета којима Вршац располаже удаљен је од 200м до 2 км. Од аутобуске и железничке станице, као и од аеродрома, удаљен је свега 3 км. Оно што је битно за нагласити а везано је за положај Центра Миленијум јесте да је он смештен на благој падини Вршачких планина, одмах до градског стадиона и градског парка, места која окупљају значајан број посетилаца сваки дан. За Миленијум је осим тога битно и то што ове највеће зелене површине у граду умногоме употпуњују велелепан изглед објекта.

Центар Миленијум се простире на површини од 11.800 м² и представља модерно здање које је увелико обогатило спортски, привредни и забавни живот Вршца. Од отварања па до краја 2002. године Центар Миленијум посетило је више од 300.000 људи, а са догађаја чији је био домаћин реализовано је преко 30 директних преноса на националној телевизији.

Централно место у оквиру комплекса има вишенаменска **дворана**. Приликом њеног пројектовања водило се рачуна да се испоштују све жеље спортиста. Иако је према урбанистичким плановима хала требало да буде правоугаоног облика, они су због ближег контакта са публиком тражили елипсоидни, што се решило помоћу флексибилних трибина које се по потреби уграђују. То је урађено тако да публика буде на тачно прописаном одстојању од терена. На овај начин добијен је простор који омогућује близак контакт спортиста са публиком и, истовремено, леп облик који личи на грчке и римске арене. Жеља пројектанта је била да први контакт са халом буде импресиван, што значи да при уласку посетилац треба да види цео терен и трибине пред собом као на длану. Овакав вид градње није баш уобичајен и њиме су отворени неки технички проблеми грејања и хлађења, али су они успешно решени.

Хала је површине 4000м² и пројектом је прилагођена свим спортовима који се играју на затвореном- кошарци, одбојци, рукомету, гимнастици, малом фудбалу, свим борилачким вештинама; такмичењима у стоном тенису, чак и неким америчким спортовима- једном речју, свим спортовима изузев клизања и хокеја за које је потребна ледена плоча. Овај простор, истовремено одговара потребама одржавања сајмова, концерата, модних ревија и свих осталих манифестација које привлаче ширу публику.

Слика 41: Центар Millennium (Извор: А. Дрљача 2007)

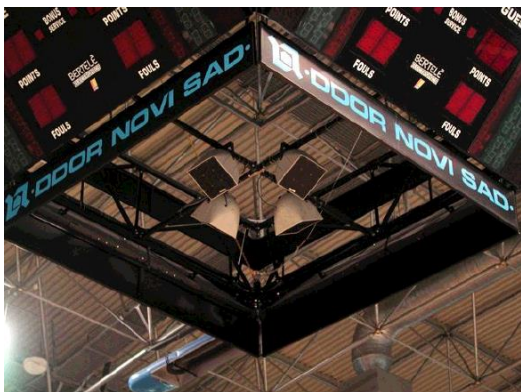
Слика 42: Центар Millennium
(Извор: А. Дрљача 2007)

Приликом пројектовања дворане примењени су сви стандарди које прописују светске спортске организације: због светске лиге у одбојци централни семафор постављен је 12м од пода, а укупна висина је преко 14м; због рукомета направљен је терен величине 50 x 30 метара.

Пропозиције такмичења европске и светске лиге прописују минимум 5000 седишта, што је у условима свих осталих такмичења превише за Вршац који има нешто више од 40.000 становника. Како би се избегло полупразно гледалиште и истовремено обезбедили услови за организовање великих међународних такмичења, направљено је рационално решење-део трибина је флексибилан, што значи да се могу монтирати и уклањати по потреби. Укупан

капацитет за спортска такмичења износи 3600 седишта, подељених у неколико целина са свечаном ложом и VIP ложом за специјалне госте. Свечана ложа и VIP ложа се налазе на источној страни дворане и капацитета су 123 и 20 седишта. У веома пријатном амбијенту VIP ложе постоји могућност послуживања хране и пића. Наравно, за потребе такмичења и дешавања као што су модне ревије где се и на терену могу постављати седишта, овај простор може да прими и преко 5000 посетилаца.

Паркет дворане је произведен у Канади. Уређен је од јаворовог дрвета и означен по FIBA стандардима. Захваљујући специјалној двослојној облози која је постављена испод паркета, испуњени су нормативи по питању флексибилности и гибљивости што омогућава чување зглобова и тетива спортиста. (Радулов, 20003)

Слика 43: Централни семафор (извор: Маркетинг Центра Миле-нијум)

У дворани постоје три семафора: централни-четворострани и по један на северној и јужној страни дворане који имају могућност приказивања комплетног састава тимова. Семафори за ограничење времена напада позиционирани су изнад табли на конструкцијама кошева. Миленијум има на располагању четири наведене конструкције (две активне и две резервне) и четири транспарентне табле (две активне и две резервне) са зглобним обручима. Време потребно за замену износи 5 минута. Заштита која постоји на таблама и конструкцијама је у потпуности у складу са важећим ФИБА стандардима.

Осветљење у дворани је Philips са могућношћу осветљења од 2000 lux-а. Дворана је опремљена тзв.

мачјом стазом која се користи при сервисирању осветљења и озвучења. Постоји могућност постављања 6+6 застави истовремено са могућношћу подизања и спуштања. Носачи застави су позиционирани на североисточној и северозападној страни дворане. Водило се рачуна и о економичности. У систему су три врсте грејања-радијаторско, клима и ИЦ грејање, које је могуће парцијално активирати само у оним деловима сале који су у употреби чиме се значајно смањује утрошак енергије. У дворани постоји и савремени систем разгласа снаге 16 KW који изузетно доприноси стварању такмичарске атмосфере.

Халу чине четири етажe, од којих се две налазе под земљом. На најнижој је технички блок. Ти су смештене клима коморе, техничка постројења, електро постројења, магацински простори за различите спортове.

У нивоу са самим борилиштем налазе се **свлачионице** и **фитнес клуб**.

У склопу дворане постоји укупно осам свлачионица од којих је шест намењено спортистима, док две користе судије.

Слика 44.-46. Свлачионице (извор: Маркетинг Центра Миле-нијум)

У свлачионицама за играче постоји по 17 ормарића за одлагање ствари као и потребне клупе за седење. Свака свлачионица има по 5 туш кабина, умиваоника и тоалета. У две свлачионице намењене спортистима постоје столови за масажу. Две свлачионице намењене судијама опремљене су такође, туш кабином, умиваоником, тоалетом и малим фрижидером.

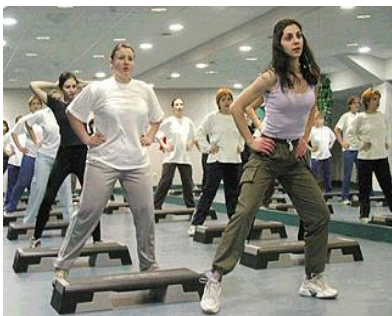
Слика 47: Прес центар (извор: Маркетинг Центра Миле-нијум)

У склопу помоћних просторија налази се и сала за новинаре. У постојећим условима она може да прими до 30 новинара.

Фитнес центар Миленијум заузима површину од 550м² и чине га теретана, сала са кардио справама и сала за аеробик. Теретана је опремљена најсавременијом опремом и броји 70 справа прилагођених тренинзима спортиста и рекреативаца. Кардио опрема омогућава тестирање спортиста, као и рад са реконвалесцентима и рекреативцима. Фитнес центар опремљен је професионалним аудио уређајима, климатизован је, а ентеријер је прилагођен потребама вежбача. Ту су и сауна, јакузи, физикална

медицина и терапија. У оквиру фитнес центра налазе се и две свлачионице са по 50 ормарића за одлагање ствари рекреативаца. Данас у фитнес центру тренира пет спортских екипа (три кошаркашке, одбојкашка и рукометашка) и више од 500 рекреативаца. Фитнес центар се састоји из неколико сегмената:

- ❑ *Миленијум GYM*-модерно опремљен, удовољава бројним члановима квалитетним аеробним и анаеробним активностима. Уз инструкторе могуће је вежбати:

Слика 48.-50. Фитнес тренинзи (извор: Маркетинг Центра Миле-нијум)

- аеробик
- аикидо
- степ аеробик
- денс
- кик аеробик
- балет

- ❑ *Миленијум ТРИМ* се простире на површини од 405м² и опремљен је најсавременијим справама по узору на фитнес центре у свету и може да удовољи захтевима како врхунских спортиста тако и рекреативаца који желе да раде на побољшању и одржању своје психо-физичке кондиције. Особље центра ради са свима који желе да постигну своје личне рекорде у програмима:

Слика 51.-53. Трим опрема (извор: Маркетинг Центра Миле-нијум)

- бодибилдинг
- трим програм
- кондиционирање
- кардио програми

Обука инструктора – фитнес центар организује фитнес радионице у трајању од 3 до 5 дана. У оквиру аранжмана спроводи се обука у области примењене анатомије, основа физиологије, исхране и суплементације спортиста. Обука се врши на програмима: бодибилдинг, трим, кардио програм, програм мршављења, кик аеробик. По завршетку курса полазници добијају сертификат о завршеној обуци у Фитнес центру Миленијум и видео материјал спортских програма.

- *Индивидуални тренинзи*-инструктори помажу заинтересованима да постигну своје циљеве кроз програм Један на Један, који је осмишљен у складу са индивидуалним способностима и предиспозицијама као и достигнућима из области фитнеса.
- **Стрељана** Миленијум саставни је део Центра Миленијум. Изграђена је по најстрожим стандардима ППЗ и балистичке заштите и једина је на територији Баната. Намењена је за спортско-рекреативна, кондициона и професионална гађања, а састоји се од ваздушног и ватреног стрелишта. Поседује пиштоље, револвере и ловачко и стрељачко оружје различитог калибра. Од програмских садржаја нуди:
 - рекреативно гађање на ваздушном и ватреном стрелишту
 - кондиционо гађање радника служби обезбеђења одговарајућим оружјем
 - обука у руковању ватреним оружјем најсавременијим методама и училима и провере знања ради стицања уверења неопходног за добијање дозволе за набавку и држање оружја.
 - гађање на ваздушном и ватреном стрелишту, за школска, радничка и остала такмичења.

На трећој коти је централни улаз за публику. Десеторо врата воде на само борилиште. Хала, иначе, има четири улаза. Први, главни улаз је за спортисте, судије и лица посебних функција на који се долази из правца стадиона, док је на супротној страни улаз за госте. Трећи је са централног платоа између куле и велике дворане и намењен је публици, а последњи је службени. Посебна пажња посвећена је инвалидима за које су обезбеђени посебни улази, лифт, места у гледалишту и посебни тоалети.

Није занемарена потреба публике за освежењем пред такмичења и током пауза. Стога се овде налази и *Спорт кафе*. У *Спорт кафеу* могуће је опустити се уз неки од енергетских напитака, партију стоног тениса, неку од забавних игара, пикадо стони фудбал, квизове или сурфовање по интернету.

На највишој коти постављене су ложе и сектори за техничко одржавање хале. Овде се налази ТВ студио локалне *ТВ Банат* Вршац, која својим продукционим и техничко-технолошким капацитетима обезбеђује реализацију преноса и снимање свих догађаја који се дешавају у Центру Миленијум. За мање од 30 минута од завршетка утакмице ТВ Банат може да обезбеди петоминутни пакет са најзанимљивијим детаљима утакмице. Медијима се може понудити комплетан ТВ сервис који обухвата прилоге, монтаже, најам опреме, унилатерале и сл.

У овом нивоу постављено је и 10 новинарских ложа израђених у складу са важећим међународним стандардима. (Радулов, 2003; Подаци добијени на основу интервјуа маркетинг службе, 2007)

Локали-Многе спортске хале по Србији пропадају, јер након што се изграде о њима више нико не води рачуна. Разлог за такво понашање лежи у чињеници да њихово одржавање нико не доживљава као своју обавезу. Због оваквих случајева акционарство је добро решење-сви који дају новац за изградњу имају интерес да објекат заживи и успешно ради. Акционари Миленијума су одлучили да се самоиздржавају издавањем у закуп постојећег пословног простора. Од овог новца као и оног који добијају од рекламирања, успевају да покрију највећи део експлоатације спортске хале, а изричит је став управе да нема продаје ни једног локала.

На површини од 812 м² смештено је 26 климатизованих локала, са телефонским линијама, магацинским простором и обезбеђењем. Водило се рачуна да понуда трговинских и угоститељских објеката буде разнородна, али да нема удвајања локала исте намене, што је од интереса и посетилаца и оних који закупљују локале. Тако се овде могу посетити продавнице мешовите, спортске и техничке робе, ресторан брзе исхране, кафићи, DVD клуб, књижара, апотека, златара, омладинска задруга, фризерски салон, пошта, банка итд.

Слика 54: Кула (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

У оквиру простора који се изнајмљује налази се и шестоспратна кула од 600м² пословног простора различите намене. За сада су закупљена два спрата од стране *Reifeissen* банке док је остали простор и даље слободан. На самом врху куле планиран је ресторан са терасом са које ће се пружати прелепа панорама града.

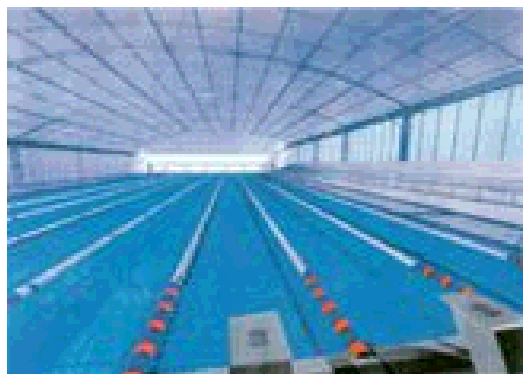
Да би се посетила хала за време неке од масовних манифестација проблем паркирања возила такође је успешно решен паркингом у кругу Центра капацитета 230 места, што се показало сасвим довољним.

Обезбеђење у Центру Миленијум је комбиновано: физичко-техничко уз адекватну противпожарну заштиту. За све спортске догађаје ангажује се довољан број редара и полицајаца. Видеонадзор је најновије генерације и састоји се од 13 камера (5 спољних и 8 унутрашњих). Дворана је опремљена метал детекторским вратима на централном улазу, а обезбеђењу су на располагању и ручни метал детектори. Противпожарна заштита је заснована на противпожарној и противгасној централни, ручним и аутоматским јављачима пожара, адекватном броју одговарајућих ПП апарата, унутрашњој и спољној хидрантској мрежи. (Подаци добијени од Маркетинг службе, 2007)

ПЕРСПЕКТИВНИ ПЛАН ИЗГРАДЊЕ

И мада је Центар Миленијум са оним што је до данас направио међу водећим ове врсте не само у земљи, него и у широј околини, није се стало са идејама и радовима на још садржајнијем и савршенијем спортско-пословном центру.

До априла 2004. године под кровом Миленијума почеће са радом **дијагностички центар**. На простору од 400м² наћи ће се најсавременија медицинска опрема-лабораторија, ултразвук, магнетна резонанца, кардио програм итд. Опрема последње генерације биће набављена од реномираног произвођача Philips.

Слика 55: Планирани изглед базена (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

До новембра 2004. године планира се завршетак радова на **компексу базена**. У току су радови на изградњи затвореног олимпијског базена, базена на отвореном простору као и базена прилагођеног за децу и непливаче. Око базена граде се трибине које ће моћи да приме 300 гледалаца.

Такође, биће завршена конгресна дворана која ће по ентеријеру, опреми и могућностима бити мали Центар "Сава". Реч је о вишенаменској сали капацитета 550 гледалаца у партеру и на балкону са ложама, уз сав пратећи садржај као што су хол, фоаје, гардероба, шанк...Овде ће бити уграђена

Слика 56: Планирани изглед конгресне дворане (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

најсавременија аудио-визуелна опрема што ће омогућити организовање биоскопских пројекција, концерата, приредби, позоришних представа, конгреса и семинара.

Испод овог простора на 1200м² планира се изградња дискотеке на два нивоа. Довољно осмишљеног и модерног простора за забаву и дружење хиљаду посетилаца. А управо такав простор недостаје младима овог града, а сигурно ће је користити и спортисти када буду долазили на припреме и на такмичења. У диско клубу планира се и музика уживо, организоваће се и наступи популарних музичара и бендова. Такође би требало да се отвори и дискотека на отвореном, која би била у

функцији у летњем периоду.

По свему судећи, лети ће овде бити права оаза забаве, дружења, рекреације и спаса од жеге посебно захваљујући базенима, јер Вршчани немају у ближој околини никаквих објеката за купање (осим Белоцркванских језера која су на неких 30 км удаљености али са доста лоше организованим јавним превозом што је проблем и малтретирање за оне који немају сопствени превоз). (Радулов, 2003)

ПОСЛОВИ

Поред основног, спортског одељења у Центру Миленијум функционише још неколико профитабилних јединица које нуде различите видове пословне сарадње, а најзаступљенији су:

- пропагандне услуге
- послови из домена туристичке агенције "Millennium travel "
- изнајмљивање, опремање, уређење и издавање пословног простора и локала различитих могућности
- организовање забавних, естрадних, културних програма и рекреативних активности
- организовање разноврсних јавних скупова
- организовање кондиционих припрема врхунских спортиста

Пропагандне услуге- Миленијум пружа могућност рекламирања производа и услуга у просторима центра, што се показало као добар пословни потез како за Центар, који се добрим делом издржава и функционише захваљујући овом новцу, тако и за фирме чије се рекламе виде на спортским и културним манифестацијама које од отварања Миленијума до данас бележе огромну посећеност, а не мали број истих преноси национална телевизија.

Постоји могућност избора стационарне, ротационе, мобилне рекламе у великој дворани, на семафору, звучне рекламе у објекту Центра, поноа на просторима око центра или рекламирање на сајту Центра Миленијум. А уколико некоме ни то није довољно могуће је рекламирати се и на билбордима по читавом граду или региону. Ове понуде подразумевају и одређене повољности за њихове пословне партнере који су заинтересовани за рекламирање у већем обиму.

Millennium travel– туристичка агенција отворена у оквиру Центра која потенцијалним комитентима пружа следеће услуге:

- тачну и прецизну информацију у области туризма
- резервацију авио карата у домаћем и међународном авио-саобраћају (једина агенција у граду која пружа ову врсту услуге)

- организовање пословних путовања (симпозијуми, сајмови, конгрес) како у земљи, тако и у иностранству
- организовање путовања за спортисте
- резервације хотелског смештаја и рент-а-кар
- обезбеђивање пословних виза
- беспрекорно организовање комплетних пакет аранжмана

Millenijum travel је модерна агенција, изузетно професионална, са стручним кадровима што и није тако чест случај, која се максимално труди да потенцијалним туристима што више приближи Вршац и Центар Миленијум, и на тај начин оствари обострану корист. Њихова жеља је да поспеше и дају свој допринос у акцији која се већ дуже време спроводи у нашој земљи, а намењена је деци, омладини, радницима и грађанима- "У здравом телу здрав дух", и "Спортом против алкохола".

Millennium show DOO је нова фирма, настала из раста потребе Центра Миленијум за организацијом атрактивних манифестација и свих врста приредби забавног карактера. Ова фирма је и ексклузивни увозник ватромета и пиротехничких средстава из Кине, са идејом да буду заступници за источну Европу.

Услуге које нуди ова фирма су следеће:

- организација концерата (организација турнеја и појединачних концерата)
- врхунска сценска и аудио опрема
- техничка подршка и маркетиншка кампања
- професионални ватромет по највишим светским стандардима (*Millennium show* обезбеђује све потребне дозволе код локалних власти)
- изнајмљивање опреме (рентирање озвучења, осветљења и пратеће опреме врхунских произвођача)

О квалитету и успешности њихових приредби и концерата, најбоље сведочи изузетна и константна посећеност свих културно-уметничких дешавања у Центру Миленијум и граду Вршцу. Посетиоци су у претходне две године имали прилику да навијају на избору за Мис Војводине, љубитељи музике су уживали у виртуозности Војвођанских симфоничара и Ансамбла ВСЦГ "Станислав Бинички", а могли су и да певају заједно са звездама попут Здравка Чолића, Хариса Џиновића, Ђорђа Балашевића, Радета Шербеџије, Магазина, Хари Мата Харија, Гоце Тржан, Коктел Бенда итд. У њиховој режији организовања је манифестација "YU дани естраде", која се по први пут одвијала ван зидова Сава Центра. Били су домаћини и јавних снимања новогодишњег програма 3. канала и емисије "Гранд шоу".

Круна претходне сезоне била је и светска концертна промоција новог ЦД-а Горана Бреговића на којој су угошћени чланови Владе Републике Србије и велики број успешних привредника и јавних личности.

Центар Миленијум је организатор и бројних пословних догађаја, скупова, презентација, промоција књига и изложби. Када идуће године буде завршена конгресна

Слика 57: Одлични услови за припреме

спортиста (извор: Маркетинг Центра Миленијум)

дворана стећи ће се услови за још разноврсније скупове типа конгреса, симпозијума, семинара који ће у Вршац довести бројне туристе-пословне људе, којих данас овом граду свакако недостаје.

Припреме спортиста- свим спортским савезима и федерацијама Центар Миленијум пружа услуге организације спортских такмичења и активности које претходе сваком спортском наступу. Овде првенствено треба истаћи припреме спортиста. Трим стазе на Вршачком брегу у потпуно природном окружењу на просечној надморској висини од 500м, укупне дужине 16 км, представљају идеалан терен за

кондиционе припреме свих спортиста. Благи успони и падови као и напорне узбрдице омогућују сваком тренеру да испољи сву своју креативност и оствари свој план и програм, а у Центру Миленијум се налазе садржаји који омогућују рад на свим аспектима техничко-тактичког усавршавања екипе, као и на организовању што бржег опоравка спортиста. Центар је у могућности да истовремено опслужи велики број спортиста.

Поред професионалних програма могу се организовати спортски кампови, летње школе спортских игара, турнири и семинари. Смештај за све учеснике припрема обезбеђен је у хотелу "Србија", пансионима ЈАТ-а и Геронтолошком центру. Баш ови смештајни објекти и представљају основни проблем и кочницу за масовне посете спортиста на припремама. Како кажу запослени у Миленијуму што се саме хале тиче она задовољава све захтеве за квалитетну припрему спортиста, али је квалитет и број смештајних капацитета на изузетно незавидном нивоу. Док се не уради нешто конкретно по овом питању посећеност Миленијуму у ове сврхе биће скромна.

Тимови који су до данас били у Центру Миленијум на припремама и на утакмицама свакако су веродостојан пример квалитета:

- Југословенска кошаркашка репрезентација
- Југословенска женска кошаркашка репрезентација
- Југословенска рукометна репрезентација
- Италијанска рукометна репрезентација
- Египатска рукометна репрезентација
- Словеначка кошаркашка репрезентација

И наравно примарна функција и она без које не би постојале ни једна од горе наведених јесте спорт (утакмице, турнири, купови). Без обзира на то што се Центар Миленијум не налази у престоници, велики број значајних како домаћих тако и међународних спортских окршаја догодио се баш овде у Вршцу. Навешћу само неке:

- финални турнир Купа Југославије у кошарци
- финале купа Кораћ
- полуфинале и финале play off-а за кошаркаше
- квалификациона рукометна утакмица за одлазак на Европско првенство Југославија-Италија
- кошаркашка утакмица репрезентације Југославије и Словеније где су се од даљег играња опростили великани Југословенске кошарке Предраг Даниловић и Жарко Паспаљ
- кошаркашки турнир "Велики за мале 2001."
- рукометна утакмица репрезентације Југославије и Египта
- турнир "Играј за живот, дрога не"
- 4. међународно првенство Југославије у стоном тенису

Центру Миленијум је указана част да буде домаћин значајном међународном спортском догађају- 34. Европско првенство у кошарци за сениоре, које ће се одиграти 2005. године. Вршчани и Миленијум су своју улогу домаћина сасвим озбиљно прихватили, тако да су припреме већ одавно започете.

Наравно да су све ове манифестације било спортског било културно-забавног типа изузетно посећене, што због своје важности, што због недостатка забаве у Вршцу и околини. Оно што се може замерити Центру Миленијум, а желим да нагласим да је тога мало, јесте чињеница да они не воде никакву врсту евиденције о масовности посета овим манифестацијама. На питање зашто то не раде на основу продатих улазница, одговарају да је то немогуће јер они поред уобичајеног начина карте продају на годишњем нивоу, па нема ни услова а ни потребе водити евиденцију ко је од тих гледалаца присутан на којој утакмици. Изненадило ме је колико небитним они сматрају овакве врсте података, јер је познато да на основу статистике лако могу да имају увид у популарност својих догађаја и да у случају

потребе предузму одговарајуће мере. Једино на шта су могли да ми одговоре у вези са овим је да је засигурно већи одзив гледалаца на културно-забавним него на спортским дешавањима (и то одокативном методом). Кажу да Центар Миленијум одприлике годишње посети око 300.000 људи (значајно, ако се узме у обзир да сам Вршац има око 40.000 становника). (Подаци добијени од Маркетинг службе, 2007)

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР "ЈЕЗЕРО" У ВРШЦУ

Претечу данашњег спортско-рекреационог центра у Вршцу предствала депресија испуњена водом настала експлоатацијом шљунка за грађевинске сврхе. Потом је за потребе градње електричне централе вршено бушење, али се дошло до високоминерализоване воде. Таква вода није одговарала потребама електране, али је коришћена заједно са постојећем за потребе купалишне рекреације. Касније је вршено још неколико бушења. Тако је 1953. године вршено бушење како би се постигао виши ниво воде у језеру. У томе се није успело, а такође је систем цеви у бушотини иструлео, тако да су накнадно вршена бушења 1955. и 1959. године. Током времена дошло је у језеру до развијања масе хидрофилне вегетације, због чега је приступљено чишћењу. Том приликом језеро је продубљено, тако да се дошло до нивоа фреатске издани која је продирала у депресију без обзира карактеристике плувиометријског периода. Ова вода је мешајући се са минералном довела до сањивање степена минерализације. (Лашков, 1982)

Осамдесетих година, под утицајем загађености фреатске издани, смањења издашности и престанка рада појединих извора, језерска вода је достигла ниво морбидности и тиме постала неупотребљива за купање. Средином осамдесетих година језеро је прочишћено, дно засуто песком и шљунком, постојећи извори блокирани и замењени новим из виших слатководних водоносних артерских хоризоната. Приобални делови су бетонирани, изграђена је нова ограда, подигнут ресторан, хотел и пратећи рекреативно-спортски објекти солидне могућности и разноврсне употребе (терен за тенис, рукомет, одбојку и др.). Наведеним подухватима језеро је достигло оптималан локални значај, јер представља једину рекреативну конституцију у граду погодну за купање и освежење током лета.

Уз језеро се налази слободан травнати простор који је у званичним публикацијама регистрован као ауто-камп. Међутим, и поред неоспорних природних предиспозиција, простор не поседује задовољавајућу инфраструктуру, тако да је у летњој половини године запоседнут дивљим ауто камперима, односно странцима који се налазе у транзиту преко Румуније и Југославије и овде траже предах или прспавају, користећи услуге сабитарије на језеру.

Уређењем овог језера, један од најзапуштенијих периферних делова града је попримио елементе савременог рекреационог центра, што је неминовно довело до уређења околног простора који има стамбено-пословну функцију.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Вршцу су интервјуисани лица исте професије као и у другим комплексима смештеним у градовима - једна од особа која брине о спорту и рекреацији (1), затим особа задужена за пријем и организацију спортских приредби (2), лекар (3) и особа за маркетинг (4). У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од 4,5 до 5,0. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Миленијума 4,5 тако да се, према оценама, може закључити да овај центар има међународни значај. Према мишљењу испитиваних лица, Центар у готово свим елементима има јаке стране, с обзиром на дугом уређивању амбијенталне средине, а с друге стране непосредан контакт са шумским комплексом Вршачких планина и старијих али добро уређених и очуваних спортско-рекреативних терена. Оцене наведених лица су објективне јер Центар "Миленијум" је успевао да реализује своје активности у националним и међународним размерама.

Елементи валоризације	Особа за спорт и рекреацију	Особа за орг. приредби	Лекар	Особа за маркетинг	Аутор
Туристичко-географски положај	5	5	5	5	5
Природне вредности	5	5	5	5	5
Антропогене вредности	4	5	5	5	4
Квалитет смештајних капацитета	4	4	5	5	4
Опремљеност објеката за спорт и рекреацију одоварајућим инструментаријем (справе за рекреацију, спорт; стазе, базени)	5	5	5	5	5
Квалификациона структура запослених	4	4	4	4	4
Амбијент комплекса и околине	5	5	5	5	5
Општа туристичка вредност	4,5	4,5	5,0	5,0	4,5

СПОРТСКО-ПОСЛОВНИ ЦЕНТАР ЦЕНТАР "ВОЈВОДИНА" У НОВОМ САДУ

СПЦ "Војводина" у Новом Саду отворен је средином априла 1981. године да би већ крајем месеца било одржано 36. светско првенство у стоном тенису - СПЕНС.

Центар има полифункционални карактер, с обзиром на то да се у оквиру њега одвијају вишеструке активности: пословна делатност, спорт, култура и естрада, конгресна делатност, прес центар, угоститељска делатност, туристичка делатност.

Слика 58. -59. СПЦ "Војводина" Нови Сад (Извор: Архив СПЦ "Војводина")

Спортску делатност чине: делатност спортских арена и стадиона и то рад отворених или затворених спортских објеката (ограђених или покривених или са трибинама за седење или стајање); фудбалски стадиони, пливачки базени и стадиони, терени за голф, хале за бокс, хале и стадиони за зимске спортове, терени и стадиони за атлетска такмичења и др. Остале спортске активности и то: професионална и аматерска спортска такмичења, на отвореном и затвореним простору која спроводе одговарајуће; активности у вези са пропагандом и спровођењем спортских такмичења; делатност школа за спорт и рекреацију.

Спортска делатност се може поделити на следеће категорије:

- Активности професионалног спорта који обухвата редовне тренинге; сезонске и редовне годишње припреме репрезентације (кошарка, одбојка, фудбал и др.), као и клубова из других градова и комерцијалне утакмице у оквиру редовних спортских лиге.

- Спортске школе.

- Различите спортске приредбе ван система такмичења.

- Рекреативни програми, као што су аеробик, акваробик, гимнастика, купање на базенима, стрљаштво и др.

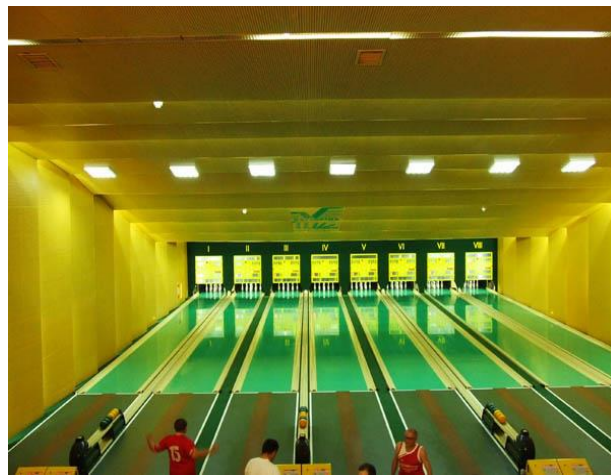
За одвијање спортско-рекреативних активности и манифестације на располагању су следећи простори: велика дворана површина 19.288 м² намењена одвијању спортских активности и културно-забавним приредбама; мала дворана (5.415 м²); ледена дворана (9.309 м²) за хокеј утакмице, утакмице у уметничком клизању и за потребе слободне рекреације; куглана; тренинг дворана; затворени олимпијски базен и мали базен за непливаче; стрељана; фудбалски стадион ФК "Војводина" уз сам центар; тениски терени ван центра; амфитеатар за одржавање приредби; свечани салон за скупове, конференције и пријеме; конференцијска сала.

Спортско-рекреативни центар обезбеђује за грађене:

- "свакодневно бављање рекреацијом, клизање и куглање за неколико хиљада грађана;

- оптималне могућности за бављење спортом као што су: кошарка, рукомет, одбојка, карата, цудо, стони тенис, клизање, хокеј на леду, атлетика;

- организовање спортских приредби, као што су - боксерске ревије, гимнастичка такмичења, разна спортских првенстава, културно-уметничких приредаба;
- могућност за организовање разних скупова и активности за омладину: спортских предавања, стручних и научних филмова, разних изложби.

Слика 60. -61. СПЦ "Војводина" Нови Сад (Извор: Архив СПЦ "Војводина")

Саме активности могу се раврстати на следеће групе:

"1. Редовне тренажне активности спортских организација које учествују у систему такмичења.

2. Спортско-рекреативне организација које не улазе у систем такмичења, односно спортско-рекреативне активности радних организација, грађана и разне спортске школе.

3. Такмичења која се организују под кровом Центра.

Групу спортско-рекреативних активности чине све оне активности које се могу подвести под рекреацију.

Овде спадају три подгрупе активности:

1. Спортско-рекреативни програм се одвија у сарадњи са САНС-ом за школе и грађане. Организује се низ едукативних и рекреативних школа из пливања, спорта, тениса, фудбала, кошарке, клизања, рекреације у сали, акваробика, атлетске гимнастике и сличне активности.

2. Рекреација радних људи се организује тако што разна предузећа закупљују просторе за тренинге, рекреацију и такмичења својих радника.

3. Масовне, спортско-рекреативне активности грађана у базенима, клизалиштима, стрелишта, тениски терени, фудбалски терени и фитнес центри.

Спортске манифестације, такмичења су различитог нивоа, од општинског до међународног значаја; пропагандно-информативна такмичења, комерцијална такмичења. (Ромелић, Плавша, 1998; Подаци добијени на основу контакта са СПЕНС-ом, 2007)

СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР КАРАЂОРЂЕВ ПАРК

Овај Центар се налази у централном делу Зрењанина. До њега воде неколико прометних улица из самог центра, тако да је његова позиција у односу на градско језгро.

Карта 6: План Зрењанина са положајем Карађорђевог парка

У склопу овог спортско – рекреативног центра налазе се Карађорђево парк, хала спортова и Градски стадион са помоћним теренима. Овај комплекс је удаљен 1 км од центра града Зрењанина.

Главни терен је хала Фудбалског клуба "Банат". Хала има димензије 64 x 43 метара. Висина хале износи 9 метара.

Историјат изградње објекта и простори у оквиру спортско рекреативног центра

Изградња Градског стадиона почела је 1948. године, на локацији предратног ФК "Обилић"-а. У првој фази изградње, која је трајала до маја 1953. године, урађена је дрвена трибина на западној страни која је имала капацитет од 3000 седећих места. У том периоду изграђене су бетонске трибине и на источној, јужној и западној, али које за разлику од западне нису биле наткривене.

У октобру 1967. године пожар који је захватио западну страну стадиона, у потпуности је уништио дотадашњу дрвену трибину. Годину дана касније завршени су радови, и почела је са коришћењем бетонска наткривена трибина са 2000 пластичних седећих места, која је и данас у употреби. Испод трибине направљене су просторије ФК "Пролетер", као и угоститељки објекат са рестораном и 12 соба за преноћиште.

Године 1984. реновиране су источна, јужна и северна страна стадиона, које су пресвучене бетонским слојем, с тим што је на источној страни постављено 5000 пластичних столица за седење.

Исте године на источној страни изграђене су и просторије за чланове атлетског клуба, са теретаном и свлачионицама.

Данас западна трибина има капацитет од 2000 седећих места а источна страна 3200.

Капацитет северне и јужне стране је по 4500 седећих места, с тим да треба напоменути да ове стране стадиона нису покривене пластичним столицама.

Хала спортова

Популарни "Медисон" у функцији је од 21. октобра 1961. године. Капацитет 3.500 гледалаца. Ово је била прва спортска дворана у некадашњој Југославији.

Изградња хале спортова у Карађорђевом парку почела 1961. године, и хала је званично отворена у марту 1962. године, те је она представљала најстарију халу на просторима бивше СФРЈ. Терен је до 1994. године био постављен у правцу исток – запад, да би после реконструкције био постављен у правцу север – југ. Стара хала имала је капацитет од 3500 седећих места, док после реконструкције та бројка износи 1800 седећих места.

Хала спортова "Медисон" у Зрењанину у постојећем стању покрива правоугаону површина осовинских димензија 63,0 x 2,9 м, и има у потпуности челичну носиву конструкцију. Главни стубови у подужним зидовима, као и они у забатним имају истоветан растер од 7,0 м (9 x 7,0 и 6 x 7,0).

Кровну конструкцију чине решеткасти кровни везачи, који се пружају у попречном правцу хале и распона су 42,0 м. Кров је симетричан, двоводан, са висином конструкције изнад стубова од 2,0 м, а на слеману од 4,0 м. Кровни покривач је лим који се ослања на кровне рожњаче.

Слика 62: Спортска хала Медисон у Зрењанину (Извор: А. Дрљача 2007)

Висина стубова износи 9,0 м, што представља и корисну висину у самој дворани.

У функционалном погледу хала се састоји од две целине: трибина и терена за спортске игре. Терен је смештен попречно и заузима централно место у хали. Тај плато, који је издигнут изнад осталог пода у хали, има дрвену подну конструкцију са паркетом као завршним слојем, и димензија је 42,0 x 23,0 м. Трибине се састоје из два једнака дела који се пружају попречно са обе стране терена. Трибине имају челичну носиву конструкцију са главним и секундарним нисачима од ваљаних челичних профила међусобно заварених. Седишта, газишта и степеништа трибина су од дасака. Свака од трибина у основи заузима површину од 38,5 x 16,65 м. Висина трибина на највишој тачки износи око 7,0 м. Простор испод трибина је делимично искориштен за просторије спортских клубова.

Хала има два главна улаза са предњег асфалтираног платоа. Улази су постављени наспрам партерског пролаза испред трибина. У продужетку тих пролаза, а наспрам главних улаза, у супротном зиду постоје и два мања помоћна излаза.

Хала има спуштени плафон у којем је смештено осветлење, и који сакрива кровну конструкцију тако да она није видљива из саме хале.

Предња фасада је обрађена црвеном фасадном опеком до висине од 4,0 м. Остатак предње фасаде је у стаклу. Остале фасаде су обложене истом фасадном опеком, али само до висине од 2,0 м, док је остатак делимично у стаклу а делимично обложен дрвеним плочама.

Под у хали је бетонски осим игралишта, чији под је раније описан. Описани објект спортске хале има један дограђени приземни зидани анекс са фасадама од фасадне опеке, стропном монолитном армирано-бетонском конструкцијом и равним кровом. Овај анекс је искориштен за смештај свлачионица, купаоница, службених просторија и осталих нужних простора неопходних за функционисање спортских објеката.

На месту некадашње помоћног фудбалског терена непосредну уз халу спортова, 1. децембра 2006. године почела је изградње нове спорстке дворане.

Нова спортска дворана би требала да има димензије 55 x 70 метара, и капацитет од 3000 фиксних седишта, 300 тараскопских и 400 стајаћих места. Спортска дворана би требало да располаже са 8 свлачионица, простор превиђен за рад спортских клубова и спортских организација, ресторан, теретану и здравствену амбуланту.

Предвиђено је да стара хала и нова спортска дворана буду повезане путем тунела. Стара хала би требала да доживи нову реконструкцију у виду уклањања трибина и постављања 3 паркетна рукометна терена одвојених мрежама.

Предвиђена је изградања паркинга капацитета 500 паркинг места.

Карађорђево парк

Године 1958. године почело је сређивање ове зелене површине која је тада и претворена у Карађорђево Парк, када је и посађено дрвеће у њему. Парк располаже трим стазом дугачком 730 метара.

Уз градски стадион налазе се и два помоћна терена намења углавном тренинзима селекција фудбалског клуба.

Слика 63: Детаљ Карађорђевог парка (Извор А. Дрљача 2007)

Делатности које су заступљене у спортско – рекреативном центру

У овиру овог комплекса заступљене су следеће делатности:

- спорт,
- култура и естрада,
- угоститељска делатност.

У оквиру спортске делатности у овом комплексу одржавају је многобројна спортска такмичења. Градски стадион тренутно користи ФК "Банат" који се такмичи у Меридиан супер лиги Србије. На овом стадиону се одржавају многобројне фудбалске утакмице, атлетска такмичења као и различити семинари за спортске судије.

Халу спортова користе многобројне спортске екипе (рукомет, кошарка, мали фудбал, одбојка, рвање, карате итд.) и у мушкој и у женској конкуренцији.

У хали спортова се поред спортских одржавају и разне друге манифестације попут политичких скупова, музичких концерта као и разних привредних сајмова, па се тако од 2000. године одржава сајам предузетништва и иновација INO COOP током трајања привредно - туристичке манифестације "Дани пива" у Зрењанину.

Садржај спортских активности у оквиру спортско – рекреативног центра

На теренима ФК "Банат" свакодневно радним данима тренира око 200 чланова овог клуба. Клуб има шест селекција први тим, омладинци које се такмиче у квалитетној лиги Србије, кадети и пионири које се такмиче у квалитној лиги Војводине за млађе категорије, петлићи и предпетлићи.

У хали спортова тренажне активности су заступљене свакодневно. У хали тренирају мушка и женска екипа рукометног клуба "Пролетер", као и мушки и женски тим "Граднулица", кошаркаши и кошаркашице "Пролетер"-а, фудбалери КМФ "Сас",

одбојкашице ЖОК "Клек", кошаркашице КК "Кош" и други. Треба напоменути да у току недеље постоје и два термина које користе рекреативци. Своје место у хали су нашли и представници борилачких вештина, па тако треба истаћи да и кик-боксерима имају свој лутак на месту некадашње северне трибине која је уклоњена.

Карађорђево парк је веома популарно место за рекреацију, где свакодневно тренира велики број како активних тако и спортиста рекреативаца. Трим стаза дужине 730 метара је реновирана ове године, и веома је популарна нарочито у летњем периоду због великог хлада који парк омогућава.

У парку многе од горе напоменутих екипа спроводе своје припреме. Парк такође користе и атлетичари, који поред тренинга на атлетској стази стадиона, упражњавају врло често и трчање у парку.

У парку постоји и простор намењен најмлађима опремљен љуљашка, клицама и другим справама за игру.

Манифестације у спортско – рекреативном центру

У овом комплексу се одржавају многобројне манифестације из разних области. Најбројније су ипак спортске приредбе. Сваког викенда овај комплекс посети од 1.500 – 2.000 људи гледајући фудбалске утакмице на Градском стадиону или било какве друге спортске представе у хали спортова. Викендом се у хали спортова одиграва велики број утакмица јер поред екипа које тренирају у хали, овде своје утакмице играју и други тимови, који само на тај начин користе халу.

Своје мечеве током сезоне у хали спортова одржавају и рвачи. Хала је такође често домаћин многих такмичења у оквиру борилачких спортова.

Школски спорт је такође овде веома заступљен, али треба напоменути да се многа школска такмичења, углавном атлетска, одржавају на Градском стадиону, или у парку, који је веома популаран када су у питању школски кросеви.

Поред спортских у хали се одржавају и музички концерти, политички митинзи, разни привредни сајмови и друго.

Други објекти у оквиру спортско – рекреативног центра

Треба напоменути да испод западне трибине Градског стадиону, се налазе комплетне просторије ФК "Банат", као и теретана за клуб тајландског бокса, канцеларије ФСО Зрењанин, као и УФС и СИ ФСО Зрењанин, док су у собама које се ту налазе смештени рвачи РК "Пролетер"-а.

У овом спортско – рекреативном центру налази се ресторан "Camel", док је на удаљености од 1 км, у самом центру града смештен и хотел "Војводина".

Ресторан "Camel", иначе један од најпознатијих и најпосећенијих ресторана у граду одликује се веома квалитетном домаћом кухињом. Капацитет објекта варира од 100 – 150 људи.

Због свог положаја, али пре свега због изузетног и атрактивног изгледа Ресторан "Camel" и квалитета услуге, ресторан је место где свраћају многобројне спортске екипе када одседају у Зрењанину, али и место где је члановима већине екипа из Зрењанина организована исхрана.

Хотел "Војводине"

У ужом центру града Зрењанина смештен је Хотел "Војводина", модеран објекат. Након реновирања 2007. године поново је отворен и у свом пуном сјају примио прве госте.

Хотел располаже са више различитих типова соба и апартмана, укупно 150 лежајева. Све собе и апартмани опремљени су директном телефонском линијом, мини баром, телевизором, приступом интернету и могућношћу за терморегулацијом.

Ресторан капацитета 400 места нуди врхунске специјалитете врхунских кулинара уз одабир најбољих вина.

Понуда Хотела употпуњена је бизнис центром који поседује конференцијску салу, мултимедијално опремљену, капацитета 250 места за одржавање конгреса, семинара и других пословних активности и две мање сале за састанке по 30 места.

Гостима хотела на располагању су сауна, ђакузи, теретана.

Хотел поседује пространи паркинг који је под 24-часовним надзором. Хотел располаже са 76 модерно опремљених соба, 35 једнокреветних и 41 двокреветна, 11 апартмана, 4 луксузна апартмана и једна соба за особе са хендикепом.

Све собе имају купатило (са тушем или кадом и феном), мини бар, ТВ, директну телефонску линију, приступ интернету и могућност за терморегулацију.

Издвојени су спратови за пушаче и непушаче.

Конференцијска сала са 200 места за одржавање конгреса, семинара и других пословних активности. Сала је мултимедијално опремљена.

Две мање сале примају до 30 особа. У саставу сале је и аперитив бар.

Сефови за чување драгоцености налазе се у оквиру рецепције. На располагању су гостима током 24 часа.

У оквиру хотела омогућена је продаја домаће и стране дневне и периодичне штампе.

Хотел располаже паркингом који броји 60 места и бесплатан је за хотелске госте. (Подаци добијени на основу разговора са надлежнима у Зрењанину, 2007)

СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ ОПШТИНЕ БАЧКЕ ПАЛАНКЕ

Бачка Паланка се налази уз Дунав између Апатина и Новог Сад. До насеља се долази кроз зелени појас у коме је разликовано неколико рукаваца. Најзначајнији рукавци су „Тиквара“ и „Багер“. Оба рукавца су пловна за чамце. На 1298,8 километру Дунава налази се улаз у „Тиквару“ а унутар рукавца је уређено привезиште за чамце и велика пешчана плажа. Центар насеља је удаљен око 400 метара од рукавца и пружа добре могућности за снабдевање туриста- наутичара. За јахте са дубљим газом препорука је да се користе привезиште и пристан у каналу „Багер“ на 1295. километру Дунава. На потесу фрушкогског дела Дунава постоји већи број речних острва као што су Говнеш, Зелено острво, Велика ада, Нештинска ада и други. Њих помињемо јер имају важнулогу у развоју спортско-рекреативног туризма а пре свега активности наутичара и спортских риболоваца.

Уз леву обалу Дунава, у општини Бачка Паланка, налази се подручје Парка природе „Тиквара“, сврстано у трећу категорију заштићених природних добара. Ово заштићено подручје у којем је успостављен режим заштите другог степена, представља специфичан природни мозаик сачињен од водених и копнених екосистема. Парк природе „Тиквара“ је стављен под заштиту 1997. године због очувања комплекса аутохтоних барско-мочварних и шумских екосистема који престављају уточиште ретким врстама биљака и животиња. Степен заштите успостављен на подручју парка природе „Тиквара“ дозвољава обављање спортско-рекреативних и информативно-пропагандних активности, затим васпитно-образовног и научно-истраживачког рада. Такође, на подручју Парка дозвољена је, према посебном Програму, изградња туристичких објеката и спортских терена. Дакле, заштићено природно добро „Тиквара“ пружа изузетне погодности за оживљавање, пре свега, еко-туризма, затим научно-истраживачког и едукативног, као и спортско-рекреативног вида туристичке активности.

Туристичко-географски положај, границе и величина Тикваре

Парк природе „Тиквара“ налази се на југу Бачке на подручју општине Бачка Паланка. Протеже се уз леву обалу Дунава између 1297. и 1305. речног километра, односно катастарских општина Бачка Паланка-Град и Нова Паланка. Географске координате централне тачке заштићеног природног добра су 45°14'15" северне географске ширине и 19°22'55" источне географске дужине. Северну границу парка природе „Тиквара“ чини висока обала и одбрамбени насип, а јужну ток Дунава. Источну границу представља насип за пут који води на мост Бачка Паланка – Илок, док западну границу чини линија разграничења између катастарских општина Нова Паланка и Младеново. Површина Парка природе „Тиквара“ износи 508,13 ха и у државној је својини, док је површина заштитне зоне 332,75 ха (Ковачевић и други, 1995).

ПРИРОДИ ТУРИСТИЧКИ РЕСУРСИ

Слика 64.-65. Тиквара (Извор: А. Дрљача 2008)

Рељеф

Парк природе “Тиквара” представља ритски комплекс у инундационој равни Дунава на надморској висини између 76 и 80 м. Постоје и делови који су нижи, али и виши од поменутих висина. Тако су дна неких бара испод 76 м, док су греде уз Дунав изнад 80 м надморске висине. Са геолошко-геоморфолошког становишта Дунав има пресудан значај за ово подручје. Читава инундациона раван насута је рецентним песком и муљем које је Дунав акумулирао приликом свог изливања и отицања. И само моделовање инундационе равни је под директним утицајем ерозивно-акумулативног рада Дунава услед којег је створен благо заталасан рељеф. На површини инундационе равни Дунав је формирао ерозивне (меандри и рукавци, односно стари речни токови) и акумулативне (акумулативни плићаци и обалске греде) облике рељефа. Сви ови облици подложни су сталним променама због динамичких својстава тока Дунава под којима се подразумевају промене његовог водостаја и протицаја, често изливање и повлачење, као и различит интензитет речне ерозије и акумулације.

Као последица поменутих особина рељефа и режима површинских и подземних вода на терену парка природе “Тиквара” постоји већи број бара, млака, старих рукаваца и мочварног земљишта, који су често и дуго под водом, као и мање и више уздигнуте греде које су само повремено плавлене. Све ово указује на веома интересантне микрорељефне особине заштићеног природног добра “Тиквара”.

У климатском погледу подручје заштићеног природног добра “Тиквара” припада умерено-континенталном поднебљу са карактеристикама панонско-степског вријетета. За приказ климатских, првенствено температурно-падавинских прилика на заштићеном подручју послужили су подаци са метеоролошке станице у Римским Шанчевима осматрани у периоду од 1961. до 1990. године. Према тим подацима максималну средњу месечну температуру ваздуха од 21,1 °Ц има јул, а средњу минималну - јануар када је измерено -1,0 °Ц. Просечна годишња температура ваздуха је 10,9 °Ц. Средња температура ваздуха током зиме је 0,6 °Ц, током пролећа 11,3 °Ц, током лета 20,4 °Ц, а током јесени 11,3 °Ц. Према подацима са исте мерне станице у посматраном вишегодишњем периоду највлажнији месец у години је јун са средњом количином талога од 82 мм, док је најсувљи јануар са просечно излучених 34 мм. Просечна годишња сума падавина је 576 мм. Највлажније годишње доба је лето са 199 мм, затим следи пролеће са 145 мм, јесен са 117 мм и најсувља зима са 115 мм.

Доминантан ветар на овом подручју је југоисточни, а одмах иза њега северозападни, а потом и западни. Ветрови из осталих праваца се ређе јављају (Група аутора, 1987).

Хидрографске карактеристике Тикваре, у плавном делу зависе, пре свега од водног режима Дунава. Током високих водостаја на реци, који се јављају у пролеће и почетком лета, долази до плављења небрањеног дела парка природе и то најпре његових најнижих делова, односно рукаваца и других већих и мањих депресија. Поред поменутих површинских вода, хидролошкој специфичности Тикваре, у великој мери доприносе и високе фреатске воде које се јављају такође сезонски заједно са високим водама Дунава. Треба нагласити да се током максималних водостаја на Дунаву, готово цело подручје парка природе “Тиквара” налази под водом. Све је ово утицало на стварање типичне ритске орографије и хидрографије, као и одржање биљног и животињског света специфичног управо за ритска станишта.

Хидролошки услови у оном делу заштићеног природног добра, који се налази између заштитног насипа и градског подручја Бачке Паланке, нису одређени само водним режимом Дунава, него и водама које се путем канализације и површинским отицањем из самог града сливају на простор парка природе. Услед поменутих услова у овом делу заштићеног природног добра, ниво подземних вода је перманентно висок што неповољно утиче на развој и опстанак, првенствено шумаских заједница. То је довело до масовног пропадања шума и појаве великих површина чистина које је због забаривања немогуће поново пошумити. Ако се још узме у обзир да се са градског подручја Бачке Паланке на простор Тикваре сливају загађене воде, онда је потреба заштите овог парка природе још већа и значајнија.

Настанак **земљишног** слоја на подручју парка природе “Тиквара” такође је у највећој мери под снажним утицајем физичког рада Дунава. Овде су земљишта генетски неразвијена због сталног деловања поплавних вода Дунава и високог нивоа фреатске издани. Педолошки слој чини рецентни алувијални нанос различитог механичког састава на основу којег се издвајају различити варијетети. Тако на вишим приобалним теренима преовлађује песак, а на нижим теренима и деловима удаљенијим од обале заступљенији је муљ. Између поменутих крајности у различитим односима су наизменично наталожени наноси песка и муља. Поменута песковито-муљевита земљишта посебно су погодна за развој бујне мочварне вегетације што чини једну од битних одлика Тикваре.

Биљни свет парка природе “Тиквара” представља остатке природних ритских шума и ритова Подунавља који су услед антропогеног утицаја сведени на уске појасеве уз реку. У овом равничарском подручју, којем основни печат даје река Дунав, простиру се комплекси ритских шума и остаци Паланачког рита са очуваним барским и мочварним екосистемима. Овај простор заједно са остацима плавног подручја Дунава чини целину. Данашње особине вегетације резултат су њеног историјског развоја, затим утицаја географског положаја, климе, орографије, а највише педолошких и хидролошких особина подручја.

О флори поручја Тикваре има мало података, па тачан број врста биљака није познат. Основно обележје флоре даје присуство црног глога (*Цротаегус нигра*), који је субендем Подунавља и прати ток реке. Значајно је и присуство водених биљних врста – жутог и белог локвања, које су заштићене као природне реткости. Екосистемски је важно присуство дрвенастих врста које изграђују шумске састојине различитих заједница као што су: бадемаста врба, пурпурна врба, бела врба, бела топола, црна топола, пољски јасен, вез, брест, храст лужњак.

Због релативно мале надморске висине и близине Дунава биљни свет је условљен подземним и плавним водама. Природну потенцијалну вегетацију овог дела Подунавља представља хидролошки условљена вегетација азоналног типа, односно заједница аутохтоних шума врба и топола и храста лужњака.

Подручје Тикваре највећим делом је обрасло шумама које су имале прашумско обележје. Пре насељавања овог подручја доминирале су ритске шуме. Данас је то шумски комплекс испресецан каналима. Најниже положаје заузимају шибљаци бадемасте врбе. Ова заједница има пионирско обележје, брзо настаје и кратког је века. На вишим положајима

јавља се заједница беле врбе, која подноси поплаве и развија на кори стабла адвентивно корење. Управо ове шуме су најатрактивније и значајне су са аспекта заштите и туризма јер су сачувале амбијенталне вредности и пејзаж. На нешто вишим и оцедитијим теренима наставља се заједница беле врбе и црне тополе, беле и црне тополе, а на најузвишенијим положајима је заједница тополе и пољског јасена.

Изражен микрорељеф (депресије, заравни, греде), затим динамичан водни режим, нарочито у поплавном делу заштићеног природног добра, као и едафске прилике, учиниле су да подручје Тикваре карактерише специфична, разноврсна и очувана **фауна**. Ипак, данашња фауна на подручју заштићеног природног добра претрпела је многе промене услед интензивног деловања човека, нарочито за последњих сто година. У некада пространим шумским подручјима, где је животињски свет чинио интегрални део екосистема, човек је својим деловањем изазвао многоструке и сложене промене, поготово ако се има у виду да се заштићено природно добро налази у близини града Бачка Паланка.

Досадашњи резултати истраживања ихтиофауне у парку природе “Тиквара” указују на значај овог подручја за очување генетског фонда ове групе животиња као важног мрестилишта већине дунавских врста, што уз присуство и економски значајних врста даје могућност развоја спортско-риболовног туризма. Ранијим хидротехничким захватима којима је копана земља за учвршћивање насипа, настале су бројне поплавне депресије, међу којима је и бара Тиквара. У зависности од водостаја Дунава, садашња плавна зона може да обухвати око 400 хектара површине. Стална променљивост плављености подручја од великог је значаја за продукцију органске масе, пре свега за развој фитопланктона и других компоненти планктонске заједнице. Учесталост промене водостаја такође утиче на период задржавања одређених врста риба у плавној зони и рокова њихове миграције у корито Дунава. Фауна риба заштићеног подручја, која још није најбоље истражена, састоји се од око 20 врста у оквиру следећих фамилија: штуке, бјелице, сомови, гргечи, пешеви и мекушице. Фамилија *Esocidae* је заступљена са својим представником штуком. То је изузетно значајна врста којој је бројност ипак у опадању. Из фамилије *Cyprinidae* је шаран, иако правог дунавског шарана готово да више и нема. Остале врсте из ове фамилије које су регистроване у Тиквари, су значајне за одржавање еколошке равнотеже у воденим стаништима. Оне су важна хранидбена база за ихтиофауне птице на пример. Доминантне су ипак алохтоне риблије врсте попут белог амура, белог толстолобика и сребрног караша, које су оставиле значајног трага на опстанак домаћих врста риба. Значајне врсте, такође вредне помена, су сом, смуђ, манић и др.

Једна од значајних вредности Тикваре је бројно присуство представника херпетофауне, како у воденим, тако и у периодично плављеним и неплавним зонама. Водоземци и гмизавци налазе бројна уточишта у меандрима, барама и рукавцима, као и шумским гредама и ливадама. Њихов опстанак у савремено доба значајно зависи од антропогених утицаја на станишта. Важно је споменути да бројни представници водоземаца (посебно жабе), представљају значајну хранидбену базу за многе ретке и угрожене птице водених станишта, и да играју велику улогу у регулисању бројности и сузбијању пренамножења представника многобројних група бескичмењака. Бежећи од људи гмизавци се све више повлаче у слабо посећене и мање приступачне просторе заштићеног природног добра. Неке врсте, попут појединих змија, буквално су доведене на ивицу опстанка и поред чињенице да на овим просторима нема представника отровница.

Једна од темељних вредности заштићеног природног добра “Тиквара” је разноврсна орнитофауна, која је условљена присуством разноликих екосистема, од барских и шумских до ливадских и агрикултурних. Укупно богатство фауне птица природног добра и непосредног окружења процењује се на око 150 врста, од чега у гнездарице спада око 80. Међу барским птицама у гнездилишном периоду доминирају патке, лиске, гњурци, барске кокице и трстењаци. (Подаци добијени на терену, 2007)

МОГУЋИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

Повољан географски положај, посебно у односу на главне саобраћајнице, близина Бачке Паланке, а нарочито главне природне вредности заштићеног природног добра “Тиквара”, које се односе на богат и разноврстан биљни и животињски свет, велику разуђеност и испреплетеност водених и копнених екосистема, чине ово подручје туристички изузетно атрактивним. С обзиром да се ради о заштићеном природом добру Тиквара пружа услове за развој еко-туризма окренутог свим грађанима, али и образовног и научно-истраживачког туризма. Ова два последња облика била би усмерена ка упознавању ученика основних и средњих школа, студената биолошких, географских и сличних усмерења, као и наставника, професора и еминентних стручњака са специфичним биљним и животињским врстама регистрованим у заштићеном природном добру. Поменуто едукативне и научно-истраживачке активности на домаћем, али и на међународном нивоу, биле би реализоване кроз организовање теренског рада, различитих еко-кампова, семинара и слично, што би имало великог значаја за подизање укупне еколошке свести грађана.

Захваљујући знатним површинама под водом подручје парка природе “Тиквара”, пружа изузетне погодности и за развој спортско-рекреативног туризма, односно за спортски риболов, спортове на води и слично. Наиме, Тиквара постаје све значајније излетиште за житеље Бачке Паланке и околних насеља. Наравно, за унапређење Тикваре као средишта спортско-рекреативног туризма овог подручја потребно је посветити велику пажњу одржању старих и изградњи нових рецептивних објеката, спортских терена, као и планској организацији туристичке понуде, јер не треба изгубити из вида да се овде ипак ради о заштићеном делу природе.

Спортско-рекреативни туризам

Најзначајније компоненте географског простора, која је утицала на формирање комплексних садржаја спортско-рекреативне намене представља чињеница да јужним периферним делом града протиче Дунав који је својим ерозивно-акумулативним деловањем формирао врло сложену површинску хидрографију, то је ова околност била од битног значаја за формирање низа природно-географских комплекса карактера који чине најзначајније природне потенцијале подручја.

Једно од туристички потенцијално најатрактивнијих језера је Тиквара. Формирана је између одбрамбених насипа код Бачке Паланке на северу и Дунава, са којим је у непосредној вези, на југу. Дуж источног дела језера непосредно води пут из града и завршава се са рестораном-чардом “Дунав”. Језеро је остатак ранијег тока Дунава који је својим главним коритом умерен према југу. На значај језера делом асоцира и сам назив, који потиче од имена некада густо распоређених спремишта за рибу тзв. “тикварама”. позиција самог језера је таква да може бити забарена. Међутим, низом радова то је спречено - директним спајањем са Дунавом просеком дужине око 150 м, продубљавањем језерске депресије путем коришћења песка за потребе изградње одбрамбеног насипа. Површина објекта, при средњим водостајима, износи око 250.000 м². Провидност језера је током зиме око 1,0 м, а лета око 5,0 м. Заштићеност непосредног северног дела одбрамбеним насипом омогућила је да се североисточно од језера између насипа на југу и мањег језера, такође, вештачки одвојеног рукавца Дунава, формирају два спортско-рекреативна локалитета. Први је спортски центар са садржајима искључиво намењеним спортовима. Југоисточно од њега, између Црврцине баре, на северу и одбрамбеног насипа на југу, изграђен је Спортско-рекреативни центар “Тиквара”, у чијем се се наставку, према североисточној обали Тикваре налази Дом спортова. На уском рту који Тиквару одваја од Дунава, искоришћена је ниска песковита обала за изградњу плажа са пратећим инфраструктурним садржајима. Плаже у западном делу

јединственог карактера, односно има двострани излаз - према Тиквари и Дунаву, да би се према истоку наставила само на обалски део Дунава.

Слика 66: Марина на Тиквари (Извор: А. Дрљача 2008)

Тиквара и непосредни приобални део Дунава поседују добре могућности за неговање кајакашког спорта. Организација овог спорта има дугу традицију, на основу чега је и овај локалитет постао стециште формирања једне од најзначајнијих Европских кајакашких школа.

Поменути локалитет поседује добре услове за укључивање у наутички туризам, као успутно пристаниште са садржајима који делом одговарају и потребама наутичара. Локалитет је своју афирмацију доживљавао током организовања наутичких регата под покровитељством часописа "Илустрована политика", а у оквиру којег је било обухваћено крстарење Дунавом и системом канала Дунав-Тиса-Дунав. Осим домаћих наутичара, повремено су се уз обалске делове ових вода задржавали и наутичари из Немачке, Аустрије, Чешке, Словачке, итд. Повремено су регистровани боравци група страних наутичара по недељу или чак месец дана. На основу постојећих предиспозиција и искуства Завод за урбанизам Војводине у сарадњи са институтом за хидротехнику "Јарослав Черни" из Београда осмишљава план формирања регатне стазе, која би чинила саставни део спортско-рекреативног центра конципираног према европским стандардима.

Пошто је Тиквара богата рибом то, поред осталог представља један од значајних локалитета, са неопходном материјалном основом, погодном за оптималан развој спортског риболова. Тако је прво удружење бачкопаланачких риболоваца ("Шаран") основано 1947. године. Свој први објекат за смештај прибора чланова риболовног удружења, као и за обављање административних послова, добило 1952. године управо у виду рибарске куће лоциране уз Тиквару. Најоптималнији услови за активност риболоваца остварени су 1966. године када је изграђен Дома спортова. Овде су дограђени објекти за смештај чамаца и осталог прибора, а потом и понтона за чамце.

Изградња смештајне основе је потребна због објективно остварљивих амбиција претварања обалских делова Дунава, односно његових рукаваца у пунктове које би били укључени у наутички туризам, у ширем смислу; али, такође и формирање бесцаринске зоне, што подразумева и већи прилив посетиоца међу пословним људима.

На завршетку пута који се налази непосредно уз источну обалу Тикваре, према Дунаву је ресторан-чарда "Дунав". Објекат има релативно дугу традицију постојања. Главни део менија чине рибљи специјалитети, уз музику тамбурашког оркестра. Уз обалски део локалитета Багер, 1990. године изграђен је објекат сличног садржаја под називом "Колош-чарда".

У организовању спортско-рекреативне активности уз рукавце Дунава, где је лоцирана рекреациона зона Бачке Паланке кључну улогу има Јавно предузеће спортско-рекреациони центар "Тиквара". Под његовом управом је спортска дворана са преко хиљаду седишта. У овом објекту пружа се могућност организовања неколико спортова: рукометног, одбојкашког, кошаркашког, стонотенисерског, куглашког, карате спортова, дизање тегова, гимнастике, боди-билдинга и др. Према пријему спортиста постоји релативни еластичан став с обзиром на могућност приступа професионалаца и аматера.

За потребе наутичког туризма уз бачкопаланачки део обале Дунава налазе се три значајнија привезишта - "Тиквараш", Бачка Паланка и "Калош чарда". (Подаци сакупљени на терену, 2007)

Табела 20: Упоредни приказ привезишта

Привезиште „Тиквара“	Привезиште Бачка Паланка	Привезиште „Калош чарда“
<ul style="list-style-type: none"> • 1298,7. километру, обала лева, Н 45° 14,285, Е 19° 22,918 • од центра града 400 метара • начин привеза- на понтоне • заклоњено од пловног пута и од ветра • дубина у зони пристајања 2,5-6 м • има снабдевање струјом(220 волти) и водом • организована чуварска служба 24 часа • организовано одлагање смећа • организовано допремање горива са бензинске пумпе • контакт са сервисима за бродске, ванбродске моторе, стаклопластични труп и метални труп 	<ul style="list-style-type: none"> • 1298,9. километру, обала лева, Н 45° 14,287, Е 19° 22,859 • од центра града метара • начин привеза уз понтоне • заклоњено од пловног пута и ветра • дубина у зони пристајања 2,5 – 5,5м • снабдевање струјом (220 V) и водом • организована чуварска служба 24 часа • организовано одлагање смећа • организовано допремање горива са бензинске пумпе • контакт са сервисима за бродске, ванбродске моторе, стаклопластични и метални труп 	<ul style="list-style-type: none"> • 1295. километру, обала лева, Н 45° 14,421, Е 19° 24,658 • од центра града 1500 метара • начин привеза уз обалу и на понтоне • заклоњено од пловног пута и ветра • дубина у зони пристајања 2,5-4,8м • организована чуварска служба 24 часа • организовано одлагање смећа • организована достава горива са бензинске пумпе (300м) на јахту • снабдевање струјом (220 V) и питком водом • контакт са сервисима за бродске, ванбродске моторе, стаклопластични и метални труп

Извор: www.backapalanka.com

Затворени и отворени објекти који се користе у спортско рекреативне сврхе у општини Бачка Паланка

Спортска хала на локалитету Тиквара је универзалног типа, која одговара свим нормативима за одвијање такмичења врхунског спорта. У свом саставу поседује: велику дворану капацитета 1200 седишта, са официјелним тереном за рукомет, кошарку и одбојку; Малу дворану, без гледалишта, официјелних димензија за одбојку и кошарку; четворостазну аутоматску куглану; Фитнес центар са теретаном; Физиотерапеутски блок; Пратеће садржаје (свлачионички простор, канцеларијски анкес Управе Спортско-рекреативног центра, помоћне просторије, енергетски део, бифе-ресторан и сл.).

Спортска дворана при ОШ "Здравко Челар" у Челареву има један такмичарски садржај, официјалних димензија за кошарку и одбојку. Капацитет гледалишта са 400 седишта и пратећим свлачионичким простором.

Спортска дворана СД "Војводина" у Товаришеву. Спортска дворана универзалног типа, са једном халом, официјалних димензија за рукомет, кошарку и одбојку. Капацитет гледалишта је 500 гледалаца, а поседује пратећи свлачионички простор и мини-теретану.

Спортске организације које делују у општини Бачка Паланка

На територији општине Бачка Паланка регистровано је око 60 клубова, организација и друштава из области физичке културе, које обухватају 15 спортских грана. Од овог броја око 40 организација ради активно, од којих су најистакнутије: Фудбалски клуб "БАЧКА" Бачка Паланка, Фудбалски клуб "ЧСК" Челарево, Кајак клуб "Синтелон" Бачка Паланка, Карате центар "Бачка Паланка", Женски рукометни клуб "Нопал" Бачка Паланка, Рукометни клуб "Синтелон", Стонотениски клуб Бачка Паланка, Стонотениски клуб Челарево а десетак своју активност реализује повремено или сезонски.

Најзначајније спортске организације, клубови и друштва из области физичке културе у Општини су:

- **Фудбалски клуб " БАЧКА" Бачка Паланка** - "Бачка" (тада је носила име "Јединство") прву утакмицу одиграла је 1. маја 1945. године у Бачкој Паланци против ФК "Словачки" из Бачког Петровца којег је победила са 4:0 (2:0). "Бачка" је за 50 година одиграла преко 2500 првенствених, куп, пријатељских и међународних утакмица које је гледало око 5 милиона људи.
- **Фудбалски клуб " ЧСК" Челарево** - Прво име клуба било је ЧОСК (чибски омладински спортски клуб). Клупске боје су биле црвено - црна (црвени дресови са црним гаћицама). ЧСК Пивара је у сезони 2006/07 подмладила екипу и тренутно заузима место међу 10 првопласираних тимова у конкуренцији 20 екипа.
- **Кајак клуб "Синтелон " Бачка Паланка** - Кајак клуб "Синтелон" (од 1993. године), раније ДТВ "Партизан" и "Јединство", основан је 1968. године. Практично од средине 90-тих година клуб је апсолутни првак Покрајине и првак Србије.
- **Карате центар " Бачка Паланка"** - Карате центар "Бачка Паланка" окупља преко 200 чланова, углавном школског узраста. За 28 година егзистенције овог спорта кроз процесе вежбања, обуке и такмичења прошло је више хиљада младих, од којих су многи достигли и ниво чланова националних селекција.
- **Женски рукометни клуб " Нопал " Бачка Паланка** - Темељи данашњег клуба постављени су 1980. године када је од девојчица основне школе "Веселин Маслеша" професор Светозар Самарџија оформио екипу и регистровао клуб. 3.марта 1998. г. клуб добија име ЖРК "Нопал" као екипа Генералног спонзора АД "Нопал". Од тада клуб почиње да остварује врхунске резултате.
- **Рукометни клуб " Синтелон"** - РК Синтелон основан је 1952 године под називом рукометни клуб "Текстилац". Најуспешнија сезона у клупској историји је 1999/2000-

та. када је Синтелон је завршио првенство као вицешампион државе. У сезони 2006/07 Синтелон је један од главних кандидата за највиши пласман.

- **Стонотениски клуб Бачка Паланка** - Пинг понг у Бачкој Паланци се званично игра од 1947. године када је основан клуб под називом “Бачка”. 1974. године остварен је највећи успех клуба пласманом у елитни стонотениски ранг а у дебитантској сезони екипа је стигла до 8. места у конкуренцији 12 клубова.
- **Стонотениски клуб Челарево** - Стони тенис се у Челареву игра још од 1950 године. Убрзо по оснивању клуба, 1965 године основана је и женска екипа стонотениског клуба која постиже завидне резултате. Највећи успех клуба је пласман у стонотениску Суперлигу-најелитнији ранг у нашој земљи у сезони 2005/06. (Подаци добијени на основу анкетања маркетинг службе, 2007)

ТУРИСТИЧКО-РЕКРЕАТИВНИ ЗНАЧАЈ БЕЛОЦРКВАНСКИХ ЈЕЗЕРА

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Језера су смештена у близини насеља Бела Црква на крајњем југоистоку Баната, на свега десетак километара западно, удаљена од државне границе са Румунијом. Општина чије је средиште Бела Црква простире се између југословенско-румунске границе на истоку, на северу се граничи са општином Вршац, западно је Ковинска општина, док је на југу граница Дунав.

Посматрано кроз природан положај, језера су се формирала у централном делу проширења реке Нера.

Близина државне границе и граничног прелаза Калуђерово у будућности ће сигурно представљати важан сегмент развоју туризма.

Један од најважнијих одредница туристичког положаја језера је близина реке Дунав пред улаз у Ђердапску клисуру која је најзначајнија туристичка регионална вредност континенталног туризма наше земље.

Белоцркванска језера као самостална туристичка атракција, за задовољење рекреативних потреба туриста има потенцијално велику дисперзивну зону. За локалне емитивне центре: Белу Цркву, Ковин, Вршац и насеља која припадају општини језера можемо сврстати у дневну излетничко-рекреативну зону. За остале дисперзивне центре: Панчево (80 км), Зрењанин (130 км), Смедерево (50 км) и Београд (100 км) што је нарочито повољно, језера су такође дневна излетничка зона, мада би било боље да се посматрају као викенд зона чиме би се повећао промет туриста и искоришћеност капацитета.

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Хидрографске вредности језера

Седам одвојених језерских целина својим положајем и концентрацијом на малој просторној удаљености (максимално међусобно одстојање језера од 200 м) даје могућност њиховог уређења у јединствену спортско-рекреативну туристичко-географску целину.

Белоцркванска језера спадају у вештачки створена језера настала продирањем воде у депресије које су ископане експлатацијом моћних наслага шљунка, који је река Нера наталожила на месту предходно еродираних песковитих и лесно глиновитих абразионих серија. Прва ископавања шљунка започета су 1858. године за потребе изградње железничке пруге Оравица (Румунија) - Бела Црква – Јасеново - Базијаш (Румунија). Ископавања трају и данас на два од пет већих језера. После стварања вештачких депресија у удубљења је доспела вода путем пиштаљинских извора и атмосферских падавина.

Својим морфометријским и хидроклиматским особинама за туристичко искоришћавање најповољнија су Градско или Главно језеро, које је највећим делом прилагођено рекреативним потребама. Врачегајско језеро, на коме је тек почела изградња објеката туристичке инфраструктуре, Шљункара или Стандард бетоново језеро и Ново језеро имају најбоље природне предиспозиције за развој рекреативног туризма који је везан за искоришћавање водених површина. Остала језера, Мало и Шаранско језеро треба опремати за развој риболовног туризма и њихове обале уређивати у том правцу.

Градско језеро или Главно је најближе граду и налази се уз сам западни обод насеља Бела Црква уз леву страну пута за Ковин.

Основа језера има приближан облик квадрата са истуреним заливским делом који се пружа уз поменути пут. Максимална дужина језера је 625 м, а максимална ширина је 400 м.

Површина језера је око 18 ха. Дужина језерске линије којој припада залив је 510 м, обала ортогонална на залив пружа се у дужини од 250 метара а њој паралелна обала је дужине око 280 м. Максимална дубина Градског језера износи 6,5 м. у време највећег водостаја (Ромелић, 1994). Просечна дубина језера је око 3 м. На местима највећих дубина примећују се колутитићи воде, што је доказ рада сублакустријских извора. Кофицијент разуђености је мали обзиром да је обалска линија скоро праволинијска. Таласи који се стварају на површини језера су последица струјања ветрова и њихове димензије немају значај за купање и боравак купача у води.

Слика 67.-69. Белоцркванска језера са плажом (Извор: www.belackva.com)

Један од разлога њиховог назива "Бисери Баната" је велика провидност и боја воде у језерима, која се разликује од сличних водених површина у Војводини. Боја и провидност зависе од степена и начина деловања појединих климатских елемената, доба дана, године, броја купача. Максимална провидност воде је на средини језера. У јулу за време сунчаних дана она износи у просеку 1,5 – 2 м, с тим да ако постоје услови, ова вредност се може премашити. Боја воде је тамно зелена а у приобалним деловима је светлија услед дотока воде из сублакустријских извора.

Испитивањем хемијског и бактериолошког стања воде бави се Хигијенски завод у Панчеву. Према уредби о класификацији речних вода анализирани параметри указују да сви узорци воде припадају првој и другој класи вода. Такође и према бактериолошком налазу, воде одговарају истим класама вода за купање и рекреацију. Узорци воде су узети са локација: Главно језеро плажа, Ауто камп и Врачегајског језера.

Уочено је да се квалитет воде задржава у потребним границама и у времену најинтезивније посете језерима.

Врачевгајско језеро је друго језеро на ком је дошло до изградње туристичке инфраструктуре. Налази се уз десну страну пута Бела Црква - Ковин на удаљености 200 м. од Главног језера.

Језерска површина у основи има издужен облик дуж поменутог пута. Максимална дужина језера је 992 м, док је максимална ширина 185 м. Просечна ширина износи око 100–150 м, а дужина 800 метара. Површина језера је око 15 ха. Дужина обалске линије ближе путу је око 1000 м. Највећа дубина језера је у јужном делу, дубине око 3,5 м. Дно басена је неравно услед неуједначене експлатације шљунка и просечна дубина језера је око 2 м (Ромелић, 1994). Уз јужну обалу језера налази се мање острвце које је дрвеним мостићем спојено са обалом и сем овог острвца нема већих облика разуђености.

Таласање воде је такође присутно само услед утицаја струјања ваздуха. Боја воде је светло зелена због мање дубине језера. Максимална провидност воде је у јулу, и при сунчаном времену износи 1 - 1,2 м. Дно обалског дела је повољно за купање дуж целе обале са благим падом ка језерском дну, изузев североисточног дела, где се дно нагло спушта на веће дубине, већ метар од обале.

При већој концентрацији купача и за време пљускова, вода се замути што је последица мањих дубина, местимично глиновитог дна и спирања на појединим обалским деловима где

су нагиби прилаза обали стрмији. Поједини делови западне, јужне и северне стране попримају знакове замочварености у ширини од 2 м.

Шљункара или Стандард бетоново језеро је за сада по димензијама, квалитету воде и околног пејзажа најинтересантније за будуће уређење и туристичко искоришћавање и активирање као објекта стационираног и рекреативног туризма. Налази се на 300 м. удаљености југозападно од Главног и 500 м. јужно од Врачегајског језера.

До њега постоје земљани путеви од ова два језера. Површина језера је овалног изгледа са дужом осом правца ЈЗ – СИ. Максимална дужина језера је око 900 м, са максималном ширином од 480 м.

До њега постоје земљани путеви од ова два језера. Површина језера је овалног изгледа са дужом осом правца ЈЗ – СИ. Максимална дужина језера је око 900 м., са максималном ширином од 480 м. Површина језера је око 36 ха. Шљункара се истиче својом максималном дубином од 12 м, док је просечна дубина 5,5 м. Дно језера је неравно због неуједначене експлатације шљунка. Боја језерске воде је тамно зелена. Провидност воде у просеку износи и цела 2 м, а при повољним условима може бити и 3 метра. Један од најважнијих фактора је то што је нагиб дна приобаља мали, дуж већег дела обале и да су прилази већим дубинама постепени тако да се мањим корекцијама могу добити квалитетне плаже за велики број купача. Тренутно стање је такво да је само североисточни део погодан за купање. У северозападном делу језера се налази острвце које са мањим интимним заливима повећава атрибуте језера. Због веће површине и мање концентрације купача на овом језеру се не примећује замућење воде, изузев непосредно у обалском делу уређене плаже.

Ова три описана језера треба уређивати у правцу развоја, услова за задовољења рекреативних потреба и стационарних капацитета у њиховој близини. Остала два језера су:

Мало и Шаранско. Паралелна су једно са другим и смештена су са леве стране пута према Ковину у троуглу између претходно описаних језера. Ова два језера су спојена каналом ширине 10 метара и издужена су у правцу пута. Шаранско језеро има већу површину од 11 ха. Максимална дужина је 630 м, док је ширина 260 м. Мало језеро је скромних димензија, дужине 500 м и ширине у најширем делу 80 м. Површина му износи око 4 ха. Дно басена углавном има благ пад, дубина износи око 2 м, провидност воде 1 м а боја воде нема толико изражену зелену нијансу. У прошлости ова језера су кориштена за купање чему сведоче дрвена ступеништа која се спуштају до воде. Највећим делом обала језера је обрасла густом хидрофилном вегетацијом.

Сва језера водом се снабдевају путем сублакустријских извора и атмосферских падавина а воду губе испаравањем, тако да максимално колебање водостаја износи свега 0,5 метара. Оваква амплитуда водостаја не утиче на уређење плажа и рецептивних капацитета јер не долази до значајнијих померања обалских линија. Проблем везан за смањење водостаја најизраженији је на Градском језеру. У последње време уочава се смирење активности сублакустријских извора, изазваног таложењем муља. Овај проблем се решава измуљавањем које треба вршити не само на местима појаве извора, него и дуж целе обале. Један од начина спречавања овог проблема могло би бити даље унапређење обала других језера. (Злокас, 2003)

Термичке карактеристике воде

Температуру воде мерили су чланови ронилачког клуба "Језеро". Подаци одступају од норматива јер су рађени у поподневним часовима. Ипак добијени резултати могу бити довољно индикативни за доношење закључака о распореду и дужини купалишне сезоне.

Табела 21: Средње месечне и средња годишња температуре воде у Градском језеру од 1965 - 1980 године. (m° Ц)

Ј	Ф	М	А	М	Ј	Ј	А	С	О	Н	Д
3,4	4,1	6,9	10,4	13,6	17,7	20,3	22,1	19	14,1	9,5	5,5

Извор: Ватерполо клуб "Језеро"

На основу табеле видимо да је купалишна сезона везана за јул, август и септембар док постоје услови и у другој половини јуна месеца. У септембру ограничавајући фактор је температура ваздуха. Средња просечна температура воде је 11,9 °Ц са просечном годишњом амплитудом од 18,7 °Ц. Средња летња температура воде је 20,03 °Ц. За време топлих и сунчаних летњих интервала температура воде може износити и 27 °Ц. Стање релевантног хидроклиматског комплекса показује да је купалишна сезона везана од средине шестог месеца до половине деветог месеца, чиме купалишна сезона траје 3 - 4 месеца годишње.

На основу претходних делова можемо рећи да Белоцркванска језера својим морфометријским и термичким карактеристикама воде поседују повољне квалитете за развој туризма.

Остале особине воде у функцији спортско-рекреативног туризма

У прилог туристичког потенцијала Језера улазе и добре могућности развоја риболова. Приближавање се поред природног врши и вештачким путем, при чему се остварује богат рибљи фонд, који је представљен класичним врстама овог поднебља. Срећу се шаран са крупнијим примерцима до 8 кг. с тим да су забележени случајеви улова матица од 20 кг. У језерима постоје још штука до 6 кг, смуђ до 3 кг, клен, греч, амур, бела риба (Томић, 1988). Вода богата сомом је условила одржавање манифестације "Лов на сома капиталца", јер наводно у водама Главног језера примећен сом који по речима очевидаца тежи 300 кг.

Ради одржавања рибљег фонда треба вршити контролу и одржавање квалитета и квантитета. Ради развоја риболова требало би бар једно од језера наменити само за то уређењем прилаза, пећарошких места и слично. Што се тиче хидрофилне вегетације на језерима представљена је рогозом, трском и шеваром у самим обалским деловима и разним слатководним алгама у водама свих језера.

Природне особине обала и околине као основа спортско-рекреативног туризма

Геоморфолошке карактеристике језера са карактеристикама обалских делова даје нам увид у тренутно стање и могућности искоришћавања обала језера за уређење плажа и рецептивних објеката потребних за пријатан боравак туриста и развој рекреативног туризма.

Језера на која треба обратити пажњу при даљем планирању развоја купалишног туризма су Главно и Врачегајско језеро. Главно језеро, је највећим делом прилагођено разним категоријама купача, док је Врачегајско језеро делимично прилагођено а на Шљункари још није дошло до изградње објеката инфраструктуре.

Главно језеро. Геоморфолошке особености обалских делова пружају предиспозиције за различите облике прилагођавања купалишним и рекреативним потребама.

Тамо где не постоје природни услови извршено је вештачким путем, стварање плажа и погодни приступи води. На градском, Главном језеру, дуж северне и северноисточне обале налази се бетонирани део, нешто слично кеју у дужини од 150 метара, чиме је остварен директан приступ дубином од 1,5 метара. У продужетку овог дела налази се вештачки створена и бетонским насипом уоквирена шљунковита плажа, благог нагиба према дну

језерског басена. Овај део језерске обале прима највећу фреквенцију посетилаца, тако да због честог скупљања муља у овом делу неопходна је чешћа интервенција његовог уклањања. У продужетку обале постоји такође бетонски део, на коме се налази скакаоница из два нивоа (3 и 5 метара). После скакаонице и мањег залива који нема никакву купалишну употребу, који је растао хидрофилном вегетацијом обала скреће ка југозападу. На самом почетку јужне и југоисточне обале смештено је игралиште ватреполо клуба: "Језеро" за које на самој обали постоји мање бетонско гледалиште. Дуж целе поменуте стране језера, плићак је обрастао воденим биљем и након свега 1-1,5 метар дно се нагло спушта у дубину. Плаже овог дела су травнате и земљане, широке свега метар, с тим да су од залеђа одвојене стрмим одсеком висине до 3 метра чиме им је отежан приступ. Ову страну користе искључиво риболовци. Део јужне и западне стране чине саставни део Ауто кампа који се налази у залеђу јужног дела залива и западне обале.

Најбоља плажа у овом делу налази се на југозападној обали језера и на самом таквозваном "Шпицу" на почетку заливског дела језера. Југозападна плажа је делом у виду мањег бетонског кеја и шљунковите плаже која је уоквирена у виду бетонског амфитеатра. Прилаз мањим дубинама погодним за децу и непливаче створен је набацивањем шљунка као и на главној плажи, на супротној обали језера. Овај поступак је извршен и у делу шпица, чиме су смањени падови ка дну језера, а сам прилаз води је омогућен путем бетонског степеништа које се спушта до воде. Део између ова два појаса представљен је травнатим и земљаним плажама са којих се уздижу стрми одсеци док је плићак делимично обрастао хидрофилном вегетацијом. Овај део језера поседује уређена места за риболов на горњим увалицама одсека. Заливски део и северозападна страна језера је неупотребљива за боравак већег броја купача због неуређености и делимично неприступачна због густог дрвећа: врбе, тополе и багрема, а у заливском делу и густе хидрофилне вегетације. Плићак ових делова се одликује малом ширином и наглим падом језерског дна ка већим дубинама. Заливски део се такође највише користи за риболов. На северној страни само мали појас дужине 30 метара је преуређен у шљунковиту и плитку обалу, над коју су се надвиле густе крошње дрвећа у њеном залеђу.

Непосредно изнад одсека залеђа обале, пружа се земљана стаза која може служити за шетњу, трчање, вожњу бицикла, испод крошњи дрвећа које окружује језеро са свих страна. Сам ауто камп такође је смештен између високих и густих крошњи јасена, тополе, липе и др. У залеђу обале ближе граду смештени су сви битнији угоститељски објекти на Главном језеру.

Велики капацитет купача и посетиоца језера захтева што хитније уређење обала у осталим неуређеним деловима чиме би се смањила преоптерећеност главне, дечје плаже и шљунковите плаже ауто кампа. Ово се може извршити простим набацивањем шљунка као и на већ створеним плићацима и плажама које воде до њих.

Врачегајско језеро. Речено је да само у северноисточном делу приобаља дно има већи пад ка већим дубинама, док остали фрагменти показују врло благо спуштање ка дну језерског басена.

Већи проблем је сам прилаз обали, који је дуж целе северне стране отежан одсеком већег пада, који би се лако могао савладати изградњом степеница. Сем јужне обале језера са свих осталих страна Језеро је окружено бујним дрвећем јасена, врбе, тополе и ниским растињем.

На северној страни језера временом је образован дивљи ауто камп, а побољшање стања постигнуто је изградњом и опремањем простора за ауто камп на јужној и југозападној страни који је за сада делимично опремљен објектима за смештај и угодан боравак туриста. На острвцу са травнатим плажама и шљунком у плићак на јужној страни језера налази се ресторан који пружа услуге исхране гостима из ауто кампа.

Прилаз језеру је моторним возилима могућ са свих страна, због земљаног пута, који окружује језеро. Плаже на Врачегајском језеру највећим делом су травнате које прелазе у

шљунковите терене или уске појасеве хидрофилне вегетације. Изузетак чини западна обала, где је вештачки створена шљунковита плажа под крошњама јавора и врбе.

У југоисточном делу такође постоји део шљунковитих плажа које су од залеђа одвојене стрмим одсеком. Мада отежаног прилаза, због интимности малих залива и благог пада дна, овај део се користи за купање и одмор.

Језеро Шљункара. Језеро Шљункара или Лабудово језеро се ретко користи, што у будућности представља отворену могућност и највећи потенцијал развоја купалишно - рекреативног туризма.

С обзиром да на њему не постоје изграђени никакви инфраструктурни објекти, постоји могућност планског уређења језера. Уређење треба препустити стручњацима који су за то компетенти. Највећи проблем су нерешени имовинско-правни аспекти око власништва над језером.

Купање на Шљункарином језеру је омогућено само на северној обали, на шљунковитој плажи дужине око 200 метара, која може да прими више купача него све плаже Врачегајског језера. Велики недостатак је приступачност језера само са северне стране поред које пролази пут за потребе индустрије. Најлепша пејзажна вредност, поред густих зелених крошњи јасена, врбе и остале вегетације су планине. Локве које су отворене погледу са северне обале језера. У комбинацији са зеленилом воде, биљним покривачем и плаветнилом неба заиста делује умирујуће.

Шаранско и Мало језеро. Шаранско и Мало језеро, иако су у прошлости служили за купање, садашњим стањем не могу повратити ту функцију. Језера су са свих страна обрасла врбом, трском и рогозом. Приступ самој води је травнат, мада је терен уравњен и благо нагнут ка басену (Ромелић, 1994). Раздвојена су неком врстом насипа висине и до 10 метара. Језера су запуштена и уз обалу обрасла хидрофилном вегетацијом. На језерима је дошло до образовања биљног покривача, тако да се међусобно не виде. Богата су рибом и на многобројним деловима постоје пећарошка места, која су направили сами риболовци. Ова два језера услед лоших карактеристика за купање требало би окренути уређењу и опреми за спортски риболов, јер својим окружењем и атмосфером обале као да су створене за то.

Ако у будућности дође до остварења плана о просторном спајању вода језера, Белоцркванска језера би могла постати регионални туристичко-рекреативни центар, али само ако све то прати одговарајућа изградња потребне инфраструктуре која би поспешила пораст туристичког промета. (Злокас, 2003)

БИОГЕОГРАФСKE ВРЕДНОСТИ ОКОЛИНЕ

Мада шуме захватају свега 7,7 % територије општине и представљају недовољно заступљен ресурс, њихов просторни распоред је повољан. У будућности императив је обавезно повећање шумског фонда.

Дуж обала Нере и Дунава налази се појас обрастао трском и рогозом, ситом или врбом, затим ту су песковите, муљовите и шљунковите обале као и спрудови, плићаци и водоплавне ливаде. Обале су обрасле ритским шумама које сачињавају: бели јасен, врба, топола и брест. Од ниског растиња и грмља има: црног глога, купина, белог слеза итд. Биљке карактеристичне за Банатски песак имају изразито степски карактер, али поред типично степске флоре овде можемо срести и представнике других биотопа. Ово је у ствари ареал са флором коју би смо могли рећи да је веома варијабилна (Томић, 1988). Предео који се наставља на Банатске планине има флору која је карактеристична за подгорја, па чак и за брда.

У зависности од конфигурације терена и фауна овог краја је веома повољна за развој ловног туризма. Од звери се могу срести: дивља мачка, лисица, твор, јазавац, а реткост је и сиви ритски вук (варијација вука). Од већих сисара налазе се дивље свиње и срне које заједно

са зечевима и фазанима представљају главну ловну дивљач. Заступљене су и волухарица, хрчак, текуница и др.

Богатство водених површина и Банатска пешчара учинило је да се среће право богатство пернатих животиња. Велики број птица станарица и селица живи у овим крајевима. На небу се могу видети заштићене врсте орлова, сокола, јастребова, мишара и луња а понекад залута и ретки лешинар са Карпата. Гаврани су представљени свракама и вранама. Најважније је присуство великог броја дивљих патака, галебова, шумска и барска шљука, разне чапље и роде (Томић, 1988). По пољима и травнатим теренима приметне су јаребице и фазани које су најважније птице за лов .

Што се тиче живог света везаног за водене површине, представљен је флором и фауном карактеристичном за подручје целе Војводине.

КУЛТУРНА ДОБРА КАО КОМПЛЕМЕНТАРНЕ ВРЕДНОСТИ

На територији општине има више археолошких налазишта из млађег каменог и металног доба. На локалитету код села Дупљаја ископана су два изузетно вредна културна предмета из бронзаног доба, Дупљајска колица - Витловска глиненa скулптура у виду колица која вуку птице са божанством у женској ношњи. По један примерак чува се у народним музејима у Београду и Вршцу.

Посебну архитектонску вредност чини градско језгро Беле Цркве са барокним грађевинама из 19 века, надсвођених улаза, занимљивим фасадама, балкона и великих амфор капија. Већина барокних кућа је реконструисано и налазе се у централним улицама, чији амбијент улепшавају раскошни дрвореди храста платана.

Неколико архитектонских објеката има већи културно историјски значај и налази се под заштитом државе. Од њих највреднији су црква Светог Петра и Павла, која је зидана од 1740 – 1780. године. Иконостас је урадио Аксентије Марковић 1793. године, будимски сликар Павел Ђурковић насликао је иконе, док је Симеон Јаксић, житељ Беле Цркве осликао зидове. Велика обнова комплетног сликарства иконостаса и зидова са позлатом извршено је 1898. године (Група аутора, 1998).

Други објекат под заштитом државе је Ватрогасни дом који се налази у улици која од језера води ка центру насеља. Зграда је саграђена 1785. године. Првобитно је била гостионица по имену "Златни јелен", потом трговачка и стамбена зграда. Припада реду грађевина барокних стилских обележја, карактеристичних за област војне границе с краја 18. века и једна од малобројних очуваних грађевина из тог времена (Група аутора, 1998).

Поред набројаних, већу архитектонску вредност имају и католичка црква, зграда магистрата из 1830. године, данас Дом Војске и зграда штаба 14. Илирско - Банатског пука.

У Белој Цркви подигнуто је више спомен-обележја које се углавном односе на период из 19. века и последњег светског рата. На гробљу у Белој Цркви налази се споменик палим родољубима из 1848. године и ослободиоцима из 1918. године. У близини Банатске Паланке налази се споменик ратницима палим у борби против Турака 1788. године. Изграђен је од сивог кречњака. Такође постоји и више културно историјских споменика, посвећени временима из Другог светског рата и НОБ – а.

Манифестације

Манифестације у Белој Цркви имају завидну традицију која траје од 1852. године. Наиме Немци су организовали карневал у фебруару или марту који је био посвећен покладним обичајима и трајао је 3 - 4 дана. За то време све гостионе и ресторани су

организовали различите забаве и програме. Манифестација је окупљала велики број људи. Наводи се да је 1932. године за време карневала боравило преко 3300 гостију, а о манифестацијама је детаљно писала штампа, а постоје и сведочанства која су оставили фотографи. Године 1910. је основано "Карневалско друштво" које се бавило организовањем карневала (Плавша, 1999).

Са жељом да поврати некадашњи туристички сјај у Белој Цркви до сада је организовано више манифестација преко којих се жели не само повећати број посетилаца, него и кроз рекламу скренути пажња туриста ка рекреативним и ловно - риболовним вредностима у околини.

Најстарија манифестација после Другог светског рата названа је "Карневал цвећа". Настала је као последица релативно дуге традиције гајења цвећа међу локалним становништвом. За време трајања фестивала, град је украшен цвећем уз бројне изложбе, разна спортска и музичка дешавања. Године 1973. је укинута да би 1994. поново заживела, али због тешке економске ситуације њено одржавање је увек под знаком питања.

Спортско-рекреативна манифестација "Лов на сома капиталца" је почела са одржавањем 1987. год., везана је за јул или август месец и Градско језеро. Траје 2-3 дана и иницирана је наводним постојањем сома тешког преко 300 г у води језера. Саму манифестацију поред самог бацања и извлачења мрежа прате и разне кулинарске, спортске и забавне приредбе. Манифестације дневно прати преко 5000 посетилаца (Историјски архив Беле Цркве).

Слика 70.-71. Манифестације Лов на сома и Цветни карневал (Извор: www.belackrka.com)

У ред важнијих манифестација спада и одржавање међународног шаховског турнира "Опен". Турнир датира из 1980. године. Организује се крајем јуна и траје 10 дана. Ранијих година турнир је имао интернационални карактер.

Последње две године на Врачегајском језеру се организују "Белоцрквански мото сусрети" на којима долази до скупљања мотоциклиста из целе земље, али и из иностранства. За време трајања ове манифестације Врачегајско језеро прима око 700 - 800 кампера у току трајања окупљања, док више хиљада посетилаца, присуствује разним дешавањима које прате мото сусрете. (Ромелић, 1993; Злокас, 2003)

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА РАВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Хотелијерство

Од основне рецептиве постоји само један хотел "Турист" који је по оснивању био категорисан као хотел "Б" категорије. Годинама се у њега није улагало тако да сада хотел није категорисан. Хотел се налази на 400 м удаљености од Главног језера у близини железничке станице. Располаже са 60 лежајева у једнокреветним, двокреветним и трокреветним собама типа туш, купатило. Од додатних садржаја постоје: ресторан, Тв сала, куглана, а у склопу хотела су тениски, кошаркашки и терен за мали фудбал. Квалитет хотела није на задовољавајућем нивоу.

Туристичко насеље "Језеро" налази се на самом градском језеру уз његову источну обалу и градску плажу. У састав насеља улази шест бунгалова и укупно 55 лежајева у собама са купатилом и рестораном "Језеро" Постојећи пансион углавном су у приватном власништву и налазе се у самом насељу. Пансион пружају квалитетне услуге на завидном нивоу, стога што је њихово оснивање новијег датума.

Што се тиче комплементарних рецептивних објеката стање је повољније. Представљени су ауто камповима, викенд кућама са привлачним смештајем.

Ауто камп "Белоцркванска језера" смештен је на западној страни Градског језера у хладовини крошње дрвећа, заштићен од утиска да се налазите свега десетак минута хода од неког урбаног насеља.

Камп је површине 54 ара, капацитета 250 камп јединица са могућношћу проширења за 100 - 150 камп јединица. Камп је делимично опремљен пратећим садржајима. У њему постоје: пошта, продавница, телефонска говорница, кафићи, паркинг простор, терен за мали фудбал и одбојку. Простор ауто кампа је у исто време и једна од викенд зона Беле Цркве.

Ауто камп "Оаза", налази се на Врачегајском језеру уз југозападну обалу језера. Камп тренутно располаже са капацитетом од 100 камп јединица. У склопу кампа налазе се три бунгалова са 12 лежаја. У кампу постоји продавница, игралиште за децу, ресторан, паркинг, санитарни чвор. Простор кампа би се лако могао проширити чиме би се омогућио боравак додатних 400 - 500 кампера у исто време.

Викенд зона претежно се налази око Главног језера које је окружено кућама овог типа. У последње време уочљива је изградња викендица уз пут који води до Врачегајског језера. Понуда у домаћој радиности је такође актуелна у последње време. Категоризација објеката је урађена за око 200 кревета који су пријављени. Процењује се да постоји још исто толико лежајева на црно. Категоризација се креће од 2 до 4 звездице. Већина кревета је смештена у Белој Цркви и споменутој викенд зони.

На Градском и Врачегајском језеру налази се и низ објеката са простим видовима услуга типа печењара, бифеа, кафића и сл. Поред ових објеката у самом граду може се изаћи у више посластичарница, пицерија и рибљих ресторана. Поред ресторана за вечерње изласке и проверено добар провод постоји велик број кафе - барова, крчми, гостионица и дискотека који употпуњују боравак на језерима током вечерњих излазака младих и оних који се тако осећају. (Злокас, 2003)

ПРОМЕТ ПОСЕТИЛАЦА

Услед излетничко - рекреативног карактера локалитета и слабе рецептивне основе туризма, и кад се томе прикључи лоша статистичка евиденција, није могуће објективно праћење укупног промета и фреквенције посетилаца.

Најчешћи учесници полудневних и дневних посета су становници Беле Цркве, Вршца, Ковина и осталих приградских насеља општине. За време одржавања манифестација или

вишедневног боравка у летњој туристичкој сезони укључени су посетиоци из: Панчева, Београда, Зрењанина, Новог Сада, Смедерева.

Табела 22: Број туриста ноћења и дужина боравка у Б. Цркви од 1990-2000 године

Број туриста				Број ноћења			Просечна дужина боравка		
год.	дом.	стран и	укупно	дом.	стран и	укупно	домаћи	стран и	укупно
1990	3884	2718	6602	8784	9368	18152	2,26	3,44	2,74
91	3632	1608	5240	7932	7924	15856	2,18	4,9	3,02
92	3914	461	4375	10231	1355	11584	2,6	2,9	2,6
93	3295	195	3490	8595	433	9028	2,6	2,22	2,5
94	2483	399	2873	5221	1272	6493	2,14	3,18	2,28
95	3328	103	3431	10496	299	10795	3,15	2,9	3,14
96	1397	200	1497	2888	350	3239	2,06	1,75	2,16
97	1297	105	1402	2809	288	3097	2,16	2,74	2,2
98	1575	145	1720	3845	176	4021	2,44	1,2	2,3
2000	1142	44	1186	2294	166	2460	2,00	3,44	1,07

Извор: Статистички годишњази

До почетка кризе и изолације на овим просторима број домаћих туриста уз одступања опада од 1986. године. То је последица погоршавања материјалног положаја становништва и почетка кризе на овим просторима, али и запуштања смештајних капацитета и слабе пропаганде. Скок у 1995. год. везан је за долазак избеглица, које су смештене у хотел. Године 1986. број гостију већи је 3,6 пута него 1998. године. Те године забележен је највећи број домаћих гостију. Најдужи просечан боравак домаћи гости су остварили 1995., али ако њу изузмемо онда је то 1992. године, 2,6 дана просечно. Најдужи просечан боравак странци остварују 1991. године, просечно 4,9 дана. Година 1990. је рекордна по броју странаца, тада их је било више 18,7 пута него 1998. године. Страни туристи просечно су дуже боравили од домаћих гостију. Просечна искоришћеност капацитета хотела кретала се од 43% у 1984. до 9% у 1994. години (Плавша, 1999). Највећи број страних туриста су ловци и туристи који су долазили као учесници и посетиоци међународног шаховског турнира. Највише ловаца је долазило из Италије и Немачке.

Статистички показатељи показују да је промет домаћих туриста превасходно излетничко-рекреативног карактера чиме се добија јасан сигнал, да ако се жели унапредити тренутно стање мора доћи до свеобухватног организованог уређења језера, улагање у смештајне капацитете и стварањем атрактивније и разноврсније туристичко рекреативне понуде.

У вези промета туриста постоји проблем што у статистичку евиденцију нису увршћени туристи који бораве у ауто камповима, чиме је створена искривљена слика о броју долазака и ноћења домаћих туриста, који су ипак највише окренути боравку у таквим врстама смештајних објеката. Један од приоритетних задатака је покушај враћања страних туриста бар на ниво почетка деведесетих година. При повратку страних ловаца и уз пропаганду ловног туризма који је за њих најинтересантнији на овом подручју, вршити и понуду Белоцркванских језера као простора у функцији задовољења рекреативних потреба.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СПОРТСКО РЕКРЕТИВНИ ТУРИЗАМ

Значај рекреативних кретања и њихово благотворно дејство на човеков организам, је један од најважнијих момената посете неке природне вредности. Овај вид туризма комплементаран је готово са свим осталим видовима туристичких кретања. Белоцркванска језера својим особинама воде су веома повољна за задовољење рекреативних потреба. Услед повећања посете језера у наредном периоду неопходно је уређење обала језера и плажа у смислу повећања капацитета, изградње пратећих садржаја и потребне инфраструктуре. Са развојем купалишног туризма, мора доћи и до опремања околине језера рецептивним капацитетима и осталим спортско-рекреативним садржајима.

Приоритет је завршетак спортске хале у Белој Цркви чиме би се омогућило организовање спортских такмичења и манифестација и ван летње сезоне. Неопходно је изградити непостојеће спортске објекте и опремити рекреативне терене (пешачке, бициклистичке, стазе за јахање и сл.).

Формирање неколико природних и антропогених локалитета који у у основи треба да обезбеде услове за краће, задржавање одмор и рекреацију, како домаћег становништа тако и посетиоца из већих градских средина који гравитирају ка Белоцрквенским језерима као излетничко-дисперзивној зони, створили би се услови за дневну, викенд и празничну посету, односно за развој интезивног излетничког туризма.

Бела Црква има веома добар географски положај и задовољавајућу саобраћајну повезаност са потенцијалним емитивним центрима као и са туристички интересантним туристичким локалитетима у околини. Ови локалитети комплетирани су језерима као погодни за развој екскурзионих и излетничких кретања уз организовање разних пратећих дешавања уз ангажовање стручне водичке службе. При уређењу туристичко-рекреативних и излетничких површина мора се водити рачуна да се на локалитетима не нарушава природни амбијент, да већи део површине буде озелењен и да услови боравка буду прилагођени свим категоријама туриста.

При посети језера као крајњег одредишта ови микро локалитети могу послужити развоју више сатних посета (пешчара, обала Дунава, археолошких налазишта и др.)

Са друге стране, потенцијалним развојем стационираног и привлачењем туриста са ширег подручја постоји могућност организовања излета и посета већих градских средина: Вршца, Смедерева и Београда посматране као административно, културно - историјске туристичке центре.

У Белој Цркви постоји могућност развоја ловног, риболовног и манифестационог туризма. Њих треба посматрати као допуну спортско-рекреативном туризму.

ТУРИСТИЧКИ И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР ПАЛИЋ ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Насеље Палић се налази на северу Србије, у региону Бачке. Језеро и бања се налазе на надморској висини од 102 м до 120 м, са падом терена од севера према југу. Укупна површина подручја Бање Палић износи 1550 хектара. Површина заштићеног језера Палић које је оивичено подручјем Бање Палић износи 540-600 ха. (Каталог инвестиционог програма)

Палић је удаљен од Суботице 7 км, од Београда 187 км, од Будимпеште 214 км, од Беча 477 км, од Сегедина 40 км, од Новог Сада 111 км. Директно је повезана са магистралном саобраћајницом Е-75 која спаја Солун, Београд, Будимпешту и Беч. Значајан је и магистрални путни правац од Бездана преко Сомбора, Суботице, Кањиже и Кикинде до Румуније.

Суботица, а тиме и Палић је значајан железнички чвор. Повезан је железничком пругом Солун-Београд-Будимпешта-Беч, а у плану је изградња прве трасе брзих пруга. Палић се налази на прузи Суботица-Сегедин.

Ако се има у виду амбијент у коме је смештен и чињеница да се налази у непосредној близини важних железничких и друмских путева, може се рећи да језерско и бањско место Палић има изузетно повољан како природно-географски тако и туристички положај.

Близина Мађарске, Румуније и Хрватске условљава и најчешће посете странаца управо са ових подручја. Од граничних прелаза ка Мађарској до Палића удаљеност је незната, 19 км до граничног прелаза Келебија, односно 20 км до прелаза Хоргош.

Туристичко-географски положај Палића у односу на изворе тражње на матична места домаћих туриста је повољан. Афирмација Палића као туристичког центра условљена је у првом реду близином Суботице, значајног дисперзивног центра туристичке тражње. Са Суботицом, Палић је повезан двосмерним аутопутем и железничком пругом, у зони је редовног градског саобраћаја. Близу је важних емитивних центара: Новог Сада, Београда.

На основу изнетог следи закључак да је туристички центар Палић битна тачка на путевима који повезују Западну, Средњу и Северну Европу са Средоземљем и Блиским истоком. Сигурно је да овако повољан туристичко-географски положај представља битн фактора развоја туризма Палића.

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Рељеф

Палић, насеље и језеро налазе се у средишњем делу Панонске низије, на прелазу Суботичке пешчаре и Бачке лесне заравни. Терен је заравњен и благо нагнут од северозапада ка југоистоку. Највишу надморску висину (130м) имају површине северно и западно од Палића и Суботице. Град Суботица лежи на надморској висини од 112 м, а језеро Палић на око 102м. Висина терена, од насеља Палић према истоку опада.

Простире се у равници насталој од дилувијалних наноса, где је пре више од сто година бујала степа. Удубине и низине ове степе испуњене су водом која избија између доњих дилувијалних слојева и горњих пешчаних наслага и тако ствара у суботичкој околини бројна језера-Лудашко, Палићко, Крваво, Слано и баре (Група аутора,1968). Северно од Палића је Суботичко-бајска пешчара, а јужно благо заталасана Бачка лесна зараван. Суботичка пешчара и Бачка лесна зараван, настале су у геолошкој прошлости акумулацијом леса и песка, а затим су били изложени спољашњим силама, које су разарале и стварале нове геоморфолошке облике.

Рељеф насеља изгледа раван, само што је ветар у појединим деловима растурио песак и створио бројне дине у правцу северозапад-југоисток. Живи песак је ношен ветром све док га биљни покриваћ није везао-пешчара је пошумљена а лесна зараван добро обрађена (Станковић, 2001)

Клима

Подручје Бање Палић има умерено континенталну климу, са посебним микроклиматским карактеристикама, које настају услед заштитног положаја Суботичких шума, која посебно погодују захтевима бањско-климатског лечења током целе године.

Табела 23: Основни климатски показатељи

	Темп.вазд уха (Ц)	Релативн а влажност ваздуха (%)	Трајања сунчевог сјаја (часови)	Висина падавина (мм)	Број дана без падавина	Броја дана са јаким ветром	Средња брзина ветрова (м/с)
Палић	10,7	75	2037	525	239,8	30,9	1,68
Војводина	11	76	2068,6	611	238,1	35,2	2,27

Извор: Метеоролошка станица на Палићу, за период од 1948-1970. године.

Клима овог подручја има у основи карактеристике војвођанске умерено континенталне климе, али на временске прилике на Језеру и његовој околини утичу и океанска и медитеранска клима.

Према подацима Метеоролошке станице на Палићу (1948-1970) на Палићу владају повољни климатски услови. Годишњи просек температуре је 10,7°Ц, а просечна летња температура је 20°Ц. Највиша забележена температура је 37°Ц, а најнижа температура измерена на језеру Палић је -25°Ц.

Ови показатељи нам говоре да је у летњим месецима језеро Палић изузетно погодно за купалишни туризам, јер температура воде је сличних параметара као и ваздуха. А у зимским месецима се на површини језера формира ледена плоча дебљине и до 20 цм, по којој се може шетати, а такође и клизати, играти хокеј, као и једрити са даскама за једрење по води. Посебна атракција је клизање у ноћним часовима (ЦДТ-3). Најповољнији временски период током године је од половине маја до половине октобра месеца. У том периоду су средње месечне температуре ватдуха изнад 18°Ц, са просечним дневним осунчењем између 7 часова (у септембру) и 9 часова (у јулу), са преко двадесет дана без падавина (у октобру 24). У летњем периоду има мали број дана са јаким ветром и слабог су интензитета.

Захваљујући Суботичким шумама, јаких ветрова на Палићу нема. На специфичне климатске и микроклиматске прилике на Палићу утичу свакако и веће водене површине, језера Палић и Лудаш (ЦДТ-3). Најучесталији ветрови су из северозападног правца.

Од наведених климатских елемената посебно треба истаћи осунчење. Годишња сума осунчења износи 2000-2100 часова. Таква дужина осунчења карактеристична је за Јадран, као и за планинске пределе.

Просечна влажност ваздуха је 75%, просечне годишње падавине износе 540 мм/м2. Квалитет ваздуха је добар, са карактеристикама планинског ваздуха због великог броја четинара, како на самом Палићу тако и ширем окружењу. Отварањем аутопута и усмеравањем транзитног саобраћаја ван насељеног места квалитет ваздуха ће се још више поправити.

Мада на Палићу владају слични климатски услови као у целој Војводини, постоје и неке разлике које ваља истаћи. Број дана без падавина на подручју Палића је већи (1,7), а

број дана са јаким ветром је мањи (4,3), а мања је и средња брзина ветра (0,59 м/с). Захваљујући Суботичким шумама, јаким ветрова на Палићу нема. На специфичне климатске и микроклиматске прилике на Палићу утичу, свакако, и веће водене површине, језера Палић и Лудаш. (Елабораз, 1998, 33) . У летњем периоду, екстремне високе температуре, карактеристичне за Војводину, на Палићу су блаже, а ваздух влажнији. Ове погодности резултат су микроклиматских услова који се стварају на и око Језера, а под утицајем зеленила и ветрозаштитне баријере Суботичких шума.

У Бањи Палић већина манифестација се одржава у летњим месецима (од маја до октобра) управо због умерено континенталне климе тј. када је топлије време, јер се све манифестације одржавају на отвореном простору и неопходно је да буде лепо време ради што масовније посећености и већег угођаја посетилаца. (Лазаревић, 12)

Хидрографске карактеристике у функцији спортско-рекреативног туризма

Хидрографске карактеристике једног подручја чине подземне и површинске воде, које су условљене геолошким, геоморфолошким и климатским приликама.

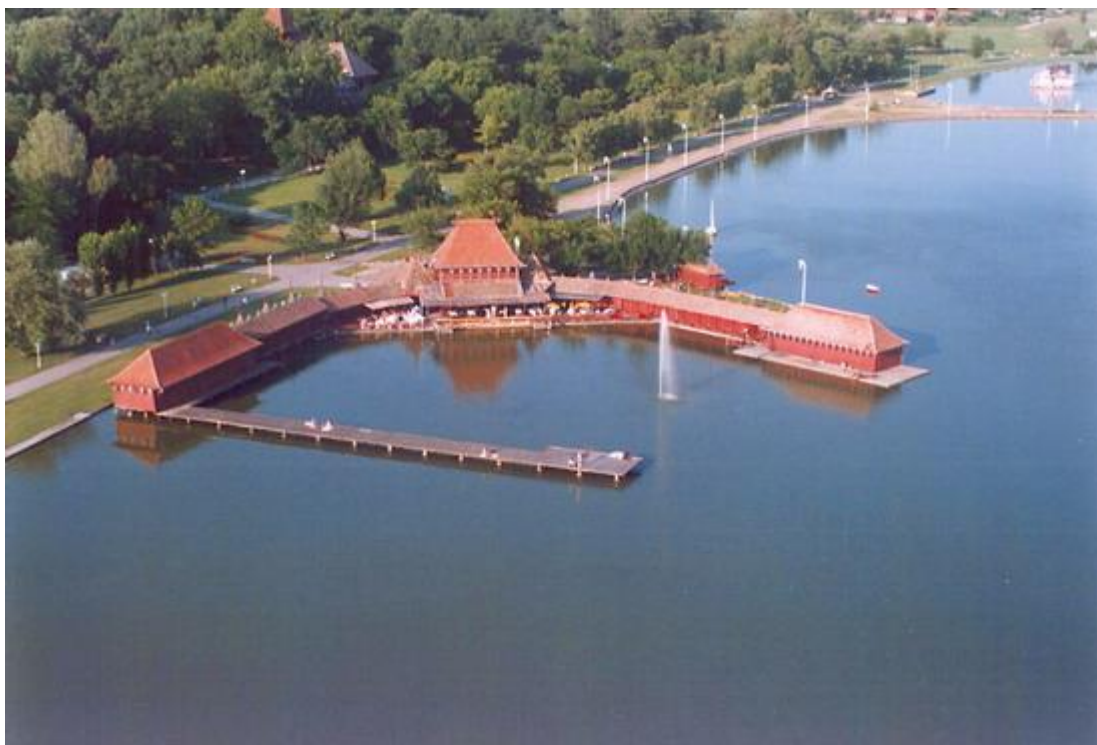
Подземне воде прве издани на подручју око Палићког језера (према мерењима у периоду од 1951. до 1970. године), налазе се од октобра до марта на просечној дубини између 150 и 300 цм, а од априла до септембра на просечној дубини од 100-250 цм. Дубоке подземне воде на овом подручју се јављају у три водоносна хоризонта: први на дубини од 30 до 50 м, други од 80 до 120 м и трећи на дубини од 140 до 180м.

Од хидрографских карактеристика Палића треба истаћи и постојање термалних вода. На источној страни језера Палић, у Омладинском насељу, налази се бушотина са термалном водом. Термална вода се црпи из једне бушотине, која даје воду из два водоносна слоја са дубине од 480 м и 560 м. Капацитет бушотине је 420-450 л/мин, а температура воде на изворишту је 48°Ц. Вода је сумпоровита и за сада се користи у два мања отворена базена, која су веома посећена у летњим месецима, а користе се од месеца априла до октобра. Пошто су базени од обале језера удаљени мање од 100 м и налазе се уз уређену обалу "Мушки шtrand", посетиоци могу да наизменично користе језерску и термалну воду, што је посебан куриозитет и атракција за посетиоце, а нарочито ноћна купања (ЦДТ-3).

Површинске воде

Површинске воде, од значаја за ово подручје су: језеро Палић, Лудашко језеро и речица Киреш (Кереш).

Палићко језеро је настало акумулацијом воде у удубљењу, које је настало радом ветра. Подлогу језера чини непропусни слој глине, а вода је примарно била из атмосфере. Језеро спада у плитка језера са дубином око 2 м. Језеро је два пута потпуно (природно) пресушило и то 1794. и 1863. године. Прокопавањем канала између Палићког и Лудашког језера, створени су услови за отицање језера, а подизањем бране и могућност регулисања водостаја. Површина језера је 5,6 км. Дужина језера (север-југ) је 7 км, а обим је око 17 км.

Слика 72: Женско купалиште (Извор: www.palic.org.yu)

Вода Палићког језера има свој карактеристични хемијски састав, соли растворене у води одговарају хемијском саставу околног тла. Хемијско испитивање воде започиње већ у прошлом веку. Потпуније анализе језерске воде извршене су 1840. године, па затим 1856. и 1884. године. На основу анализа воде утврђено је да је Палићко језеро у прошлом веку било типично натријумкарбонат-бикарбонатско језеро. Анализе које су вршене педесетих и седамдесетих година овог века показале су пораст количине сулфата, тако да се Палићко језеро претворило у натријум-сулфатско. Претпоставља се, да је до промене хемијског састава воде Палићког језера дошло због улива градских отпадних вода, јер на другим околним сличним језерима до таквих промена није дошло.

Услед релативно велике концентрације органске материје у муљу, број бактерија које разлажу органску материју је велик. У процесима разградње органских материја, дошло је до ослобађања хранљивих материја за биљке, што је такође поспешило еутрофикацију.

Једна од карактеристика Палићког језера била је и муљевитост дна, тако да је због великих врућина у априлу и мају 1971. године дошло до великог помора рибе, те је од 1971. до 1975. године урађено исушивање језера и чишћење дна. Као резултат дугогодишњег процеса пре санације, саме санације, као и периода после санације, вода Палићког језера се изменила у односу на воду, која се користила за бањско лечење. (ЦДТ-3)

Палићко језеро има лепо уређено приобаље (три уређене плаже, кабине за пресвлачење, пловила за изнајмљивање). Захвата полумесечасту еолску издувину на 102 м надморске висине. Његова површина износи 5,76 км². Дугачко је 7 км, широко 350 до 825 м, просечна дубина језера је 1,9 м, а највећа дубина достиже и 8 м.

Језеро је подељено на четири сектора. Најзападнији део упоредничког крака, где је смештен и пречистач отпадних вода, служи за биолошку консолидацију воде. Насипом су одвојени други и трећи сектор који служе као рибњаци, а четврти сектор који захвата источни део упоредничког крака је туристички део језера. Станоници околних насеља су први запазили лековита својства језерске воде и муља такод а се већ од 18. века Палићу као бањско-лековитом ентру посвећује велика пажња. Вода у језеру је алкално-муријатична, нешто мало жућкаста са сланим и прилично горким укусом. Температуре воде за време купалишне сезоне крећу се од 18° до 25° Ц (у другој половини јула 29°Ц). Лечење се врши купањем у

води и блату у топлом и блатном купатилу. Лечење се спроводи и путем масаже, електротерапије и др.

Употреба термоминералних вода

Термоминералне воде и хидрогеотермалног система су погодне за коришћење у разне сврхе, као што су:

- балнеотерапија
- спортска рекреација
- грејање баштенских објеката и коришћење санитарне топле воде
- грејање стакленика и простора за арикултуру
- узгој рибе и објеката за аквакултуру. (Елаборат, 1998, 27)

Одлике природних лековитих фактора

Одлике природних лековитих фактора је могуће, у случају Бање Палић, пратити кроз време, од 1840 до 1998. године, када се врше последња испитивања. Показатељи, кроз историју и данас, прате се за:

1. лековито блато (муљ из језера),
2. воду из Палићког језера,
3. термоминералну воду из бушотина Пј-1/Х, и Пј-2/Х,
4. климу
5. остале факторе-квалитет окружења (зеленило, амбијент, природне и културно-историјске вредности и др.),
6. Лековито блато-пелоид (Елаборат, 96)

Испитивања која је за лековито блато-муљ из језера, урадио др Либерман Леа 1884. године, дала су следеће резултате:

Лековито блато (пелоид) је захватано на дну језера ближе западној обали. Либерман је у 100 гр муља сушеног $x-100^{\circ}\text{C}$, нашао следеће састојке растворљиве у киселинама (у грамама):

- калцијум сулфат (CaSO_4)	1,739
- калцијум бикарбонат (CaCO_3)	20,439
- магнезијум бикарбонат (MgCO_3)	5,661
- ферокарбонат (FeCO_3)	1,729
- гвожђе оксид (Fe_3O_4)	0,030

Нерастворљиве компоненте су износиле:

- силицијум диоксид (SiO_2)	53,703
- калцијум сулфат (CaSO_4)	0,282
- гвожђе оксид (Fe_3O_4)	1,108
- алуминијум оксид (Al_2O_3)	5,055
- калцијум (Са)	0,230
- магнезијум (Мг)	0,192

Либерман констатује да је муљ хомоген, добро се размазује и пријања, као и да има благ мирис на сумпорводоник.

У примени блато се загревало на температуру од 40 до 50°C и од њега су се припремале пуне купке (од чистог блата), средње купке (од блата и слане воде у једнаким односима) и текуће купке (блато са два дела слане воде). Нову анализу пелоида у 1998. ради Институт за рехабилитацију, а у току је обрада резултата. Очекује се, по претходним мишљењима стручњака, да пелоид поседује лековита својства као и пре интервенција на

санацији језера. До верификације коначних резултата истраживања није спорна могућност да се у терапеутским поступцима користи пелоида са других локација чије је здравствено дејство већ атестирано (Књижа, Меленци и др.)

Релативно велике разлике између појединих анализа могу се објаснити различитим саставом воде у појединим регионима Језера. При испитивањима 1894. године, вода из дела језера под називом Мали Палић (источни, ужи део Језера) садржавала је 3 гр. суве материје у једној литри воде, а са Великог Палића (северни и централни део Језера) чак 5 гр.

На основу ових анализа језеро Палић је у прошлом веку имало воду чије су карактеристике биле натријумкарбонат-бикарбонатне воде.

Биогеографске карактеристике

Биљни свет

Веgetација, на просторима северозападно и северно од Палића, има првенствени задатак да везује песак. Суботичке шуме, подигнуте у северозападном делу ширег подручја, првенствено имају заштитну функцију у односу на доминантни северозападни ветар. Изузетан је допринос ове вегетације у побољшању квалитета ваздуха и микроклиматских услова подручја Палић. Примарну вегетацију ширег подручја карактерише степска вегетација.

Висином подземних и надземних вода је условљена и појава ритске и слатинасте вегетације, која је била мозаично распрострањена по шумо-степи. На овом подручју налазе се и данас остаци примарне травне вегетације и то: бабина коса (Стипа капилата), власуља (Фестуса сулцата), ђиповина, белешина, гороцвет. Од дрвенастих аутохтоних врста биљака то је: бела топола, сива топола, лужњак и др. На основу података из 1981. године под шумом 3.241,36 ха. Врсте: багрем, црни бор, бела топола, домаћа топола, храст и друге.

Паркови у бањском комплексу имају изванредне еколошке, микроклиматске и социокултурне функције уопште, а посебно у Бањи Палић. Предлог за подизање парка на Палићу потиче из 1840. године, а већ следеће је пројекат реализован. Парк ("Велики парк") је изграђен у енглеском стилу, који је у то време био најпопуларнији у вртној архитектури. Парк се преуређује 1911. године и претвара се у парк барокног стила. Високо зеленило парка карактерише разноликост врста дрвећа (преко 45 врста). Од дендролошких врста доминирају: амерички копривић, багрем, јавор млеч, црни бор и јасен. Осим дендролошких врста у парку је присутно и сезонско цвеће и трајнице. Парк је лепо уређен и негован, а његова укупна површина заједно са обалским појасом износи 317.840 м². Дрвореди у главним улицама су од стабала платана (преко 100 година), црног бора, америчког копривића и липа.(ЦДТ-3).

Слика 73.-74. Палићки парк (Извор: С. Матић 2008)

Преглед стања зелених површина у окружењу Бање

Локација у зони Бање	Површина м ²	Врста
"Велики парк"	317.840	45
Улично зеленило у Бањи	3.680	84
Стамбено насеље у Бањи	2.000	
Улично зеленило у северном делу Бање	38.000	2000 стабала 22 врста агрума
Укупно улично зеленило	172.000	4000 стабала 30 врста агрума
Викенд насеље	118.000	
ЗОО врт	70.000	150 врста
Укупно зеленило	721.520 (720 ха)	

Извор: ЈП Палић Лудац, ЦДТ-3

Зеленило Зоолошког врта се надовезује на Велики парк и зелени појас поред Палићког језера. Зеленило у Зоолошком врту има општу функцију, као зеленило уопште, а истовремено служи као "станиште" за многе животиње, али са функцијом "ботаничке" баште. Основу зеленилу ЗОО врта дају стогодишњи храстови изванредног хабитуса, који су послужили као база за његову доградњу и развој (данас има преко 150 биљних врста). (ЦДТ-3)

Управо у Великом парку, у хладовини стогодишњих стабала се одржавају готово све манифестације у Бањи Палић, и то даје посебан "тон" културним, забавним и спортским манифестацијама.

Животињски свет

Исконски животињски свет овог подручја, чиниле су животињске врсте везане пре свега за шумо-степу и мочварна подручја. Животињски свет је богат, јер степен промена на деловима подручја још увек није прешао критичну фазу и очуване су њихове "еколошке нише".

КУЛТУРНА ДОБРА

Када се прича или пише о Палићу најчешће се помиње чињеница да се у јединственом амбијенту столетног парка на северној обали језера налазе културни споменици који су постали симбол целог туристичког комплекса и по којима је Палић препознатљив- Водоторањ, Велика тераса, Женски шtrand, Вила Лујза, Багољвар и други.

Манифестације као пратећи део спортско рекреативног туризма

Туристички центар, тј. (1998. год. враћен статус) Бања Палић, има врло комплексну туристичку понуду, а важан сегмент те понуде су туристичке манифестације. На Палићу се гوسيшће одржи преко 25 манифестација, затим је целогодишња ловна сезона у току, риболовна сезона, и сезона спортских такмичења. Број посетилаца на манифестацијама се креће и до 10000. Од мноштва манифестација биће описане четири, које привлаче највећу пажњу посетилаца-туриста, а то су: Првомајски уранак, Међународни филмски фестивал, жетвене свечаности- "Дужијанца", Бербарски дани.

Првомајски уранак је традиционално забавно-рекреативна манифестација, која траје од педесетих година прошлог века са повременим осцилацијама у масовности посетилаца, што је зависило од ангажованости организатора ове манифестације. У ранијем периоду је била више излетничког типа. Породице су користиле повод да се окупе, било у бројним одмаралиштима или уз саму обалу језера, где се припремао заједнички ручак, било кување рибље чорбе, паприкаша или печење роштиља. Уз опуштenu атмосферу се обележавао "1.мај" Празник рада.

Почетком осамдесетих година ова појава добија организованији облик, приређују се разне манифестације, са циљем да се направи целодневни програм и да се што више омасови прослава 1. маја.

У овој намери се успева и прослава "1. маја" у туристичком центру – Бањи Палић постаје централна прослава овог државног празника за Војводину, и толико се омасовила да се у задњих десетак година на овој манифестацији окупи и до 70-80 хиљада људи. Како је већ речено, у ранијем периоду је то била манифестација локалног карактера, посетиоци су били из Суботице и околине, а сада их има из читаве Србије и Црне Горе, па и из иностранства. Тако да сваке наредне године буде богатији програм са новим садржајима. Ово правило једино није испоштовано 1999. године због познатих деловања политичког фактора, али се манифестација одржала у скромнијем обиму. Као да је организатор хтео да све то надокнади већ наредне године, па је за Првомајски уранак 2000. год. спремио богат програм под мотом: "Нудимо Вам 1001 разлог да за 1. мај будете на Палићу".

Манифестација почиње већ 29. и 30. априла, када у Суботици кочијаши у кочији обилазе ужи центар града (Трамвај звани жеља) и позивају грађане да сутра ујутро дођу на Палић на првомајско дружење.

Сви културно-забавни садржаји се одржавају у Великом парку и на северној и североисточној обали језера, а локације су : Женски шtrand, полуострво и Мушки шtrand.

Манифестација Дужијанца, која представља завршетак жетве, представља особеност суботичког подручја. Овај ритуал доживео је бурне промене током XX века. Све до 1911. године Дужијанца се изводила на пољима, непосредно после завршетка жетве. Исте године је одржана прва јавна прослава у Суботици. Ова манифестација се није одржавала у континуитету све до 1968. године, од када се непрекидно одржава, с тим што се један део свечаности обавља по селима, а други, обично завршни, у Суботици средином августа. Дужијанца је догађај који траје током јула и августа. Дужијанца је позната традиционална свечаност Буњеваца поводом завршетка жетвених свечаности, али не само њих, већ свих житеља суботичке општине. Вековни обичај народа суботичког краја данас окупља житеље Суботице да прославе "највећи годишњи посао". Централни догађај свечаности је предаја хлеба испеченог од новог брашна градоначелнику Суботице.

То је манифестација забавног, као и привредног карактера, која се приређује у другој половини септембра или почетком октобра месеца, зависно од временских услова током године, тј, када сазревају плодови воћа које је најзаступљеније у овом крају, а то су свакако јабуке и грожђе.

На самој изложби, излажу се експонати воћа, поврћа као и њихових прерађевина. Ова манифестација има и етнографско обележје, јер се у главној паради појављују учесници обучени у домаће ношње, а врши се проглашење најбољег виноградара "пудара", који добија пригодан поклон од организатора. Такође се бира "богиња вина", најлепша учесница ове забавне манифестације. Додељују се награде и проглашавају се победници у више категорија произвођача воћа, поврћа, прерађевина од истих.

Ову туристичку манифестацију, која има карактер забавне, али истовремено и привредне, посети око шест хиљада посетилаца из околине, али и из других крајева наше државе као и из иностранства, што је веома значајно за туризам Бање Палић. (ЈП "Палић-Лудаш")

СТАНОВНИШТВО, НАСЕЉА И ПРИВРЕДА

Становништво

Године 1921. када се наводи као купалиште, Палић је бројао 1370 житеља. Према попису из 2002. године, Палић је имао 7745 становника. Становништво је национално мешовито. Регистровани су 24 народа и народности и још неколико других етничких припадника. Бројни су Срби (24,91%), Хрвати (5,15%) и Буњевци (5,13%), а преовладавају Мађари који чине више од половине становништва овог насеља, 53,94%.

Ужа зона Бање Палић, поред мањег броја стамбених објеката, има већи број летњиковца, тако да се у сезони број становника /туриста повећава на око 15000. Изразито мултикултурна средина пружа разноврсне могућности за организацију културних и туристичких догађаја.

Привреда

Поред туризма, који је основна и најважнија привредна делатност становништва Палића а самим тим и главни носилац и иницијатор свеукупног урбаног развоја, од његове почетне фазе развоја до данас, посебан економски значај има аграрна функција. Од укупног броја, 8,1% чини аграрно становништво. С обзиром на то да је у зони у којој се смењују песак, суботички пешчаре и лес средње бачке лесне заравни, становништво Палића је у могућности да се бави веома интензивном земљорадњом и то гајењем ражи, кромпира, индустријске паприке, кукуруза, мака, винове лозе и сортираног воћа, да еиплоатише разноврсна богатства која се крију у пространим шумама по пешчари (испаша стоке, сабирање купина, малина, шумских јагода, сакупљкања багремовог меда итд.) и на лесним површинама гајење жита, индустријског, баштованског и сточног биља. Индустријска функција такође је значајна. На Палићу постоји више радних јединица предузећа из Суботице. Међу њима су "Хемос", "Солид", "Фиделинка" и др. који део своје производње остварују управо на Палићу (Група аутора, 2002)

Насеље као туристичке вредности

Насеље Палић је једна од месних заједница општине Суботица. У последњих тридесетак година израсло је у модено обликовано урбано насеље панонског типа. Припада плански обликованим и структурираним насељима. Површина урбане територије по актуелном ГУП-у износи 994 ха, а катастарска територија 10947 ха. Објекти у центру града (30 ха) из друге половине XIX века-просторна и градитељска целина проглашени су културним добром 1993. године. Оно што даје посебан печат насељу је архитектура из златног периода уметности Аустроугарског царства. Велелепне грађевине рађене у необичном стилу сецесије, уз мирну површину језера и богате колористичне паркове, плене срца посетилаца.

Плени и целокупан природни амбијент и стога овај простор, због својих природних, архитектонских и традиционалних обележја, представља привлачно подручје за становање и улагање. Насеље се све више шири и преко Радановаца полако приближава граду Суботици. Приметно је да је све више домаћинстава који своје модене, комфорне куће отварају за прихват туриста, чиме се увећава оскудни смештајни простор целокупног Палића. Посебан значај има тзв. "Викенд насеље", комплекс од око 450 кућа за одмор, с отвореним могућностима даље градње (Група аутора, 2001)

Све наведено у служби је основне функције Палића-туристичке. Наравно, као и у сваком урбаном насељу и овде постоје објекти намењени искључиво и првенствено иницијалном становништву. Палић има предшколску установу, осмогодишњу школу, Дом културе, ХКЦ

"Буњевачко коло", више радио и ТВ станица, пет здравствених пунктова, пошту, пијацу (пазарни дани-четвртак и недеља) и друго (Група аутора, 2002)

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА

Специфичне карактеристике насеља Палић читавају се углавном у јужном делу насеља, од пута М-22 до обала језера Палић.

Према садашњем стању изграђености на овој површини могу се идентификовати следеће функционално-урбанистичке целине:

- Подручје "Великог Парка" са уређеним делом обале, на коме се налазе архитектонски највреднији објекти који су заштићени и као културна добра. Ова целина је примарно намењена за прихват и пружање услуга туристима.
- Простор западно од "Великог парка" са неколико стамбених објеката и подручјем на коме су идентификоване природне вредности-без посебног идентитета.
- Зоолошки врт-простор посебне намене који заузима релативно велику површину и који поред заштићеног класичног парка и објеката Бање Ћини најатрактивнији део овог дела насеља Палић.
- Спортско-рекреативни комплекс, једини изграђен после рата, који представља нов функционални и архитектонски елемент у класично облиованом простору
- Пет блокова уоквирених јавним интерним саобраћајницама претежно изграђени индивидуалним, слободно стојећим објектима-највећи број типа вила. Ови објекти служе делимично за становање а део представља викенд објекте-виле власника ван подручја, односно објекте који се издају посетиоцима Бање Палић.

У целом комплексу налази се и одређен број стамбених, пратећих, помоћних и других објеката, накнадно изграђиваних, који не припадају првобитној урбанистичко-грађевинској концепцији и који су по правилу лошег квалитета и само делимичном трансформацијом могу добити друге намене.

Са источне стране језера испод Спортског комплекса налази се одређен број викенд објеката-дуж језера који су грађени неплански.

Хотелијарски објекти

Туристички објекти Бање Палић налазе се у склопу Великог парка и централне зоне насеља

Слика 75.-76. Хотел "Президент" и Вила Луција (Извор: А. Дрљача 2008)

Палић. Историја Палића као бање датира из 1780. године, док су први објекти за коришћење лековитих својстава воде Палићког језера подигнути 1845. године. Садашњи

туристички смештајни капацитети (хотел "Парк" и хотел "Језеро") датирају из ХИХ века и уз брижно одржавање и реконструкције представљају и данас атрактивне смештајне капацитете, а ту су и следећи објекти за смештај: хотел "Спорт", хотел "Президент", хотел "Језеро", хотел "Патрија" у Суботици (8 км)

Хотел "Парк" је најстарији хотел у Бањи, који је изграђен 1860. године. Налази се у столетној шуми Великог парка око 50 метара удаљен од северне обале Језера. Хотел је категорије са четири звездице, поседује 42 собе са 80 лежаја. Објекат је са три етажне: подрум, приземље и спрат.

Основне карактеристике хотела

<u>Година изградње</u>	1860.
Број соба	42
Број лежаја	80
Категорија	****
Површина 1104.17 м ²	
Спратност	П ₀ + П _п +1
Максимални капацитет 25920 ноћења	
Дужина боравка (14400 гостију)	1,8 до 3,6 дана

Извор: ЈП Палић Лудаи

Максималан капацитет ноћења је 25920, а дужина боравка је 1,8 до 3,6 дана (14400 гостију).

Хотел "Језеро" је нешто млађи хотел од "Парка", изграђен 1865. године у истом стилу, и на први поглед су идентични. Налази се у скоро симетричном положају са хотелом "Парк" у односу на велику терасу. Такође је категорисан са четири звездице, има 30 соба и 54 лежаја.

Основне карактеристике хотела

<u>Година изградње</u>	1865.
Број соба	30
Број лежаја	54
Категорија	****
Површина 1048.78 м ²	
Спратност	П ₀ + П _п +1
Максимални капацитет 17496 ноћења	
Дужина боравка (10292 госта)	1,7 до 3,5 дана

Извор: ЈП Палић Лудаи

Максималан капацитет је 17496 ноћења уз просечну дужину боравка од 1 до 3,5 дана (10292 госта).

Хотел "Спорт" је хотел много млађи од претходна два описана. Изграђен је 1960. године у модерном стилу, а и смештен је у спортском центру на источној обали језера, и поред извора термоминералне воде. Грађен је првенствено за смештај спортиста и скромније је опреме. Има 27 соба са 59 лежаја, категорисан је са две звездице. Од 1995. год. у њему су смештена избегла лица са простора бивше СФРЈ, а по премештању ових лица хотел ће се реконструисати и повећаће му се капацитети.

Површина истог је око 1000 м², а максималан капацитет му је 19116 ноћења.

Сви хотели у зони Великог парка су еколошки потпуно прихватљиви јер се грејање обавља термалном водом са термалног извора број 1. То је за сада јединствени пример коришћења термалне воде за грејање објеката и показао се веома економичан и са еколошког аспекта идеалан. (елаборат, 73). Код овог система се једино поставља питање шта радити са преосталом водом и како је враћати у језеро, односно коју врсту пречишћавања и хлађења треба да претрпи пре испуштања у језеро.

Хотел "Президент" је тек отворен хотел, тачније у августу 2000. године и изграђен је по последњим стандардима, који важе за ове објекте, а истовремено се уклопио у амбијент Бање палић. Од куриозитета поседује турско купатило. По категоризацији носи четири звездице, поседује 55 соба са 110 лежајева. Налази се код "Трамвајске станице" односно информативног центра ЈП "Палић-Лудаши" у продужетку Сплитске алеје.

Површина хотела је око 3000м², а распоређен је у четири етажеске и то подрум, приземље и два спрата, тако да не одудара од околних објеката.

Хотел "Патрија" није на Палићу, али се овај хотел треба уврстити у рецептивну понуду Бање Палић због близине овог објекта (8км) и што је "Патрија" објекат са највећим смештајним капацитетима у околини. Поседује 205 соба са 320 лежајева. Налази се у центру Суботице, поред магистралног пута М-22 и категорисан је са три звездице.

Основне карактеристике хотела

Број соба	205
Број лежаја	320
Категорија	***
Спратност P _p +бспр+пот	П ₀ +
Максимални капацитет ноћења	103680
Дужина боравка	1.6 дана (64800 госта)

Извор: ЈП Палић Лудаши

Хотел има девет етажа и максималан капацитет је 103680 ноћења за годину дана. Просечна дужина боравка је 1,6 дана која оствари 64800 гостију.

Кад се у рецептивну понуду уврсти и хотел "Патрија" онда се може рећи да је завидан број соба и лежајева. Али хотели у Бањи Палић, када узмемо у обзир да хотел "Спорт" није у функцији туриста, су са скромном понудом.

Збирни преглед хотелских капацитета на Палићу

Назив хотела	Број соба	Број лежајева
"Парк"	52	80
"Језеро"	30	54

"Спорт"	27	59
"Президент"	55	110
Укупно ПАЛИЋ	154	313
"Патрија"	205	320
Укупно	359	623

Извор: ЈП Палић-Лудаиш

Укупан број соба у бањи Палић заједно са хотелом "Патрија" у Суботици је 359, а број лежаја је 623, што не може да задовољи амбиције туристичких радника који желе да бања Палић постане значајна туристичка дестинација.

На основу изнетих података може се констатовати да су хотели претежно у функцији транзитних гостију, тако да је дужина боравка 1,7 дана, да је заузетост константна. Хотелско предузеће "Елитте Палић", које управља хотелима је учинило знатан помак у пласману хотелских услуга, тако да се 1996. године у хотелима "Парк" и "Језеро" број гостију приближио максималном капацитету.

На основу свега изложеног може се констатовати да су смештајни капацитети на Палићу недовољни за тражњу и потребе комплекса Бање Палић. Нови хотел "Президент" је побољшао понуду смештајних капацитета, али у скоријој будућности ће морати да се гради још таквоих објеката (ЈП "Палић-Лудаиш").

Остали смештајни капацитети

Омладинско насеље

Налази се на источној страни језера Палић на обалама другог мањег језера са називом "Крваво језеро" и обухвата површину од 2,5 ха. Назив насеља му означава функцију, а то су: боравци школске и студентске омладине, школа у природи и летовања за омладину. Смештај је у бунгаловима са 2, 4 и више соба. И ово насеље се греје термалном водом из бушотине 2. Насеље сада није у функцији јер су у њему смештена избегла лица. (елаборат, 74)

Кампови

У туристичку понуду Палића убрајају се и три кампа, који се налазе на источном делу језера у склопу спортских терена и делимично викенд насеља. Највећи камп "Палић" није у функцији туриста.

Капацитети кампова на Палићу:

- Аутокамп "Палић" 600 јединица
- камп "Караван" 60 јединица
- камп "Детур" 120 јединица

Ако се претпостави да је просечан број по једној јединици 4 посетиоца у камповима, у сезони борави око 3200 гостију.

Врста смештаја	Број Соба Кревета		Категорија	Власништво (Корисник)	Заузетост	Укупно Соба Кревета	
Хотели							
"Парк"	38	71	****	Елитте Палић	40-65%	304	513
"Језеро"	30	46	****	Елитте Палић	20-70%		
"Спорт"	27	59	**	Палић Лудаиш	-		

(Патриа)	205	320	***	СО Суботица	20-50%		
Приватни "Виле"	47	120	**_***	Индивидуално	35-40%	257	960
Викенд"	210	840	**_***	Индивидуално	30-40%		
Друштвени сектор: Школа у природи "три виле" "Одмарал"	36 8 107	288 32 750	* **** **_***	ЈП П. Лудаш Општ. Суботица Еллите Палић Предузећа из Суботице	60-80% 35-50% 40-50%	151	1070
Укупно:						712	2543
Кампови: Аутокамп "Палић" "Караван" "Детур"	600 60 120		** ** *	ЈП Палић Лудаш		780	3120
Свеукупно						1492	5663

Извор: Туристичка организација општине Суботица

У даљем развоју Палића као бање, када се буду гормирални централни пунктови за пружање рехабилитационих и медицинских услуга, приватни смештај ће играти још значајнију улогу у смештајним капацитетима.

Наведени смештајни капацитети могу у потпуности да задовоље функције Бање Палић како по структури, квалитету услуга и опреме, тако и по категоријама. Сви су објекти груписани на удаљености од 10-15 минута хода, што такође пружа могућност квалитетног опслуживања гостију и лак пешачки приступ централно постављаном објекту за рекреативно балнеолошке услуге.

ОБЈЕКТИ ЗА КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНОГ ЛЕКОВИТОГ ФАКТОРА

Прва сазнања о лековитости Палићке воде била су објављена 1780. године од стране бечког лекара Либетрата. Од тада па до 60-тих година 20. века Палић је функционицао као бања са осцилацијама у развојном циклусу. Кулминацију квалитета Бања Палић је имала од 1850-1890. када је била једна од најелитнијих бања Европе. Сачувана здања јасно говоре о традицији и квалитету понуде. Нажалост, објект у коме су се налазиле каде за лечење у термалној води је порушен и од тада се термална вод користи само у отвореном базену који је изграђен изван зоне традиционалне Бање и Великог парка. (Елаборат, 76)

Палић је имао објекте у којима се обављало лечење термалном водом и блатом све до 1967. године када су ти објекти порушеи и по тој основи се више нису ни градили.

Тренутно стање у Бањи Палић по питању могућности лечења у објектима специјалне намене је такво да се то лечење спроводи парцијално или у Суботичкој болници, а притом се користи блато и вода са Палића.

Од објеката који сада пружа лечилишне и терапеутске услуге на Палићу постоје следећи:

- отворени базен са термалном водом који се пуни маја и празни октобра месеца и који је у склопу хотела "Спорт"

- сауне, парна купатила, масажа и др. у оквиру хотела.
- Каде, сале за масажу и гардеробе у склопу мушког штранда.

Здравствени центар у Суботици у чијем саставу се налази медицинска станица на Палућу која ради 360 дана у години, у две смене и пружа услуге опште праксе, ортопедије, интернисте, педијатра, кардиолога и др, и има на располагању сопствену лабораторију.

Рекреативни објекти

Концепт развоја туризма Бање Палић наставља традицију из 19. века- а то је изградња спортских терена и упражњавање свих рекреативних активности на води и леду.

Са пуном одговорношћу се може констатовати да спортске садржаје и манифестације које се на њима одвијају, а које већ сада нуди Бања Палић, нема развијене ни један туристички центар у Србији.

На заштићеном језеру Палић, у трећој и четвртој наменској зони која има 380 ха, чија је обала дугачка око 17 км, постоје могућности разноврсне рекреације и спорта током летње и зимске сезоне за велики број посетилаца.

Постојећи рекреативни објекти су: Тениски терени, трим стаза, аутоматска куглана, три фудбалска игралишта, три игралишта за рукомет, 6 одбојкашких игралишта, 2 кошаркашка игралишта, 1 атлетско игралиште, 4 куглане, бицикличко-шетна стаза, дечије игралиште у зони Великог парка.

У централном делу Великог парка налазе се женско купатило-женски шtrand, а у источном делу Великог парка налази се мушки шtrand. И један и други објект су јединствени по архитектури и садржају и уз стално одржавање задржали су аутентични изглед и конструкцију из 19. века. Дужина обале која је оспособљена за купање, поред изграђених купатила, је око 4 км, што представља посебну понуду за одмор и рекреацију гостију.

Женски шtrand

Женски шtrand је један од најстаријих објеката на Палућу, изграђен је у сецесијском стилу и то 1900. године. Објекат има око 60 кабина, санитарни чвор и просторе за сунчање. Комплетно је изграђен у дрвету са веома лепим украсним резбарним деловима. Капацитет женског штранда је око 1000 купача.

Мушки шtrand

Мушки шtrand је изграђено купатило од тврдог материјала са 90-95 кабина. Објекат има приземље и спат, санитарне чворове, тушеве и просторије за забаву, масажа, каде за купање итд. капацитет мушког штранда је преко 2000 купача. Објекти су изванредно одржавани тако да је и хигијена на плажама на високом нивоу.

Пешчана плажа

У продужетку мушког штранда, према викен насељу пружа се 3 км дугачка пешчана плажа. Плажа је једно од најомиљенијих купалишта гостију, с обзиром на квалитет песка и осунчаност, јер се налази на југоистоку језера и није заклоњена шумом. Плажа је опремљена тушевима, санитарном водом и киосцима за брзу храну. Капацитет плаже је око 2000 купача. (Елаборат, 81)

ОРГАНИЗАЦИОНИ ФАКТОРИ

На територији насеља Палић регистровани су привредни субјекти који послују у различитим привредним делатностима од којих су најзначајнији. Јавно предузеће "Палић-Лудаш" п.о.-Бања палић-Туристичка организација Суботице, "Елитте Палић"-д.о.о-за туризам и угоститељство-Бања Палић. ДД "Хемос" п.о.-Палић, ДД "Подрум Палић"-Палић, РО "Золошки врт" п.о. Бања Палић.

Према анализи пословања и донетим документима, може се констатовати да је ЈП "Палић-Лудаш" друштвено предузеће коме је поверена целокупна организација и брига о заштити и развоју заштићеног природног добра Језера Палић и његове околине. ЈП "Палић-Лудаш" управља јавним површинама, јавним зеленилом, организацијом спортских и рекреативних садржаја, контролом и заштитом језера и контролом саобраћаја. Оснивањем мешовитог предузећа "Елитте Палић" у коме ЈП "Палић-Лудаш" један од деоничара, формиран је још један правни субјект који послује и ради на Палићу. Предузеће "Елите Палић" комплетно води језерско-угоститељски комплекс за хотеле "Јеуеро" и "Парк" и ресторане "Мала гостиона" и "Рибља чарда".

Сви привредни субјекти који послују на територији Палића су углавном радне организација које успешно послују што је врло значајно за развој места Палића у целини, а посебно за развој Бање Палић. Посебно треба истаћи да ниједан активни привредни субјект бање није загађивач околине. (елборат, 91)

На Палићу делује и ради Туристичка организација Суботице која је уствари део Јавног предузећа Палић Лудаш. Делатност туристичке организације Суботице огледа се у следећим активностима, у зони Палића, и то:

- организација и категоризација домаће радиности
- обука домаћина који су се регистровани за пружање туристичких услуга
- регистрација и организација пословања приватних угоститељских радњи
- идејна поставка, организација, маркетинг за велики број јавних манифестација које се одвијају током целе године на Палићу
- промоција и организација спортских и рекреативних такмичења у спортовима на води, на копну у летњој и зимској сезони. Туристичка понуда везана је за сервисе које пружају хотели "Парк" и "Језеро" и низ туристичких догађаја и атракција који се организују као једнодневни или дводневни масовни излети на Језеро Палић.

ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ

Републички завод за Статистику, одељење у Суботици, прати следеће туристичке објекте на Палићу: "Президент Палић", хотел "Парк" и депанданс "Језеро", хотел "Лира" Палић, "Лудош Спорт Палић" и камп "Палић. Од тога хотел "Лудош Спорт Палић" и камп "Палић" тренутно нису у функцији.

Промет туриста на Палићу може се пратити на основу податак о броју посетилаца и броју ноћења.

Табела 24: Број Туриста и ноћења на Палићу за период 1998-2003.

Година	Туристи			Ноћења		
	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни	укупно
1998.	11310	1367	12677	20492	2096	22586
1999.	8275	741	9016	12377	1380	15757
2000.	11535	1198	12733	21026	3277	24303
2001.	16120	1922	18042	30155	3745	33900
2002.	11679	3245	14924	22659	6689	29348
2003.	9951	2923	12874	20535	5415	25950

Извор: Републички завод за статистику, одељење у Суботици

На основу статистички података приказаних у табели може се приметити да је број туриста на Палићу 1999. године био најнижи у последњих шест година, 9016. Разлог томе је бомбардовање наше земље и стање у у том периоду које је оставило негативне последице на све привредне гране, па и туризам. Следеће, 2000. године број туриста је порастао за 30% и износио је 12733. После претрпљеног шока људи се враћају старим навикама, надокнађују изгубљено, повећан је и број транзитних путника и све је то допринело оволиком промету. Године 2001. промет туриста је био највећи у посматраном периоду, 18042. Те године на Палићу је отворен нови хотел, "Президент" који је своје атрактивношћу привукао значајан број гостију што се позитивно одразило на укупан промет туриста на Палићу. Наредне две године забележен је пад промета, 2002. године за 17,3 %, док је 2003. промет опао за 28,7%, у односу на 2001.

Да се политичке збивања негативно одражавају на промет туриста јасно је уочљиво из података о промету страних туриста. Њихов број 1999. године изразито је мали, 741 туриста. На посету страних туриста на Палићу и уопштена туристичка кретања, самим тим и на искоришћеност капацитета, утичу и светски догађаји, као и догађаји и услови који постоје у нашој земљи. Напад на Светски трговински центар 2001. године утицао је да многи страни туристи откажу своје резервације.

На туристички промет, поред главних фактора., утичу и пријем туристе приликом уласка у нашу земљу, квалитет путева, понашање полиције на путевима у контакту са страним туристом, итд.

Најзаступљенији страни туристи на Палићу су Словенци, Мађари, држављани Босне и Херцеговине, Хрвати и Македонци (Републички завод за статистику, одељење у Суботици)

Табела 25: Просечна дужина боравка туриста на Палићу за период 1998-2003.

Година	Просечна дужина боравка туриста		
	домаћих	страних	укупна
1998.	1,81	1,53	1,78
1999.	1,74	1,86	1,75
2000.	1,96	1,94	1,96
2001.	1,87	1,95	1,88
2002.	1,94	2,06	1,97
2003.	2,06	1,85	2,02

Извор: Републички завод за статистику, одељење у Суботици

Просечно, туристи на Палићу бораве између 1 и 3 дана. То указује на чињеницу да је у овом туристичком месту заступљен углавном излетнички (викенд), транзитни и пословни туризам. Најдуже, домаћи туристи су боравил 2003. године, 2,06 дана. Страни туристи најдуже су боравили 2002. године, 2,06 дана.

Из података за 2001. и 2002. годину учојамо да број посетилаца на Палићу није равномеран у току године. Највећи број посетилкаца забележен је у мају и јуну што је првенствено последица повољних климатских услова за рекреативна кретања, спортска такмичења и традиционалног Првомајског уранка на Палићу. Велик промет туриста забележен је и у септембру и октобру што је последица бројних семинара у овом периоду и "Бербарских дана" на Палићу.

МАРКЕТИНГ

Бања Палић може да се сврста у рекративно-одмаралишне типове бања које пружају велики број услуга посетиоцима и које претежно посећују здрави људи и којима је потребан рекреативни одмор у лепо уреженој природи уз активно коришћење око 40 врста спортова на језеру и на копну за које је Бања Палић, тренутно, опремљена.

У даљој перспективи, према капацитетима термалних вода и њиховим лековитим особинама, планира се изградња нових капацитета са свим потребним медицинским услугама према болестима које термална вода лечи. Објекти би се подигли у зони Спортског центра и хотела "Спорт" како је то и планирано новим Регулациним планом (Изградња лечилишног-балнеолошког објекта са свим пратећим садржајима и изградња затворених базена за коришћење термалне лековите воде).

Тиме би бања Палић вратила своју улогу и репутацију коју је имала пре Другог светског рата као једна од најатрактивнијих и најлуксузнијих бања Европе у којој су се лечили и аустријски грофови.

САДАШЊИ И ПЕРСПЕКТИВНИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА У БАЊИ ПАЛИЋ

Туристички центар-бања Палић може да задовољи прохтеве једног савременог туристе у сви м сегментима туристичке понуде, с тим да има још простора за обогаћивање садржаја, што ће се постићи улагањем нових средстава и запошљавањем стручних, креативних кадрова.

Уз предности као што су добра саобраћајна повезаност, близина града Суботице, близина границе, богатство природних и антропогених потенцијала, туристичка традиција и туристички атрактивно окружење су оно што Палић чини све пожељнијом естинацијом туристичких група најразличитијих профила и потреба.

Развој Бање Палић би требао да иде у правцу у правцу спортско-рекреативног туризма, здравствено-лечилишног, манифестационог туризма, транзитног и излетничког туризма.

Здравствено-лечилишни туризам

На основу комплетно сагледаних свих мериторних утицаја природне локације Бање Палић и конкурентних дестинација бања у Мађарској и Румунији може се констатовати да су потенцијали развоја Бање Палић велики и неискоришћени, да је садашња туристичко-хотелска и угоститељска понуда Бање Палић квалитетна, разноврсна и по много чему јединствена у Србији и потпуно одговара намени, да су потенцијали природних услова, квалитета, лековитости и издашности термалних извора довољни и далеко већи од тренутних потреба.

Ресурсни потенцијали термалне воде у зони Палићког и Лудашког језера, а према геолошким истраживањима, су неисцрпни, што даје сигурну потпору изградњи комплекса лечилишно-рекреативног садржаја и развоја здравствено-лечилишног туризма.

Спортско-рекреативни туризам

У Бањи Палић постоји велики број спортско-рекреативних објеката, који се користе за рекреацију, а такође и за врхунска такмичења. Данас се језеро користи за купање (за шта постоје велике добро опремљене плаже) за веслање, једрење, кајакарење и једрење на дасци.

Од рекреативних спортова, који на Палићу имају традицију више од 100 година и данас се упражњавају следећи:

-Спортски риболов - , који се одвија под условима који су усаглашени са статусом заштите природе, у трећој и четвртој зони језера, у Лудашком језеру и каналу Палић-Лудаш. Сва три места су богата рибом тако да је број спортских риболоваца и улов веома велики. На језеру је дозвољен риболов и из чамца.

-Веслање- се на језеру упражњава рекреативно и такмичарско и то: рекреативно у изнајмљеним чамцима и сандолинама, док такмичарско веслање организује Веслачки клуб "Палић". Такмичарско веслање обавља се и у школи веслања, а током године се одржава низ такмичења на мирним водама.

-Једрење- у оквиру Једриличарског клуба "Палић" организују се такмичења једрења на води и једрења на леду. Специјални климатски услови са сталним ветровима, не велик интензитета, омогућавају свакодневно бављење једриличарским спортом сурфингом. Једриличарски клуб "Палић" се налази на источној страни језера, поседује своје једрилице и постиже изванредне резултате на такмичењу. Једрење на леду је посебна атракција коју пружа Палић, тако да на та такмичења долазе љубитељи тог спорта из великог броја градова Европе.

-Коњички спорт-у склопу понуде Палића налазе се и неколико мањих ергела на салашима, на удаљености од 2-3 км, тако да се могу укључити у туристичку понуду Бање. Најстарија ергела Зобнатица, код Бачке Тополе организује школе јахања за госте Палића.

На 12 км од Палића Шумска управа која газдује ловиштем у Суботичким шумама пружа организоване шетње за госте Палића.

У ловишту се налазе срне, зечеви, фазани, пољске јаребице, фазани, дивље патке и гуске, јелен лопатар, јелен обичан, дивљи вепар и муфлон. Шире подручје Бање, релативно је богато са дивљачи. Унутар ловне понуде на првом месту од дивљачи је срна, па зец и фазан. У ловиштима "Суботичке шуме" посетиоцима се нуди и одстрел јелена обичног, јелена лопатара, дивље свиње и муфлона.

На 12 км од Палића Шумска управа која газдује ловиштем у Суботичким шумама пружа организоване шетње за госте Палића.

У ловишту се налазе срне, зечеви, фазани, пољске јаребице, фазани, дивље патке и гуске, јелен лопатар, јелен обичан, дивљи вепар и муфлон. Шире подручје Бање, релативно је богато са дивљачи. Унутар ловне понуде на првом месту од дивљачи је срна, па зец и фазан. У ловиштима "Суботичке шуме" посетиоцима се нуди и одстрел јелена обичног, јелена лопатара, дивље свиње и муфлона.

Екскурзиони туризам подразумева бројне посете ђака, омладине и других група са циљем обиласка Палићког језера и ЗОО врта..

Комплекс ЗОО врта у северозападном делу Регионалног парка је специфичан и туристички атрактиван из више разлога. Комплекс је просторно лепо уређен и осмишљен, са интересантним објектима у којима је смештен велики број разноврсних животиња. Осим тога, комплекс је хортикултурно уређен, а садржи и друге допунске садржаје културе и угоститељства атрактивне за децу, као главне посетиоце ЗОО врта. Данас је ЗОО врт једна од највећих атракција комплекса "Бање Палић".

Туристичка потрошња остварена овим обликом туризма је мала, али не и занемарљива.

Проглашавањем подручја Бање Палић за бањско подручје, сагласно Закону о бањама, развојем здравствене понуде у оквиру Бање и отварањем нових капацитета, стварају се услови да Бања Палић оправда свој традиционални статус и да буде централни мотив развоја туризма и рекреације на подручју Суботице, односно централни рецептивни пункт међународног заштићеног природног комплекса Суботичко-Хоргошке пешчаре.

Могућност реализације низа развојних, пратећих активности у околини Бање, допуниће туристичку понуду саме Бање, а отварањем нових радних места у околним насељима, смањиће

се евидентна депопулација у селима на подручју Суботице. Зауостављањем пражњења ових насеља, омогућава се и задржавање карактеристичне функционалне матрице региона, заштита цивилизацијског и градитељског наслеђа ове изразито мултикултурне средине.

Примарни задатак Скупштине општине Суботица је да сходно својим законским обавезама, плановима и програмима развоја територије, обезбеди услове, а Управљач да, кроз своје надлежности и активности, ове планове и непосредно реализује.

Манифестациони туризам

На Палићу се одвија током целе године низ манифестација које се традиционално одржавају у одређеним терминима. Палић је познат по одржавању много бројних културних и тристичких манифестација, ликовних сусрета, фестивала и поклања им посебну пажњу

У летњој сезони (од 1. маја до октобра) се користи летња позорница капацитета од 2000 до 4000 посетилаца, на којој се одвијају рок концерти и сличне манифестације. У мањој сали приказују се филмске и позоришне представе, које може да прати 1200 посетилаца. Организују се и масовне манифестације током целе године и то: Првوماјски уранак (који је рекордан по посети до 80000 посетилаца), Међународни филмски фестивал, Бербарски дани, Дужијанца (Суботица), Позоришне игре (повремено), Кување рибе чорбе и такмичење риболоваца, Дан Валентина у фебруару. Први викенд у јуну је кинолошка изложба, у августу је пливачки маратон, а у септембру атлетичарски полумаратон.

Туристичке манифестације, које се током године одвијају на Палићу, окупљају у просеку од 10000 до 80000 посетилаца, што представља изразито велики број за једнодневни боравак на одређеном локалитету. Обзиром да је угоститељска понуда организована према таквом облику туристичког ангажовања, туристичка организација успева да такве манифестације веома успешно организује. Удео манифестација у значају туризма на Палићу је управо у масовности посетилаца за време трајања истих. Све горе наведене манифестације окупе на десетине хиљада посетилаца с тим што "Првوماјски уранак", Бербарски дани", као и "Дужијанца" трају један до два дана, а "Филмски фестивал" четрнаест дана.

Можемо констатовати да је удео манифестација веома значајан у туристичкој понуди Палића, и претпоставити да ће туристички радници тежити ка још богатијем програму манифестација.

СЕОСКИ ТУРИЗАМ

Сеоски туризам на Палићу би се могао развијати кроз ревитализацију бачких салаша и оживљавање старих домаћинстава у циљу пружања рекреативног опоравка бањских гостију. Сеоски туризам би могао бити један од најзначајнијих фактора одрживог развоја, али у овој средини је присутан само кроз неколико приватних иницијатива. Северно и североисточно од Палића на пешчаним динама формиран су виногради и воћњаци који употпуњују визуелни ефекат приликом обиласка и шетњи од стране туриста посетилаца Палића, којима се организују излети до околних салаша, који су задржали аутохтони изглед из прошлих векова. На салашима се организује ручак за све туристе, који садржи све специјалитете "локалне кухиње", а после ручка се служе позната вина направљена од грожђа из околних винограда (ЏДТ-3). За време одржавања Међународног филмског фестивала организују се излети за учеснике и посетиоце до околних салаша где се може уживати у гастрономским специјалитетима локалне кухиње као и познатим домаћим винима. (Лазаревић,10)

Ти програми и сам предео са својим очуваним карактеристикама представљају значајан капитал сеоског туризма. Стари виногради, стари подруми, пударске куће и амбари су темељне вредности овог краја као и салаша са тршчаним кровом и стаблима ораха.

Karta 7: Palić (Izvor: www.palic.org.yu)

ВЕЛИЧИНА, ПОВРШИНА СПОРТСКИХ ОБЈЕКАТА

Пропагатор гесла „У здравом телу-здрав дух“ и спорта уопште, крајем XX века у овим крајевима је био Лајош Вермеш-мецена, спортски заљубљеник и такмичар. Он је већ 1880. на Палићу, у духу олимпизма, организовао спортске игре окупљајући стотине најбољих спортиста. То је било 16 година пре него што је Пјер Де Кубертен обновио модерне Олимпијске игре.

Између 1880. и 1994. на Палићу су одржане игре у брзом ходању, бициклизму, рвању, мачевању и другим спортовима. Дугу традицију на Палићу имају: веслање, једрење, игре лоптом, куглање, пливање, клизање, једрење на леду, тенис.

Боравак на Палићу нуди мноштво могућности и пријатних изненађења за све генерације. У току целе године на располагању су терени за готово све спортске дисциплине. По својој позицији, Палићко језеро се сматра идеалним за спортове на води. На језеру тренутке уживања налазе спортски риболовци, док оближње шуме са ловиштима нуде изазов страственим ловцима.

Спортски објекти за разне спортове су:

1. Спортски центар Јанко Пејановић:
 - фудбалски терен - главни (такмичарски), величине 100м x 70м
 - 2 помоћна терена
 - гледалиште капацитета 1000 места
 - бетонски терен за кошарку
 - бетонски терен за одбојку димензија 18м x 9м
2. Веслачки центар поседује око 50 чамаца и једрилица које са великим успесима користе такмичари Веслачког и Једриличарског клуба „Палић“
3. Спортска сала Основне школа „Мирослав Антић“ величине 90м x 49м обезбеђује услове за одвијање разних спортских такмичења.
4. Термални базен – у близини Мушког штранда, 50м од језера, величине 50м x 20м. Вода је термална и лековита (натријум-јодно-сулфидна вода). Температура износи 36°Ц. Организоване активности:аеробик на води, школа пливања, релаксациона масажа. Базен је отвореног карактера и отворен је од маја до октобра.
5. Полетно-слетна стаза се налази у близини Једриличарског клуба на западној обали језера. У току летње сезоне могуће је уз асистенцију инструктора „Клуб Флуинг Алигаторс“ посматрање Палића из птичје перспективр.
6. Стаза за крос вожњу Квадро моторима дугачка 10км
7. Паинтбалл Х-Парк у којем се организују игре са минимум 6, а максимум 12 играча у Палићкој шуми или на салашу код језера Лудош.
8. Трим стаза дужине 8км налази се у Великом парку између тениских терена и летње позорнице. Користи се за атлетска такмичења школског узраста попут крос трчања,...
9. Куглана – капацитета 6 стаза. Користе је такмичари куглашког клуба „Палић“ и рекреативци.
10. Полигон за препонско јахање у Радановачкој шуми
11. Два терена димензија прописаних за одбојку на песку
12. Тениски терени – укупно 12 шљакастих терена (4 под рефлекторима, 2 зими наткривена). Употребљавају их чланови Тениског клуба Палић
13. Терени уз западну обалу језера на Омладинском и Лудашком језеру намењени за спортски риболов. (Подаци добијени на трену, 2007)

ПРОСТОРИ У ОКВИРУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ЦЕНТРА

Слика 77: Спортски центар Јанко Пејановић (Извор А.Дрљача 2008)

Спортски објекти за разне спортове које поседује спортско-рекреативни центар су:

1. Спортски центар Јанко Пејановић:
 - фудбалски терени
 - бетонски терен за кошарку
 - бетонски терен за одбојку
2. Веслачки центар
3. Спортска сала Основне школа „Мирослав Антић“
4. Термални базен
5. Полетно-слетна стаза
6. Стаза за крос вожњу Квадро моторима
7. Паинтбалл Х-Парк
8. Трим стаза
9. Куглана
10. Полигон за препонско јахање
11. Два терена за одбојку на песку
12. Тениски терени
13. Терени уз западну обалу језера на Омладинском и Лудашком језеру намењени за спортски риболов.

ПРИКАЗ СПОРТСКИХ АКТИВНОСТИ (ТАКМИЧЕЊА)

Током читаве године на Палићу се одржавају бројна спортска такмичења. Посебно се издвајају:

1. 22-26.ИВ – стосатно Европско првенство у спортском риболову, место: Тресетиште. Северно од Палића уз саму границу са Мађарском налази се Тресетиште, омање језееро богато рибом.
2. 29.Ив – 3. В – међународни кошаркашки турнир у Суботици. Такмичење се одржава у јуниорској конкуренцији у Хали спортова. Сама дворана поседује терене за одбојку, кошарку, рукомет, борилачке спортове и капацитета је 10.000 места.

3. Палићка олимпијада – увек се одржава на дан отварања купалишне сезоне (20.06)

4. Јул месец – Европско првенство у једрењу у категорији до 18 година

- Републичко првенство у веслању за сениоре

Једриличарски клуб Палић организује годишње преко 15 регата махом на води, међутим последње 4 године редовно се организују и регате (државна првенства) у једрењу по леду, нарочито је популарно једрење даске (сурфовање) по леду. Ове даске постижу брзину 70-80 км/х. Овај спорт саживљава соју ренесансу, јер пре 100 година једрења по леду Палића је било већ популарно.

5. Август – тениски турнир у женској јуниорској конкуренцији у организацији WTA за наградни фонд 50.000€. такмичење се одржава на теренима ТК „Палић 1878“ који обухватају 12 шљакастих терена

Слика 78: Мала гостиона (Извор: А- Дрљача2008)

- отворено првенство Војводине у одбојци на песку (Беаџ воллеу) у женској конкуренцији. Такмичење се одржава на теренима ОК „Воллеубалл 2000“.

6. Септембар – меморијални турнир „Драган – Теле Вилотић“ у фудбалу, међународног карактера у конкуренцији кадета, тј. Дечака до 16 година. Такмичење се одржава на теренима ФК „Палић-Коминг“ који обухвата 1 главни терен + 2 помоћна терена са капацитетом до 1.000 места за гледаоце.

МАРКЕТИНГ - ПРОМОЦИЈА

Јавном предузећу Палић-Лудах су поверени послови Туристичке организације општине Суботица као и свих маркетиншких акција везаних за Палић. Основано је 01.01.1995. године са циљем заштите природних и културних добара на територији општине Суботица. Поменута организација је добила многа признања и награде.

Најзначајније су:

1997.г. Туристички цвет – награду доделила Туристичка организација Србије

2002.г. Туристички цвет – награду доделила Туристичка организација Србије

2004.г. Палић проглашен једним од 10 савршених места на Копаонику Х на конкурс који су расписали УСАИД и АДФ

2004.г. Златна амфора – награду доделила Туристичка ревија Уу травел

2005.г. Награда за развој туризма Србије – награду доделио Клуб туристичких новинара Србије

2006.г. Бели анђео – награду за менаџмент туристичке дестинације доделило Министарство за трговину, туризам и услуге Републике Србије. У образложењу награде, Суботица и Палић су били у тој години шампиони раста туристичког промета у Србији, са укупно 49,7% раста доласка регистрованих гостију и 10,2% раста регистрованих ноћења.

Популаризацију Палића као туристичке дестинације чини мрежа разних туристичких организација и оператера. У Палићу и Суботици постоје 3 Туристичка информативна центра:

1. Туристички информативни центар – Суботица, ул. Кдрзд 15;

e-mail: ticsu@subotica.net

2. Туристички информативни центар – Палић, Кањски пут 17а

3. Туристичка организација града Суботице (Подаци сакупљени са терену, 2007)

ПОСЕЋЕНОСТ СПОРТСКИХ МАНИФЕСТАЦИЈА

Многи људи долазе на Палић због његових „брендова“ или особина попут салаша, чарди, тамбураша, гастрономије попут Перкелта у „Малој гостиони“, јела од нојевог меса у „Гујаш чарди“, вина са песка, домаћих ракија,... Исто тако Палић је препознатљив по његовим посетиоцима који долазе да виде и учествују у разним спортским такмичењима. Тако је прошле године утакмице меморијалног фудбалског турнира посматрало 6200 људи из наше земље и земаља попут Мађарске, Хрватске, Бугарске, Словеније. На Европском првенству у једрењу су учествовали такмичари из 14 земаља а такмичење је посматрало 4600 људи.

Такмичења у воденим спортовима одувек су привлачила пажњу људи у овим крајевима тако да је Републичко такмичење у веслању током три дана пратило 2400 људи.

Палић Опен, тениски турнир за жене окупља тенисерке из преко 20 држава са свих континената, већина тенисерки је рангирана на WTA листи. Турнир се одржава у једном од најстаријих тениских клубова у Европи па је тако прошле године забележио велику гледаност од 8.000 људи током 5 такмичарски дана.

Успех наших тенисера Ђоковића, Типсаревића и тенисерки Јанковићеве, Ивановићеве су свакако утицале на тако велику посећеност па се тако сваке године на Палићу „подиже“ популарност овом „белом“ спорту.

Сви грађани Палића и његове околине се надају реализацији Мастер плана чиме би се добиле нове дворане и спортски центри, а тиме би и сам спорт на овим просторима много напредовао. (Подаци сакупљени на терену, 2007)

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

На Палићу су интервјуисани лица следећих професија - једна од особа која брине о спорту и рекреацији (1), затим особа задужена за организацију манифестација (2), дипломирани географ-туризмолог из Суботице (3) и особа за маркетинг (4). У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од као и код центра "Миленијум" у Вршцу од 4,5 до 5,0. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Палића 4,5 тако да се, према оценама, може закључити да овај центар има међународни значај. Према мишљењу испитиваних лица, Центар у готово свим елементима има јаке стране, с обзиром на дугом уређивању амбијенталне средине, а с друге стране непосредан контакт са шумским комплексом Вршачких планина и старијих али добро уређених и очуваних спортско-рекреативних терена. Оцене наведених лица су објективне јер Центар "Миленијум" је успевао да реализује своје активности у националним и међународним размерама.

Елементи валоризације	Особа за спорт и рекреацију	Особа за орг. манифестација	Дипл. географ ттуризмолог	Особа за маркетинг	Аутор
Туристичко-географски положај	5	5	5	5	5
Природне вредности	5	5	5	5	5
Антропогене вредности	4	5	5	5	5
Квалитет смештајних капацитета	4	4	5	5	5
Опремљеност објеката за спорт и рекреацију одоварајућим инструментаријем (справе за рекреацију, спорт; стазе, базени)	5	5	5	5	5
Квалификациона структура запослених	4	4	5	4	5
Амбијент комплекса и околине	5	5	5	5	5
Општа туристичка вредност	4,5	4,5	5,0	5,0	5,0

ПОЉОПРИРЕДНО-ТУРИСТИЧКО ДОБРО "ЗОБНАТИЦА"

ТУРИСТИЧКО – ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ЗОБНАТИЦЕ

Зобнатица се налази на јужном делу Телечке лесне заравни, 6 км северно од Бачке Тополе, чијој општини и припада.

Од Београда је удаљена 150 км, од Новог Сада 70 км, а од Суботице 25 км. Близина ових великих привредних центара утицала је на бржи привредни и друштвени развој Зобнатице. Географски положај насеља одређује неколико елемената:

- положај на јужном делу Телечке лесне заравни,
- положај на реци Криваји и
- положај на старој траси међународног пута Е-75

Карта 8: Зобнатица

Извор: www.zobnatica.co.yu

Положај на Телечкој висоравни даје овом простору изглед благо заталасане површине, што одудара од карактеристичног панонског пејзажа.

Положај на реци Криваји и њеној акумулацији омогућава наводњавање зобнатичких поља. Могућност наводњавања је веома значајна, јер је пољопривредна производња и основна пословна оријентација ПД «Зобнатица».

Положај на старој траси међународног пута Е-75 обезбеђује лаку доступност привредним субјектима са којима ПД «Зобнатица» сарађује.

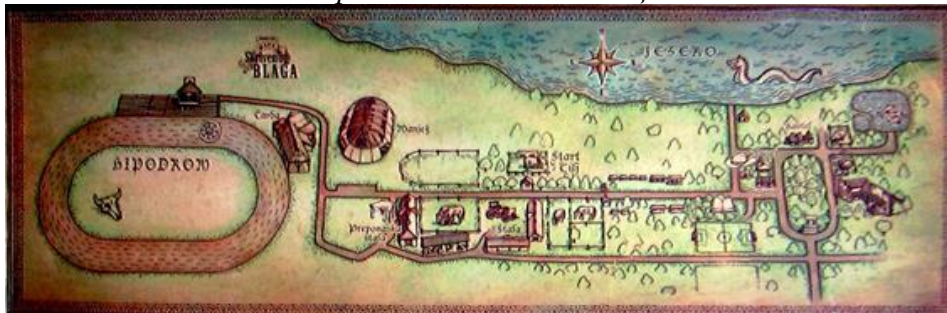
Туристички положај представља један од релевантних елемената за оцену могућности развоја туризма неког подручја.

Зобнатица се налази на старој траси транзитног међународног пута Е-75 који представља један од најфреквентнијих туристичких праваца у Европи. Овај повољни транзитни положај Зобнатице је постао нешто лошији са отварањем нове трасе међународног пута Е-75, који пролази 6 км источно од Зобнатице.

Положај у односу на градска насеља као на потенцијалне емитивне центре је веома повољан. Зобнатица је омиљено излетиште Бачкотополчана, која је у њеној непосредној

близини као општински центар. Зобнатица се налази у средишту Бачке, с тога је погодна за полудневна кретања становника околних градова Бачке и северног Баната, која су удаљена највише до 50 км. У ову групу градова спадају Сомбор, Кула, Врбас, Бечеј, Сента, Кањижа и Суботица као најближи градски центар. Ни удаљеност од 70 км не представља велику удаљеност за дневна излетничка кретања грађана Новог Сада. Из приложеног се закључује да је положај Зобнатице релативно повољан како за домаћа и инострана транзитна кретања, тако и за полудневна и дневна излетничка кретања.

Карта 9: План Зобнатице

Извор: Фото Д. Тадић

Туристичко-географски положај Зобнатице је веома конкурентан у односу на туристичку понуду ближних туристичких места: Палића, Кањиже и Бечеја. Палић има повољнији туристички положај самом чињеницом да се налази у непосредној близини државне границе са Републиком Мађарком. Такође има комплементарнију туристичку понуду и изграђенију угоститељско–смештајну инфраструктуру. Бања Кањижа, такође има изграђенију угоститељско-смештајну инфраструктуру, али Зобнатица има повољнији саобраћајни положај. Бечеј има сличну туристичку понуду као Зобнатица, али је туристички привлачнији иако је неповољнијег саобраћајног положаја.

ПРИРОДНЕ ВРЕДНОСТИ ЗОБНАТИЦЕ И ОКОЛИНЕ У ФУНКЦИЈИ ТУРИЗМА

Основна **рељефна** целина која карактерише подручје Зобнатице је Телечка лесна зараван. На подручју Зобнатице висине су од 109-112 м. Висина расте од истока према западу. Источно тле је мање заталасано. Овде су образована пространа удубљења, са благим нагибима око себе, на којима је изражена слаба ерозија. Идући према западу нагиби су већи и овде су образована већа удубљења са мање или више нагнутим странама које су јаче еродирале. На ове модификације лесне заравни, утицале су спољашње силе.

Зобнатица припада умереној **климатској зони** са израженим континенталним особинама. Просечна годишња температура износи 11,3°C. Средње месечна температура најтоплијег месеца јула је 22,7°C, а августовске температуре су тек нешто испод јулских (износе 21,8°C). Средња годишња количина падавина је 46,35 мм, али је много значајнија количина падавина која се излучи у вегетационом периоду. Ова количина падавина није довољна за усеве, па се мора прибегнути наводњавању. Просечна влажност ваздуха је 74% а годишње има 2100 сунчаних часова (Извор: Метеоролошка станица завода за унапређење пољопривреде, Бачка Топола).

Територија Зобнатице спада у зону која је под изразито штетним утицајем северца и кошаве. Најчешћи ветрови су из правца северо-запада и југо-истока.

Зобнатици дају **подземне и површинске воде**. Подручје северне Бачке оскудно је воденим токовима, постојећи водотоци су: Мостонга, Криваја, Кереш и Чик. Кроз подручје Зобнатице протиче река Криваја. Подземне воде се јављају као фреатске, артешке и термоминералне воде.

Кроз територију Зобнатице протиче река Криваја, чији је водоток веома значајан за наводњавање зобнатичких поља. Извире у близини Таванкута, а улива се у канал Дунав-Тиса-Дунав, северно од Турије. Река Криваја је после Дунава и Тисе, највећи водоток Бачке.

Чињеница да атмосферске падавине нису ни приближно довољне за наводњавање зобнатичких поља, да ни речни ток Криваје није могао да надомести мањак воде дошло се до идеје да се река Криваја браном прегради и да се формира акумулационо језеро. Акумулационо језеро «Зобнатица» има дужину од 5,2 км, док му је ширина од 200 до максималних 800 м. Језеро добија воду из горњег тока реке Криваје, од атмосферских падавина и од фреатских издани. Богато је живим светом, најзаступљеније су алге, фитопланктони и зоопланктони. Зобнатичко језеро је формирано због потреба наводњавања али доприноси развоју спорта и рекреације.

На простору Зобнатице, од културних **биљака**, преовлађују житарице и индустријско биље. Природна вегетација се одржала само делимично уз пут и уз обалу језера. Уз акумулационо језеро се јављају заједнице трске, рогоза и шевара, док се на њему примећују алге и локвањи.

Зобнатица поседује уређене парковске површине са значајним пејзажним својствима, које имају одређену туристичку вредност и које су делом под заштитом државе.

Такође, делови шумских засада се налазе у виду ветрозаштитних појасева, а већи комплекси се наслањају на језеро. Сви шумски засади Зобнатице су вештачки подигнути, јер природних шума нема.

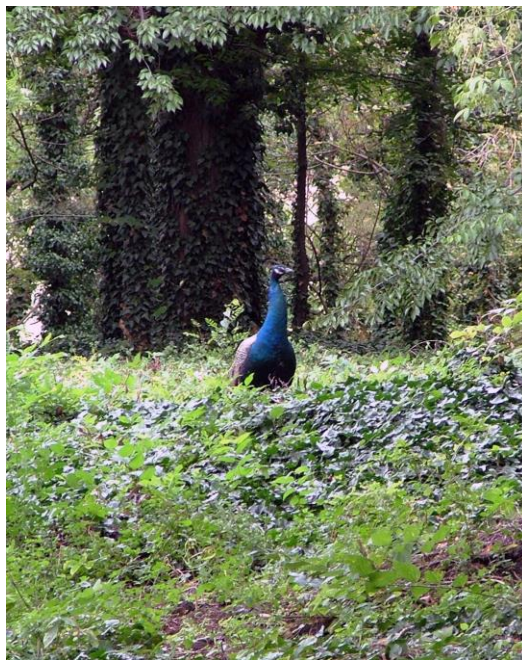
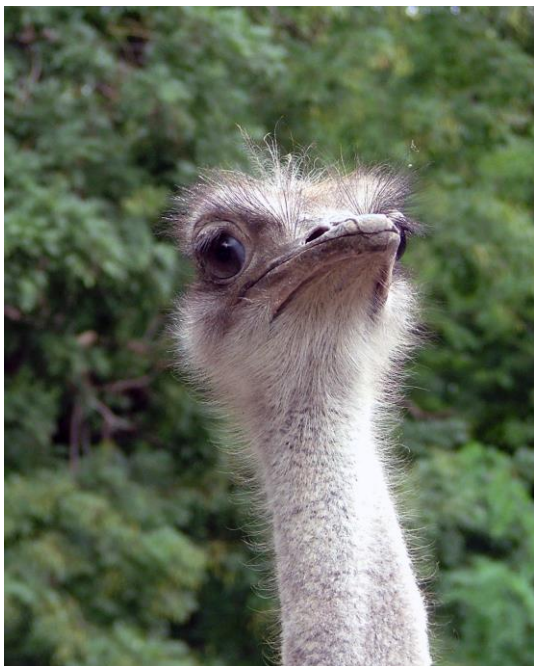
На предлог Покрајинског завода за заштиту природе из Новог Сада, део шумских засада Зобнатице у чији састав улази део комплекс парка и парк шуме површине 17,08 ха стављен је 1970. године под заштиту државе као регионални парк. Шумске културе су вештачки подигнуте и преовлађују мешовите састојне багрема, пољског јасена и јавора.

Рибљи фонд Зобнатичког језера је богат и разноврстан. Риба је стигла у језеро кроз ток Криваје (смуђ, толстолобик) или порибљавањем, па су тако унесене нове врсте. Језеро је погодно за риболовни туризам.

Подручје Зобнатице је богато ловно подручје. Најзаступљенија ловна дивљач су зечеви и срнећа дивљач. Сем ове дивљачи, подручје настањују: лисице, ласице, видре, куне, творови и јежеви.

Најразноврсније животиње које настањују околину Зобнатичког језера, су птице, а то су: препелица, грлица, дивља патка, фазан, јаребица и гугутка.

На Зобнатици су пре двадесетак година унешени паунови, који су се размножили и сада их има 10-15 комада. Они су своје станиште нашли у парку и околним шумским засадима где се слободно шетају и доприносе атрактивности туристичке понуде.

Слика 79.-80. ЗОО Врт: ној и паун (Извор: А. Дрљача 2008)

Пар нојева купљен је како би туристичку понуду учинили још занимљивијом. Нојеви су смештени у ограђеном простору поред хотела "Јадран".

Коњи ергеле "Зобнатица" су најзначајнија туристичка вредност Зобнатице. Коњи се на овим просторима одгајају већ 250 година. Они су и заштитни знак Зобнатице. Од првих коња који су пасли на овом простору, који су били ниски, здепаст и ружни, честим укрштањима, су настали данашњи снажни, високи, брзи и издржљиви коњи. (Подаци сакупљени на терену, 2007)

Слика 81.-82. Пони и Вијетнамска свиња (Извор: А. Дрљача 2008)

АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Мањез

Велелепни објекат на десној страни зобнатичког језера, привлачи многе погледе посетилаца Зобнатице. Мањез је велики покривени простор намењен раду са коњима. Простор за зимски рад и галопера и препонаша, али и могућност за зимско туристичко јахање неког од заљубљеника у коње, школу јахања, па чак и туристичко јахање.

Слика 83: Мањеж (Извор: www.zobnatica.co.yu)

Унутрашњи простор мањежа је 80×55 метара што је у складу са олимпијским нормама и дозвољава одржавање међународних препонских утакмица.

Уметничка галерија

Изграђена је 1995. године на месту некадашње Уметничке колоније. Изграђена је из средстава Министарства за културу Србије и делимично из средстава уметника.

Када се формирала идеја Министарство је упутило писмо уметницима да помогну изградњу галерије, тако што ће своја дела дати на продају и тај новац ће бити искоришћен за градњу.

Објекат се уклапа у постојећи простор не само по димензијама, већ и по изгледу. Унутар галерије обезбеђени су сви услови за истовремени рад два уметника и постоји мала галерија за сталну изложбenu поставку. Галерија има обезбеђено довољно светлости путем светларника на крову, како би уметници могли несметано да раде.

Унутрашњост галерије је тек део уметности. Други део је на отвореним просторима. Два попрсја коња су већ постављена, а сам улаз краси статуа Јадрана II.

Слика 84: Уметничка галерија (Извор: Фото Д. Тадић)

Музеј коњарства

Стална изложбена поставка усмерена је ка Зобнатици коњарства и свега што је везано за коње. Музеј није посебан само по изложбеним експонатима, већ и по свом изгледу.

Сваки предмет унутар музеја је аутентичан и представља причу о Зобнатици. Да би утисак био што потпунији, доприносе и старе слике рађене у реалистичном стилу, па се јасно разазнају не само коњи, већ и околина. Кроз пехаре и признања видљиви су спортски успеси коња Зобнатице. У музеју се чува и стари прибор за јахање пронађен на просторима Зобнатице. Унутар музеја један угао је посебно важан, у њему је препарирана глава Казанове, зобнатички шампион, који је добио место какво је заслужио. (www.zobnatica.co.yu)

Музеј сваке године посети хиљаде посетилаца. Ретко који гост пропусти да га обиђе. Ипак најмногобројнији посетиоци музеја су деца. Укупан број посетилаца музеја је редовно преко 20.000, а нису ретки случајеви да се музеј обиђе и у неколико наврата. Није ни чудо пошто се музејска збирка константно повећава.

Слика 85: Музеј коња (Извор: Фото Д. Тадић)

Музеј ковачница

Из потребе за изградњом ковачнице, рођена је идеја о специфичном музеју ковачници и низом садржаја везаних за ергелу.

Зобнатица је некада имала четири ковачнице, из њих је доста алата сачувано и то је данас све окупљено на једном месту. Посетиоци имају прилику да виде како је заправо изгледала права стара ковачница, са алатима чак из старог века, "живом ватром" и меховима. За разлику од праве, ова ковачница је далеко чистија и светлија, пошто се у њој не обавља никакав посао. Права ковачница се налази поред музејске и служи оној намени због које је и саграђена. И у њој алат није нов, пошто овај вид ковачког посла није трпео превише промена.

Музејска поставка ковачнице раритетна је по експонатима . На једном месту се налази све оно са чиме су се ковач и његов помоћник служили при обављању посла.

Слика 86: Музеј ковачница (Извор: Фото Д. Тадић)

ИСТОРИЈА ЗОБНАТИЦЕ

Историја пустаре Зобнатице дуга је готово 250 година. Године 1750. њу је за ратне заслуге, аустирјска царица Марија Терезија поклонила Шимуну Војнићу. До тада је пустара била мочварно тле обрасло трском и барским растињем, склониште одбеглим криминалцима и хајдучима. За годину оснивања ергеле узима се 1779. година, јер је та година урезана на ергелском звону. Ергелу је основао Илија Војнић, који је укрштао своје коње са енглеским пунокрвним коњима и добио много више и боље коње. То је било време честих ратова, а ратови су доприносили да се коњи добро продају. Ергела је напредовала, а њен следећи власник био је Балинт Терлеи који је до ње дошао женидбом са ћерком Илије Војнића. Он је био један од најбогатијих људи краја, волео је коње и по угледу на мађарске ергеле формирао је угледну ергелу. Његовом смрћу ергела се поделила на више власника од којих је једино Јулије Лелбах наставио успешно да развија своју ергелу. Лелбах је био један од зачетника овог спорта у нашој земљи, а његова ергела је служила за пример.

Између два рата штала је доживела процват, њени коњи су тада већ били високи, снажни и мишићави и побеђивали су на многим тркама. У Другом светском рату уништено је скоро све што је било створено. Лелбах је извезао у Мађарску своја грла, тако да се после рата поново кренуло од почетка. Ергела од 1946. године прелази у војно власништво. Прикупљају се коњи са имања бивших велепоседника и тада их је на Зобнатици било највише, чак 678.

Од војне установе, Зобнатица постаје установа Народне скупштине Војводине 1952. године, а од 1956. године прелази на самофинансирање, да би од 1959. године постала пољопривредно добро. Од тих година на овамо ергела се брже развијала, а Зобнатица је постала од чистог произвођача коња, модерна пољопривредна организација.

Развоју ергеле су допринела и шампионска грла која су својим победама на најзначајнијим домаћим тркама подизала углед и репутацију Зобнатице. Од мноштва победника из зобнатичке ергеле издвајају се два грла: Казанова и Јадран.

Зобнатица није позната само по ергели, она се развила у савремено организовано пољопривредно добро са развијеном ратарском и сточарском производњом и све већим нагласком на туризам. (www.zobnatica.co.yu)

ОБЈЕКТИ ХОТЕЛИЈЕРСТВА ЗОБНАТИЦЕ

Најзначајнији угоститељски објекат на Зобнатици је хотел "Јадран" са три звездице, капацитета 55 лежаја. Хотел се налази у објекту који је првобитно био раднички дом, а име му потиче од прекрасног белог коња Јадрана, чија скулптура доминира на самом улазу у Зобнатицу.

Слика 87: Хотел "Јадран" (Извор: www.zobnatica.co.yu)

За смештај гостију обезбеђено је 16 двокреветних, 4 трокреветне собе и 3 апартмана, од тога 10 двокреветних, 2 трокреветне собе и 2 апартмана се налазе у посебној згради хотела који се назива "Каштел". Собе су модерно уређене са телефоном, телевизором, мини баром и клима уређајем.

Хотел располаже са две климатизоване сале са 350 места, у њима се организују свадбе, банкети, прославе, семинари, пословни ручкови и вечере. Поред ресторанских сала постоје и два салона за око 70 особа, као и аутоматска двостазна куглана, трим кабинет, сауна, Free shop и мењачница. Салони су названи по боји опрема у њима: жути и зелени и они су погодни за пословне ручкове и вечере.

Друга зграда хотела је у изразито шумском делу парк шуме, и назива се Каштел. Саградио га је некадашњи велепоседник Балинт Терлеи 1878. године. Каштел је грађен у карактеристичном стилу за овај део Војводине, са великом приземном терасом окренутом ка језеру. До 1979. године у Каштелу су биле смештене просторије месне заједнице, које су тада пресељене у нову зграду. Зграда је била руинирана па се морала извршити реконструкција и адаптација. Адаптирањем зграде формирао се депаданс од 450 метара квадратних са апартманима и собама у два нивоа. Каштел је пуштен у смештајну функцију 1989. године.

Слика 88: Каштел (Извор: Фото Д. Тадић)

Каштел је адаптиран да би допунио недовољни смештајни капацитет Јадрана. Поред Каштела су 1996. године постављена два монтажна бунгалова са по два лежаја у сваком.

ТУРИЗАМ ЗОБНАТИЦЕ

Туризам је до пре петнаестак година био споредна делатност Зобнатице, без организације која би управљала њиме. Данас је туризам на Зобнатици озбиљнија пословна активност у коју се улажу све већа материјална средства. Туристичку организацију води посебна пословна јединица за туризам и угоститељство. Ова организација води рачуна о организовању туристичког програма, пословима маркетинга и контактима са пословним сарадницима.

Данас се Зобнатица развила у туристичко рекреативни центар који годишње посети преко 35 000 посетилаца. Позната је по ергели са традицијом одгоја расних коња дугом преко 250 година. Гостима се нуди туристичко јахање за децу и одрасле са и без обуке, школа јахања, јахање путевима Зобнатице, вожње фијакером и ловачком кочијом...

На ергели је хиподром са мањежом. Поред хиподрома је и чарда са 40 места у затвореном и 360 места у покривеном простору.

Зобнатица је један од најпознатијих центара коњарства и коњичког спорта у Србији. Коњи ергеле представљају посебну атракцију и имиџ Зобнатице. Туристичку вредност Зобнатице представљају и природне површине које имају и привлачна амбијентална својства. Значајну туристичку вредност представља богати рибљи фонд и лов на дивљач, која се пласира на домаће и инострано тржиште. Туристичке вредности објеката културе Зобнатице премашују њене природне вредности. (Подаци добијени на терену, 2007)

Зобнатица, годишње, од туриста има знатне приходе, које користи за реновирање сопствених капацитета за производњу и спремање хране. Зобнатица производи сопствено брашно, уље, шећер и месне производе које пласира туристима у ресторану хотела "Јадран". Остале намирнице се набављају путем компензације. Опремљеност, вредност и аутохтоност туристичких објеката (музеји коњарства и млинарства, галерија, ковачница и мањеж) су привлачни туристима.

Манифестације у функцији спортско-рекреативног туризма

Најпознатија манифестација на Зобнатици су «Зобнатичке коњичке игре» (ЗОКИ) које се одржавају сваке године друге недеље у септембру, а цела манифестација почиње дан раније, у суботу, свечаним дефилеом улицама Бачке Тополе. Комплетна церемонија отварања Игара обавља се на платоу испред Робне куће Београд у Бачкој Тополи. На јарбол се подигне и застава Игара, а учесници дефилеа позивају Бачкотополчане да у недељу не пропусте Игре.

Зобнатичке коњичке игре улазе и у међународни календар, посебно препонске утакмице. Странци су прихватили Зобнатичке Игре као своје.

Вечерњи часови у суботу су резервисани за узбудљиву и прекрасну «Зобнатичку ноћ», која се некада одржавала у мањежу, а данас се одржава у ресторану хотела «Јадран». Зобнатичкој ноћи присуствују еминентни уметници који забављају госте до раних јутарњих часова. Гости су годинама навикнути да слушају хитове познатих певача и гледају људе из света глуме. Манифестација "Зобнатичке ноћи" подразумева одличну услугу, добру храну и пиће. За добро расположење више него довољно. Историјат «Зобнатичке ноћи» дуг је колико и Игре. У почетку било је то окупљање гостију и коњара, да би временом прерасле у добро замишљен спектакл са звездама естраде и вођеним програмом.

Недеља је дан резервисан за љубитеље коњарства. У недељу Игре углавном започињу учесници фолклора, затим следи препонско такмичење коња и такмичење у касачком спорту. Фолклор током поподнева замењују атрактивни возачи змајева спуштајући се непосредно над стазу.

Слика 89: Зобнатичке коњичке игре (Извор: www.zobnatica.co.yu)

ОЦЕНА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

Анализирањем релевантних туристичких фактора, који утичу на развој туристичке делатности Зобнатице, долази се до одговарајућих оцена и закључака.

Културно и спортско-манifestациони туризам је најстарији и најразвијенији вид туризма на Зобнатици. Реткост и атрактивност овог облика туризма је привлачна туристима. Зобнатичке коњичке игре су традиционална манифестација и најзначајнија туристичка атракција Зобнатице. Осим Зобнатичких коњичких игара постоји још само једна манифестација "Зобнатичка ноћ". Упркос малом броју манифестација, које се одржавају на Зобнатици, културно и спортско-манifestациони туризам је од националног значаја за развој туристичке делатности Зобнатице. Маркетиншки је најзаступљенији на тржишту и има највећи туристички значај од свих постојећих облика туризма заступљених на Зобнатици.

Екскурзиони туризам је после културно и спортско-манifestационог туризма најзначајнији за развој туристичко-угоститељске делатности Зобнатице. Зобнатица нуди значајне туристичке садржаје који су привлачни екскурзијама. Екскурзиони туристи су најбројнији и имају перманентност сезонског појављивања. Кочница за развој овог облика туризма су недовољни смештајни капацитети и слаба маркетиншка присутност на тржишту. Побољшањем ових недостатака остварили би се услови за значајније материјалне ефекте од овог облика туризма.

Спортско-рекреативни туризам има тенденцију све већег развоја. Напредак овог облика туризма је последица отварања додатних смештајних капацитета. Зобнатица нуди спортистима, осим одговарајућих смештајних капацитета, и врло добре тренажне терене. Спортисти се најдуже задржавају на Зобнатици и овај облик туризма даје значајне материјалне ефекте. Овај облик туризма, као и ловни туризам највише доприносе остваривању материјалних ефеката смештајно-угоститељског објекта.

Ловни туризам је у прошлој деценији забележио тенденцију пада из разумљивих политичких разлога, јер је ослоњен на међународно иницијално туристичко подручје. Стабилизацијом политичке ситуације у земљи, инострани ловци се поново враћају на зобнатичка поља и бораве у хотелу «Јадран».

Значај **транзитног туризма** је донекле погоршан отварањем нове трасе међународног пута Е-75. До тада је положај Зобнатице имао међународни значај за развој туристичке делатности Зобнатице.

Анализирајући наведене оцене свих облика туризма, који постоје на Зобнатици и њихов утицај на развој туристичке делатности, сагледава се да је туризам једна озбиљна пословна активност Зобнатице. Језгро туризма чине у суштини спортско-рекреативна садржаја и то врло комплексни. Они се морају повезати са осталим видовима туризма, тако да он може бити у функцији других облика туризма али и други садржаји у функцији спортско-рекреативног туризма.

Кочница за бржи развој туристичке делатности Зобнатице је недовољна маркетиншка присутност на туристичком тржишту и недовољни смештајни капацитети.

Искоришћеност капацитета Зобнатице

Зобнатица представља велико излетиште, те је радо посећују ђачке екскурзије, путници пролазници да виде ергелу, прошетају по парк шумама, да предахну од напорног пута или да се окупају у језеру. Најчешћи туристи који долазе на Зобнатицу су: излетници, екскурзије, транзитни туристи, ловци, спортске екипе, пословни људи, чланови и гости разних манифестација које се одржавају на Зобнатици и Бачкој Тополи.

Излетници који долазе на Зобнатицу се не евидентирају али се рачуна да годишње долази око 10000 излетника. Екскурзије се, такође, не евидентирају прецизно. Упоредивши карте продате за обилазак ергеле и музеја, као и број аутобуса који долазе на Зобнатицу, утврђује се да годишње долази око 15000 ученика.

Туристички промет у хотелу „Јадран“ се самостално води од 1992. године, а до тада се водио заједно са хотелом „Панонија“. (Подаци сакупљени од Маркетинг службе, 2007)

Табела 26: Процент искоришћености капацитета у хотелу „Јадран“

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Остварен број ноћења	3212	2172	2504	4915	2985
Укупан капацитет лежаја	20075	20075	20075	20075	20075
Искоришћеност капацитета ноћења (%)	16	10,8	12,4	24,5	14,87

Извор: Интерна документација хотела

Кретање броја туриста, броја ноћења и просечна дужина боравка домаћих и страних туриста (у данима)

Инострани туристи на Зобнатици су углавном транзитни путници или ловци који се нешто дуже задржавају и повећавају просечан број ноћења. Најбројнији транзитни туристи који ноће у хотелу „Јадран“ су из: Немачке, Чешке, Русије, Бугарске, Грчке и Турске. Ловци долазе углавном из Италије и Немачке.

Табела 27.

Година	Туристи		Ноћења		Просечан боравак	
	домаћи	страни	домаћи	страни	домаћи	страни
2001	1382	217	2842	370	1,1	1,1
2002	1516	312	1840	332	1,2	1,1
2003	2032	99	2368	136	1,2	1,4
2004	1719	39	4868	47	3,4	1,2
2005	1418	157	2780	205	2,0	1,3

Извор: Интерна документација хотела

Просечан број ноћења повећавају и спортске екипе, које се у хотелу задржавају 3-10 дана.

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Зобнатици су интервјуисана лица једне професије, особа за меркетинг. У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се од 3,5 до 4,0. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Зобнатице 3,5 тако да се, према оценама, може закључити да овај центар регионални и шири регионални значај. Према мишљењу испитиваних лица, Центар у има јаке стране у туристичко-географском положају, природним вредностима и амбијенту компелекса и оклине.

Елементи валоризације	Особа за маркетинг	Аутор
Туристичко-географски положај	4	4
Природне вредности	4	4
Антропогене вредности	4	3
Квалитет смештајних капацитета		3
Опремљеност објеката за спорт и рекреацију одоварајућим инструментаријем (справе за рекреацију, спорт; стазе, базени)	5	4
Квалификациона структура запослених	4	3
Амбијент комплекса и околине	5	4
Општа туристичка вредност	4,5	3,5

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР "ВЕНУС" У БАЧКОЈ ТОПОЛИ

Бачка Топола се налази у северном делу Војводини, односно у северној Бачкој на 45° 49' северне географске ширине и 19° 39' источне географске дужине. Изграђена је у долини речице Криваја и на брежуљкастом терену телечке лесне заравни. У њему се украштају путни правци север-југ и исток-запад.

Од Суботице је удаљена 32 км, од Сенте и Бечеја око 40 км, од Сомбора 45 км и од Новог Сада 69 км.

У насељу Бачка Топола према попису из 2002. године живи 12.958 пунолетних становника, а просечна старост становништва износи 40,1 година (38,2 код мушкараца и 41,8 код жена). У насељу има 6009 домаћинстава, а просечан број чланова по домаћинству је 2,69.

Становништво у овом насељу је мешовито уз мађарску већину (59,25%). Број Срба је готово двоструко мањи (4.699 или 29,05%), а у последња два пописа примећен је блажи пад у броју становника. (www.backatopola.com)

За бачка насеља величине Бачке Тополе није редак случај градње спортско-рекреативних центара на периферним или централним деловима насеља. То су обично центри полифункционалне намене који имају пре свега за задатак да омогуће рекреацију локалног становништва, али и неговање појединих спортских активности, посебно међу омладином.

Спортско-рекреативни центар је формално лоциран у самом центру насеља, али с обзиром на уздужен облик насеља, он је у суштини и у контакту са периферним делу насеља. Сама изградња је отпочела 1978. године.

Отворени базени имају следеће карактеристике: отворени олимпијски базен димензије 50 x 21 м и други, за децу и непливаче, димензије 25 x 16 м.

Уз базене се налазе игралишта за фудбал, рукомет, кошарку, одбојку са пратећим објектима. Осим њих постоји и затворени базен који се снабдевао водом из бушотине дубине 460 м, издашности и температуре 37,1°C. Вода је алкалне реакције, сувог остатка 2,524 г/л, укупне тежине утврђених јона 3,765 г/л и са натријум хидрокарбонатним јодом и слободним водоник сулфидом.

Слика 90: Спортско-рекреативни центар "Венус" у Бачкој Тополи, садашње стање
(Извор: www.backatopola.com)

Спортски центар „Венус“ у Бачкој Тополи општина нуди у закуп на 20 година по цени од једног динара, али нема заинтересованих купаца. У овом комплексу се налазе и олимпијски базен, извор термалне воде, куглана, теретана, ресторан, али због руинираности нико не жели да га узме у закуп.

Чињеница је да се ради о комплексу са неколико хиљада квадратних метара простора, као и о чињеници да он пропада дуже од једне деценије.

„Венус“ је грађен новцем од месног самодоприноса. Отуда су становници овог града посебно осетљиви на пропадање овог комплекса. Познато је да је за исти новац подигнут бањски центар у Кањижи, који данас важи за лидера српског бањског туризма. Пре извесног времена било је заинтересованих из Немачке, Аустралије, па и неких локалних бизнисмена. Сви су одустајали када су се прерачунали. Разумљиво је да већина жели да брзо врате новац неопходан за реконструкцију, а ово је посао на дуже стазе. Према проценама људи од струке, да би се објекат довео у функцију, неопходно је око 500.000 евра.

У удружењу грађана „Про комуне“ има изјава да је већ од самог почетка објекат био у лошој позицији јер је још у време градње најквалитетнији грађевински материјал развучен по приватним кућама тадашњих локалних моћника. Како тврде, белим мермером из Аранђеловца поплочан је цео плато базена од готово хиљаду квадрата, али је још више, о трошку „Венуса“, уграђено у куће и станове тадашње партијске врхушке. (www.backatopola.com)

У разговорима са организаторима тендера, отворено се исказује сумња да ће се и поред најбоље воље наћи инвеститор да реконструише „Венус“. Толико је све уништено, да наши стручњаци тврде, није исплативо кренути у тај посао. Просто је невероватно како су се политичке гарнитуре смењивале на власти и посматрале како пропада огроман капитал. Сада се чуде зашто ову руину нико неће - каже Јанош Хаџи, председник удружења грађана „Прокомуне“.

Сава Милетицки, тренер прволигашке куглашке екипе „Едјшег“, која тренира у „Венусовој“ куглани са четири стазе, револтиран је што и поред сталних апела нико до сада није реаговао да макар заустави пропадање куглане. Он истиче да постоји стални страх да неко не погине. Струјне инсталације су под водом чим падне киша. Вода цури на све стране са таванице. Подземне воде су посебан проблем. Објекат плива на подземном језеру и питање је колико ће издржати. Због таквог стања утакмице не могу да се играју код куће, већ у Врбасу. Ради илустрације треба навести дословно речи Саве Милетицког: "Препуштени смо, и поред врхунских резултата, на милост и немилост, баш као и објекат у коме тренирамо". Он је иначе, добар део живота провео баш у „Венусу“. Био је први шеф угоститељског дела објекта. Сећа се најмодерније кухиње која још 1982. године као последњи хит увезена одмах након сајма угоститељске опреме у Паризу. Милетицки истиче да је та кухиња „развучена“, па сада просторија у којој је била постаје потпуно празна. Он, даље наводи да је крај „Венуса“ отпочео када су мајстори задужени за одржавање, способни угоститељи и медицинско особље, због неисплаћених полугодишњих плата, почели да напуштају предузеће. (www.backatopola.com)

Међутим, потребно је истаћи да међу посленицима спорта и рекреације има и оптимиста. Они тврде да није све тако црно, да интересовања нових инвеститора има, само треба да схвате предности које „Венус“ пружа. Као основне аргументе истичу термални извор, са температуром воде од преко седамдесет степени, одмах уз спортско рекреациони центар, која се по лековитим својствима може мерити са водом у Карловим Варима. Мисле да би се лако постигао и договор, о комерцијалном кориштењу бушотине, која је у власништву „Нафтагаса“.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ЦЕНТАР "РОДИЋ", КУЛА

Спортско-рекреативни центар „Родић“ налази се на самом уласку у град Кулу из правца Врбаса. Од центра града удаљен је 2,8 км, од аутобуске станице 2,5 км а од железничке станице у Врбасу 8 км.

У овом спортском центру не постоји ни једна дворана.

Спортско-рекреативни центар је изграђен у мају 1996. године и власништво је компаније "РОДИЋ МБ".

Што се тиче организационе структуре центар је подељен на следеће секторе:

- **спорт и маркетинг**, маркетинг је задужен за оглашавање везано за догађаје који су у организацији центра а када се ради о сектору спорта они су првенствено задужени за рентирање терена);
- **финансијски сектор**, задужен је за финансијска средства везана за центар. Сакупљање средстава од рентирања терена, ресторана; одређивање цена улазница приликом организовања концерата, картинг трка, избора за мис и др. Овај сектор задужен је за прилив и одлив финансијских средстава Центра;
- **сектор обезбеђења и безбедности** (у овом сектору је запослено четворо људи чија су задужења брига о безбедности како учесника тако и посетилаца као и чување целог комплекса)

У центру постоје следеће делатности:

- спорт
- култура и естрада
- угоститељска делатност
- туристичка делатност

Центар поседује:

- четири тениска терена,
- терен за кошарку,
- картинг стазу, а
- у летњем периоду пешчани терен за фудбал и одбојку.

Тениски терени имају трибину капацитета од 300 седишта.

Терени за кошарку и тенис намењени су за рентирање као и картинг стаза. У сезони се ови терени изнајмљују. Поред овога организују се и такмичења у картингу.

Сваке године се одржавају мото сусрети, концерти разних естрадних уметника, избори за мис и сл.

У центру се налази мотел са рестораном. Површина мотела је 3000 м², капацитет је 49 лежајева. Ресторан има две сале по 70 места, терасу од 50 места и пансион од 28 места.. Поред мотела у центру се налази и ресторан „Чарда“ капацитета 160 столица и 200 столица на тераси која се налази непосредно уз обалу језера. Језеро се простире дуж целог комплекса и облика је роде која је иначе заштитни знак компаније Родић. Ту је и „Купола“ објекат вишенаменског карактера капацитета од 600 столица који служи за свадбе, матурске вечери и сл. (Подаци сакупљени на терену, 2007)

Свака битнија манифестација која се организује рекламира се на локалним медијима (телевизија Врбас, радио Врбас, радио Кула, Радио Зенит). Спортско рекреативни центар сва дешавања везана за себе тренутно објављује на свом сајту www.rodicmb-horeca.com.

У самом центру постоји мотел са 49 лежајева такође у центру града се налази хотел "Кула" који се тренутно реновира.

Слика 93.-94. Спортско-туристички комплекс "Родић" (Извор: А. Дрљача)

Слика 95.-96. Чарда у оквиру спортско-туристичког комплекса "Родић"
(Извор А. Дрљача 2008)

Слика 97: Мотел "Родић" (www.rodicmb.horeca.com)

Мотел „Родић“

Мотел „Родић“ категоризован са три звездице, добитник је највећих домаћих признања у области угоститељства „Туристички цвет“, „Златно туристичко срце“ и других. Модел се карактерише изузетним амбијентом, привлачним архитектурним склопом, највишим стандардом комфора и квалитета услуге.

Мотел „Родић“ има 4 сале за ручавање. Сала „Президент“, најексклузивнија међу њима, обезбеђује европске и домаће кулинарске специјалитете и ниво услуге какве би пожелео сваки хотел највише класе.

Структура соба има следеће карактеристике:

- 8 једнокреветних,
- 5 двокреветних,
- 2 трокреветне,
- 2 четворокреветне,
- 6 француских лежајева и
- 2 апартмана.

Гостима је за састанке на располагању „Плава сала“, а ту су и „Атријум“, за пословне ручкове, вечере и прославе отвореног и затвореног типа, као и други садржаји, који овај објекат чине изузетно погодним за организовање семинара и сличних скупова.

За забаву гостију у вечерњим часовима старају се реномирана имена домаће естраде.

Према томе, мотел као врло важан део Спортско-рекреативног центра располаже са 25 соба (20 климатизованих), добрим телефонским везама, телевизорима, room service, док се у апартманима налазе мини барови.

Укупан капацитет ресторана 200 места, тераса 60 места. (Подаци сакупљени од Маркетинг службе, 2007)

Комплекс Језеро

Комплекс Језеро Компаније „Родић МБ“ у Кули је идеална дестинација за предах. Ретко где се на једном месту могу наћи садржаји који се нуде у овом прелепом природном амбијенту.

Ресторан „Чарда“, пространи паркинзи и спортски терени складно су укомпоновани у окружење које чине травњаци са цветним аранжманима, осветљено шеталиште око језера, клупе, водени слапови и фонтане.

У ресторану „Чарда“ припрема се најшири избор националних специјалитета са роштиља и ражња, испод сача и из котлића. Богата кухиња ресторана нуди велики избор пића, сендвича, воћних купова, сладоледа и других посластица, као и брзу храну и ланч пакете.

На тераси ресторана „Чарда“ током лета се организују концерти најпознатијих домаћих естрадних уметника. Капацитет ресторана омогућава да се естрадни догађаји прате уз пуну угоститељску услугу. Уз то, током најпосећенијих концерата, грил и ресторан брзе хране који се налазе непосредно крај ресторана, могу да опслуже више од 4500 посетилаца за једно вече.

Професионална услуга, сјајна кухиња и јединствени склад природе и изграђених објеката чине боравак на простору Језера Компаније „Родић МБ“ незаборавним.

Дискотека „Купола“ са 1000 места нуди све оно што данас траже млади: све врсте музике уз најсавременије озвучење и осветљење, наменски подијум за игру.

Одељење **"Језеро"** располаже са следећим садржајима:

- 4 тениска терена,
- кошаркашки терен,
- картинг стаза,
- 2 терена за бич волеј,
- купалиште, тобоган (водени),
- игралиште за децу са справама неопходним за дечју разоноду. (Лична документација са терена, 2007)

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КОМПЛЕКСИ У ОПШТИНИ АДА

Општина Ада спада у Северно-банатски округ. Општина заузима површину од 227 км². Центар општине је град Ада. Према подацима из 2002. године у општини је живело 18.994 становника, а природни прираштај је износио -6,8%. По подацима из 2004. број запослених у општини износи 4.639 људи.

Општина Ада се састоји из пет насељених места: Ади, Молу, Утринама, Оборњачи и Стеријином.

За време високостепеног привредног и друштвеног развоја у 19. веку, 1836. године Ада је постала слободни трговински центар, и добила је титулу града. Прву школу је основала православна црква 1703. године, а римокатоличка црква је 1760. године основала школу, док је 1885. године основана једна од најстаријих пољопривредних школа на територији тадашње Југославије. У другом делу 19. века у Ади је била и апотека и једна мала болница. У ово време се покренула и услуга поште и телеграма, 1889. године завршено је градња жељезничке пруге, а 1908. године Ада је добила електрану.

Од времена када је Ада је добила статус слободног града почео је интензивни развој привреде, а који је био и услов развоја свих околних насеља. Можемо констатовати да за Аду највећу туристичку могућност обезбеђује њен географски положај и њена природна околина.

Са културног и историјског становишта, можемо споменути лепе и интересантне верске објекте, који су грађени у прошлом веку. Посебно интересантна је у згради молске православне цркве лепа и драгоцен колекција икона. Такође је атрактивна зграда ађанске православне цркве, која је грађена у моравско-византинском стилу, и верна је копија Цркве Светог Ђорђа у Опленцу. Покровитељ градње објекта је био сам Александар Карађорђевић. У Ади и Молу објекти римокатоличке цркве су доиста лепе верске зграде и сачињавају комплементарну туристичку понуду.

Од културних манифестације треба споменути Лингвистичке дане „Сарваш Габор”, који се одржавају у помен Сарваш Габора, ко се родио у нашој општини, и био је један од најзначајнијих лингвиста.

Треба споменути да више манифестација већ имају традицију у општини, као што су: кросеви, дани Новака Радонића, меморијална трка др. Петровића (коњичка трка), жеталачка свечаност, односно квалитетне манифестације пензионера и актива жена. Развоју културног живота општине у многоме доприносе медији: радио, кабловска телевизија и лист: Општинска „Панорама”.

Туризам

Највеће насеље, привредни, политички и културни центар општине је град Ада. Познат је по напредним и гостољубивим људима, негованим зеленим површинама, уличном зеленилу, уређеним улицама и атрактивном рекреационом парку у коме су смештени терени за фудбал, рукомет, пливачки базен за децу и одрасле, лепо уређене алеје и пратећи ресторански објекти. У непосредној близини рекреационог парка, с друге стране насипа налази се једна од најлепших пешчаних плажа на Тиси са тушевима, кабинама и рестораном. Поред плаже, на самој обали Тисе изграђено је камп насеље изванредних могућности за одмор и рекреацију, а нешто јужније и пристаниште за чамце и мање јахте. Река Тиса, поред изванредних услова за одмор и рекреацију, нуди и велика задовољства љубитељима спортског риболова.

Велике могућности се скривају у ловачком и риболовачком туризму. Лов има 25 годишњу традицију у нашој општини, и обавља се преко Ловачког удружења „Фазан” Ада и Ловачког удружења „Панонија” Мол. Општина Ада има доиста лепе и богате терене за лов. Ове територије су сређене, нарочито шумске комплекси, уточишта грађена за животиње о

кијима се сваке године води посебна брига. Риболов је постао значајнији након изградње Буцака.

На заштићеном делу рекреационог парка, у непосредној близини насипа се налазе лепо сређени паркови са шеталиштама и спортским теренима. У Ади се налази базенски комплекс који се састоји од три базена, од којих је један олимпијске величине, један за децу и један за оне који не знају да пливају. У оквиру рекреационог центра изграђени су ресторани, игралишта за децу, спортски терени (терени за бичволеј, стони тенис и шах). У непосредној близини центра се налази Зоо „Пони”, који нуди забаву и замениност за одрасле, а нарочито за децу. Сваке године су организоване посете Зоо-а и купање у базенима за предшколску и школску децу из Кикинде, Новог Бечеја, Зрењанина, Бачке Тополе, Бечеја Чоке Сенте и других општина. У овај комплекс организатори су довели 3.000 посетиоца из околних насеља.

Од његовог постојања рекреациони центар (базене) је посетило 1.700.000 гостију.

Општина Ада је подручје где сваки пролазник и туриста може да ужива и уочи све лепоте панонског поднебља, у што су се небројано пута уверили бројни домаћи и страни туристи, пословни људи који одржавају контакте са нашом привредом, спортисти, уметници и научници који су у Ади боравили.

Локација и карактеристике спортско-рекреативних центра

У насељима Ада и Мол формиран су рекреациони центри, који су просторно подељени у два дела. У небрањеном делу налазе се лепо уређене плаже са угоститељским објектима а у непосредној близини плажа су врло добро уређени кампови. Плажа у Ади је плитка и песковита те представља можда најлепшу плажу на реци Тиси сличну Новосадском шtrandу. Плажа у Мољу је уређена као кеј са могућношћу пристајања и већих пловила. На плажама се налазе простори за рекреативни спорт на песку. У задњих 5 година све је популарнији наугички и спортови на води. У Ади поред плаже и кампа налази се врло лепо уређена Марина за мања пловила. Марином управља Удружење љубитеља реке Тисе „СИДРО”.

Оба кампа, како у Ади тако и у Мољу, имају одличан прилаз а обезбеђена је питка вода, струја, хигијенски чворови и чуварска служба. Камп у Ади је капацитета око 400 јединица док је у Мољу око 150. У непосредној близини су ресторани који пружају услуге јела и пића. У брањеном делу рекреационих паркова одмах уз одбрамбени насип налазе се лепо урађени паркови и шеталишта са спортским теренима.

У Ади у оквиру предузећа "Адица" се налази комплекс базена, који се састоји од три базена и то једног олимпијског, једног дечјег и једног базена за непливаче. У комплексу рекреационог центра налазе се ресторани, дечија игралишта, спортски терени за одбојку, фудбал и рукомет. У непосредној близини комплекса базена се налази зоолошки врт „Пони” који представља атракцију за госте а посебно за децу.

Адице су идеалне за породице са малом децом, за опуштање уз целодневни боравак. Постоје ресторани, брзе хрзе хране, кувани кукурузи, точено пиво и остали хладни напаци. Ту је и мини зоолошки врт, огромне ливаде и шумарци за одмарање у хладу, збирка камења из целог света, терени за одбојку на песку итд. Комплекс поседује три базена, два дечија и један за одрасле. Улаз је 105 динара за одрасле а 80 за децу. Врло битна ствар за вреле летње дане је огроман паркинг у шуми која је врло погодна за чување аута од јаког сунца.

У Мољу, у брањеном делу, налазе се спортски терени за велике и мале спортове и тениски терени, који су добили и категорију за велика такмичења. На самом одбрамбеном насипу између плаже и спортских терена налази се објект ловачког дома који је власништво ЛТД „Панонија” са рестораном и смештајним капацитетима у пет трокреветних соба. Поред пута према реци Тиса са десне стране налази се узлетиште за спортске ултралаке летелице и полигон за авиомоделаре, где се одржавају летачки митинзи и панорамско разгледање

општине из змајева. Од затворених спортских објеката постоје сала за рукомет у оквиру Средње Техничке школе и спортска сала у оквиру ОШ "Чех Карољ" која испуњава потребне услове за кошаркашка такмичења. (Матић, Лична документација)

Хотелијерски и ресторатерски објекти

Велики број страних и домаћих туриста на пропутовању кроз Србију из праваца Хоргоша ка Новоме Саду и обрнуто, може да користи услуге смештаја Хотела „Парк”, са својих 15 двокреветних соба и једним апартманом категорије једне звездице, који је у приватном властништву АД „Вивенс” из Новог Сада. Поред хотела организоване услуге смештаја гостију пружа Ловачки дом у Мољу са могућношћу смештаја 12 гостију, којима се нуди и добра кухиња.

Стари амбијентални салаш „Нађпал салаш" који се налази у близини салашког насеља Стеријино удаљен од општинског центра Аде око 12 км на запад. Овај стари салаш је затвореног типа и има капацитет смештаја 19 лежаја са рестораном капацитета 60 гостију. У комплексу Хиподрома налазе се објекти са могућношћу смештаја 12 гостију. Смештај гостију обезбеђује и приватни објекат Хубертус на Сенћанском путу са својих девет соба са 21 кревета за госте.

У општини Ада угоститељском делатношћу бави се 55 предузетника и правних лица, који своју делатност обављају стално или сезонски.

Слика 98: Спортско-рекреативни центар у Ади
(Изво: А, Дрљача 2007)

Слика 99: Спортско-рекреативни центар у Ади
(Изво: А, Дрљача 2007)

Слика 100: Спортски аеродром (Извор: А. Дрљача 2007)

Рекреативни центар у Ади

Рекреациони центар у Ади је отпочео да се гради 1952. године, при чему је градња текла у више фаза. Центар је формиран на површини од 18,8 ха. Лоциран је у алувијалној равни Тисе, између насеља и купалишта, као и пристаништа на овој реци.

Центар се састоји из три отворена базена, парк са уређеном шетном стазом, фудбалско игралиште са пратећим објектима, атлетском стазом, кугланом и рукометно игралиште. Отворени базени имају димензије 50 x 25 м и два по 16 x 8 м. У другој фази су требало да се изграде још три базена и то једна димензије 25 x 12,5 м; други 50 x 25 м и трећи базен површине 25 м².

У састав центра се налази ресторан и пространо паркиралиште.

Купалишта се снабдевају водом из бунара дубине 845 м и издашности 580-600 л/мин. Излазна температура воде је 28,5°Ц, односно 30,0°Ц. Према подацима Медицинског центра из Суботице, који су дати 1977. године, утврђено је да вода има алкалну реакцију (pX - 8,1); суви остатак износи 0,622 г/л; вода је без мириса, тамножуте боје и садржи велику количину бактерија. (Подаци са терена, 2007)

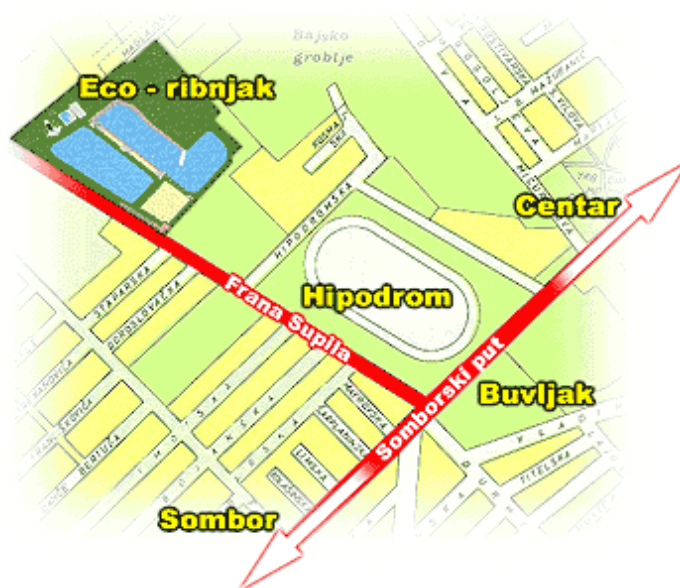
Спортско-рекреативни центар "Еко рибњак" Суботица

Предузеће "АС & Траде" основано је 6.11.1996. са седиштем у Суботици, Матка Вуковића 8/ИИ.

Оснивачи су:

- ПТП "ОМ" - Суботица - власник Иван Тиквицки из Суботице и
- Душан Јовановић из Шапца

Спортско - рекреативни центар "АС & Траде" се налази у улици Франа Супила бр.8, недалеко од "Бувљака", у непосредној близини хиподрома, старијим Суботичанима познатом месту по "Прокешкој циглани". Звало се то место и Ђар (Gyár).

Карта 10.

Лети се увек могло купати у језерцу које је ту настало по престанку ископавања земље за циглану. Зими су се деца учила клизати на залеђеном огледалу воде. Фудбал се играо на пољани без обзира на годишње доба.

Тадашњи дечаци, сада власници центра за рекреацију уредили су простор од око 10 хектара. У језеру - вештачкој акумулацији, може се пливати, на уређеним плажама сунчати, одмарати, играти одбојка и фудбал на песку, на травнатим теренима показати своје фудбалско умеће или заиграти баскет на кошаркашком платоу.

Шеталиште, шанк поред језера са освежавајућим напицима, брзом храном и сладоледом, кафић, терени и пуно засађених топола, бреза, јавора, јела, борова и локвања пружају могућност дружења, одмора, рекреације, уживања и риболова.

Укратко: много сталних гостију који нам указују част својим редовним доласком и позив да дођете и уверите се у тачност нашег виђења.

ОПШТИНА ИНЂИЈА И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КОМПЛЕКС У БУДУЋНОСТИ

Општина Инђија је последњих година имала један од најбржих токова раста националног дохотка у земљи. Привреда је врло разграната, а темпо инвестиција је за наше услове врло брз. Остварене амбиције привредног развоја утицале су на упоредно настојање на планирање и градњу функционалног града у свим аспектима његовог развоја.

На основу ових планова биле би реализоване следеће функционалне целине у граду, непосредној или ближој околини:

- градска обилазница
- централна зона
- пешачка зона
- бањски комплекс и голф терени
- зона спорта и рекреације
- југоисточна радна зона
- североисточна радна зона.

Анализа поменутих зона и њихов приказ путем 4Д пројекције показује да се ради о за наше прилике неуобичајној и релаксирајућој урбаној средини, која треба да савременом човеку пружи добре радне услове, услове мирног и пријатног одмора, спорта, рекреације. Управо због испреплетаности ових аспеката живота и такве конструкције објеката и њихове међусобне везе, даћемо опис седам функционалне целине.

Градска обилазница. Највеће саобраћајне проблеме града представљају транзитни саобраћајни токови који пролазе путем М-22.1 кроз сам центар града и на тај начин изазивају проблеме комуницирања унутар насеља, као и одвијање свих осталих функција на нивоу града и околине. У првом тренутку предвиђа се реализација северног крака обилазница који почиње у југоисточној радној зони.

Централна зона. Градски центар Инђије, у постојећој ситуацији чини улица Цара Душана и Војводе Степе, са ка њој оријентисаним деловима блокова број 26, 28, 38, 41, 42 и 44 и блок број 43. Тренутно је то једини градски центар, оформљен око индустријског центра насеља, на простору изградње првих јавних објеката у Инђији.

Постојећи градски центар, не задовољава ни постојеће проблеме Инђије, а извесно је да ће у будућности бити још мање у могућности да одговори растућим потребама. Додајући томе примарне развојне могућности Инђије као регионалног индустријског и туристичког центра, јасна је потреба интензивног развоја осавремењавања и проширења центра града и креирању атрактивне слике. Атрактивност центра, додатно утиче на укупну позитивну слику града и примамљиву ситуацију за привлачење инвестиција и примарно туриста.

Улица Краља Петра реконструисана је тако да добије четири коловозне траке са паркинг зоном уз улицу и широким тротоаром са одговарајућим дрворедом.

Пасарела преко улица Краља Петра повезује тржни центар са тргом испред гимназије градећи на тај начин јединствену целину, повезану преко низа јавних угоститељско-комерцијалних садржаја који се налазе унутар пасареле.

Слика 101: Пројекат спортске хале у Инђији

Пешачка зона. Формирана пешачка зона обезбеђује пријатно и комформно кретање пешака. Да би се искористио повољан положај примарног градског центра и обезбедила стварна приступачност, неопходно је обезбедити адекватан мирујући саобраћај. Пешачку зону у свом садашњем стању ограничава бочна затвореност, што се огледа и кроз непостојање визулених и пешачких продора као и непостојање адекватних функција које би оживеле дати простор својим активним одвијањем.

Савремене тенденције развоја градских пешачких зона и њихових окружења подразумевају приступе у којима се активно супротстављају и комуницирају грађевине и потези из различитих времена и стилова уз обавезно поштовање утврђених регулација како се се ни на један начин не би угрозила позиција једних у односу на друге и доводили у неравноправне односе. Управо те природне последице урбанизације као процеса неминовног развоја друштва и градова често стварају такве наизглед конфликтне ситуације које је савремена архитектура прихватила као легитимне и ушле у процес њиховог разрешавања.

Један од принципа при решавању пешачке зоне био је и очување постојећих амбијенталних вредности, потребно је сачувати пре свега оно највредније и најкарактеристичније, док нови објекти могу да буду савремени докле год поштују регулације наслеђене из старог стање. Такође оне могу бити и благо модификоване уколико то иде у прилог укупном волуметријском компоновање целене.

Комбиновање новог и старог подразумева одржавање објеката под заштитом чија физичка структура се не мења. Новоформиран фронт зграда је вишеспратног карактера и он на одређеним местима пропушта, док на другим затвара визуру. Овакве појаве су карактеристичне за урбане средине.

Бањски комплекс и голф терени

Основу бањског потенцијала Инђије чини конзервиран извор термо-минералне воде поред поред градског базена. Различита структура посетилаца захтева комплетно и разноврсно уређење простора. У том смислу, планира се да се изгради туристичко-бањски комплекс са смештајем капацитетима, спортско-рекреативним теренима, (тениски терени,

игралишта, базени), пешачким стазама и другим садржајима. Тиме би се употпуњавала туристичка понуда и формирао јединствен туристички производ Инђије. Поред Бањског комплекса предвиђа се и изградња голф терена као целине која је интегрисана са подужим рекреативним потезом.

Препоручује се изградња бањског комплекса у сагласности са модерним принципима биоклиматске архитектуре и максималног поштовања и коришћења зелених површина. То је могућно урадити уклапавањем делова комплекса у природно и вештачки створене денивелације терена, коришћење температуре земље, као и термалних извора.

У организацији бањског комплекса доминирају објекти конгресног центра и хотела који својом висином стварају основну масу туристичких објеката у читавом простору који је у функцији туристичке понуде. При пројектовању бањског комплекса коришћени су основни принципи биоклиматске архитектуре и одрживог развоја. Као резултат таквог приступа формиране су максималне величине уређених зелених површина и спортских терена. Денивелацијом терена омогућено је уклапавање садржаја који местимично израстају на површину и чине складан однос изграђеног и неизграђеног простора. Зелене површине су обогаћене високим и ниским растињем и слободно распоређеним местима за одмор кружног облика који су међусобно повезани пешачким комуникацијама. (Дирекција за изградњу општине Инђија, 2008)

У оквиру бањског комплекса јавља се велики број спортских садржаја међу којима доминирају тениски терени и комплекс отворених и затворених базена. Спортски садржај употпуњен је игралиштем за голф који заједно са инфраструктуром бањског комплекса чини амбијенталну целину која је обогаћена парковским и зеленим површинама.

Зона спорта и рекреације

Овој зони припадају градски блокови 4 и 19. Од спортско-рекреативних површина и објеката дефинисала се изградња и уређење отворених базена, отворених спортских терена, спортског центра и туристичко-спортско рекреативних површина. Све слободне површине у склопу зоне спорта и рекреације су парковски озелењене и у склопу зоне спорта и рекреације су парковски озелењене и уређене, а сви комплекси намењени спорту и рекреацији комунално опремљени. Такође спортско-рекреативне површине су заштићене од ветра и добро повезани са осталим деловима насеља. Овако конципиран градски спортско-рекреативни центар Инђије представљаће један од главних потеза урбане реконструкције града, заједно са планираним туристичко-бањским комплексом.

Будући инђијски градови парк није тачке структуре, као постојећи паркови, већ представља један лонгитудиналан потез који пролази кроз велики део града и пресеца га, што позитивно утиче на ширу градску територију, повећава број потенцијалних корисника и даје простора за квалитетано, неометано одвијање активности рекреације и спорта.

Комплекс стадиона се састоји из централног игралишта, помоћног терена и управне зграде. Централни терен је са три стране окружен трибинама (западна, источна, јужна), док се са четврте стране налази управна зграда (северна). Централна трибина (западна) је наткривена. Помоћни терен се поред професионалних користи у рекреативне сврхе.

Главни улаз у парк је обезбеђен преко прилазног платоа са кога се системом пешачких комуникација приступа посталим парковским садржајима: платоима, вртовима, алејама, игралиштем и зеленим површинама. У продужетку парка налази се спортски центар са стадионом и двораном у чијем наставку се налази бањски комплекс са голф теренима. (Дирекција за изградњу општине Инђија, 2008)

Стари Сланкамен

Природни потенцијали и добар туристичко-географски положај Старог Сланкамена (положај уз Дунав), његова релативно дуга традиција бањског и сортско-рекреативног центра условили су настанак планова да се он искористи за потребе изласка како целе општине тако и града Инђије на Дунав и искоришћевање свих његових туристичких потенцијала.

Стари Сланкамен се налази на Дунаву, у подножју источних падина Фрушке горе, на надморској висини од 80 м. Удаљен је 55 км од Београда. Преко пута Старог Сланкамена налази се ушће Тисе у Дунав, а са брежуљака изнад насеља види се равница Бачке и Баната. Са Фрушке горе и Дунава струји свеж и чист ваздух, а околне шуме штите од летњих врућина.

Уз природне потенцијале овде су и римска утврђења. Њих треба одржавати и употребити као основу очувања и унапређења амбијента са нагласком на контакт са природом.

У циљу потенцирања туристичке понуде бањског комплекса Старог Сланкамена, његов развој је усмерен у правцу стварања амбијента са атрактивним и модерним архитектонским изразом у симбиози са квалитетним природним окружењем. Такви амбијенти су оно што недостаје Сланкамену као једном од најважнијих будућих туристичких дестинација.

Планира се постављање пешачке променаде у месту, у Матошићевој улици. Она би чинила један концепт дефинисања Старог Сланкамена као бање изграђене по мери човека.

Шеталиште - зелени појас уз обалу Дунава који спаја бањски комплекс са Леслендом (објекат у функцији презентирања лесног платоа) осмишљен је као мрежа пешачких и бициклических стаза са дислоцирањем колског саобраћаја од обале и формирањем квалитетног простора за рекреацију и уживање.

Између Лесленда, који се налази у подножју лесног одсека и зоне бунгалова, планирана је изградња марине која ће бити у функцији наутичког туризма. (Дирекција за изградњу општине Инђија, 2008)

СТАЊЕ И МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА У ОПШТИНИ ТИТЕЛ

Увод

Општина Тител је простор који поседује врло разноврсне природне и културно-историјске ресурсе на основу којих може да формира богату туристичку понуду. На то је указивао још Бранислав Букуров. Међутим, туристички производ није формиран, пре свега због недовољне валоризације туристичких потенцијала, незавршени процес стављања природних и културно-историјских добара у одговарајући третман заштите, неадекватне рецептивне, комуникацијске, инфраструктурне и супраструктурне основе, итд. У овом тренутку, најбоље су осмишљени спортско-рекреативни садржаји, пре свега у виду организованог припрема спортских екипа које припадају различитом рангу такмичења, организовање наутички тура на Тиси, Дунаву, Бегеју. Садашње и будуће стање овог вида туризма, првенствено је условљен бројношћу и квалитетом материјалне основе спорта и рекреације, али и адекватним искоришћавањем или прилагођавањем елемената природне средине у функцији специфичних видова спорта и рекреације, али и такође одговарајућим маргетиншким активностима. (Матић, 2005)

Наутички туризам као приоритени обикс спортско-рекреативног туризма

Наутички туризам укључује не само пловидбу објектима различитих врста и категорија већ и испуњавање других садржаја на свратишта током путовања.

За потребе наутичког туризма користе се прихватни и пловни објекти на Тиси, Бегеју и Дунаву који мањим делом пролази општином Тител.

Тиса за сада има третман реке на којој се одвија саобраћај наше земље и Мађарске, што са становишта наутичког туризма има негативне последице јер је такав вид промета релативно слабијег интензитета.

Прихватни објекти су постављени на обали и у води и служе за прихват, снабдевање, чување, одржавање и поправку пловних објеката који се користе у туристичке сврхе, као и пружање услуга наутичарима. У прихватне објекте наутичког туризма у овој општини могу се уврстити: наутичка сидришта и привезишта.

Наутичко сидриште је део водене површине Тисе препа Тителу који је снабдевен уређајем за везивање наутичких пловила, без могућности пешачког прилаза са обале.

Привезиште је уређен део обале или простор повезан са обалом који служи за прихват и привез наутичких пловила.

Према томе, постоји потреба за градњом квалитетнијих врста објеката за прихват пловила, не само због положаја Титела на простору богатим пловним воденим токовима, већ и због чињенице да када Тиса буде проглашена међународном реком, да ће прихватишта имати велики значај за развој наутичког туризма на нашем делу тока ове реке.

У наутичком туризму Тисе користе се разне врсте пловних објеката. Она се могу сврстати у рекреативне пловне објекте, излетничке пловне објекте, туристичке јахте и пловне објекте за туристичка крстарења.

Рекреативни пловни објекат је објекат који се користи за забаву и спортску рекреацију. У непосредној околини прихватног објекта наутичког туризма. У ову врсту пловила спадају: чамац, чамац са мотором, једрилица, педолина, даска за једрење, скутер и други. Власници су углавном поседници и ресторатерско-хотелијерских објеката уз тителски сектор Тисе и као власници пловила, они су и организатори излетничких тура које се одвијају од Тисе и даље Дунавом према Новом Саду и Београду и Тисом узводно према приобалним насељима. Овакве туре имају спортско-рекреативни, али и забавно-едукативни карактер.

Бројни су и излетнички пловни објекти који чине чамце или бродове који се користи за превоз туриста или дневна крстарења излетничког карактера. У излетничке пловне објекте

спадају: хидроглисер, чамац са мотором и мањи брод за једнодневне излете и туристички такси.

Најпознатији масован организовани вид наутичког туризма је Регата "Илустроване политике" делом обухвата и део Тисе на територији општине Тител. Она се одвија као вид одмора, рекреације и забаве одвија се сваке године. Обухвата пловидбу Тисом, Дунавом и системом канала Дунав-Тиса-Дунав. Циљ регате је да се људи уживајући у природи одморе и забаве, а јединствена је по томе што, уз провод и авантуру, нема такмичарски карактер. Иначе за сваки од бродова, учесника регате, поред капетана, о безбедности путника брине читав штаб људи који чине искусни механичари, спасиоци и лекари.

Иначе овогодишња маршрута регате "Илустроване политике", која је и једини организатор регате, била је 26. по реду. Путања којом се кретала почињала је од Београда, преко Титела, Арадца, Бечеја и Новог Бечеја до канала ДТД где се преко "Триангла" спуштала до Србобрана и наставила пут Оџака, Сомбора и Себешвока до Кенђије. Након одмора у Бајском каналу пловила су се враћала преко Српског Милетића и Богојева, код Каравукова у Дунав. Кући су се вратили поред Бачког Новог Села, Бачке Паланке и Новог Сада. Ово је иначе једина регата која се сваке године одржава на војвођанском делу тока Тисе.

Ревитализација уређених кампова на војвођанском делу Потисја

Дуж војвођанског дела Тисе постоји пет уређених кампова. Осим њих разумљиво је да постоје низ локација где се морфолошки и хидрографски погодна места користе на импровизован начин. Уређени кампови, код Мошорина, Арадаца, Бечеја, Аде и Кањиже, захтевају систематичније и опсежније акције уређења како би добили карактеристике савремених кампова.

Мошорин – на 21 км десне обале Тисе су викенд насеља, камп и неуређено привезиште за чамце, могуће је снабдевање водом.

Арадац – на 38 км обале Тисе је викенд насеље "Тиса", речна марина "Тиса" са неколико понтона за привез, струјом, водом, тоалетом, сервисном радионицом за наутичаре, витлом за спуштање чамаца, спортским теренима, продавницама, ресторанима.

Бечеј – на 74 км уређени камп, терени за мале спортове, ресторани, у близини је хотел "Бела лађа".

Ада – на 103 км уређени камп у близини је спортско рекреациони центар "Базени", уређена марина.

Кањижа – на 148 км је добро уређен и добро опремљен камп. У близини су уређене плаже са бунгаловима, понтон за привез чамаца, мала марина.

Гранични прелаз који припада Хоргошу је на понтону. (Матић, 2005)

Тител као туристичко-рекреативни и едукациони центар

Тител са околином која укључује Тителски брег, Потисје и Подунавље, располаже великим богатством и разноврсношћу природних и антропогених објеката, појава и процеса. Улазе у састав Зрењанинско-доњотиске туристичке регије, која се својим туристичко-географским положајем, структуром и квалитетом туристичких атракција, рецептивном основом приближава степену функционално разноврсне и потпуне туристичке просторне целине.

Слика 102: Хотел Тиса у центру Титела (Извор: А. Дрљача, 2004)

Слика 103: Хотел Анкер у Тителу на обали Тисе (Извор: А. Дрљача, 2004)

Ако се разматра улога ове општине као туристичко-едукационог центра, онда се првенствено мисли на:

- наставне екскурзије,
- едукативне припреме дечијих и омладинских спортских екипа.

Све наставне екскурзије су, у досадашњој пракси, у Тителу и околини биле излетничког типа. Таква врста боравка поседује једноставни информативни и спортско-рекреативни карактер и не пружа могућност реализацију садржаја који могу достићи одређени квалитет искључиво применом дидактичко-методичких принципа. С друге стране, Тител са околином поседују велико богатство и разноврсност објеката, појава и процеса, који омогућавају да боравак добије потребни стационарни карактер (5-6 дана). При томе улогу боравишно-наставног центра имале би насеље Тител са своја два хотелијерска објекта, Тителски брег, речни ток Тисе укључујући делове долине које се пружају на простору

општине, нешто удаљенија долина Дунава, као и непосредна близина ушћа реке Бегеј у Тису. Природни и друштвени објекти у ближој и даљој околини би комплементарно били укључени у наставне и ванаставне активности.

Боравак, садржај и карактер наставних и ванаставних активности могу бити структурирани у различитим варијантама:

Као одређени програм активности који би био креиран од стране Туристичке организације општине Тител, асоцијације која се бави креирањем рекреативних, спортских, удравствених, превентивних и других програма. Такође, активности могу бити засноване сопственог програма које могу поставити одређене школе, појединци или група наставника полазећи од званичних планова и програма, односно исхода и циљева наставе. Ове захтеве они могу постављати на основу понуђених природних и друштвених објеката и појава који испуњавају критеријуме за категоризацију у групу наставних објеката.

Туристичка организација би требало да се брине, користећи, поред осталог и резултате истраживања компетентних установа о избору објеката, појава и процеса у простору, који се могу користити у настави:

- израда критеријума избора масовних субјеката наставе
- инвентарисање изабраних елемената простора
- проблем корелације између различитих наставно научних области.

Решавање проблема укључивањем адекватног људског фактора у наставу (ученик и наставници који долазе са стране и евентуално наставници који су стационирани), представља један од почетних и кључних проблема у организацији наставе.

Осим тога, стална пажња треба да буде усмерена ка увођењу индиректних и директних облика рада. Међу њима у условима географске средине Титела посебан значаја имају, тзв. посебни облици наставе, као што су индивидуална (и индивидуализирана) настава, рад у паровима, групни облици наставе, примена микронаставе, тимски облик наставе и сл.

Осим организационо-технолошких аспеката наставе, неопходно је бринути и о материјалној основи, у оквиру које спадају: избор постојећих, реконструкција и набавка нових наставних објеката; помоћних техничка средства, лоцирање – мултимедијатеке, итд.

Избор алтернативних метода рада међу којима би кључну улогу имао избор и непосредно приказивање стварности, уз примену методе предочавања као допунске и комплементарне.

Анализа могућности реализације дидактичких задатака зависиће првенствено од предмета и карактеристика елемената природне средине и културних добара.

Организација и извођење наставе у договору са школама (планирање, часови у фронталној настави, часови у групној настави, индивидуални рад; посебни облици наставе - додатна настава и слободне активности). (Матић, 2005)

Материјална основа стационарног рекреативно-едукативног боравка ученика

Општина Тител, а нарочито сам општински центар располаже елементима рецептивне, инфраструктурне и супраструктурне основе која може употпунити садржаје понуде школе у природи.

У ове објекте пре свега треба уврстити **спортско-рекреативне терене:**

- Непосредно изнад Дворске баште, постоје бетонирани спортски терени који се могу уз мале допуне, оспособити за одбојку и рукомет (један спортски терен), мали фудбал или тенис (други терен).

- У долини Тисе постоје велики и разноврсни терени за фудбал, рукомет, кошарку, тенис, који се могу у одређеним периодима користити.

- Тителски брег својом морфологијом, односно благим, стрмим, па и вертикалним странама омогућава разне облике рекреације, екстремне спортове, поједине видове и аспекте спортских тренинга и сл.

- Брод за превоз деце, капацитета 50 места, који је оспособљен за пловидну средином 2004. године, уз постојање добро лоциране марине, која захтева одређене конструктивне подухвате ради осавремењавања. У првој неповољнијој варијанти оно се може користити у виду пространијег привезишта. За сада постоје рибарски понтони који нису право решење за пристајање оваквог бродића. Ипак потребно је истаћи да постоји урађен пројекат за прави понтон, за који су потребне инвестиције у износу од преко 10.000 евра.

С друге стране, у току је убрзана реконструкција и конзервација два хотелијерска објекта у старом градском језгру са додатним, пространим и модерним спортским халама.

За добро и сврсисходно одвијање спортско-рекреативне активности ученичке популације у плану је реконструкција и надоградња гардеробе спортског објекта у Тителу. За овај подухват су потребна релативно велика финансијска средства. Структура и функција послова, као и образложења потребних финансијских средстава дату су у докуманту Просторног плана општине Тител и чини кључне делове послова неколико предузетника који су концентрисали свој капитал у пословање рецептивно-туристичких објеката.

Организација излета за ученике

Излетничка кретања у садашњем стању уређења простора на Тителском брегу, околиним лесним терасама и речним долинама треба да буду таква да не захтевају велика улагања (јер би тада отежала чак и онемогућила њихово постојање) али траже добру организацију и добар маркетинг. Излетничка кретања сама по себи не доносе већи профит, али њих треба схватити као сегмент понуде стационарног карактера, који поред осталог мотивационо делује на прихватање целокупне туристичке понуде.

Излети се могу организовати у следећим видовима:

1. *Културно-образовни излети:*

- посете и обиласци споменичких вредности или манифестација културе;
- обиласци и посете заштићених и других уређених делова природе (овај вид излета треба организовати пошто се уреди заштићени простора тако што ће бити видно и јасно обележен и окарактерисан, изградити или очистити постојеће стазе, евентуално у за то погодним објектима у Тителу или у Заводу за заштиту природе у Новом Саду, поставити сталне или повремене изложбе).

3. *Посета родној кући Милеве Анштајн* и Средњој техничкој школи која носи њено име и сталним изложбеним поставкама чува успомену на живот ове личности.

4. *Рекреативни излети* у виду пешачења, игри и одмора у природи; купање и пецање на Тиси, Дунаву, Бегеју, спортске игре.

5. *Културно-образовни боровци:* школе културе, уметности, природе, семинари, манифестације.

6. *Спортско-рекреативни боровци:* припреме спортиста, школе спортова, викенд и годишњи одмори. Ова врста боровка не треба да има рутинирани карактер већ је потребно ангажовати тим стручњака из медицине, физичке културе и спортова који би урадили високо софистициране програме намењене појединим категоријама ученика или категоријама младих спортиста и рекреативних афинитета или деце који имају недостатке који се могу отклонити спортско-рекреативним програмима а који се могу реализовати комбиновано у објектима хотела и на природним или делимично прилагођеним теренима у природи. Понуда ових програма треба да има не униформан већ диференциран карактер.

Сагласно са природним условима, ови облици едукативно-рекреативног боровка временски се могу организовати у току целе године, на различитим локалитетима, са многобројним активностима, а самим тим и многоструким ефектима.

7. Наутичко-едукативне туре поменутих речним токовима.

Уколико се жели може се ићи туристичким правцима (локалног, регионалног и националног значаја), дуж којих би се могли обићи објекти и локалитети којима се могу обрадити, утврдити или увежбавати садржаји из географије, биологије, историје, ликовне културе, књижевности и других предмета:

Активности

Бициклическе стазе, спортско пењање, само су једне од могућности за љубитеље излете и спорта, а одмор се може обогатити једнодневним излетом до централног масива Тителског брега.

Бициклическа стаза треба да је дуга више десетине километара, можда чак око 30. Треба да располаже естетским, куриозитетним, сазнајним атрибутима. Делом обухватају пут од Титела, путем који повезују околна сеоска насеља, поред Тисе, до ушће Тисе у Дунав. Пут води дуж живописних падина Тителског брега, с једне стране и обелских делова Тисе, с друге стране.

Од Титела је могућна посета излетиштима на Тителском брегу, до удаљенијих аутомобилима, а до ближих пешице.

Предуслови за успешну реализацију плана развоја туризма

На крају је неопходно навести основне предуслове који су потребни за успешну реализацију планова заснивања и развоја екоруралног туризма. У њих спадају:

- заједнички рад на стратегији,
- постизање и одржавање квалитета туристичког искуства,
- јачање квалитета и мониторинг

Слика 104: Обронци Тителског брега (Извор: Canon M, 2005)

Спортско-рекреативне манифестације

Први веслачки клуб основан је 1885. године под називом "Веслачки и регата клуб". Данашњи клуб одражава традицију овог спорта. Државно првенствено у веслању одржава се по традицији сваке године на Тиси.

Осим ове манифестације у Тителу је значајна и традиционална трка у даљинском јахању.

Одбојка на песку као релативно нов спот, традиционално се одржава последњих година. Манифестацја се одржава на тителској плажи, нема одређени датум одржавања већ се одвија током лета. Поред ових спортских манифестација одражава се и такмичење у фудбалу, рукомету и кошарци. Посебну традицију имају ловно-риболовна сортска такмичења која се одржавају сваке године. У Тителу постоји ловачко друштво "Шљука" која од 1. маја организује такмичење у гађању глинених голубова. Ловачко друштво организује и лов на дивљач у одређеном временском периоду. Лови се фазан, дивљи зец, дивље свиње, патке, гуске и др.

Риболовачко друштво "Караш" организује гастрономско такмичење "Златни котлић". Осим овог такмичења на обалама Тисе се дешава и такмичење у пецању рибе.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КОМПЛЕКС КРОНИЋ, СОМБОР

ВИЛА КРОНИЋ - МОТЕЛ

Вила "Кронић" - мотел је објекат лоциран на свериоочној периферији Сомбора, са десне стране пута према Чонопљи, тј. на Чонопљанском путу број 30. Зграда Кронић је изграђена 2000. године. Породица која је изградила објекат води порекло он земљопоседника. Својина овог богаташа је одузета непосредно после Другог светског рата током процеса конфискације. Потомак Милован Чавић, коме је имање враћено претежно на њему гаји шећерну репу. Мотел је изграђен у стилу старих војвођанских замкова (каштела). Зграду је креирала супруга власника имања јер је и сама архитекта. Зграда је јединствен комплекс са два стара салаша између којих су смештена два фудбалска терена и два помоћна терена за фудбал са још једним песковитим тереном.

Слика 105: Вила Кронић Сомбор (Извор: А. Дрљача 2007)

Пејзажним квалитетима објекта доприноси декоративно језеро, зелени и цветни простори, стазе, фонтане, сеници, затворени паркинзи и други садржаји. Сви објекти се налазе у комплексу површине 6 хектара.

У склопу мотела се налазе 23 собе са укупно 60 лежајева. У собама је могућно праћење телевизије са сателитским програмом. Неке од соба поседују лође. (Подаци добијени од Маркетинг одељења, 2007)

У оквиру додатних услуга у мотелу спадају наручивање све врсте штемпе, лекарске услуге, прање веша и друге услуге које имају индивидуални карактер.

Осим хотелијерског дела, мотел располаже и објектима из домена ресторатерства. У том погледу треба истаћи, да осим раскошног улазног хола - рецепције, климатизовани ресторан има 120 места, а покривене терасе - таверне и неколико сеника у дворишту имају још око 200 места. Госте свакодневно забавља музика уз добру војвођанску кухињу и рибљи паприкаш који се кува кад гост изабере рибу из базена или упеца у језеру.

Спортска функција мотела долази до изражаја у коришћењу поменутих фудбалских терена са њиховим околним просторима, свлачионицама са купатилима уз терене. Уз то спортски сектор нуди посебну понуду намењену потребама фудбалских клубова и репрезентација. Такође се у оквиру спортског дела могу припремати и сви други спортови који користе травнате терене.

Поред затвореног и ограђеног ноћу чуваног перкинг простора, обезбеђени су затворени простори за смештај ловачких паса и других кућних љубимаца. Уз шетње могућно је упражњавати и друге рекреационе садржаје, као што су обилазак декоративног језера по коме пливају дивље и домаће патке и гуске, такође, могућно је и бавити се и спортским риболовом. (www.motelkronic.co.yu)

Слика 106: Терени за припрему фудбалера (Извор: А. Дрљача 2007)
СПОРТСКИ ЦЕНТАР "РАДЕ СВИЛАР", АПАТИН

Непосредно у з Апатин близу леве обале Дунава, дуж пута Сомбор-Апатин. Централни спортски објекат у комплексу је фудбалско игралиште. Комплекс у овом садашњем стању је изградипа Апатинска пивара, која је од раније познати произвођач "Јелен пива". Сада је власник пивара "Хаиникен". Трибине су добро, модерно урађено, али је ограда испред њих масивна што није добро јер онемогућава добру прегледност. стиве су покретне јер је простор велики, тако да је могућно, према потреби, мењати намену игралишта.

Слика 107: Спортски комплекс "Раде Свилар" Апатин (Извор: С. Матић 2007)

Игралишта су отворена и тако конституисана да има једно главно и пет помоћних терена. Сви су лепо и модерно конструисани и редовно се одржавају.

Уз главно игралишта се налази зграда која има неку врсту хотелијерске функције јер се користи за спавање, затим као свлачионица, потом клупске просторије, итд. Зграда има 15 двокреветних и трокреветних соба.

Околина је врло мирна, са добро уређеним зеленилом. повезана је мрежом локалних путева са главним путевима који повезују Подунавље са осталим регијама.

У коришћењу објеката има првенство фудбалски клуб "Младост".

Овај комплекс има предност пошто се налази у саставу великог терена за спорт и рекреацију. У непосредној близини се налазе низ објеката наутничког и угоститељског карактера: чарда "Круна", марина за пријем путничких, туристичких бродова и осталих пловила различитих намена и капацитета.

Ресторан припада првој категорији, врло је простран, поседује терасу и могућност непосредног присуства и посматрања самог процеса припремања рибље чорбе и осталих рибљих специјалитета.

Овај центра чини неку врсту језгра који чини основу градње других објеката, стамбених, угоститељских и сличних који су пажљиво стилизовани и грађени у војвођанско-бачком стилу. Из овог произилази да ће првобитна спортско-рекреативна намена обалског и непосредног воденог тока Дунава бити добра основа за изградњу великог туристичког комплекса овог дела Подунавља. У том смислу потребно је повести рачуна да то не доведе преобимне и неконтролисане грађе, која би пореметила природну основу овог простора. (Подаци сакупљени на основу посете Центру, 2007)

ПАРК ПРИРОДЕ "ПАНОНИЈА"

Панонија је веома лепо место, ни налик иједном урбаном простору у Војводини. У бело обојена здања у центру Паноније, зеленило одржаваних и чистих травњака, шаренило цвећа у алејама и жардињерама, велики стари парк, стварају посетиоцу утисак да је стигао у место ново и далеко од срца Бачке.

Основна природна вредност због које је овај простор стављен под заштиту је пространи стари парк који је подигнут око каштела грофа Фалцион, који се такође налази под заштитом државе. То је једино старо здање на Панонији, који је неми сведок настанка и развоја овог насеља.

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Парк природе "Панонија" се налази у јужном делу општине Бачка Топола, у средишњем делу Бачке, на југоисточним падинама Телечке висоравни. Парк се налази на подручју катастарских општина Дубока, Липар, Бајша и Доња Рогатица. Географски положај одређују координате централне тачке 45°45' северне географске ширине и 19°30' источне географске дужине. Површина Парка обухвата целу површину пољопривредног газдинства "Панонија" од око 3.970 ха.

Центар парка Панонија је удаљен од Бачке Тополе 15 км југозападно, а повезани су локалним путним правцем. Бачка Топола лежи на магистралном путу Београд-Нови Сад-Суботица-Сегедин (међународни пут Е-5) као и на међународном железничком правцу Београд-Суботица-Сегедин. Ови међународни правци су прометни како у домаћем тако и међународном путничком саобраћају, те тако повољно утичу на повезаност Паноније са околином.

ПРИРОДНО-ТУРИСТИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Парк природе "Панонија" се простире у средишњим деловима средње Бачке лесне заравни, званој Телечка. На овом простору просечне вредности висине су од 106 м до 112 м. Терен је типичан равничарски, а пресецају га широке долине речице Криваја и њених притока. На ширем простору терен је благо нагнут од Дунава ка Тиси. Ове карактеристике рељефа без природних специфичности, не представљају за себе туристичку вредност, јер немају ни својство реткости ни атрактивности (Ахметовић-Томка, 1989).

Слика 108: Хотел "Панонија" (Извор: С. Матић 2007)

Педолошке карактеристике проистичу из положаја на лесној заравни која у површинском слоју има дебљи слој хумуса, те због тога спада у најбогатије пољопривредне рејоне. Ти услови су утицали на давна насељавања Телечке и формирања великих поседа чији су власници градили дворце, какав се налази и у Панонији. Педолошки састав погодује развоју пољопривредне производње, али не утиче на туристичку валоризацију (Ахметовић-Томка, 1989).

Клима Парка природе "Панонија" је условљена климатским карактеристикама ширег региона. При обради климатских особености коришћени су подаци метеоролошке станице Врбас, за период од 1964. до 1973. године. Средња годишња температура је 10,5 °Ц. Најчешће ветар дува из северозападног и југоисточног правца. Средња годишња релативна влажност од 80% указује да је Панонија у зони високе влажности ваздуха. Средња годишња облачност износи 5,9 десетина неба. Просечна количина падавина је 578 мм. Климатске прилике у Панонији су такве да током топлије половине године омогућавају угодан боравак и одмор и пружају могућност бављења разним спортовима (Бојић, 1983).

Хидрографија парка природе је интересантна. Површину пресецају долине речице Криваје и њене притоке Дубоки до. Корита ових речица су удубљене, широке и кривудаветипичне за равничарске реке, због спорог отицања воде ка Тиси. Долина потока Дубоки до је преграђена тако да је сада долина претворена у пространо акумулационо језеро "Сава". Укупна површина акумулације је око 99 ха, дужине је 2.200 м, а просечне ширине 45 м. Основна функција је за наводњавање и за рибарство. Стално се мери квалитет и степен чистоће воде, која погодује узгоју и животу рибе, као и за купање. На територији парка је избушен један извор термоминералне воде температуре 38 °Ц. Резултати хемијских анализа су показали да је вода натријум-хидрокарбонатна и да има терапијска својства.

Парк око дворца грофа Фалциона је један од највреднијих представника вртне уметности ХИХ века на територији Војводине. Типичан је пример мешовитог стила који је доминирао у вртној архитектури тога времена, насталог комбиновањем елемената француског (класичног)

и енглеског (пејзажног) стила. Део парка око саме зграде дворца је био уређен у класичном стилу, са богатим раскошним цветним партерима оивиченим бордурама од ниско резаног обликованог шимшира. Партерни део парка, пратећи конфигурацију терена, био је решен у виду три платоа спојена степеницама, којима се од каштела спушта у остале делове парка. Већи део парка, који је окруживао класично решен партерни део, уређен је у пејзажном стилу и испресецан је бројним потоцима, преко којих прелазе мостићи, а шетне стазе воде до пространих чистина са ливадским травњацима. Вешто пројектоване стазе и одморишта са клупама уклопљене у природни пејзаж указују на висок ниво првобитног пројектанског решења, који је сачуван до данас. Упркос великој старости коју парк има, ипак је сачувао битна обележја уметничке стилизације и планске организације простора, те представља вредан споменик вртне уметности на овим просторима.

Парк је подигнут на темељима састојина аутохтоних шума чији су леви представници били укомпоновани у састав парка. Аутохтоне врсте и сада доминирају парком. Посебну пажњу привлаче горостасна стабла храста лужњака, ситнолисне, касне липе, сребрнасте липе, беле тополе и др. присутних у свим деловима парка.

Парк је данас права фабрика кисеоника и пријатан је кутак за све љубитеље природе.

Значајну вредност шуме у Панонији представљају птице, посебно ако се има у виду да су шири околни простори Бачке готово сасвим обешумљени. У зони парка се годишње може видети око 100 врста птица, међу којима доминирају птице из реда певачица. Већина птица које се виђају у парку се ту појављује сезонски. Око 40 врста птица би се могло сматрати сталним или повременим гнездарицама парка, док су остале (око 60-80 врста) присутне у парку повремено, током пролећне и јесење сеобе, зимовања или лутања. Међу гнездарицама се опет према бројности издвајају птице из реда певачица (Пассериформес). Присутне су, међутим и врсте из реда дневних и ноћних грабљивица (ветрушка, кобац, јастреб, сова утина, кукувија), голубова, шљукарица. Посебну вредност чине птице из групе детлића, које привлаче стара стабла која дају могућност за проналажење хране и прављење дупљи за гнежђење. Птице гнездарице за свијање гнезда користе постојећу дендрофлору (дрвеће и грмље) и травњаке, или постојеће објекте у околини. Постоје и неке врсте које се гнезде у ближој околини парка, а у њега редовно долазе да се хране.

Животињски свет је представљен и већим бројем врста ловне дивљачи и риблим фондом у језеру. Ловна површина од 70.321 ха припада ловачком друштву Бајша. Разноврсност дивљачи је задовољавајућа, а бројно стање се повећава сваке године. Има срнеће дивљачи, зечева, фазана, пољских јаребица, дивљих патака, препелица, грлица, гусака.

Рибљи фонд је веома оскудан по врстама. Највише има шарана и нешто мање караша. Квалитетнијих рибљих врста нема, те се воде мало користе за спортски риболов, а привредног риболова нема. Потребно је планско порибљавање језера.

КУЛТУРНА ДОБРА КАО ТУРИСТИЧКИ РЕСУРС

Антропогене вредности на територији Паноније су равноправан фактор стављања овог простора под посебну заштиту, и то пре свега због постојања спортских игралишта, привредних, стамбених, културно-просветних, здравствених објеката, путне мреже и др. Панонија је новије насеље (као самостално се води од 1978. године). Настало је на простору некадашње пустаре Дубоке. Језгро насеља чини мајур некадашњих велепоседника, од којих је сачувано више зграда и њихов урбани распоред. Најзначајнији је Каштел, некадашњи летњиковац грофа Арпада Фалциона, велепоседника, мађарско-италијанског Јеврејина који је живео на релацији Сомбор-Пешта-Беч. Дворац-летњиковац је подигнут 1846. године, а данас се налази под заштитом као културно-историјска вредност. Око некадашњег мајура, у периоду после ИИ светског рата, формирано је савремено пољопривредно добро, у коме су настањени становници околних салаша и колонизирани становници. Од тада па до данас Панонија се развија као центар пољопривредно-туристичког комбината ПТК "Панонија" и

развија многе функције од којих је туристичка запажена. Поред Каштела Фалцион, који је данас рестауриран и адаптиран у ресторан, других вреднијих споменика културе нема. Сам Каштел је обновљен на начин да су сачуване основне карактеристике објеката, те као такав има и туристичку атрактивност. (Подаци сакупљени на терену, 2007)

МАТЕРИЈАЛНА ОСНОВА ТУРИЗМА

Од смештајних туристичких објеката постоји хотел "Бисер" (три звездице) који заједно са депадансом располаже са 75 лежајева (18 трокреветних, 10 двокреветних соба и један апартман). Хотел има ресторан са 180 места и банкет салу са 24 места. Поред хотела подигнута је конгресна дворана са 400 седишта и више мањих сала за сличне потребе. Ловачки дом располаже са 30 лежаја у дво и трокреветним собама. Ловачки дом се налази у долини поред насеља у близини бране. У насељу се налази и ресторан у Каштелу Фалцион. Некадашњи грофовски летњиковац задржао је шарм минулог столећа. Једним делом је адаптиран у угоститељски објекат са три сале. Банкет сала (зелена сала) са стилским намештајем и орнаментиком на зидовима и дрвенарији има капацитет од 22 седишта, велика сала (црвена сала) се истиче својом елеганцијом и несвакидашњим решењима ентеријера може да прими 74 госта, док војвођанску салу, коју карактерише толико неопходан домаћи амбијент, може да посети 64 госта. У другом делу Каштела се налазе библиотека и диско-клуб, који не ради. Каштел располаже са предивном терасом, а неки је сврставају у најлепшу терасу у Војводини.

Од супраструктурних елемената у насељу се налази више спортско-рекреативних терена који чине један мањи спортско-рекреативни центар. Ту су два фудбалска терена са свлачионицама, игралишта за кошарку, одбојку, рукомет и мали фудбал. Главно фудбалско игралиште има и трибине за седење и стајање. Планира се изградња тениског терена и савремене теретане који би били понуђени љубитељима белог спорта и билдерима. Од рекреативних терена постоје стазе за шетњу кроз шуму и парк, и стазе за бицикле. На акумулационом језеру уређена је и избетонирана плажа, изграђен објекат са угоститељским и санитарним делом, и тушеви. Туристичка вредност постојећих спортско-рекреативних терена и објеката је знатна и они представљају једну од основних туристичких атрактивности, а кроз чије се коришћење остварује и туристички промет.

Слика 109: Спортски терени (Извор: С. Матић 2007)

ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

Оснивањем ПТК "Панонија" испољена је орјентација ка туризму. Изградњом, адаптацијом и уређењем простора у насељу Панонија створени су повољни услови за боравак туриста. Постоји могућност за развој следећих облика туризма:

Овај облик туризма се базира на коришћењу створених услова за разноврсне спортове. Сви терени су на располагању како спортистима тако и за рекреацију расположеним посетиоцима. Терени у Панонији су, уз све пратеће садржаје, идеални за припреме спортиста у паузама такмичарске сезоне. На Панонији су се до сада припремали многи клубови и репрезентације Југославије, као и клубови и репрезентације из разних земаља Европе и света. У плану је изградња тениских терена и теретане.

Панонију у пролеће (за време првомајских празника), рану јесен и у току викенда, посећује велики број туриста-излетника из околних места. Контрактивна зона излетничког туризма је ужа и чине је делови територија Врбас, Кула, Озаци, Сомбор и Бачка Топола. У току летњих месеци, на језеро долази велики број купача који бораве само у току дана.

Богатство дивљачи по врстама и броју на овом подручју су основа за развој ловног туризма. Љубитељи лова неће остати празних руку у богатим околним ловиштима раширеним на око 5.000 ха. Повећањем броја дивљачи до оптималног капацитета ловишта, у свим врстама које се могу гајити на овом подручју (срне, зечеви, фазани, дивље патке), омогућило би пласман понуде ловног туризма и на инострано тржиште са већим ефектима развоја од досадашњих.

Неколико стотина метара од центра Паноније се налази акумулационо језеро, богато рибом (шаран, толстолобик, сом, смуђ). Постоје реални услови за порибљавање и обогаћење рибљег фонда. Туристичку понуду треба усмерити ка спортским риболовцима ужег региона.

Овај облик се манифестује кроз организовање стручних скупова за домаће и стране посетиоце. Постоје просторни услови за организовање пословних сусрета, семинара,

саветовања (конгресна дворана са 400 места и више мањих сала за сличне потребе). Најчешће се организују скупови у току пролећних и јесењих месеци.

Екскурзиони туризам је један од основних облика туризма, а манифестује се кроз посете ђачких екскурзија. Екскурзије су најчешће у току пролећних и јесењих месеци. Постоји могућност и за ноћење целих група.

Културно-образовни туризам се до сада развијао спонтано као екскурзиони туризам, односно кроз посете група ђака и студената пољопривредном газдинству и кроз неке покушаје организовања манифестација у току првомајских празника. На Панонији се организују летње уметничке колоније, те отуд велики број скулптура широм парка, док се слике, због недостатка изложбеног простора, излажу у галерији у Бачкој Тополи.

Овај облик туризма треба да буде један од водећих, јер би се кроз њега манифестовале основне вредности Парка због којих је и стављен под заштиту као Парк природе. Неопходно је осмислити туристичку понуду и обогатити садржај боравка. Могући облик обогаћења садржаја је формирање Музеја ратарства и сточарства, у неком од објеката некадашњег мајура. Такође треба размотрити и могућност уређења неког од салаша или старе панонске куће у етнокућу. Формирањем музејских поставки постигла би се већа атрактивност Паноније за све екскурзионе и пословне посетиоце.

Панонија је идеално место за одржавање школе у природи. (Подаци сакупљени на терену, 2007)

ЦЕНТАР ЗА ФИЗИЧКУ КУЛТУРУ ВРБАС

Објекат је почео са радом 1981. године. Данас комплекс спортског центра у Врбасу спада међу највеће, најмодерније и релативно добро коришћене објекте намењене масовним и врхунским видовима спорта и рекреацији у Србији.

По својој архитектонској конституцији Центар је савремена и функционално добро уклопљена грађевина у захтеве који постављају високи критеријуми припрема и такмичења појединих спортова. Али, она се уклапа и у захтеве савремених рекреативаца, школске омладине за свим облицима упражњавања програма физичке културе који постављају савремени наставни садржаји, итд.

Центар за физичку културу заузима површину од преко 40.000 м² отворног простора, односно 8.500 м³ затвореног простора. Састоји се из 14 специјализованих отворених и 14 затворених објеката различите намене, укључујући све неопходне санитарне садржаје и свлационице. Међу најзначајније објекте спадају: велика спортска дворана која може да прими зависно од критеријума услова смештаја гледалаца и карактера такмичења од 2.500 до 3.000 посетилаца, мала физкултурна дворана, аутоматска куглана са четири стаза; трим кабинет; модерно аутоматско стрелиште за ваздушну пушку са 18 пуцачких места, сала за стони тенис; сала за шаховска такмичења; затворени зимски базен; фитнес центар; сала за скупове различитих намена и садржаја; више отворених спортских терена и то два рукометна игралишта - једно осветљено од 2000 лука погодно за летње турнире у малом фудбалу; травнати терен за рекреацију; два кошаркашка и два одбојкашка терена, четири терена за тениски спорт; атлетска стаза дужине 200 м, итд.

У затвореном зимском базену врши се обука непливача других разреда основних школа у општини. Тако, према подацима из почетка деведесетих година, годишње се обучи око 800 деце непливача.

На отвореном простору смештена су три летња базена која могу да приме дневно преко 2.500 купача. Уз њих налазе се терени за мини голф и савремена спортска амбуланта.

У састав Центра налазе се и објекти ресторатерства. За потребе опште намене изграђен је ресторан високе категорије и са три бифе бара. Осим њега, постоји и специјализовани ресторан за исхрану спортиста, капацитета 200 седишта.

У оквиру комплекса Центра за физичку културу активирани су две бушотине геотермалне воде дубине од преко 1.000 м. Издашност бушотина износи око 620 литара у минути, а температура воде на изворишту износи 55°Ц.

Могућности објекта користе, сем фудбала, сви спортски клубови из Врбаса, као и неколико спортских организација које се налазе у другим местима општине Врбас. Конкретније, услуге користе 14 клубова спортског друштва "Врбас", затим Савез за физичко васпитање и спортску рекреацију, као и две основне школе које не поседују објекте задовољавајућег нивоа за наставу физичког васпитања.

У Центру за физичку културу су одржана многа такмичења и спортске манифестације на југословенском и међународном нивоу: Балкански шампионат у кошарци за сениоре 1983. године, Европско првенство за јуниоре 1988. године. Олимпијада радничко-спортских активности Војводине са преко 1500 учесника 1987. године, као и многи међународни турнири у рукомету, стоном тенису, шаху и другим спортовима.

Према неким проценама, с обзиром на капацитет простора, годишње овде циркулише око милион посетиоца.

Искуство је показало да објекат поседује висок степен функционалности, али да му је потребно придодати садржаје из области ресторатерства чиме би се његове могућности комплетирали. Отуда се планира изградња хотела капацитета 70 лежаја, који би квалитом елемената и услуга припадао категорији хотела са четири звездице. Такође се планира и изградња затвореног клизалишта. Тиме би понуда Центра била разноврсна и комплетнија, а пружала би могућност удовољавања још сложенијих потреба потражње.

Центар послује тако да се око се 75% финансира преко Фонда за развој физичке културе. Остатак средстава добијан је од разних закупа, издавања сала, ресторана и фри-шопа. (Подаци сакупљени на терену, 2007)

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА

У Понији је интервјуисано лица задужено за коњичке спортове. У следећој табели види се делимична усаглашеност у оцењивању елемената туристичке валоризације, тј. општа туристичка вредност комплекса која представља просечну вредност свих елемената валоризације, креће се ко и код Зобнатице од 3,5 до 4,0. Аутор сматра да је општа туристичка вредност Паноније 3,5 тако да се, према оценама, може закључити да овај центар регионални и шири регионални значај. Према мишљењу испитиваних лица, Центар у има јаке стране, као и код Зобнатице, у туристичко-географском положају, природним вредностима и амбијенту компелекса и оклине.

Елементи валоризације	Особа за коњичке спортове	Аутор
Туристичко-географски положај	4	4
Природне вредности	4	4
Антропогене вредности	4	3
Квалитет смештајних капацитета		3
Опремљеност објеката за спорт и рекреацију одоварајућим инструментаријем (справе за рекреацију, спорт; стазе, базени)	5	4
Квалификациона структура запослених	4	3
Амбијент комплекса и околине	5	4
Општа туристичка вредност	4,5	3,5

ЗАКЉУЧАК

Код већине војвођанских насеља у свом првобитном облику или намери овакви објекти су били намењени локалном становништву које укључује приградска или, уопште, оближња насеља. Нека су од њих углавном задржала састав и структуру корисника услуга центара, док су други услед израженије атрактивности или налазећи се у условима појачаног обима и интезитета тражње за рекреацијом других средина ширих локалних и регионалних размера, добили и обележја туристичких дестинација. Уочено је да је таква појава нарочито била изражена код центара са купалишеним објектима који користе термоминералну воду лековитог дејства.

Спортска рекреација представља виши облик рекреације. За разлику од спортске активности која је најчешће спутана правилима, рекреација је, напротив, слободнија, односно одудара од ритуала такмичарског спорта, који је стандардизован и тежи да се конзервативно одбрани од нових форми активности. (Дањек, Тепли, 1978)

За просторе на којима се налазе центри је карактеристично да су доживели трансформацију која је иначе својствена и туристички уређеним просторима. То је трансформација у средину чије ће главно обележја представљати одсуство безличности а присуство одговарајућих атрактивних атрибута, а пре свега рекреативних. И у једном и у другом случају постоји тежња да се планирањем стварају позитивни ефекти у простору, а негативни минимизирају, тј. да се просторни систем доведе у стање које одговара специфичним рекреативним потребама човека.

Међутим, већини ових центара је својствено да не поседују процесе и појаве типичне за туризам, пре свега, због тога што је за туризам карактеристично да се путовање и боравак одвијају у дестинацијама изван уобичајног места пребивалишта и рада. Остали елементи туризма су углавном појављују и у спортско-рекреативним центрима подређених потребама локалног становништва. То је настојање да се простор преуреди за потребе рекреације као уопштено узевши слободновременске активности. Затим то је чињеница да је боравак људи на таквим просторима краткоточног карактера. За посетиоце који до ових центара долазе из других места, сами центри имају туристички карактер, поред осталог и зато што се обично они граде тако да буду физички одвојени од насеобинског простора или делова града који имају било коју од економских функција.

Према атрактивном својству вредности које су присутне у овим центрима, поседују, како је поменуто, рекреативне атрибуте који могу да утичу на рекреативна туристичка кретања. Вода као активни агенс природног комплекса, има примарни значај уопште, и она овде представља основу која иницира формирање садржаја односно понуде таквих центара. Међутим, треба истаћи да рекреативне вредности као саставни део ових центара нису обавезно у примарном виду природног порекла већ чине елементе трансформисане географске средине (вештачка језера, канали, вода из дубљих бушотина и сл.).

Спортско-рекреативни центри као саставни делови насеља чине истовремено аспект али и показатељ начина и квалитета живота домицилног становништва, јер и само бављење спортско-рекреативним активностима, како истиче Ахметовић-Томка (1991) представља елемент квалитета живљења.

Спортско-рекреативни центри у насељима пружају могућност становништву да осим задовољења својих најелементарнијих потреба, осим бављења активностима које одражавају начин и вид уобичајне основне егзистенције, да може да развија своју индивидуалност која је усмерена на одмор, забаву, односно рекреацију. Социо-економски положај човека као критеријум, услов рекреације овде је сведен на секундарну позицију или је потпуно

отклоњен. Створена је могућност како уобичајне рекреације месног становништва, тако и туристичке рекреације оних који живе у удаљенијим местима, јер сам центар обично, по свом садржају и функцији има такав карактер. Рекреативцима нису потребни велики издаци да би отишли до удаљених туристичких дестинација, већ им садржаји у локалним центрима делимично надокнађују потребу за жељеним или наметнутим облицима рекреације. Питање је да ли центри могу да одговоре на потребе које им задовољава туристичко путовање. Претпоставка је да не, јер у састав човекове тежње да се рекреира не улази само један вид, аспект активности, већ се у позадини свега тога налазе много сложенији мотиви. Суштину овог проблема одражава чињеница да туристичко путовање представља резултат подсвесне жеље путника да трансформише свет у симболичко поље, да валоризује простор у симболичку вредност, а само путовање добија скривени смисао који је изнад њега самог (Чомић, 1997).

Спортско-рекреативни комплекси у Војводини су релативно бројни. За њих је својствено да су размештени у оквиру различитих географских целина. Као што је то случај и за Србију у целини они су врло распрострањени и заступљени у бањским или лечилишним центрима у ужем смислу. То је зато што се бање налазе у уређеној средини са очуваном природом или уређеним парковским просторима са добрим, здравим окружењем. Осим тога, бање само по себи садрже хотелијерско-ресторатерске објекте. Такође, пошто су усмерене на превентиву и лечење поседују богати инструментаријум, терене за рехабилитацију, терапију и слично. За развој спортско-рекреативних активности велики значај има и стручни кадар којима бањски центри располажу.

Због различите природе медицине и спортско-рекреативних активности постоји тежња за одвајањем простора и објекта који су усмерени према остваривању ов едве функције. Лечишна функција се мора остваривати у мирној средини, док су спорт и рекреација врло динамични и могу се одвијати у живахној средини која је страна самом процесу лечења.

Друга група комплекса, које смо означили као самосталне целине, првенствено има спортско-рекреативну функцију или још неку туристичку функцију која је пратећег карактера. Они су у Војводини често везани за градове јер су усмерени ка спорту и рекреацији локалног становништва. Они који својим технолошким могућностима аи капацитетима превазилазе потребе града и околине они имају регионални, национални или чак међународни значај.

Постоје, такође комплекси који су изграђени уз атрактивну хидрографску целину (језера, реке) и такви обично имају дугу традицију, добру инфраструктуру и у функцији су спорта и рекреације који имају већу контрактивну зону (Палић и Белоцркванска језера, на пример).

Велики значај имају и комплекси који су настали у оквиру некадашњих делова пољопривредних комбината који су имали амбиције да уреде природну средину и свој материјални капитал и дају му туристичку функцију. Она може бити спортско-рекреативна, али и манифестациона или неки други облик културне туристичке функције (Зобнатица, Панонија и др.)

Туристичка валоризација је показала највећу вредност Спортско-рекреативних центара у Вршцу (Миленијум), на Палићу и Белоцркванским језерима. Остали комплекси су претежно у фази брзог или спорог развоја. За сада су ретки они који доживљавају опадање и деградацију. То је делом својствено комплексима који се налазе у мањим местима и у фази су приватизације која се споро реализује.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, Љ. (1977): Сремски Карловци, Прометеј-Невкош, Нови Сад.
- Ахметовић-Томка, Д. (1995): Туризам у заштићеној природи. Маркетинг концепција, Спортско друштво "Партизан", Нови Сад.
- Ахметовић-Томка, Д. (1989): Туристичка валоризација регионалних паркова природе у Војводини. Докторска дисертација, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Ахметовић-Томка, Д. (1996): Туристичка промоција културних добара, Зборника радова "Туристички потенцијали Југославије", Институт за географију, Нови Сад.
- Андрић, Љ. (1977): Сремски Карловци, Прометеј-Невкош, Нови Сад. Археолошка збирка музејске јединице у Белој Цркви, Каталог уз изложбу, Бела Црква, 1987
- Бакић, О. (1997): Туристички производ, теоријско-методолошке основе, Туризам, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.
- Белоцркванско сликарство XIX века, каталог уз изложбу, Бела Црква, 1989.
- Билтен са седмог Међународног филмског фестивала "Палић 2000".
- Бјељац, Ж. (1998): Манифестациони туризам Војводине, Докторска дисертација, Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Бјелица, С. (2000): Социологија спорта, Факултет физичке културе, Виша школа за спортске тренере, Нови сад.
- Бјељац Ж., Кицошев С. (1997): Историја и културно наслеђе Румуна у Војводини. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, ст.109-200.
- Благајац, М. (1994): Теорија спортске рекреације, ЛОГОС, Београд.
- Богдановић Ж. (1985): Општина Бач. Географска монографија. Природно-математички факултет, Институт за географију. Нови Сад.
- Богдановић, Ж., и други, (1994): Општина Апатин, Географске монографије војвођанских општина, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Богдановић, Ж., Видић, Н. (1999): Темеринска термоминерална вода, Зборник радова Института за географију, број 29, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Бошњак, И. (2001.): Меленци и Бања Русанда. Месна заједница Меленци, Меленци
- Бранчић, З. (1999): Туристички потенцијали Зрењанина и околине, дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.
- Борић, Д., Лукач, Ш. (1999): Улазница за Царску бару. Летра, Зрењанин.
- Брукнер, Б., Јовановић, Б., Тасић, Н., (1974): Праисторија Војводине, Нови Сад.
- Бугарчић, П. (2000): Вештачка језера Војводине. Докторска дисертација, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Бугарски, Д., (1978): Општина Чока. Географске монографије војвођанских општина, Природно - математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Бугарски, Д., Томић, П. (1987): Климатске прилике Вршца и околине, Матица српска, Нови Сад
- Бугарски, Д., Томић, П. (1988): Хидрографске карактеристике Вршачких планина, Матица српска, Нови Сад
- Бугарчић, М. и други (1975), Монографија Вршца, Туристички савез општине Вршац, Вршац
- Букуров, Б. (1950): Вршачке планине, Прилог географији Војводине, Матица српска, Нови Сад
- Букуров, Б. (1970): Насеља у јужном Банату, Зборник Матице српске, Серија за природне науке, св. 39, Нови Сад
- Букуров, Б. (1986): Географска монографија општине Тител, Матица српска, Нови Сад

Букуров, Б. (1948): Долина Тисе у Југославији. Посебно издање Српског географског друштва, Св. 25, Београд.

Букуров, Б. (1975): Физичко-географски проблеми Бачке, Посебна издања САНУ, књ. CDLXXXI, Одељење природно-математички наука, књ.43, Београд

Букуров Б. (1983): Суботица и њена околина. Посебно издање ВАНУ, Одељење друштвених наука и уметности, књ.1. Нови Сад.

Буторац, Б., Хабијан-Микеш, В. (1997): Пешчарска подручја Србије. Завод за заштиту природе Србије, ЈП "Србијашуме", ЈП "Палић-Лудах", Београд.

Буторац, Б., Стојшић, В. (1990): Флора и вегетација зљастиг карактера на подручју Регионалног парка "Стари Бегеј". Стари Бегеј, Сегедин.

Буторац, Б. (1999): Specifics of Floristic and Vegetational Diversity of the Sandy Habitats in Vojvodina. Naturschutz im pannonischen Raum. Sanddunen als Lebensraum: 31-36. Vienna.

Буторац, Б., Стевановић, В. (ед.) (1999): Црвена књига флоре Србије 1 - Ишчезли и крајње угрожени таксони. Министарство за заштиту животне средине Републике Србије, Биолошки факултет Универзитета у Београду, Завод за заштиту природе Србије, Београд

Буторац, Б., Хабијан-Микеш, В. (1997): Пешчарска подручја Србије – Делиблатска и Суботичко – хоргошка пешчара. Завод за заштиту природе Србије, ЈП "Србијашуме", ЈП "Палић – Лудах", Београд, 71 пп.

Буторац, Б., Хабијан-Микеш, В., Видер, В. (2002): Опстанак пешчара у Војводини. пп 92. Суботица

Бајић, М. (1984): Општина Нова Црња, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Бакић, О. (1997): Туристички производ, теоријско-методолошке основе, Туризам, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Билтен, Пољопривредна предузећа и земљорадничке задруге, Савезни завод за статистику, Београд.

Бировљев, Ј., Томић, Р. (1996): Менаџмент у пољопривреди, Економски факултет, Суботица.

Белоцркванско сликарство 19. века, Каталог уз изложбу, Бела Црква, 1989.

Вукоја, М. (1995): Туристички потенцијали Петроварадинске тврђаве, дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.

Дигл, К. (1999): Маркетинг у уметности, Цлио, Београд.

Дом културе у Руском Крстуру.

Dobiat, С. (1982): Menschendarstellungen auf Ostalpinen Hallstattkeramik Bestandaufnahme, Avta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaria, 34 (1-4) Budapest.

Ђекић, М. (1994): Кућа као споменик културе, Народно градитељство Војводине, Нови Сад.

Ђери, Ј. (1997): Завичајна кућа, ковачка и коларска радионица и ветрењача као валоризовани али неискоришћени етнографски мотиви, Туризам, бр. 1, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Ђурић Б. (1954): Прилог физичком испитивању језера Палић, Зборник Матице српске за природне науке, свеска 4. Нови Сад.

Ђурић, М. (2001): Културне знаменитости Сомбора, дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.

Eiwanger, J. (1989): Ein bronzezeitlicher Goldstandard zwischen Agais und Mitteleuropa, Germania

Етнопарк Бачке и Баната, каталог (1990): Међуопштински завод за заштиту споменика културе, Суботица.

Елаборат: Предлог за заштиту природног добра "Лудашко језеро" као Специјалног резервата природе, Завод за заштиту природе Србије, 1993.

Гавриловић-Гаговић, С., Петровић, П. (1997): Промоција и програм истраживања туристичког производа, Туризам, 1/97, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Гарашанин, М. (1973): Праисторија на тлу СР Србије И и ИИ, Београд.

Гавриловић, Н., (1998): Туристичка презентација Етно парка у Купинову, Дипломски, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Група аутора (1982): Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Покрајински завод за заштиту споменика културе, отисак 11-12, Нови Сад.

Група аутора (1979-1987): Праисторија југословенских земаља И-В, Сарајево.

Група аутора (1998): Споменичко наслеђе Србије, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.

Група аутора (2002): Лудаш-језеро на пустари. Јавно предузеће "Палић-Лудаш" и Завод за заштиту природе Србије, Палић.

Група аутора (1981.): Меленци 1/81. Месна конференција ССРНВ Меленци, Месна заједница Меленци и Завичајни клуб, Меленци

Група аутора (1992): Рибњак Ечка. Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Група аутора (1993): Специјални резерват природе "Стари Бегеј – Царска бара", Покрајински резерват за заштиту природе, Нови Сад.

Група аутора (1997): Акциони план за одрживи туризам у заштићеним областима. Министарство за заштиту животне средине, Министарство туризма, Агенција "кода", Београд.

Група аутора, (1995): Предлог за заштиту природног добра "Ковиљско-петроварадински рит" као Специјалног резервата природе. Завод за заштиту природе Србије, Београд-Нови Сад.

Група аутора (1998): Управљање заштићеним природним добрима. Еколошка радионица, Министарство заштите животне средине Републике Србије, Београд.

Група аутора, (1998): Програм заштите и развоја Ковиљског рита и насеља Ковиљ. Јавно предузеће за газдовање шумама "Србијашуме", Земљорадничка задруга "Ковиљ", Београд.

Група аутора. (1981): Грађа за проучавање споменика културе Војводине. Покрајински завод за заштиту споменика културе. Нови Сад.

Група аутора (1993): Предлог за заштиту природног добра Обедска бара као специјалног природног резервата природе. Завод за заштиту природе Републике Србије. Нови Сад.

Група аутора (1995): Шумски екосистем у ширем подручју Обедске баре, заштита, уређење и унапређење Обедске баре. Покрајински завод за заштиту природе. Нови Сад.

Група аутора (1996): Елаборат предлога за заштиту природног добра "Карађорђево" као специјалног резервата природе. Покрајински завод за заштиту природе, Нови Сад.

Група аутора (1996): Шумска привредна основа Карађорђево. Карађорђево.

Група аутора: Елаборат за заштиту природног добра. Завод за заштиту природе. Нови Сад.

Група аутора (2000): Одрживи и одговорни развој туризма у 21. веку. Агенда 21 за туристичку привреду. Општи етички кодекс у туризму. Туристичка организација Србије, Београд.

Група аутора (1982): Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Покрајински завод за заштиту споменика културе, отисак DŽI-DŽII, Нови Сад.

Група аутора (1979-1987): Праисторија југословенских земаља I-V, Сарајево.

Група аутора (1998): Споменичко наслеђе Србије, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.

Кицошев, С., Дунчић, Д. (1998): Географске основе просторног просторног планирања, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Лашков, М. (1981): Коришћење термалних и термоминералних вода у рекреативним центрима САП Војводине, Зборник радова Природно-математичког факултета, број 11, Нови Сад.

Лесак, М., Милошевић, П. и Прица, Р. (1981): Споменици Сремске Мировице, Музеј Срема, Сремска Митровица.

Ј. П. "Палић-Лудош". Подаци добијени о статусу и активностима, Палић.

Јањић Ј. (1979) са сарадницима : Студија о добијању И коришћењу геотермалних вода на територији Општине Темерин, ПМФ, Институт за физику, Нови Сад
Програм истраживања и добијања геотермалних вода у Општини Темерин, ПМФ, Институт за физику

Кукин, А (1969): Геолошки услови појаве артезијских вода у Бачкој и њихове физичке и хемијске особине, Зборник Матице српске за природне науке, св. 37, Нови Сад

Јовановић, М. (1994): Заштита културне баштине, Плато и Филозофски факултет, Београд.

Јовичић, Ж. (1986): Туристичка географија. Научна књига, Београд.

Јовичић, Д. (1998): Туризам и животна средина у контексту одрживог развоја. Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Докторска дисертација, Нови Сад.

Јовичић, Ж. (1989): Туристичка географија, Научна књига, Београд.

Јовичић, Ж. (1992): Феноменологија туризма, Научна књига, Београд.

Карабасил, Г. (1999): Градитељско наслеђе Новог Сада као предуслов за развој културног туризма, дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад. Ковач, Р., (1996): Културно – историјске основе туризма Суботице. Дипломски рад, у рукопису. Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Крипендорф, Ј. (1986): Путујуће човечанство, Свеучилишна наклада Либер, Загреб.

Катић, П. и други (1979): Клима САП Војводине, Пољопривредни факултет, Нови Сад.

Ковачевић, Б. и други (1995): Предлог за заштиту природног добра "Тиквара" као парка природе, Завод за заштиту природе Србије, Нови Сад.

Кулић, Б., Срећков, Н. (1994): Манастири Фрушке горе, Прометеј и Покрајински Завод за заштиту споменика културе, Нови Сад.

Културно-просветна заједница Војводине.

Кумовић, М. (2001): Музеји у Војводини 1847-1997, Музеј Војводине, Нови Сад.

Кулић, Б., Срећков, Н. (1994): Манастири Фрушке горе, Прометеј и Покрајински Завод за заштиту споменика културе, Нови Сад.

Културно-просветна заједница Војводине.

Кумовић, М. (2001): Музеји у Војводини 1847-1997, Музеј Војводине, Нови Сад.

Љубичић, И. (1997): Туристички потенцијали Општине Кикинда, дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.

Малацко, Ј., Рађо, И. (2006): Менаџмент људских ресурса у спорту, факултет спорта и тјелесног одгоја, сарајево, Олимпијски комитет БИХ.

Мартиновић-Џвијин, К. (1988): Суботички опус Комора и Јакаба, НИО Суботичке новине, Суботица.

Марковић, Ж., и други, (1996): Сремски Карловци, неугасиво кандило, Невкош, Прометеј, Нови Сад.

Марковић, Ж., (1996): Шетња по Петроварадинској тврђави. Туристичка организација Новог Сада. Нови Сад.

Матица Словака у Војводини.

- Матић, С. (2006): Стање и могућности развоја спортско-рекреативног туризам у општини Тител, часопис "Туризам 10", ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Медовић, П. (2000): Праисторија на тлу Војводине, Нови Сад.
- Милеуснић, С. (1995): Водич кроз манастире у Србији, Српска књижевна задруга, Београд.
- Милић М., и други, (1998): Споменичко наслеђе Србије, непокретна културна добра од изузетног и великог значаја. Републички завод за заштиту споменика културе. Београд.
- Милошев, Ж., (1998): Хидрографија и еволуција речних токова, Мостонга и воде Западне Бачке. Едиција Тија вода, Културно-историјско друштво "Пролеће на ченејским салашима", Нови Сад.
- Mikes, M., Habijan, V., Savić, I., (1982): Distribution and Dispersion of the species *Spalax leucodon* Nordmann, 1940. *Saugetierkundliche Mitt.* BLV Verlag. mbH Munchen 40,30. Jhg., Heft 3: 161-167, Munchen
- Микес, М., Хабијан, В. (1982): Интегрална заштита фауне. Зборник В Саветовања о националним и регионалним парковима Југославије: 116-118, Београд
- Mikes, M., Savić, I., Habijan-Mikes, V., Mikes, B. (1988): A földikutya tér-és időbeli vizsgálata a Deliblati homokpusztán. I Magyar Ökológiai Kongresszus, Előad. Kivonat: 127, Budapest
- Милојевић, Б. (1949): Лесне заравни и пешчаре у Војводини. Научна издања Матице српске, бр. 2, Нови Сад.
- Надлачки, Л., Милошевић, М. (1957): Сувача у Кикинди, Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе АП Војводине, Нови Сад.
- Нешић, М. (2007): Менаџмент спортских догађаја, ДНС "Логос", Нови Сад.
- Нешић, М. (2006): Ресурси у спорту, ДНС "Логос", Бачка Паланка.
- Николић, С. (1998): Природа и туризам Србије. Еколошка питања заштите и развоја. Еко центар, Завод за заштиту природе србије, Београд.
- Николић, И. (2005): Спортско-рекреативни програми као фактор велоризације туристичке понуде Аутономне Покрајине Војводине, Докторска дисертација, Нови Сад.
- Николић, И. (2006): Спортска рекреација у туризму, Издање аутора, Београд.
- Новаковић, Љ. (2001): Туристичка валоризација галерије Матице српске, Дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.
- Околина Беле Цркве, Каталог уз етнолошку изложбу, Бела Црква, 1991
- Ожеговић, С. (1979): Туристичке манифестације. Туризмологија, Зборник стручних и научних радова, број 10, Београд, ст.49-56.
- Павловић, Ст. Д. (2001): Наша културна добра и туризам, Туристичка штампа, Београд.
- Рачић, Р. (2001): Туризам Сремске Митровице, дипломски рад, Институт за географију, Нови Сад.
- Плавша Ј., Ромелић, Ј. (1992): Могућности развоја туризма Вршачких планина, Зборник Института за географију, Природно-математички факултет, бр.22, Нови Сад, страна 75-81.
- Плавша, Ј. (2007): Спортско-рекреативни туризам, Скрипта за студенте, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Попов, М. и други (1986): Делиблатски песак. Зборник радова В Међународног симпозијума о заштити Делиблатског песка, Шумско-индустријски комбинат Пачево, Београд.
- Пузовић, С., Грубач, Б. (1998): Листа подручја у Србији од међународног и националног значаја за очување диверзитета фауне птица. Заштита природе, Нови Сад, 50:189-197.
- Пањковић, Б., Кризманић, И., Пузовић, С., Стојшић, В., Ковачевић, Б., Штетић, Ј., (2000): Significant Biodiversity Components at Apatinski and Monoštorski rit (YU), *Limnological reports*, volume 33, Published for IAD by Faculty of education, Josip Juraj Štrosmajer University of Osijek and Croatian Ecological Society, Osijek.

Павков Г., и други, (1999): Специјални резерват природе Пашњаци велике дропље. Предлог за стављање под заштиту као природног добра од изузетног значаја. Завод за заштиту природе Србије, Одељење у Новом Саду.

Петровић, П. (2005): Послова дипломатија у туризму, Чигоја штампа, Београд.

Радовановић, Л, Поповић, Г, Мишовић, Ј, Радовановић, Д. (1986): Физичко-хемијске карактеристике термоминералних вода Војводине, Институт за физикалну медицину и рехабилитацију СРС, ООУР Завод за интерне болести “Др Властимир Годић” Балнеологија, 1-3

Радојчић, Т. (1996): Туристичка атрактивност музеја Новог Сада, Дипломски рад, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Ромелић, Ј., Томић, П., (2001): Могућност и значај туристичке валоризације салашарски објеката у околини Сомбора, Рурални туризам и одрживи развој Балкана, зборник радова, Асоцијација Експерата у Еко Руралном Туризму и Природно – математички факултет, Крагујевац.

Радуловић, О. (1998): Промоција туристичке понуде Делиблатске пешчаре. Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Радулов, Д. (2003): Структура и функција спортско-рекреативног и пословног центра "Милнијум" у Вршцу, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад

Рафаи Ј. (2002): Изградња Палића. Изложба поводом 90 година изградње објеката, пп 13. ЈП "Палић-Лудац", Суботица.

Релац, А., Бартолуци, М. (1987): Туризам и спортска рекреација, Загреб.

Ромелић, Ј., Плавша, Ј. (1998): Утицај излетничко-рекреативних крататања на природну основу рецептивног простора јужног Баната, Туризам, број 2, Природно-математички-факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Радовановић и други, (1986): Физичко-хемијске карактеристике термоминералних вода Војводине, Балнеологија, број 1-3, Институт за физикалну медицину и рехабилитацију СРС, Завод за интерне болести "Др Властимир Годић", Београд

Ромелић, Ј., Томић, П., Кицошев, С. (1998): Spacial natural Reserve of Banat Sandy Terrain – Proyection and Development of Eco-Tourism, Geographica Pannonica, International scietific journal, 2/98, Institut of Geography, Fakulty of natural science and matematics, University of Novi Sad, Novi Sad, strana 47-50.

Ромелић, Ј., Томић, П. (2000): Удео туризма и угоститељства у привреди Војводине, Туризам, број 4, Савремене тенденције у туризму 2000, Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад, страна 24-29.

Ромелић, Ј., Томић, П. (2002): Одрживи туризам у заштићеним природним пределима Војводине. Савремене тенденције у туризму, бр. 6., Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, страна 19-21.

Ромелић, Ј., Томић, П. (1995): Утицај неконтролисане градње кућа за одмор , рекреацију и становање на природни комплекс Вршачких планина, Еко-конференција 95 "Заштита животне средине градова и приградских насеља", са међународним учешћем, 20-22. септемебар 1995. године у Новом Саду, Еколошки покрет у Новом Саду, Зборник радова ИИ, Нови Сад, страна 39-45.

Ромелић, Ј. Томић, П. (1995): Заштита природних вредности Војводине у контексту њиховог искоришћавања за потребе туристичких кретања. International conference Preventive Engineering and living enviroment, Faculti of occupational safety, Scitific meeting, Niš, nov. 1995. strana C5-1-C5-4.

Ромелић, Ј., Томић, П., Кицошев, С. (1999): Rezervatia naturala “Nisipurile din Banat” - Masuri de protectie si de dezvoltare a ecoturismului, Revista geografica, Academia Romana, Institul de Geografie, Bucuresti, strana 86-90.

Ромелић, Ј., Томић, П. (2003): Специфичности географске средине као фактор развоја руралног туризма у Банатској пешчари. Други Форун "Рурални туризам и одрживи развој Балкана, ПМФ, Економски факултет, Крагујевац, 7-9.05.2003, страна 187-192.

Romelić, J., Tomić, P. (2000): Geografski problemi razvoja sela u specifičnom zaštićenom okruženju Banatske peščare, Šesti međunarodni naučni skup "Vlasinski susreti 2000", VI International Conference "Vlasina Encounters 2000", Budućnost ruralnih područja, rezimei referata, The future of rural Regions, Summaries of papers and Proceedings, Dejan-Vlasotinac, 31. 08. - 2. 09. 2000. (apstrakt), strana 54-54.

Ромелић, Ј. (1991): Облици рецентне ерозије тла на Вршачким планинама, Зборник радова Института за географију са научног скупа - Проблеми и могућности борбе против ерозије и других врста оштећења тла, Нови Сад, страна 33-38.

Ромелић, Ј. (1994): Туристичка валоризација белоцркванских језера. Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

Рот, П. (1996): Спонзорисање културе, Клио, Београд.

Семперини, А. (1999): Мултикултурализам, Клио, Београд, 1999.

Савић, И., Стаменковић, С., Миленковић, М., Пауновић, М. (1994): Еколошке и зоогеографске карактеристике сисара Делиблатске пешчаре и јужног Баната, Дел.пес. збор. радова ВИ,1, 203-218, Београд.

Savić, I., Habijan, V., Mikes, M. (1985): The pattern of distribution of the species *Microspalax leucodon* in Vojvodina, Yugoslavia. Acta Zool. Foenica 170: 213-214, Helsinki

Savić, I., Habijan-Mikes, V., Mikes, M., Mikes, B. (1984): Dinamika prostornog rasporeda i gustine populacija vrste *Nannospalax leucodon* (Nordmann, 1840) na Deliblatskom pesku. Knjiga II Radova i rezimea III Kongresa ekologije Jugoslavije: 199-203, Sarajevo

Селеша Ђ. (1983): Језеро Палић, одумирање и санација. Фонд за санацију језера Палић. Суботица.

Селеша Ђ. (2002): Вода Палићког језера у периоду 1781-1999. Трагови, Суботица.

Станковић С. (1977): Туристичка прошлост и будућност Палићког језера. Туризмологија бр. 2. Виша туристичка школа. Београд.

Станковић, С. (1994): Туристичка географија. Географски факултет – АМИР, Београд.

Станковић, др С. (2001.): Путевима Југославије. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

Статистички годишњаци Републике Србије 1990-2006, Републички статистички завод, Београд.

Статистички годишњаци Војводине, 1975-1989, Покрајински завод за статистику, Нови Сад.

Стевановић, В., Васић, В. И др. (1995): Биодиверзитет Југославије са посебним прегледом врста од међународног значаја. Биолошки факултет и Ецолибри, Београд.

Стојановић, В. (2001): Заштићено природно добро "Горње Подунавље" у Бачкој - географски проблеми заштите и одређивање индикатора одрживог развоја туризма. Магистарски рад у рукопису, Институт за географију, Природно-математички факултет, Нови Сад.

Стојановић, В. (2002): Специјални резерват природе "Горње Подунавље"- географски приказ, заштита и коришћење. Природно - математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Стјепановић-Веселичић, Ј. (1953): Вегетација Делиблатске пешчаре. Институт за екологију и биогеографију САНУ, Београд.

Стојаков, Б. Влатковић, С. (1980): Смерница заштите и унапређивања Делиблатске пешчаре у наредном периоду. Делиблатски песак, Зборник радова, 4: 51-60.

Стојановић, В., (2001): Потенцијали за развој руралног туризма у селима око резервата "Горње Подунавље" у Бачкој, Рурални туризам и одрживи развој Балкана, зборник радова, Асоцијација Експерата у Еко Руралном Туризму и Природно – математички факултет, Крагујевац.

Стојановић, В., (2000): Сеоска архитектура Војводине у својству туристичког производа Војводине. Туризам, научно – стручни часопис из туризма, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Секулић, А., (1979): Древни Бач. Зборник "Качић", Сплит.

The Menagement of Non-profit Organisations, Heineman, 1993.

Томка, Д. (1998): Култура кроз простор, време и туризам, ПМФ – Институт за географију, Нови Сад.

Томка, Д. (1999): Просторне културно-историјске целине - шанса за културни туризам Југославије, Туризам, бр. 3, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

Томић, П., Ромелић, Ј. (1998): Неки аспекти неповољног утицаја Бегеја на строги природни резерват Царска бара. Зборник радова Института за географију, Природно-математички факултет, Нови Сад, страна 5-11.

Томић, П., Ромелић, Ј. (1994): Заштићена природа као основа туристичког активирања Националног парка Фрушка гора, Зборник радова са научног скупа - Заштита природе у националним парковима СР Југославије одржаног у Колашину 23 - 25. септембра 1992. године, Посебна издања, број 14, Завод за заштиту природе, страна 142-147.

Томић, П., Ромелић, Ј., Кицошев, С., Бесермењи, С., Стојановић, В., Пајовић, Т., Павић, Д. (2002): Културна добра у туристичкој понуди Војводине (Cultural Values i the Tourism Offer of Vojvodina), Библиотека "Војводина - култура, туризам и одрживи развој", Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

Томић, П., Ромелић, Ј., Кицошев, С., Лазић, Л. (2002): Војводина. Монографија. Scientifically-popular Monograph, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

Tomić, P., Romelić, J., Kicosev, S., Stojanovic, V., Pajovic, T., Pavlica, K., Savic, S., Comic, Lj., Aleksic, J. (2002): Sustainable Tourism, sustainably principles, practice and policy. Editor: Ministry for natural Resources and the Enviromental Protection of the Republic of Serbia, Ministry for Trade, Tourism and Services, World Summit on Susteainable Developmnet, Johanesburg 2002. International Year of Ecotuorism, 2002.

Туристичка организација Новог Сада.

Туристичка организација Суботице.

Туристичка организација Срема.

Туристичка организација Вршца.

Церовић, Љ. и други (1997): Музеј Војводине, Нови Сад.

Цвекан, П., (1985): Фрањевци у Бачу. Издаје Пашкал Цвекан, Вировитица.

US/ICOMOS Newsletter No. 11, 1994.

US/ICOMOS Newsletter No. 6, 1996.

US/ICOMOS Newsletter No. 8, 1998.

Хансел, Б; и сарадници (1998): Феудвар И, Тителски плато и Шајкашка, Киел

Ђурчић, С. (1978): Општина Пећинци, Природно-метематички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Ђурчић, С. (1992): Географија насеља, Природно-метематички факултет, Институт за географију, Нови Сад.

Ђурчић, С. (2000): Насеља Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, Матица српска, Нови Сад.

Злокас, Владимир и др.: Могућност развоја рекреативног туризма на Белоцркванским језерима. [с.н.], Нови Сад, 2002.

www.muzejsrema.net022.net

www.vrsac.com

www.sombor.com

www.zrenjanin.com

Шешић Драгичевић, М., Стојковић, Б. (2000): Култура, менаџмент, анимација, маркетинг, Клио, Београд.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број :

РБР

Идентификациони број :

ИБР

Тип документације :

ТД

Монографска документација

Тип записа :

ТЗ

Текстуални штампани материјал

Врста рада :

ВР

Докторска дисертација

Аутор :

АУ

Станко Матић

Ментор :

МН

др Јован Ромелић

Наслов рада :

НС

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ КОМПЛЕКСА У ВОЈВОДИНИ

Језик публикације :

ЈП

Српски (ћирилица)

Језик извода :

ЈИ

Српски

Земља публиковања :

ЗП

Србија

Уже географско подручје :

УГП

Војуводина

Година :

ГО

2008

Издавач :

ИЗ

Ауторски репринт

Место и адреса :

МС

Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 3

Физички опис рада :

ФО

10 поглавља/ 269 страна/ табела 26/ слика 109/
10 карата

Научна област :

НО

Географија

Научна дисциплина :

НД

Туризам, одрживи развој

Предметна одредница / Кључне речи :

РО Војводина, туристичка валоризација, одрживи развој
УДК : 338.484:502.131.1

Чува се :

Чу У Библиотеци Департамента за географију, туризам и хотрлијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад

Важна напомена :

ВН нема

Извод: Основно што развој туризма треба да задовољи су принципи одрживог развоја, а то подразумева са једне стране такав развиј туризма који ће обезбедити планирано, умерено или ограничено коришћење свих ресурса, са друге стране формирање таквог производа и таквог планирања који ће бити атрактиван и одговарајући за задовољење потреба туриста, напомињући да је то једини начин кроз развој туризма можемо очекивати одговарајућу добит.

Датум прихватања теме :

ДП 15.03.2007.

Датум одбране :

ДО

Чланови комисије (научни степен/
Име и презиме / звање / факултет) :
КО

Председник: Др Јован Ромелић, ред. проф.
ПМФ, Нови Сад

Члан: Др Јован Плавша, ред. проф.
ПМФ, Нови Сад

Члан: Др Саша Кицошев, ред. проф.
ПМФ, Нови Сад

Члан: Др Зоран Милошевић, ред. проф.
Факултет физичке културе, Нови Сад

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF NATURAL SCIENCE AND MATHEMATICS

KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number:

ANO

Identification number:

INO

Document type:

DT

Monographic documentation

Type of record:

TR

Printed material

Contents code:

CC

Master's degree

Author:

AU

Stanko Matic

Mentor:

MN

Jovan Romelić, PhD

Title:

TI

Tourist valorization of

Language of text:

LT

Serbian (cyrilic)

Language of abstract:

LA

Serbian

Country of publication:

CP

Serbia

Locality of publication:

LP

Vojvodina

Publication year:

PY

2008

Publisher:

PB

The authors reprint

Publ. place:

PL

Novi Sad, no. 3, Dositej Obradović Square

Physical description:

PD

10 chapters/ 266 pages/ 10 tables/ 17 pictures
and 6 maps

Scientific field:

SF

Geography

Scientific discipline:

SD

Tourist Geography

Subject/Key words:

SKW

Vojvodina, tourist valorization, sustainable development

UDC:

338.484:502.131.1

Holding data:

HD

The Library of the Department of Geography, Tourism and Hotel Industry in Novi Sad, SCG

Note:

N

none

Abstract:

AB

Base for touristic development are principles of healthy growing which will provide planned, proper and restricted use of all resources. On the other side there should be interesting products and planning which would be attractive and appropriate for tourists needs. Development of tourism is only way to gain certain benefit

Accepted by the Scientific Board on:

ASB

15.03.2007.

Defended:

DE

Thesis defended board:

(Degree/name/title/faculty)

DB

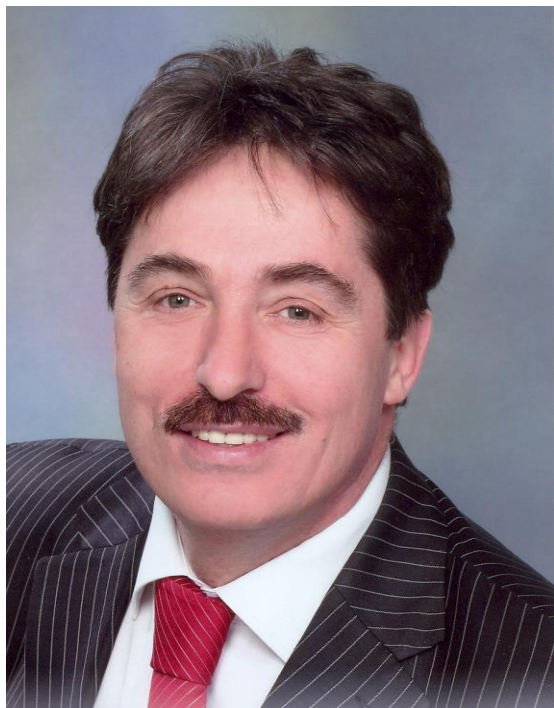
President: PhD Jovan Romelić, full profesor
PMF, Novi Sad

Member: PhD Stevan Stanković, full profesor
Faculty of Geography, Belgrade

Member: PhD Saša Kicošev, full profesor
PMF, Novi Sad

Member: PhD Zoran Milošević, full profesor
Faculty of Physical Culture, Novi Sad

БИОГРАФИЈА

Завршио сам средњу техничку школу у Зрењанину након чега уписујем ПТФ "Михајло Пупин" у Зрењанину где сам дипломирао 1981. године

Потом се запошљавам као професор у средњој школи у Тителу .

У периоду од 1986. до 1991. године радим у туристичким организацијама "Компас" и "Унис" као водич и организатор рекреативног туризма. У Тителској општини 1995. године оснивам туристичко предузеће где ме општина именује за председника те на том месту успешно развијам прве кораке туризма са акцентом на спортски и

рекреативни туризам.

2000. године прелазим у Нови Сад на место директора Техничке школе "Јован Вукановић" где се и сада налазим.

2002. године уписујем Специјалистичке студије на ПМФ, Департмент за географију, туризам и хотелијерство.

2004. године браним специјалистички рад на тему "Облици и карактеристике спортско-рекреативних активности у туризму Војводине".

2004. године се уписујем на постдипломске студије на Департмент за географију, туризам и хотелијерство, са циљем да се у тој области даље усавршавам.

2006. године браним магистарску тезу "Туристичка валоризација општине Тител" на Департменту за географију, туризам и хотелијерство